
WIDENER LIBRARY
HX Q6D9 I

C. CORNELII TACITI

OPERA

QUOAD EXTANT.

EX FIDE OPTIMORUM LIBRORUM

ACCURATE RECENSUIT

C. H. WEISE.

NOVA EDITIO STEREOTYPA.

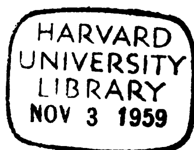
TOMUS I.

ANNALIUM LIBB. I—VI. XI—XVI.

LIPSIAE

SUMTIBUS ET TYPIS CAROLI TAUCHNITII.

1846.

HARVARD
UNIVERSITY
LIBRARY
NOV 3 1959

PRAEFATIO.

Data per novam, quam parari voluit typographus, Taciti editionem facultate textui etiam (quem in superiore ex Oberliniana dederamus) paullo melius prospiciendi, nihil omisimus adhibere, quod, industria recentiorum vel ex mptis libris accuratius collatis partum, vel coniectura quaesitum, aliquam lucem aut decus egregio historico afferre posset. Et in prioribus sex Annalium, quorum, ut notissimum est, unus tantum ex antiquitate codex extat, minor varietas lectionis minorem emendandi copiam facit. Maior in reliquis sex et in Historiarum libris nascitur, licet eorum quoque omnes quotquot extant codices ex uno eodemque olim libro fluxisse certissimis argumentis colligatur, quemadmodum idem in aliis etiam haud paucis auctoribus accidisse videmus. Magnae autem Taciteorum operum reliquiae quo rectius hodie constitutae legi possent, effecere magnorum olim virorum, Lipsii, Gronovii, et imprimis Io. Aug. Ernestii egregia inter veteres, ex coaevis Im. Bekkeri, criticorum praestantis-

simi, studia; quorum ex opibus quidquid e re vel Taciti vel lectorum fore iudicabam, sedulo congessi interpunctionem et orthographiam in plerisque pristinam servavi. Pauca in locis, qui omnibus adhuc in editionibus mendosi, ut in libris, habentur, ipse tentavi, nec nisi ubi in aprico medela erat. Sic Ann. XIV, 16. *discordiae cernerentur* dedi pro *d. eruerentur,* quod nihili est. XV, 28. scripsi *urgebatur* pro *angebatur.* XV, 65. *in sontibus* pro *insontibus,* emendatione facillima. Hist. III, 47. ad f. *connexis* pro *connexa.* Hist. V, 2. fin. *nomen e suo fecisse.* Agric. c. 10. *abdiderat* pro *adpetebat.* 38. *deserti colles* pro *secreti calles.* Dial. de Or. c. 25. init. *siquidem omnes fatemur,* pro *sic, quominus fatear.* 37. ad f. *clarior* pro *acrior.* Et in eodem opusculo adverti, quae post lacunam a fine c. 35. sequuntur, eiusdem adhuc esse Messalae, Maternique orationem, cuius finis tantum extat, capite demum 40. a v. *Non de otiosa etc.* ordiri. Lacunas et in reliquis, uti Ann. V, 5. VI, 51. XI, 1. et 38. XVI, 35. Hist. V, 26. ne errent lectores, accuratius indigitavi. Ceterum hic quoque aciem omnem intendi, ut libera mendis oratio ac sine corruptela praestaretur. Ut adeo haec nova elegantiorque pristina editio et ab externis et internis cuicumque Taciticorum scriptorum amanti meritissimo commendari possit.

Scr. Lips. mens. Ian. a. XLVI.

Weise.

C. CORNELII TACITI

AB

EXCESSU DIVI AUGUSTI

ANNALIUM

LIBER PRIMUS.

Breviarium. Cap. 1. Rei Romanae status ante Augustum. 2. Eius artes et via ad imperium. 3. Varii ab Augusto destinati successores. 4. Status rerum et affectus civium sub Augusto. Iudicia de successoribus. 5. Morbus Augusti, et mors celata. Accitus ad successionem Tiberius. 6. Caedes Postumi Agrippae. 7. Roma prona in servitutem. Iuratum in verba novi Principis. Eius callida tergiversatio. 8. Augusti testamentum et honores eximii in funere. 9. De Augusto iudicia in utramque partem. 10. Iudicia sequiora. 11. Tiberius imperium subdole renuit, urgente Senatu. Rationarium imperii. 12. Asinio iratus Tiberius, 13. mox Arruntio, *Haterio et Scauro*. 14. Senatus adulatio in Liviam, a Tiberio temperata. 15. Ratio comitiorum. Ludi Augustales. 16. Seditio Pannonicarum legionum, VIII. IX. XV. Concitor Percennius. 17. Huius seditiosae conciones. 18. Furit miles, quem moderari conatur Blaesus. 19. Legatio ad Principem. 20. Recrudescit seditio. 21. Blaesus frustra obnititur, 22. Vibuleni fallaci facinore paene oppressus. 23. Tribuni mil. pulsi. Lucillius caesus. 24. Drusus seditioni sedandae missus a Tiberio. 25. Drusus litteras Tiberii recitat. 26. Militum postulata differt. Clamor. 27. Hinc tumultus *acrior*. Lentuli periculum. 28. Lunae defectio seditiosos terret, nec deest occasioni Drusus. 29. Miles ponit ferociam. 30. Capita tumultus caesa. Legiones hibernis suis redditae. 31. Gravior oritur seditio legionum octo Germanicarum. 32. Saevitia in centuriones. Chaereae facinus. 33. Germanicus Caesar ad legiones e

Gallia properat: 34. quas ad fidem cohortatur. 35. Eae querelas promunt: pars imperium offerunt acriter abnuenti. 36. Remedia quaesita. 37. Oblata missio et pecunia: sic paullum oppressa seditio. 38. Vexillarii turbant: quos fortiter coercet Mennius. 39. Denuo legg. I. et XX. turbant. Caesari vim, Planco mortem intentant. 40. Germanicus, filio et uxore dimissis, 41. militi poenitentiam iniicit, 42. 43. tum eum facunda oratione alloquitur. 44. Mutati poenas in se ultro poscunt: noxios ipsi puniunt. Centuriones novi suffecti. 45. In turbidos adhuc vis paratur. 46. Trepidae urbis rumores. 47. Tiberius iter simulat. 48. Germanici minae. 49. Miles suos turbatores ipse caedit. 50. Furorem expiaturi, in hostem eunt. Marsi oppressi. 51. Tanfanae templum dirutum. Insidiae in reditu irritae. 52. Tiberius maligne laudat Germanicum. 53. Iuliae mors et mores. Gracchus caesus. 54. Sodales Augustales instituuntur. Histrioniae turbae. 55. Proximo anno in Cattos excursus. Arminius. Segestes. 56. Catti improviso oppressi. Mattium incensum. 57. Segestem obsessum liberat Germanicus. Uxor Arminii capta. 58. Segestis oratio. Segestes cum suis benigne habitus. 59. Arminius in eum et Romanos invehitur. 60. Cherusci aliique populi rebellant. Bructeri fusi. 61. Monumenta cladis Varianae. 62. Reliquiae illius cladis tumulatae, improbante Tiberio. 63. Pugna cum Arminio. 64. Caecinam loco iniquo aggreditur Arminius intrepidum. 65. Milites consternati. Caecinae somnium infaustum. Caesi paene Romani. 66. Panicus terror ut repressus. 67. Consilium Caecinae de recessu. 68. Felix eruptio. Germanorum clades. 69. Agrippinae viriles curae Tiberium offendunt. 70. Legiones aestu maris cum periculo revectae. 71. Segimerus in deditionem acceptus. Exercitus damna suppleta. 72. Tiberii ficta modestia. Lex maiestatis revocata, 73. et in minimis quibusdam exercita. Delationum pestis ingruit. 74. Marcellus maiestatis postulatus. In eum ira Tiberii incautior. 75. Tiberii liberalitas. 76. Tiberis inundatio. Achaia et Macedonia levatae. Drusi munus. 77. Theatri licentia coercita. 78. Templum Augusti. Centesima. 79. An aquae Tiberi subducendae. 80. Tiberius cur praesides raro mutarit. 81. Comitiorum confusa ratio.

Haec fere biennio gesta, *Sex. Pompeio et Sex. Appuleio Coss., Nerone Claudio Druso Caesare et C. Norbano Coss.*

Urbem Romam a principio reges habuere. Libertatem et consulatum L. Brutus instituit. Dictaturae ad tempus sumebantur: neque decemviralis potestas ultra biennium, neque tribunorum militum consulare ius diu valuit. Non Cinnae, non Sullae longa dominatio; et Pompeii Crassique potentia cito in Caesarem, Lepidi atque Antonii arma in Augustum cessere: qui cuncta, discordiis civilibus fessa, nomine *Principis* sub imperium accepit. Sed veteris populi Rom. prospera vel adversa claris scriptoribus memorata sunt; temporibusque Augusti dicendis non defuere decora ingenia, donec gliscente adulatione deterrerentur. Tiberii Caiique et Claudii ac Neronis res florentibus ipsis ob metum falsae; postquam occiderant, recentibus odiis compositae sunt. Inde consilium mihi, pauca de Augusto et extrema tradere, mox Tiberii principatum et cetera; sine ira et studio, quorum caussas procul habeo.

2. Postquam, Bruto et Cassio caesis, nulla iam publica arma, Pompeius apud Siciliam oppressus, exutoque Lepido, interfecto Antonio, ne Iulianis quidem partibus nisi Caesar dux reliquus: posito triumviri nomine, consulem se ferens, et ad tuendam plebem tribunicio iure contentum; ubi militem donis, populum annona, cunctos dulcedine otii pellexit, insurgere paullatim, munia senatus, magistratuum, legum in se trahere, nullo adversante; cum ferocissimi per acies aut proscriptione cecidissent, ceteri nobilium, quanto quis servitio promptior, opibus et honoribus extollerentur, ac novis ex rebus aucti tuta et praesentia, quam vetera et periculosa, mallent. Neque provinciae illum rerum statum abnuebant, suspecto senatus populique imperio,

ob certamina potentium et avaritiam magistratuum, invalido legum auxilio, quae vi, ambitu, postremo pecunia turbabantur.

3. Ceterum Augustus, subsidia dominationi, Claudium Marcellum, sororis filium, admodum adulescentem, pontificatu et curuli aedilitate; M. Agrippam, ignobilem loco, bonum militia et victoriae socium, geminatis consulatibus extulit: mox, defuncto Marcello, generum sumpsit: Tiberium Neronem et Claudium Drusum, privignos, imperatoriis nominibus auxit, integra etiam tum domo sua: nam genitos Agrippa, Caium ac Lucium, in familiam Caesarum induxerat; necdum posita puerili praetexta, *Principes iuventutis* appellari, destinari consules, specie recusantis flagrantissime cupiverat. Ut Agrippa vita concessit, L. Caesarem, euntem ad Hispanienses exercitus, Caium, remeantem Armenia et vulnere invalidum, mors fato propera vel novercae Liviae dolus abstulit; Drusoque pridem exstincto, Nero solus e privignis erat: illuc cuncta vergere: filius, collega imperii, consors tribuniciae potestatis adsumitur, omnisque per exercitus ostentatur; non obscuris, ut antea, matris artibus, sed palam hortatu. Nam senem Augustum devinxerat adeo, uti nepotem unicum, Agrippam Postumum, in insulam Planasiam proiiceret, rudem sane bonarum artium et robore corporis stolide ferocem, nullius tamen flagitii compertum. At hercule Germanicum, Druso ortum, octo apud Rhenum legionibus imposuit, adscirique per adoptionem a Tiberio iussit; quamquam esset in domo Tiberii filius iuvenis; sed quo pluribus munimentis insisteret. Bellum ea tempestate nullum, nisi adversus Germanos, supererat; abolendae magis infamiae, ob amissum cum Quinctilio Varo exercitum, quam

cupidine proferendi imperii aut dignum ob praemium. Domi res tranquillae; eadem magistratuum vocabula: iuniores post Actiacam victoriam, etiam senes plerique inter bella civium nati: quotusquisque reliquus, qui rem publicam vidisset?

4. Igitur verso civitatis statu, nihil usquam prisci et integri moris: omnes, exuta aequalitate, iussa Principis adspectare; nulla in praesens formidine, dum Augustus aetate validus seque et domum et pacem sustentavit. Postquam provecta iam senectus aegro et corpore fatigabatur, aderatque finis, et spes novae: pauci bona libertatis incassum disserere: plures bellum pavescere, alii cupere: pars multo maxima imminentis dominos variis rumoribus differebant: *trucem Agrippam et ignominia accensum, non aetate neque rerum experientia tantae moli parem: Tiberium Neronem maturum annis, spectatum bello, sed vetere atque insita Claudiae familiae superbia; multaque indicia saevitiae, quamquam premantur, erumpere. Hunc et prima ab infantia eductum in domo regnatrice: congestos iuveni consulatus, triumphos: ne iis quidem annis, quibus Rhodi, specie secessus, exsulem egerit, aliquid quam iram et simulationem et secretas libidines meditatum. Accedere matrem muliebri impotentia: serviendum feminae, duobusque insuper adulescentibus, qui rempublicam interim premant, quandoque distrahant.*

5. Haec atque talia agitantibus, gravescere valetudo Augusti. Et quidam scelus uxoris suspectabant: quippe rumor incesserat, paucos ante menses Augustum, electis consciis et comite uno, Fabio Maximo, Planasiam vectum ad visendum Agrippam: multas illic utrimque lacrimas et signa caritatis; spemque ex eo, fore ut iuvenis penatibus avi redderetur. Quod Maxi-

mum uxori Marciae aperuisse, illam Liviae: gnarum id Caesari: neque multo post exstincto Maximo, (dubium an quaesita morte,) auditos in funere eius Marciae gemitus, semet incusantis, *quod caussa exitii marito fuisset*. Utcunque se ea res habuit, vixdum ingressus Illyricum Tiberius, properis matris litteris accitur: neque satis compertum est, spirantem adhuc Augustum apud urbem Nolam, an exanimem repererit: acribus namque custodiis domum et vias sepserat Livia: laetique interdum nuntii vulgabantur, donec, provisis quae tempus monebat, simul excessisse Augustum et rerum potiri Neronem, fama eadem tulit.

6. Primum facinus novi principatus fuit Postumi Agrippae caedes: quem ignarum inermumque, quamvis firmatus animo, centurio aegre confecit. Nihil de ea re Tiberius apud senatum disseruit: patris iussa simulabat, quibus praescripsisset tribuno custodiae apposito, *ne cunctaretur Agrippam morte afficere, quandoque ipse supremum diem explevisset*. Multa sine dubio saevaque Augustus de moribus adulescentis questus, ut exsilium eius senatusconsulto sanciretur, perfecerat: ceterum in nullius unquam suorum necem duravit; neque mortem nepoti pro securitate privigni inlatam, credibile erat: propius vero, Tiberium ac Liviam, illum metu, hanc novercalibus odiis, suspecti et invisi iuvenis caedem festinavisse. Nuntianti centurioni, ut mos militiae, factum esse, quod imperasset: *neque imperasse sese, et rationem facti reddendam apud senatum*, respondit. Quod postquam Sallustius Crispus, particeps secretorum, (is ad tribunum miserat codicillos,) comperit; metuens, ne reus subderetur, iuxta periculoso, ficta seu vera promeret, monuit Liviam, ne arcana domus, ne consilia amicorum, ministeria militum vul-

garentur: neve Tiberius vim principatus resolveret, cuncta ad senatum vocando: eam conditionem esse imperandi, ut non aliter ratio constet, quam si uni reddatur.

7. At Romae ruere in servitium consules, patres, eques: quanto quis inlustrior, tanto magis falsi ac festinantes, vultuque composito, ne laeti excessu Principis, neu tristiores primordio, lacrimas, gaudium, questus, adulationes miscebant. Sex. Pompeius et Sex. Appuleius Coss. primi in verba Tiberii Caesaris iuravere: apudque eos Seius Strabo et C. Turranius, ille praetoriarum cohortium praefectus, hic annonae: mox senatus milesque et populus. Nam Tiberius cuncta per consules incipiebat, tamquam vetere re publica et ambiguus imperandi. Ne edictum quidem, quo patres in curiam vocabat, nisi tribuniciae potestatis praescriptione posuit, sub Augusto acceptae. Verba edicti fuere pauca et sensu permodesto: *de honoribus parentis consulturum: neque abscedere a corpore: idque unum ex publicis muneribus usurpare.* Sed, defuncto Augusto, signum praetoriis cohortibus ut imperator dederat: excubiae, arma, cetera aulae: miles in forum, miles in curiam comitabatur: litteras ad exercitus, tamquam adepto principatu, misit; nusquam cunctabundus, nisi cum in senatu loqueretur. Caussa praecipua ex formidine, ne Germanicus, in cuius manu tot legiones, immensa sociorum auxilia, mirus apud populum favor, habere imperium quam exspectare mallet. Dabat et famae, ut vocatus electusque potius a republica videretur, quam per uxorium ambitum et senili adoptione inrepsisse. Postea cognitum est, ad introspiciendas etiam procerum voluntates inductam dubitationem: nam verba, vultus, in crimen detorquens, recondebat.

8. Nihil primo senatus die agi passus, nisi de supremis Augusti: cuius testamentum, inlatum per virgines Vestae, Tiberium et Liviam heredes habuit. Livia in familiam Iuliam nomenque Augustae adsumebatur: in spem secundam nepotes pronepotesque: tertio gradu primores civitatis scripserat, plerosque invisos sibi, sed iactantia gloriaque ad posteros. Legata non ultra civilem modum, nisi quod populo et plebi quadringenties tricies quinquies, praetoriarum cohortium militibus singula nummûm millia, legionariis trecenos, cohortibus civium Romanorum quingenos nummos viritim dedit. Tum consultatum de honoribus; ex quîs maxime insignes visi: *ut porta triumphali duceretur funus*, Gallus Asinius; *ut legum latarum tituli, victarum ab eo gentium vocabula anteferrentur*, L. Arruntius censuere: addebat Messalla Valerius, *renovandum per annos sacramentum in nomen Tiberii:* interrogatusque a Tiberio, num se mandante eam sententiam prompsisset? *sponte dixisse*, respondit; *neque in iis, quae ad rem publicam pertinerent, consilio, nisi suo, usurum, vel cum periculo offensionis:* ea sola species adulandi supererat. Conclamant Patres, *corpus ad rogum humeris senatorum ferendum.* Remisit Caesar adroganti moderatione; populumque edicto monuit, *ne, ut quondam nimiis studiis funus divi Iulii turbassent, ita Augustum in foro potius quam in campo Martis, sede destinata, cremari vellent.* Die funeris milites velut praesidio stetere, multum inridentibus, qui ipsi viderant, quique a parentibus acceperant diem illum crudi adhuc servitii et libertatis improspere repetitae, cum occisus dictator Caesar aliis pessimum, aliis pulcherrimum facinus videretur: nunc senem principem, longa potentia, provisis etiam heredum in rem publicam

opibus, auxilio scilicet militari tuendum, ut sepultura eius quieta foret.

9. Multus hinc ipso de Augusto sermo, plerisque vana mirantibus: quod idem dies accepti quondam imperii princeps et vitae supremus: quod Nolae in domo et cubiculo, in quo pater eius Octavius, vitam finivisset. Numerus etiam consulatuum celebrabatur, quo Valerium Corvum et C. Marium simul aequaverat: continuata per septem et triginta annos tribunicia potestas: nomen imperatoris semel atque vicies partum: aliaque honorum multiplicata aut nova. At apud prudentes vita eius varie extollebatur arguebaturve. Hi, *pietate erga parentem et necessitudine rei publicae, in qua nullus tunc legibus locus, ad arma civilia actum, quae neque parari possent, neque haberi per bonas artes. Multa Antonio, dum interfectores patris ulcisceretur, multa Lepido concessisse. Postquam hic socordia senuerit, ille per libidines pessum datus sit, non aliud discordantis patriae remedium fuisse, quam ut ab uno regeretur. Non regno tamen, neque dictatura, sed Principis nomine constitutam rem publicam: mari Oceano aut amnibus longinquis septum imperium: legiones, provincias, classes, cuncta inter se connexa: ius apud cives, modestiam apud socios: urbem ipsam magnifico ornatu: pauca admodum vi tractata, quo ceteris quies esset.*

10. Dicebatur contra: *pietatem erga parentem et tempora rei publicae obtentui sumpta: ceterum cupidine dominandi concitos per largitionem veteranos, paratum ab adulescente privato exercitum, corruptas consulis legiones, simulatam Pompeianarum gratiam partium; mox ubi decreto patrum fasces et ius praetoris invaserit, caesis Hirtio et Pansa, (sive hostis illos, seu Pansam venenum vulneri adfusum, sui milites Hirtium, et machi-*

nator doli Caesar abstulerat,) utriusque copias occupavisse: extortum invito senatu consulatum, armaque, quae in Antonium acceperit, contra rem publicam versa: proscriptionem civium, divisiones agrorum, ne ipsis quidem, qui cepere, laudatas. Sane Cassii et Brutorum exitus paternis inimicitiis datos, (quamquam fas sit, privata odia publicis utilitatibus remittere;) sed Pompeium imagine pacis, sed Lepidum specie amicitiae deceptos: post, Antonium, Tarentino Brundisinoque foedere et nuptiis sororis inlectum, subdolae adfinitatis poenas morte exsolvisse. Pacem sine dubio post haec, verum cruentam: Lollianas Varianasque clades; interfectos Romae Varrones, Egnatios, Iulos. Nec domesticis abstinebatur. *Abducta Neroni uxor: et consulti per ludibrium pontifices, an concepto, necdum edito partu, rite nuberet: Q. Tedii et Vedii Pollionis luxus: postremo Livia, gravis in rem publicam mater, gravis domui Caesarum noverca. Nihil deorum honoribus relictum, cum se templis et effigie numinum per flamines et sacerdotes coli vellet. Ne Tiberium quidem caritate aut rei publicae cura successorem adscitum: sed quoniam adrogantiam saevitiamque eius introspexerit, comparatione deterrima sibi gloriam quaesivisse.* Etenim Augustus, paucis ante annis, cum Tiberio tribuniciam potestatem a patribus rursum postularet, quamquam honora oratione, quaedam de habitu cultuque et institutis eius iecerat, quae velut excusando exprobraret.

11. Ceterum, sepultura more perfecta, templum et coelestes religiones decernuntur. Versae inde ad Tiberium preces. Et ille varie disserebat: de magnitudine imperii, sua modestia; *solam divi Augusti mentem tantae molis capacem; se, in partem curarum ab illo vocatum, experiendo didicisse, quam arduum, quam*

subiectum fortunae regendi cuncta onus. Proinde in civitate, tot inlustribus viris subnixa, non ad unum omnia deferrent: plures facilius munia rei publicae sociatis laboribus exsecuturos. Plus in oratione tali dignitatis quam fidei erat: Tiberioque etiam in rebus, quas non occuleret, seu natura sive adsuetudine, suspensa semper et obscura verba: tunc vero nitenti, ut sensus suos penitus abderet, in incertum et ambiguum magis implicabantur. At patres, quibus unus metus, si intelligere viderentur, in questus, lacrimas, vota effundi; ad deos, ad effigiem Augusti, ad genua ipsius manus tendere: cum proferri libellum recitarique iussit. Opes publicae continebantur: quantum civium sociorumque in armis: quot classes, regna, provinciae, tributa, aut vectigalia, et necessitates ac largitiones. Quae cuncta sua manu perscripserat Augustus: addideratque consilium coercendi intra terminos imperii, incertum metu, an per invidiam.

12. Inter quae senatu ad infimas obtestationes procumbente, dixit forte Tiberius, *se, ut non toti rei publicae parem, ita, quaecunque pars sibi mandaretur, eius tutelam suscepturum.* Tum Asinius Gallus, *Interrogo,* inquit, *Caesar, quam partem rei publicae mandari tibi velis.* Perculsus improvisa interrogatione, paullum reticuit: dein, collecto animo, respondit: *nequaquam decorum pudori suo, legere aliquid aut evitare ex eo, cui in universum excusari mallet.* Rursum Gallus: (etenim vultu offensionem coniectaverat) *non idcirco interrogatum,* ait, *ut divideret, quae separari nequirent, sed ut sua confessione argueretur, unum esse rei publicae corpus, atque unius animo regendum.* Addidit laudem de Augusto, Tiberiumque ipsum victoriarum suarum, quaeque in toga per tot annos egregie fecisset, admo-

nuit. Nec ideo iram eius lenivit, pridem invisus, tamquam, ducta in matrimonium Vipsania, M. Agrippae filia, quae quondam Tiberii uxor fuerat, plus quam civilia agitaret, Pollionisque Asinii, patris, ferociam retineret.

13. Post quae L. Arruntius, haud multum discrepans a Galli oratione, perinde offendit: quamquam Tiberio nulla vetus in Arruntium ira; sed divitem, promptum, artibus egregiis et pari fama publice, suspectabat. Quippe Augustus, supremis sermonibus cum tractaret, quinam adipisci principem locum suffecturi abnuerent, aut impares vellent, vel iidem possent cuperentque, *M. Lepidum* dixerat *capacem, sed aspernantem; Gallum Asinium avidum, sed minorem; L. Arruntium non indignum, et, si casus daretur, ausurum.* De prioribus consentitur: pro Arruntio quidam Cn. Pisonem tradidere; omnesque, praeter Lepidum, variis mox criminibus, struente Tiberio, circumventi sunt. Etiam Q. Haterius et Mamercus Scaurus suspicacem animum perstrinxere: Haterius, cum dixisset, *Quousque patieris, Caesar, non adesse caput rei publicae?* Scaurus, quia dixerat, *spem esse ex eo, non inritas fore senatus preces, quod relationi consulum iure tribuniciae potestatis non intercessisset.* In Haterium statim invectus est; Scaurum, cui implacabilius irascebatur, silentio tramisit: fessusque clamore omnium, expostulatione singulorum, flexit paullatim, non ut fateretur suscipi a se imperium, sed ut negare et rogari desineret. Constat, Haterium, cum deprecandi caussa palatium introisset, ambulantisque Tiberii genua advolveretur, prope a militibus interfectum, quia Tiberius, casu an manibus eius impeditus, prociderat. Neque tamen periculo talis viri mitigatus est, donec Haterius

Augustam oraret, eiusque curatissimis precibus protegeretur.

14. Multa patrum et in Augustam adulatio. Alii *Parentem*, alii *Matrem patriae* appellandam; plerique, ut nomini Caesaris adscriberetur *Iuliae filius* censebant. Ille, *moderandos feminarum honores* dictitans, *eademque se temperantia usurum in iis, quae sibi tribuerentur*, ceterum anxius invidia, et muliebre fastigium in deminutionem sui accipiens, ne lictorem quidem ei decerni passus est; aramque adoptionis et alia huiuscemodi prohibuit. At Germanico Caesari proconsulare imperium petivit: missique legati, qui deferrent, simul maestitiam eius ob excessum Augusti solarentur. Quo minus idem pro Druso postularetur, ea caussa, quod designatus consul Drusus praesensque erat. Candidatos praeturae duodecim nominavit, numerum ab Augusto traditum: et, hortante senatu, ut augeret, iureiurando obstrinxit se, non excessurum.

15. Tum primum e Campo comitia ad patres translata sunt. Nam ad eam diem, etsi potissima arbitrio principis, quaedam tamen studiis tribuum fiebant. Neque populus ademptum ius questus est, nisi inani rumore: et senatus, largitionibus ac precibus sordidis exsolutus, libens tenuit, moderante Tiberio, ne plures quam quattuor candidatos commendaret, sine repulsa et ambitu designandos. Inter quae tribuni plebei petivere, ut proprio sumptu ederent ludos, qui de nomine Augusti, fastis additi, Augustales vocarentur. Sed decreta pecunia ex aerario, utque per Circum triumphali veste uterentur: curru vehi haud permissum. Mox celebratio annua ad praetorem translata, cui inter cives et peregrinos iurisdictio evenisset.

16. Hic rerum urbanarum status erat, cum Panno-

nicas legiones seditio incessit; nullis novis caussis, nisi quod mutatus princeps licentiam turbarum, et ex civili bello spem praemiorum ostendebat. Castris aestivis tres simul legiones habebantur, praesidente Iunio Blaeso: qui, fine Augusti et initiis Tiberii auditis, ob iustitium [aut gaudium] intermiserat solita munia. Eo principio lascivire miles, discordare, pessimi cuiusque sermonibus praebere aures, denique luxum et otium cupere, disciplinam et laborem aspernari. Erat in castris Percennius quidam, dux olim theatralium operarum, dein gregarius miles, procax lingua, et miscere coetus histrionali studio doctus. Is imperitos animos, et, quaenam post Augustum militiae conditio, ambigentes, impellere paullatim nocturnis conloquiis, aut flexo in vesperam die, et, dilapsis melioribus, deterrimum quemque congregare.

17. Postremo, promptis iam et aliis seditionis ministris, velut concionabundus interrogabat: *cur paucis centurionibus, paucioribus tribunis, in modum servorum obedirent? quando ausuros exposcere remedia, nisi novum et nutantem adhuc principem precibus vel armis adirent? Satis per tot annos ignavia peccatum, quod tricena aut quadragena stipendia senes, et plerique truncato ex vulneribus corpore, tolerent. Ne dimissis quidem finem esse militiae, sed apud vexillum retentos, alio vocabulo eosdem labores perferre: ac si quis tot casus vita superaverit, trahi adhuc diversas in terras, ubi, per nomen agrorum, uligines paludum vel inculta montium accipiant. Enimvero militiam ipsam gravem, infructuosam: denis in diem assibus animam et corpus aestimari. Hinc vestem, arma, tentoria; hinc saevitiam centurionum et vacationes munerum redimi. At hercule verbera et vulnera, duram hiemem, exercitas aestates,*

bellum atrox aut sterilem pacem, sempiterna: nec aliud levamentum, quam si certis sub legibus militia iniretur: ut singulos denarios mererent; sextusdecimus stipendii annus finem adferret; ne ultra sub vexillis tenerentur, sed iisdem in castris praemium pecunia solveretur. An praetorias cohortes, quae binos denarios acceperint, quae post sedecim annos penatibus suis reddantur, plus periculorum suscipere? Non obtrectari a se urbanas excubias: sibi tamen apud horridas gentes e contuberniis hostem adspici.

18. Adstrepebat vulgus, diversis incitamentis: hi verberum notas, illi canitiem, plurimi detrita tegmina et nudum corpus exprobrantes: postremo eo furoris venere, ut tres legiones miscere in unam agitaverint. Depulsi aemulatione, quia suae quisque legioni eum honorem quaerebant, alio vertunt, atque unà tres aquilas et signa cohortium locant: simul congerunt cespites, exstruunt tribunal, quo magis conspicua sedes foret. Properantibus Blaesus advenit, increpabatque ac retinebat singulos, clamitans: *Mea potius caede imbuite manus; leviore flagitio legatum interficietis, quam ab imperatore desciscitis. Aut incolumis fidem legionum retinebo, aut iugulatus poenitentiam adcelerabo.*

19. Aggerebatur nihilominus cespes, iamque pectori usque adcreverat, cum tandem pervicacia victi inceptum omisere. Blaesus multa dicendi arte, *Non per seditionem et turbas desideria militum ad Caesarem ferenda,* ait: *neque veteres ab imperatoribus priscis, neque ipsos a divo Augusto tam nova petivisse: et parum in tempore incipientis principis curas onerari. Si tamen tenderent in pace tentare, quae ne civilium quidem bellorum victores expostulaverint; cur contra morem obsequii, contra fas disciplinae, vim meditentur? De-*

cernerent legatos, seque coram mandata darent. Adclamavere, *ut filius Blaesi tribunus legatione ea fungeretur, peteretque militibus missionem ab sedecim annis: cetera mandaturos, ubi prima provenissent.* Profecto iuvene, modicum otium: sed superbire miles, quod filius legati, orator publicae caussae, satis ostenderet, necessitate expressa, quae per modestiam non obtinuissent.

20. Interea manipuli, ante coeptam seditionem Nauportum missi ob itinera et pontes et alios usus, postquam turbatum in castris accepere, vexilla convellunt; direptisque proximis vicis, ipsoque Nauporto, quod municipii instar erat, retinentis centuriones inrisu et contumeliis, postremo verberibus insectantur: praecipua in Aufidienum Rufum praefectum castrorum ira, quem dereptum vehiculo, sarcinis gravant, aguntque primo in agmine, per ludibrium rogitantes: *an tam immensa onera, tam longa itinera libenter ferret?* Quippe Rufus diu manipularis, dein centurio, mox castris praefectus, antiquam duramque militiam revocabat, vetus operis ac laboris, et eo immitior, quia toleraverat.

21. Horum adventu redintegratur seditio, et vagi circumiecta populabantur. Blaesus paucos, maxime praeda onustos, ad terrorem ceterorum adfici verberibus, claudi carcere iubet. Nam etiam tum legato a centurionibus et optimo quoque manipularium parebatur. Illi obniti trahentibus, prensare circumstantium genua, ciere modo nomina singulorum, modo centuriam quisque, cuius manipularis erat, cohortem, legionem, *eadem omnibus imminere* clamitantes; simul probra in legatum cumulant, coelum ac deos obtestantur; nihil reliqui faciunt, quo minus invidiam, miseri-

cordiam, metum et iras permoverent. Adcurritur ab universis, et, carcere effracto, solvunt vincula, desertoresque ac rerum capitalium damnatos sibi iam miscent.

22. Flagrantior inde vis, plures seditioni duces. Et Vibulenus quidam, gregarius miles, ante tribunal Blaesi adlevatus circumstantium humeris, apud turbatos et, quid pararet, intentos: *Vos quidem*, inquit, *his innocentibus et miserrimis lucem et spiritum reddidistis: sed quis fratri meo vitam, quis fratrem mihi reddit? quem, missum ad vos a Germanico exercitu de communibus commodis, nocte proxima iugulavit per gladiatores suos, quos in exitium militum habet atque armat. Responde, Blaese, ubi cadaver abieceris? Ne hostes quidem sepultura invident. Cum osculis, cum lacrimis dolorem meum implevero, me quoque trucidari iube; dum interfectos nullum ob scelus, sed quia utilitati legionum consulebamus, hi sepeliant.*

23. Incendebat haec fletu, et pectus atque os manibus verberans: mox disiectis, quorum per humeros sustinebatur, praeceps et singulorum pedibus advolutus, tantum consternationis invidiaeque concivit, ut pars militum gladiatores, qui e servitio Blaesi erant, pars ceteram eiusdem familiam vincirent, alii ad quaerendum corpus effunderentur. Ac ni propere, neque corpus ullum reperiri, et servos, adhibitis cruciatibus, abnuere caedem, neque illi fuisse unquam fratrem, pernotuisset, haud multum ab exitio legati aberant. Tribunos tamen ac praefectum castrorum extrusere: sarcinae fugientium direptae: et centurio Lucillius interficitur, cui militaribus facetiis vocabulum *Cedo alteram* indiderant; quia, fracta vite in tergo militis, alteram clara voce ac rursus aliam poscebat. Ceteros

latebrae texere, uno retento Clemente Iulio, qui perferendis militum mandatis habebatur idoneus ob promptum ingenium. Quin ipsae inter se legiones octava et quintadecuma ferrum parabant: dum centurionem, cognomento Sirpicum, illa morti deposcit, quintadecumani tuentur; ni miles nonanus preces et, adversum aspernantis, minas interiecisset.

24. Haec audita quamquam abstrusum et tristissima quaeque maxime occultantem Tiberium perpulere, ut Drusum filium cum primoribus civitatis duabusque praetoriis cohortibus mitteret, nullis satis certis mandatis; ex re consulturum. Et cohortes delecto milite supra solitum firmatae. Additur magna pars praetoriani equitis et robora Germanorum, qui tum custodes imperatori aderant: simul praetorii praefectus, Aelius Seianus, collega Straboni, patri suo, datus, magna apud Tiberium auctoritate, rector iuveni, et ceteris periculorum praemiorumque ostentator. Druso propinquanti, quasi per officium, obviae fuere legiones, non laetae, ut adsolet, neque insignibus fulgentes, sed inluvie deformi, et vultu, quamquam maestitiam imitarentur, contumaciae propiores.

25. Postquam vallum introiit, portas stationibus firmant: globos armatorum certis castrorum locis opperiri iubent: ceteri tribunal ingenti agmine circumveniunt. Stabat Drusus, silentium manu poscens. Illi, quotiens oculos ad multitudinem retulerant, vocibus truculentis strepere; rursum, viso Caesare, trepidare: murmur incertum: atrox clamor, et repente quies: diversis animorum motibus, pavebant terrebantque. Tandem, interrupto tumultu, litteras patris recitat, in quis perscriptum erat: *Praecipuam ipsi fortissimarum legionum curam, quibuscum plurima bella toleravisset:*

ubi primum a luctu requiesset animus, acturum apud patres de postulatis eorum: misisse interim filium, ut sine cunctatione concederet, quae statim tribui possent: cetera senatui servanda, quem neque gratiae neque severitatis expertem haberi par esset.

26. Responsum est a concione, *mandata Clementi centurioni, quae perferret.* Is orditur *de missione a sedecim annis: de praemiis finitae militiae: ut denarius diurnum stipendium foret; ne veterani sub vexillo haberentur.* Ad ea Drusus cum arbitrium senatus et patris obtenderet, clamore turbatur: *Cur venisset, neque augendis militum stipendiis, neque adlevandis laboribus, denique nulla benefaciendi licentia? At hercule verbera et necem cunctis permitti. Tiberium olim nomine Augusti desideria legionum frustrari solitum: easdem artes Drusum retulisse. Numquamne nisi ad se filios familiarum venturos? Novum id plane, quod imperator sola militis commoda ad senatum reiiciat. Eundem ergo senatum consulendum, quotiens supplicia aut proelia indicantur. An praemia sub dominis, poenas sine arbitro esse?*

27. Postremo deserunt tribunal; ut quis praetorianorum militum amicorumve Caesaris occurreret, manus intentantes, caussam discordiae et initium armorum: maxime infensi Cn. Lentulo, quod is, ante alios aetate et gloria belli, firmare Drusum credebatur, et illa militiae flagitia primus aspernari. Nec multo post, digredientem cum Caesare, ac, provisu periculi, hiberna castra repetentem, circumsistunt, rogitantes, *quo pergeret? ad imperatorem an ad patres? ut illic quoque commodis legionum adversaretur?* Simul ingruunt, saxa iaciunt. Iamque lapidis ictu cruentus, et exitii certus, adcursu multitudinis, quae cum Druso advenerat, protectus est.

28. Noctem minacem et in scelus erupturam fors lenivit: nam luna claro repente coelo visa languescere. Id miles, rationis ignarus, omen praesentium accepit, suis laboribus defectionem sideris adsimulans, *prospereque cessura, quae pergerent, si fulgor et claritudo deae redderetur*. Igitur aeris sono, tubarum cornuumque concentu strepere: prout splendidior obscuriorve, laetari aut maerere; et postquam ortae nubes offecere visui, creditumque conditam tenebris, ut sunt mobiles ad superstitionem perculsae semel mentes, *sibi aeternum laborem portendi, sua facinora aversari deos*, lamentantur. Utendum inclinatione ea Caesar, et, quae casus obtulerat, in sapientiam vertenda ratus, circumiri tentoria iubet. Accitur centurio Clemens, et si qui alii bonis artibus grati in vulgus: hi vigiliis, stationibus, custodiis portarum se inserunt, spem offerunt, metum intendunt. *Quousque filium Imperatoris obsidebimus? quis certaminum finis? Percennione et Vibuleno sacramentum dicturi sumus? Percennius et Vibulenus stipendia militibus, agros emeritis largientur? denique, pro Neronibus et Drusis, imperium populi Rom. capessent? Quin potius, ut novissimi in culpam, ita primi ad poenitentiam sumus? Tarda sunt, quae in commune expostulantur: privatam gratiam statim mereare, statim recipias.* Commotis per haec mentibus, et inter se suspectis, tironem a veterano, legionem a legione dissociant. Tum redire paullatim amor obsequii: omittunt portas; signa, unum in locum principio seditionis congregata, suas in sedes referunt.

29. Drusus, orto die et vocata concione, quamquam rudis dicendi, nobilitate ingenita, incusat priora, probat praesentia: negat se terrore et minis vinci: flexos ad modestiam si videat, si supplices audiat, scripturum

patri, ut placatus legionum preces exciperet. Orantibus, rursum idem Blaesus, et L. Apronius, eques Romanus e cohorte Drusi, Iustusque Catonius, primi ordinis centurio, ad Tiberium mittuntur. Certatum inde sententiis, cum alii, *opperiendos legatos atque interim comitate permulcendum militem*, censerent: alii, *fortioribus remediis agendum: nihil in vulgo modicum: terrere, ni paveant: ubi pertimuerint, impune contemni: dum superstitio urgeat, adiiciendos ex duce metus, sublatis seditionis auctoribus*. Promptum ad asperiora ingenium Druso erat: vocatos Vibulenum et Percennium interfici iubet. Tradunt plerique, intra tabernaculum ducis obrutos: alii, corpora extra vallum abiecta ostentui.

30. Tum, ut quisque praecipuus turbator, conquisiti: et pars, extra castra palantes, a centurionibus aut praetoriarum cohortium militibus caesi: quosdam ipsi manipuli, documentum fidei, tradidere. Auxerat militum curas praematura hiems, imbribus continuis, adeoque saevis, ut non egredi tentoria, congregari inter se, vix tutari signa possent, quae turbine atque unda raptabantur. Durabat et formido coelestis irae, *nec frustra adversus impios hebescere sidera, ruere tempestates: non aliud malorum levamentum, quam, si linquerent castra infausta temerataque, et soluti piaculo, suis quisque hibernis redderentur*. Primum octava, dein quintadecuma legio rediere. Nonanus, *opperiendas Tiberii epistolas*, clamitaverat, mox desolatus aliorum discessione imminentem necessitatem sponte praevenit. Et Drusus, non exspectato legatorum regressu, quia praesentia satis consederant, in urbem rediit.

31. Iisdem ferme diebus iisdem caussis Germanicae legiones turbatae, quanto plures, tanto violentius:

et magna spe, fore ut Germanicus Caesar imperium alterius pati nequiret, daretque se legionibus, vi sua cuncta tracturis. Duo apud ripam Rheni exercitus erant: cui nomen superiori, sub C. Silio legato; inferiorem A. Caecina curabat. Regimen summae rei penes Germanicum, agendo Galliarum censui tum intentum. Sed quibus Silius moderabatur, mente ambigua fortunam seditionis alienae speculabantur: inferioris exercitus miles in rabiem prolapsus est, orto ab unaetvicesimanis quintanisque initio, et tractis prima quoque ac vicesima legionibus; nam iisdem aestivis in finibus Ubiorum habebantur per otium aut levia munia. Igitur, audito fine Augusti, vernacula multitudo, nuper acto in urbe delectu, lasciviae sueta, laborum intolerans, impellere ceterorum rudes animos: *venisse tempus, quo veterani maturam missionem, iuvenes largiora stipendia, cuncti modum miseriarum exposcerent, saevitiamque centurionum ulciscerentur.* Non unus haec, ut Pannonicas inter legiones Percennius, nec apud trepidas militum aures, alios validiores exercitus respicientium, sed multa seditionis ora vocesque: *sua in manu sitam rem Romanam; suis victoriis augeri rem publicam; in suum cognomentum adscisci imperatores.*

32. Nec legatus obviam ibat: quippe plurium vecordia constantiam exemerat. Repente lymphati, destrictis gladiis, in centuriones invadunt, (ea vetustissima militaribus odiis materies, et saeviendi principium,) prostratos verberibus mulcant, sexageni singulos, ut numerum centurionum adaequarent. Tum convulsos laniatosque et partim exanimos ante vallum aut in amnem Rhenum proiiciunt. Septimius cum perfugisset ad tribunal, pedibusque Caecinae advolveretur, eo usque flagitatus est, donec ad exitium dede-

retur. Cassius Chaerea, mox caede C. Caesaris memoriam apud posteros adeptus, tum adulescens et animi ferox, inter obstantes et armatos ferro viam patefecit. Non tribunus ultra, non castrorum praefectus ius obtinuit: vigilias, stationes, et si qua alia praesens usus indixerat, ipsi partiebantur. Id, militares animos altius coniectantibus, praecipuum indicium magni atque implacabilis motus, quod neque disiecti, nec paucorum instinctu, sed pariter ardescerent, pariter silerent; tanta aequalitate et constantia, ut regi crederes.

33. Interea Germanico, per Gallias, ut diximus, census accipienti, excessisse Augustum, adfertur. Neptem eius, Agrippinam, in matrimonio, pluresque ex ea liberos habebat. Ipse Druso, fratre Tiberii, genitus, Augustae nepos: sed anxius occultis in se patrui aviaeque odiis, quorum caussae acriores, quia iniquae. Quippe Drusi magna apud populum Rom. memoria, credebaturque, si rerum potitus foret, libertatem redditurus: unde in Germanicum favor, et spes eadem. Nam iuveni civile ingenium, mira comitas et diversa a Tiberii sermone, vultu, adrogantibus et obscuris. Accedebant muliebres offensiones, novercalibus Liviae in Agrippinam stimulis; atque ipsa Agrippina paullo commotior, nisi quod castitate et mariti amore quamvis indomitum animum in bonum vertebat.

34. Sed Germanicus, quanto summae spei propior, tanto impensius pro Tiberio niti. Sequanos proximos et Belgarum civitates in verba eius adigit. Dehinc, audito legionum tumultu, raptim profectus, obvias extra castra habuit, deiectis in terram oculis, velut poenitentia. Postquam vallum iniit, dissoni questus audiri coepere: et quidam, prensa manu eius, per speciem excsculandi, inseruerunt digitos, ut vacua denti-

bus ora contingeret: alii curvata senio membra ostendebant. Adsistentem concionem, quia permixta videbatur, *discedere in manipulos* iubet: *sic melius audituros responsum: vexilla praeferri, ut id saltem discerneret cohortes.* Tarde obtemperavere. Tunc a *veneratione Augusti* orsus, flexit ad *victorias triumphosque Tiberii,* praecipuis laudibus celebrans, *quas apud Germanias illis cum legionibus pulcherrima fecisset. Italiae* inde *consensum, Galliarum fidem* extollit; *nil usquam turbidum, aut discors.*

35. Silentio haec vel murmure modico audita sunt. Ut seditionem attigit, *ubi modestia militaris? ubi veteris disciplinae decus? quonam tribunos, quo centuriones exegissent?* rogitans: nudant universi corpora, *cicatrices ex vulneribus, verberum notas* exprobrant: mox indiscretis vocibus *pretia vacationum, angustias stipendii, duritiam operum,* ac propriis nominibus incusant *vallum, fossas, pabuli, materiae, lignorum adgestus,* et si qua alia ex necessitate aut adversus otium castrorum quaeruntur. Atrocissimus veteranorum clamor oriebatur; qui tricena aut supra stipendia numerantes, *mederetur fessis, neu mortem in iisdem laboribus, sed finem tam exercitae militiae, neque inopem requiem,* orabant. Fuere etiam, qui legatam a divo Augusto pecuniam reposcerent, faustis in Germanicum ominibus; et, si vellet imperium, promptos ostentavere. Tum vero, quasi scelere contaminaretur, praeceps tribunali desiluit. Opposuerunt abeunti arma, minitantes, ni regrederetur. At ille, *moriturum potius, quam fidem exueret,* clamitans, ferrum a latere deripuit, elatumque deferebat in pectus, ni proximi prensam dextram vi attinuissent. Extrema et conglobata inter se pars concionis, ac, vix credibile dictu, quidam singuli,

propius incedentes, *feriret*, hortabantur: et miles, nomine Calusidius, strictum obtulit gladium, addito, *acutiorem esse*. Saevum id malique moris etiam furentibus visum: ac spatium fuit, quo Caesar ab amicis in tabernaculum raperetur.

36. Consultatum ibi de remedio: etenim nuntiabatur, *parari legatos, qui superiorem exercitum ad caussam eandem traherent: destinatum excidio Ubiorum oppidum: imbutasque praeda manus in direptionem Galliarum erupturas*. Augebat metum gnarus Romanae seditionis, et, si omitteretur ripa, invasurus hostis; at, si auxilia et socii adversum abscedentis legiones armarentur, civile bellum suscipi: periculosa severitas; flagitiosa largitio; seu nihil militi, sive omnia concederentur, in ancipiti res publica. Igitur, volutatis inter se rationibus, placitum, ut epistolae nomine principis scriberentur: *missionem dari vicena stipendia meritis; exauctorari, qui senadena fecissent, ac retineri sub vexillo, ceterorum immunes, nisi propulsandi hostis: legata, quae petiverant, exsolvi duplicarique*.

37. Sensit miles, in tempus conficta, statimque flagitavit. Missio per tribunos maturatur: largitio differebatur in hiberna cuiusque. Non abscessere quintani unaetvicesimanique, donec iisdem in aestivis contracta ex viatico amicorum ipsiusque Caesaris pecunia persolveretur. Primam ac vicesimam legiones Caecina legatus in civitatem Ubiorum reduxit, turpi agmine, cum fisci de imperatore rapti inter signa interque aquilas veherentur. Germanicus, superiorem ad exercitum profectus, secundam et tertiamdecumam et sextamdecumam legiones, nihil cunctatas, sacramento adigit. Quartadecumani paullum dubitaverant; pecunia et missio, quamvis non flagitantibus, oblata est.

38. At in Chaucis coeptavere seditionem praesidium agitantes vexillarii discordium legionum, et praesenti duorum militum supplicio paullum repressi sunt. Iusserat id Mennius, castrorum praefectus, bono magis exemplo, quam concesso iure. Deinde, intumescente motu, profugus repertusque, postquam intutae latebrae, praesidium ab audacia mutuatur: *non praefectum ab iis, sed Germanicum ducem, sed Tiberium imperatorem violari.* Simul deterritis, qui obstiterant, raptum vexillum ad ripam vertit, et, *si quis agmine decessisset, pro desertore fore,* clamitans, reduxit in hiberna turbidos et nihil ausos.

39. Interea legati ab senatu, regressum iam apud aram Ubiorum Germanicum adeunt. Duae ibi legiones, prima atque vicesima, veteranique, nuper missi sub vexillo, hiemabant. Pavidos et conscientia vecordes intrat metus, venisse Patrum iussu, qui irrita facerent, quae per seditionem expresserant. Utque mos vulgo, quamvis falsis reum subdere, Munatium Plancum, consulatu functum, principem legationis, auctorem senatusconsulti incusant: et nocte concubia vexillum, in domo Germanici situm, flagitare occipiunt: concursuque ad ianuam facto, moliuntur fores; extractum cubili Caesarem, tradere vexillum, intento mortis metu subigunt. Mox, vagi per vias, obvios habuere legatos, audita consternatione, ad Germanicum tendentes. Ingerunt contumelias: caedem parant: Planco maxime, quem dignitas fuga impediverat: neque aliud periclitanti subsidium, quam castra primae legionis. Illic signa et aquilam amplexus, religione sese tutabatur: ac, ni aquilifer Calpurnius vim extremam arcuisset, (rarum etiam inter hostes) legatus populi Romani, Romanis in castris, sanguine suo altaria deûm comma-

culavisset. Luce demum, postquam dux et miles et facta noscebantur, ingressus castra Germanicus, perduci ad se Plancum imperat, recepitque in tribunal. Tum *fatalem* increpans *rabiem, neque militum, sed deûm ira resurgere,* cur venerint legati, aperit: *ius legationis, atque ipsius Planci gravem et immeritum casum*, simul, *quantum dedecoris adierit legio*, facunde miseratur, attonitaque magis, quam quieta concione, legatos, praesidio auxiliarium equitum, dimittit.

40. Eo in metu arguere Germanicum omnes, *quod non ad superiorem exercitum pergeret, ubi obsequia et contra rebellis auxilium. Satis superque missione et pecunia et mollibus consultis peccatum. Vel, si vilis ipsi salus, cur filium parvulum, cur gravidam coniugem inter furentes et omnis humani iuris violatores haberet? Illos saltem avo et rei publicae redderet.* Diu cunctatus, aspernantem uxorem, cum *se divo Augusto ortam, neque degenerem ad pericula* testaretur, postremo uterum eius et communem filium multo cum fletu complexus, ut abiret, perpulit. Incedebat muliebre et miserabile agmen, profuga ducis uxor, parvulum sinu filium gerens: lamentantes circum amicorum coniuges, quae simul trahebantur; nec minus tristes, qui manebant.

41. Non florentis Caesaris, neque suis in castris, sed velut in urbe victa, facies, gemitusque ac planctus, etiam militum aures oraque advertere. Progrediuntur contuberniis: *quis ille flebilis sonus? quod tam triste? feminas inlustres — non centurionem ad tutelam, non militem, nihil imperatoriae uxoris, aut comitatus soliti — pergere ad Treveros, et externae fidei!* Pudor inde et miseratio, et patris Agrippae, Augusti avi, memoria: socer Drusus; ipsa insigni fecunditate, praeclara pudicitia: iam infans in castris genitus, in contubernio

legionum eductus, quem militari vocabulo Caligulam appellabant, quia plerumque ad conciliandа vulgi studia eo tegmine pedum induebatur. Sed nihil aeque flexit, quam invidia in Treveros: orant, obsistunt, *rediret*, *maneret*, pars Agrippinae occursantes, plurimi ad Germanicum regressi. Isque, ut erat recens dolore et ira, apud circumfusos ita coepit:

42. *Non mihi uxor aut filius patre et republica cariores sunt: sed illum quidem sua maiestas, imperium Romanum ceteri exercitus defendent. Coniugem et liberos meos, quos pro gloria vestra libens ad exitium offerrem, nunc procul a furentibus submoveo, ut, quicquid istuc sceleris imminet, meo tantum sanguine pietur; neve occisus Augusti pronepos; interfecta Tiberii nurus, nocentiores vos faciat. Quid enim per hos dies inausum intemeratumve vobis? Quod nomen huic coetui dabo? Militesne appellem? qui filium imperatoris vestri vallo et armis circumsedistis: an cives? quibus tam proiecta Senatus auctoritas. Hostium quoque ius et sacra legationis et fas gentium rupistis. Divus Iulius seditionem exercitus verbo uno compescuit, Quirites vocando, qui sacramentum eius detrectabant. Divus Augustus vultu et adspectu Actiacas legiones exterruit: nos, ut nondum eosdem, ita ex illis ortos, si Hispaniae Syriaeve miles aspernaretur, tamen mirum et indignum erat. Primane et vicesima legiones, illa signis a Tiberio acceptis, tu tot proeliorum socia, tot praemiis aucta, egregiam duci vestro gratiam refertis? Hunc ego nuntium patri, laeta omnia aliis e provinciis audienti, feram? ipsius tirones, ipsius veteranos non missione, non pecunia satiatos: hic tantum interfici centuriones, eiici tribunos, includi legatos: infecta sanguine castra, flumina: meque precariam animam inter infensos trahere?*

43. *Cur enim, primo concionis die, ferrum illud, quod pectori meo infigere parabam, detraxistis? O improvidi amici! melius et amantius ille, qui gladium offerebat. Cecidissem certe nondum tot flagitiorum exercitui meo conscius: legissetis ducem, qui meam quidem mortem impunitam sineret, Vari tamen et trium legionum ulcisceretur. Neque enim dii sinant, ut Belgarum, quamquam offerentium, decus istud et claritudo sit, subvenisse Romano nomini, compressisse Germaniae populos! Tua, dive Auguste, caelo recepta mens, tua, pater Druse, imago, tui memoria, iisdem istis cum militibus, quos iam pudor et gloria intrat, eluant hanc maculam, irasque civiles in exitium hostibus vertant! Vos quoque, quorum alia nunc ora, alia pectora contueor, si legatos senatui, obsequium imperatori, si mihi coniugem et filium redditis, discedite a contactu, ac dividite turbidos: id stabile ad poenitentiam, id fidei vinculum erit.*

44. Supplices ad haec, et vera exprobrari fatentes, orabant, *puniret noxios, ignosceret lapsis, et duceret in hostem: revocaretur coniux, rediret legionum alumnus, neve obses Gallis traderetur.* Reditum Agrippinae excusavit, ob imminentem partum et hiemem: *venturum filium: cetera ipsi exsequerentur.* Discurrunt mutati, et seditiosissimum quemque vinctos trahunt ad legatum legionis primae, C. Cetronium, qui iudicium et poenas de singulis in hunc modum exercuit. Stabant pro concione legiones destrictis gladiis: reus in suggestu per tribunum ostendebatur: si *nocentem* adclamaverant, praeceps datus trucidabatur. Et gaudebat caedibus miles, tamquam semet absolveret: nec Caesar arcebat, quando, nullo ipsius iussu, penes eosdem saevitia facti et invidia erat. Secuti exemplum veterani, haud multo post in Rhaetiam mittuntur, specie defen-

dendae provinciae, ob imminentis Suevos; ceterum, ut avellerentur castris, trucibus adhuc non minus asperitate remedii, quam sceleris memoria. Centurionatum inde egit. Citatus ab imperatore, nomen, ordinem, patriam, numerum stipendiorum, quae strenue in proeliis fecisset; et cui erant dona militaria, edebat. Si tribuni, si legio industriam innocentiamque adprobaverant, retinebat ordines: ubi avaritiam aut crudelitatem consensu obiectavissent, solvebatur militia.

45. Sic compositis praesentibus, haud minor moles supererat, ob ferociam quintae et unaetvicesimae legionum, sexagesimum apud lapidem (loco Vetera nomen est) hibernantium. Nam primi seditionem coeptaverant: atrocissimum quodque facinus horum manibus patratum: nec poena commilitonum exterriti, nec poenitentia conversi, iras retinebant. Igitur Caesar arma, classem, socios demittere Rheno parat, si imperium detrectetur, bello certaturus.

46. At Romae, nondum cognito, qui fuisset exitus in Illyrico, et legionum Germanicarum motu audito, trepida civitas incusare Tiberium, *quod, dum patres et plebem, invalida et inermia, cunctatione ficta ludificetur, dissideat interim miles, neque duorum adulescentium nondum adulta auctoritate comprimi queat: ire ipsum et opponere maiestatem imperatoriam debuisse, cessuris, ubi principem longa experientia, eundemque severitatis et munificentiae summum vidissent. An Augustum, fessa aetate, totiens in Germanias commeare potuisse: Tiberium, vigentem annis, sedere in senatu, verba patrum cavillantem? Satis prospectum urbanae servituti: militaribus animis adhibenda fomenta, ut ferre pacem velint.*

47. Immotum adversus eos sermones fixumque Tiberio fuit, non omittere caput rerum, neque se rem-

que publicam in casum dare. Multa quippe et diversa augebant: *validior per Germaniam exercitus: propior apud Pannoniam: ille Galliarum opibus subnixus, hic Italiae imminens: quos igitur anteferret? ac, ne postpositi contumelia incenderentur. At per filios pariter adiri, maiestate salva; cui maior e longinquo reverentia. Simul adulescentibus excusatum, quaedam ad patrem reiicere: resistentisque Germanico aut Druso posse a se mitigari, vel infringi. Quod aliud subsidium, si imperatorem sprevissent?* Ceterum, ut iam iamque iturus, legit comites, conquisivit impedimenta, adornavit naves: mox hiemem aut negotia varie caussatus, primo prudentes, dein vulgum, diutissime provincias fefellit.

48. At Germanicus, quamquam contracto exercitu, et parata in defectores ultione, dandum adhuc spatium ratus, si recenti exemplo sibi ipsi consulerent, praemittit litteras ad Caecinam, *venire se valida manu, ac, ni supplicium in malos praesumant, usurum promiscua caede.* Eas Caecina aquiliferis signiferisque, et quod maxime castrorum sincerum erat, occulte recitat, *utque cunctos infamiae, se ipsos morti eximant,* hortatur: *nam in pace caussas et merita spectari: ubi bellum ingruat, innocentes ac noxios iuxta cadere.* Illi, tentatis, quos idoneos rebantur, postquam maiorem legionum partem in officio vident, de sententia legati statuunt tempus, quo foedissimum quemque et seditioni promptum ferro invadant. Tunc, signo inter se dato, inrumpunt contubernia, trucidant ignaros: nullo, nisi consciis, noscente, quod caedis initium, quis finis.

49. Diversa omnium, quae unquam accidere, civilium armorum facies. Non proelio, non adversis e castris, sed iisdem è cubilibus, quos simul vescentis

dies, simul quietos nox habuerat, discedunt in partes, ingerunt tela: clamor, vulnera, sanguis palam: caussa in occulto: cetera fors regit: et quidam bonorum caesi, postquam, intellecto, in quos saeviretur, pessimi quoque arma rapuerant. Neque legatus aut tribunus moderator adfuit: permissa vulgo licentia atque ultio et satietas. Mox ingressus castra Germanicus, *non medicinam illud*, plurimis cum lacrimis, *sed cladem* adpellans, *cremari corpora* iubet. Truces etiam tum animos cupido involat eundi in hostem, piaculum furoris: nec aliter posse placari commilitonum manes, quam si pectoribus impiis honesta vulnera accepissent. Sequitur ardorem militum Caesar, iunctoque ponte tramittit duodecim millia e legionibus, sex et viginti socias cohortes, octo equitum alas, quarum ea seditione intemerata modestia fuit.

50. Laeti, neque procul, Germani agitabant, dum iustitio ob amissum Augustum, post discordiis, attinemur. At Romanus agmine propero silvam Caesiam limitemque a Tiberio coeptum scindit: castra in limite locat; frontem ac tergum vallo, latera concaedibus munit. Inde saltus obscuros permeat, consultatque, ex duobus itineribus breve et solitum sequatur, an impeditius et intentatum, eoque hostibus incautum. Delecta longiore via, cetera adcelerantur. Etenim attulerant exploratores *festam eam Germanis noctem ac solennibus epulis ludicram.* Caecina cum expeditis cohortibus praeire, et obstantia silvarum amoliri iubetur: legiones modico intervallo sequuntur. Iuvit nox sideribus inlustris: ventumque ad vicos Marsorum, et circumdatae stationes, stratis etiam tum per cubilia, propterque mensas, nullo metu, non antepositis vigiliis. Adeo cuncta incuria disiecta erant: neque belli timor;

ac ne pax quidem, nisi languida et soluta, inter temulentos.

51. Caesar avidas legiones, quo latior populatio foret, quattuor in cuneos dispertit: quinquaginta millium spatium ferro flammisque pervastat: non sexus, non aetas miserationem attulit; profana simul et sacra, et celeberrimum illis gentibus templum, quod Tanfanae vocabant, solo aequantur. Sine vulnere milites, qui semisomnos, inermos aut palantis ceciderant. Excivit ea caedes Bructeros, Tubantes, Usipetes; saltusque, per quos exercitui regressus, insedere. Quod gnarum duci; incessitque itineri et proelio. Pars equitum et auxiliariae cohortes ducebant: mox prima legio: et mediis impedimentis, sinistrum latus unaetvicesimani, dextrum quintani clausere: vicesima legio terga firmavit: post ceteri sociorum. Sed hostes, donec agmen per saltus porrigeretur, immoti: dein latera et frontem modice adsultantes, tota vi novissimos incurrere: turbabanturque densis Germanorum catervis leves cohortes, cum Caesar advectus ad vicesimanos, voce magna, *hoc illud tempus oblitterandae seditionis,* clamitabat: *pergerent, properarent culpam in decus vertere.* Exarsere animis, unoque impetu perruptum hostem redigunt in aperta, caeduntque. Simul primi agminis copiae evasere silvas, castraque communivere. Quietum inde iter: fidensque recentibus ac priorum oblitus miles in hibernis locatur.

52. Nuntiata ea Tiberium laetitia curaque adfecere: gaudebat, oppressam seditionem: sed, quod largiendis pecuniis et missione festinata favorem militum quaesivisset, bellica quoque Germanici gloria, angebatur. Retulit tamen ad senatum de rebus gestis, multaque de virtute eius memoravit, magis in speciem verbis ador-

nata, quam ut penitus sentire crederetur. Paucioribus Drusum et finem Illyrici motus laudavit, sed intentior, et fida oratione. Cunctaque, quae Germanicus indulserat, servavit etiam apud Pannonicos exercitus.

53. Eodem anno Iulia supremum diem obiit, ob impudicitiam olim a patre Augusto Pandateria insula, mox oppido Rheginorum, qui Siculum fretum accolunt, clausa. Fuerat in matrimonio Tiberii, florentibus Caio et Lucio Caesaribus, spreveratque, ut imparem. Nec alia tam intima Tiberio caussa, cur Rhodum abscederet. Imperium adeptus, extorrem, infamem, et, post interfectum Postumum Agrippam, omnis spei egenam, inopia ac tabe longa peremit, obscuram fore necem longinquitate exsilii ratus. Par caussa saevitiae in Sempronium Gracchum, qui familia nobili, sollers ingenio et prave facundus, eandem Iuliam in matrimonio M. Agrippae temeraverat. Nec is libidini finis: traditam Tiberio pervicax adulter contumacia et odiis in maritum accendebat: litteraeque, quas Iulia patri Augusto cum insectatione Tiberii scripsit, a Graccho compositae credebantur. Igitur amotus Cercinam, Africi maris insulam, quattuordecim annis exsilium toleravit. Tunc milites, ad caedem missi, invenere in prominenti litoris, nihil laetum opperientem. Quorum adventu *breve tempus* petivit, *ut suprema mandata uxori Alliariae per litteras daret:* cervicemque percussoribus obtulit, constantia mortis haud indignus Sempronio nomine; vita degeneraverat. Quidam non Roma eos milites, sed ab L. Asprenate, proconsule Africae, missos tradidere, auctore Tiberio, qui famam caedis posse in Asprenatem verti frustra speraverat.

54. Idem annus novas caerimonias accepit, addito sodalium Augustalium sacerdotio: ut quondam T. Ta-

tius retinendis Sabinorum sacris sodales Titios instituerat. Sorte ducti e primoribus civitatis unus et viginti: Tiberius Drususque et Claudius et Germanicus adiiciuntur. Ludos Augustales tunc primum coeptos turbavit discordia, ex certamine histrionum. Indulserat ei ludicro Augustus, dum Maecenati obtemperat, effuso in amorem Bathylli: neque ipse abhorrebat talibus studiis, et civile rebatur, misceri voluptatibus vulgi. Alia Tiberio morum via: sed populum, per tot annos molliter habitum, nondum audebat ad duriora vertere.

55. Druso Caesare, C. Norbano Coss. decernitur Germanico triumphus, manente bello; quod, quamquam in aestatem summa ope parabat, initio veris et repentino in Cattos excursu praecepit. Nam spes incesserat, dissidere hostem in Arminium ac Segestem, insignem utrumque perfidia in nos aut fide. Arminius turbator Germaniae; Segestes, *parari rebellionem,* saepe alias, et supremo convivio, post quod in arma itum, aperuit: suasitque Varo, *ut se et Arminium et ceteros proceres vinciret; nihil ausuram plebem, principibus amotis: atque ipsi tempus fore, quo crimina et innoxios discerneret.* Sed Varus fato et vi Arminii cecidit: Segestes, quamquam consensu gentis in bellum tractus, discors manebat, auctis privatim odiis, quod Arminius filiam eius, alii pactam, rapuerat. Gener invisus, inimici soceri: quaeque apud concordes vincula caritatis, incitamenta irarum apud infensos erant.

56. Igitur Germanicus quattuor legiones, quinque auxiliarium millia, et tumultuarias catervas Germanorum, cis Rhenum colentium, Caecinae tradit: totidem legiones, duplicem sociorum numerum ipse ducit: positoque castello super vestigia paterni praesidii in

monte Tauno, expeditum exercitum in Cattos rapit; L. Apronio ad munitiones viarum et fluminum relicto. Nam (rarum illi caelo) siccitate et amnibus modicis, inoffensum iter properaverat; imbresque et fluminum auctus regredienti metuebantur. Sed Cattis adeo improvisus advenit, ut, quod imbecillum aetate ac sexu, statim captum aut trucidatum sit. Iuventus flumen Adranam nando tramiserat, Romanosque, pontem coeptantis, arcebant: dein tormentis sagittisque pulsi, tentatis frustra conditionibus pacis, cum quidam ad Germanicum perfugissent, reliqui, omissis pagis vicisque, in silvas disperguntur. Caesar, incenso Mattio, (id genti caput,) aperta populatus, vertit ad Rhenum: non auso hoste terga abeuntium lacessere; quod illi moris, quotiens astu magis quam per formidinem cessit. Fuerat animus Cheruscis, iuvare Cattos: sed exterruit Caecina, huc illuc ferens arma; et Marsos, congredi ausos, prospero proelio cohibuit.

57. Neque multo post legati a Segeste venerunt, auxilium orantes adversus vim popularium, a quis circumsedebatur; validiore apud eos Arminio, quando bellum suadebat. Nam barbaris, quanto quis audacia promptus, tanto magis fidus, rebusque motis potior habetur. Addiderat Segestes legatis filium, nomine Segimundum: sed iuvenis conscientia cunctabatur: quippe anno, quo Germaniae descivere, sacerdos apud Aram Ubiorum creatus, ruperat vittas, profugus ad rebelles. Adductus tamen in spem clementiae Romanae, pertulit patris mandata: benigneque exceptus, cum praesidio Gallicam in ripam missus est. Germanico pretium fuit, convertere agmen: pugnatumque in obsidentis, et ereptus Segestes magna cum propinquorum et clientium manu. Inerant feminae nobiles: inter

quas uxor Arminii, eademque filia Segestis, mariti magis quam parentis animo, neque victa in lacrimas, neque voce supplex, compressis intra sinum manibus, gravidum uterum intuens. Ferebantur et spolia Varianae cladis, plerisque eorum, qui tum in deditionem veniebant, praedae data.

58. Simul Segestes ipse, ingens visu, et memoria bonae societatis impavidus. Verba eius in hunc modum fuere: *Non hic mihi primus erga populum Rom. fidei et constantiae dies. Ex quo a divo Augusto civitate donatus sum, amicos inimicosque ex vestris utilitatibus delegi: neque odio patriae, (quippe proditores etiam iis, quos anteponunt, invisi sunt,) verum quia Romanis Germanisque idem conducere, et pacem quam bellum probabam. Ergo raptorem filiae meae, violatorem foederis vestri, Arminium, apud Varum, qui tum exercitui praesidebat, reum feci. Dilatus segnitia ducis, quia parum praesidii in legibus erat, ut me et Arminium et conscios vinciret, flagitavi. Testis illa nox, mihi utinam potius novissima! Quae secuta sunt, defleri magis, quam defendi possunt. Ceterum et inieci catenas Arminio, et a factione eius iniectas perpessus sum. Atque ubi primum tui copia, vetera novis et quieta turbidis antehabeo: neque ob praemium, sed ut me perfidia exsolvam; simul genti Germanorum idoneus conciliator, si poenitentiam quam perniciem maluerit. Pro iuventa et errore filii veniam precor: filiam necessitate huc adductam, fateor. Tuum erit consultare, utrum praevaleat, quod ex Arminio concepit, an quod ex me genita est.* Caesar, clementi responso, liberis propinquisque eius incolumitatem, ipsi sedem vetere in provincia pollicetur. Exercitum reduxit, nomenque imperatoris, auctore Tiberio, accepit. Arminii uxor virilis sexus stirpem edidit. Edu-

catus Ravennae puer, quo mox ludibrio conflictatus sit, in tempore memorabo.

59. Fama dediti benigneque excepti Segestis vulgata, ut quibusque bellum invitis aut cupientibus erat, spe vel dolore accipitur. Arminium super insitam violentiam rapta uxor, subiectus servitio uxoris uterus, vecordem agebant: volitabatque per Cheruscos, arma in Segestem, arma in Caesarem poscens. Neque probris temperabat: *egregium patrem! magnum imperatorem! fortem exercitum! quorum tot manus unam mulierculam avexerint. Sibi tres legiones, totidem legatos procubuisse. Non enim se proditione, neque adversus feminas gravidas, sed palam adversus armatos bellum tractare. Cerni adhuc Germanorum in lucis signa Romana, quae diis patriis suspenderit. Coleret Segestes victam ripam: redderet filio sacerdotium Romanum: Germanos numquam satis excusaturos, quod inter Albim et Rhenum virgas et secures et togam viderint. Aliis gentibus, ignorantia imperii Romani, inexperta esse supplicia, nescia tributa: quae quando exuerint, irritusque discesserit ille inter numina dicatus Augustus, ille delectus Tiberius, ne imperitum adulescentulum, ne seditiosum exercitum pavescerent. Si patriam, parentes, antiqua mallent, quam dominos et colonias novas, Arminium potius, gloriae ac libertatis, quam Segestem, flagitiosae servitutis ducem, sequerentur.*

60. Conciti per haec non modo Cherusci, sed conterminae gentes; tractusque in partis Inguiomerus, Arminii patruus, veteri apud Romanos auctoritate. Unde maior Caesari metus. Et ne bellum mole una ingrueret, Caecinam cum quadraginta cohortibus Romanis distrahendo hosti per Bructeros ad flumen Amisiam mittit. Equitem Pedo praefectus finibus Frisio-

rum ducit. Ipse impositas navibus quattuor legiones per lacus vexit: simulque pedes, eques, classis, apud praedictum amnem convenere. Chauci, cum auxilia pollicerentur, in commilitium adsciti sunt. Bructeros sua urentis expedita cum manu L. Stertinius, missu Germanici, fudit: interque caedem et praedam reperit undevicesimae legionis aquilam, cum Varo amissam. Ductum inde agmen ad ultimos Bructerorum: quantumque Amisiam et Luppiam amnes inter, vastatum, haud procul Teutoburgiensi saltu, in quo reliquiae Vari legionumque insepultae dicebantur.

61. Igitur cupido Caesarem invadit, solvendi suprema militibus ducique; permoto ad miserationem omni, qui aderat, exercitu, ob propinquos, amicos, denique ob casus bellorum et sortem hominum. Praemisso Caecina, ut occulta saltuum scrutaretur, pontesque et aggeres humido paludum et fallacibus campis imponeret, incedunt moestos locos, visuque ac memoria deformes. Prima Vari castra, lato ambitu, et dimensis principiis, trium legionum manus ostentabant: dein, semiruto vallo, humili fossa, accisae iam reliquiae consedisse intelligebantur: medio campi albentia ossa, ut fugerant, ut restiterant, disiecta vel aggerata. Adiacebant fragmina telorum, equorumque artus, simul truncis arborum antefixa ora: lucis propinquis barbarae arae, apud quas tribunos ac primorum ordinum centuriones mactaverant. Et cladis eius superstites, pugnam aut vincula elapsi, referebant, *hic cecidisse legatos; illic raptas aquilas; primum ubi vulnus Varo adactum; ubi infelici dextra et suo ictu mortem invenerit; quo tribunali concionatus Arminius, quot patibula captivis, quae scrobes; utque signis et aquilis per superbiam inluserit.*

62. Igitur Romanus, qui aderat, exercitus, sextum post cladis annum, trium legionum ossa, nullo noscente, alienas reliquias an suorum humo tegeret, omnes, ut coniunctos, ut consanguineos, aucta in hostem ira, moesti simul et infensi condebant. Primum exstruendo tumulo cespitem Caesar posuit, gratissimo munere in defunctos, et praesentibus doloris socius. Quod Tiberio haud probatum, seu cuncta Germanici in deterius trahenti, sive exercitum imagine caesorum insepultorumque tardatum ad proelia et formidolosiorem hostium credebat: *neque imperatorem, auguratu et vetustissimis caerimoniis praeditum, attrectare feralia debuisse.*

63. Sed Germanicus, cedentem in avia Arminium secutus, ubi primum copia fuit, evehi equites, campumque, quem hostis insederat, eripi iubet. Arminius colligi suos et propinquare silvis monitos, vertit repente: mox signum prorumpendi dedit iis, quos per saltus occultaverat. Tunc nova acie turbatus eques: missaeque subsidiariae cohortes, et fugientium agmine impulsae, auxerant consternationem: trudebanturque in paludem, gnaram vincentibus, iniquam nesciis, ni Caesar productas legiones instruxisset. Inde hostibus terror, fiducia militi: et manibus aequis abscessum. Mox, reducto ad Amisiam exercitu, legiones classe, ut advexerat, reportat: pars equitum litore Oceani petere Rhenum iussa: Caecina, qui suum militem ducebat, monitus, quamquam notis itineribus regrederetur, Pontes longos quam maturrime superare. Angustus is trames vastas inter paludes, et quondam a L. Domitio aggeratus: cetera limosa, tenacia gravi coeno, aut rivis incerta erant; circum silvae, paullatim adclives: quas tum Arminius implevit, compendiis viarum et

cito agmine onustum sarcinis armisque militem cum antevenisset. Caecinae dubitanti, quonam modo ruptos vetustate pontes reponeret, simulque propulsaret hostem, castra metari in loco placuit: ut opus, et alii proelium inciperent.

64. Barbari perfringere stationes, seque inferre munitoribus nisi, lacessunt, circumgrediuntur, occursant: miscetur operantium bellantiumque clamor: et cuncta pariter Romanis adversa; locus uligine profunda, idem ad gradum instabilis, procedentibus lubricus; corpora gravia loricis: neque librare pila inter undas poterant. Contra Cheruscis sueta apud paludes proelia; procera membra; hastae ingentes ad vulnera facienda quamvis procul. Nox demum inclinantis iam legiones adversae pugnae exemit. Germani, ob prospera indefessi, ne tum quidem sumpta quiete, quantum aquarum circum surgentibus iugis oritur, vertere in subiecta: mersaque humo, et obruto, quod effectum operis, duplicatus militi labor. Quadragesimum id stipendium Caecina parendi aut imperitandi habebat; secundarum ambiguarumque rerum sciens, eoque interritus. Igitur futura volvens, non aliud reperit, quam ut hostem silvis coerceret, donec saucii, quantumque gravioris agminis, anteirent. Nam medio montium et paludum porrigebatur planities, quae tenuem aciem pateretur. Deliguntur legiones, quinta dextro lateri, unaetvicesima in laevum; primani ducendum ad agmen; vicesimanus adversum secuturos.

65. Nox per diversa inquies, cum barbari festis epulis, laeto cantu aut truci sonore subiecta vallium ac resultantis saltus complerent; apud Romanos invalidi ignes, interruptae voces, atque ipsi passim adiacerent vallo, oberrarent tentoriis, insomnes magis quam per-

vigiles. Ducemque terruit dira quies: nam Quinctilium Varum, sanguine oblitum et paludibus emersum, cernere et audire visus est, velut vocantem, non tamen obsecutus, et manum intendentis repulisse. Coepta luce, missae in latera legiones, metu an contumacia, locum deseruere: capto propere campo, humentia ultra. Neque tamen Arminius, quamquam libero incursu, statim prorupit: sed, ut haesere coeno fossisque impedimenta, turbati circum milites, incertus signorum ordo, utque tali in tempore, sibi quisque properus et lentae adversum imperia aures, inrumpere Germanos iubet, clamitans, *En Varus, et eodem iterum fato victae legiones!* Simul haec, et cum delectis scindit agmen, equisque maxime vulnera ingerit: illi sanguine suo et lubrico paludum lapsantes, excussis rectoribus, disiicere obvios, proterere iacentes. Plurimus circa aquilas labor, quae neque adversum ferri ingruentia tela, neque figi limosa humo poterant. Caecina, dum sustentat aciem, suffosso equo delapsus, circumveniebatur, ni prima legio sese opposuisset. Iuvit hostium aviditas, omissa caede praedam sectantium: enisaeque legiones, vesperascente die, in aperta et solida. Neque is miseriarum finis. Struendum vallum, petendus agger: amissa magna ex parte, per quae egeritur humus aut exciditur cespes: non tentoria manipulis, non fomenta sauciis: infectos coeno aut cruore cibos dividentes, funestas tenebras, et tot hominum millibus unum iam reliquum diem lamentabantur.

66. Forte equus, abruptis vinculis vagus et clamore territus, quosdam occurrentium obturbavit. Tanta inde consternatio, inrupisse Germanos credentium, ut cuncti ruerent ad portas: quarum decumana maxime petebatur, aversa hosti et fugientibus tutior. Caecina,

comperto, vanam esse formidinem, cum tamen neque auctoritate neque precibus, ne manu quidem, obsistere aut retinere militem quiret, proiectus in limine portae, miseratione demum, quia per corpus legati eundum erat, clausit viam: simul tribuni et centuriones falsum pavorem esse docuerunt.

67. Tunc contractos in principia, iussosque dicta cum silentio accipere, temporis ac necessitatis monet: *Unam in armis salutem: sed ea consilio temperanda, manendumque intra vallum, donec expugnandi hostes spe propius succederent: mox undique erumpendum: illa eruptione ad Rhenum perveniri. Quodsi fugerent, pluris silvas, profundas magis paludes, saevitiam hostium superesse; at victoribus decus, gloriam: quae domi cara, quae in castris honesta,* memorat: reticuit de adversis. Equos dehinc, orsus a suis, legatorum tribunorumque, nulla ambitione, fortissimo cuique bellatori tradit, ut hi, mox pedes, in hostem invaderent.

68. Haud minus inquies Germanus spe, cupidine, et diversis ducum sententiis agebat: Arminio, *sinerent egredi, egressosque rursum per humida et impedita circumvenirent,* suadente: atrociora Inguiomero et laeta barbaris, *ut vallum armis ambirent: promptam expugnationem, plures captivos, incorruptam praedam fore.* Igitur orta die proruunt fossas, iniiciunt crates, summa valli prensant, raro super milite, et quasi ob metum defixo. Postquam haesere munimentis, datur cohortibus signum, cornuaque ac tubae concinuere. Exin clamore et impetu tergis Germanorum circumfunduntur, exprobrantes, *non hic silvas, nec paludes, sed aequis locis aequos deos.* Hosti, facile excidium et paucos ac semermos cogitanti, sonus tubarum, fulgor armorum, quanto inopina, tanto maiora offunduntur:

cadebantque, ut rebus secundis avidi, ita adversis incauti. Arminius integer, Inguiomerus post grave vulnus, pugnam deseruere: vulgus trucidatum est, donec ira et dies permansit. Nocte demum reversae legiones, quamvis plus vulnerum, eadem ciborum egestas fatigaret, vim, sanitatem, copias, cuncta in victoria habuere.

69. Pervaserat interim circumventi exercitus fama, et infesto Germanorum agmine Gallias peti: ac, ni Agrippina impositum Rheno pontem solvi prohibuisset, erant qui id flagitium formidine auderent. Sed femina, ingens animi, munia ducis per eos dies induit, militibusque, ut quis inops aut saucius, vestem et fomenta dilargita est. Tradit C. Plinius, Germanicorum bellorum scriptor, stetisse apud principium pontis, laudes et grates reversis legionibus habentem. Id Tiberii animum altius penetravit: *non enim simplices eas curas, nec adversus externos militem quaeri. Nihil relictum imperatoribus, ubi femina manipulos intervisat, signa adeat, largitionem tentet; tamquam parum ambitiose filium ducis gregali habitu circumferat, Caesaremque Caligulam appellari velit. Potiorem iam apud exercitus Agrippinam, quam legatos, quam duces: compressam a muliere seditionem, cui nomen principis obsistere non quiverit.* Accendebat haec onerabatque Seianus, peritia morum Tiberii, odia in longum iaciens, quae reconderet, auctaque promeret.

70. At Germanicus legionum, quas navibus vexerat, secundam et quartam decimam, itinere terrestri P. Vitellio ducendas tradit, quo levior classis vadoso mari innaret, vel reciproco sideret. Vitellius primum iter sicca humo aut modice adlabente aestu quietum habuit: mox impulsu aquilonis, simul sidere aequino-

ctii, quo maxime tumescit oceanus, rapi agique agmen. Et opplebantur terrae: eadem freto, litori, campis facies: neque discerni poterant incerta ab solidis, brevia a profundis. Sternuntur fluctibus, hauriuntur gurgitibus iumenta, sarcinae: corpora exanima interfluunt, occursant. Permiscentur inter se manipuli, modo pectore, modo ore tenus exstantes, aliquando subtracto solo disiecti, aut obruti. Non vox et mutui hortatus iuvabant, adversante unda: nihil strenuus ab ignavo, sapiens ab imprudenti, consilia a casu differre: cuncta pari violentia involvebantur. Tandem Vitellius in editiora enisus, eodem agmen subduxit. Pernoctavere sine utensilibus, sine igni, magna pars nudo aut mulcato corpore; haud minus miserabiles, quam quos hostis circumsidet. Quippe illis etiam honestae mortis usus: his inglorium exitium. Lux reddidit terram; penetratumque ad amnem Unsingim, quo Caesar classe contenderat. Impositae dein legiones, vagante fama, submersas: nec fides salutis, antequam Caesarem exercitumque reducem videre.

71. Iam Stertinius, ad accipiendum in deditionem Segimerum, fratrem Segestis, praemissus, ipsum et filium eius in civitatem Ubiorum perduxerat. Data utrique venia; facile Segimero, cunctantius filio, quia Quinctilii Vari corpus inlusisse dicebatur. Ceterum ad supplenda exercitus damna certavere Galliae, Hispaniae, Italia: quod cuique promptum, arma, equos, aurum, offerentes. Quorum laudato studio Germanicus, armis modo et equis ad bellum sumptis, propria pecunia militem iuvit. Utque cladis memoriam etiam comitate leniret, circumire saucios, facta singulorum extollere; vulnera intuens, alium spe, alium gloria, cunctos alloquio et cura sibique et proelio firmabat.

72. Decreta eo anno triumphalia insignia A. Caecinae, L. Apronio, C. Silio, ob res cum Germanico gestas. Nomen patris patriae Tiberius, a populo saepius ingestum, repudiavit; neque in acta sua iurari, quamquam censente senatu, permisit: *cuncta mortalium incerta; quantoque plus adeptus foret, tanto se magis in lubrico* dictitans. Non tamen ideo faciebat fidem civilis animi. Nam legem maiestatis reduxerat; cui nomen apud veteres idem, sed alia in iudicium veniebant: *si quis proditione exercitum, aut plebem seditionibus, denique male gesta re publica maiestatem populi Romani minuisset.* Facta arguebantur, dicta impune erant. Primus Augustus cognitionem de famosis libellis, specie legis eius, tractavit, commotus Cassii Severi libidine, qua viros feminasque inlustres procacibus scriptis diffamaverat. Mox Tiberius, consultante Pompeio Macro praetore, an iudicia maiestatis redderentur? *exercendas leges esse*, respondit. Hunc quoque asperavere carmina, incertis auctoribus vulgata, in saevitiam superbiamque eius et discordem cum matre animum.

73. Haud pigebit referre in Falanio et Rubrio, modicis equitibus Romanis, praetentata crimina: ut, quibus initiis, quanta Tiberii arte, gravissimum exitium inrepserit, dein repressum sit, postremo arserit, cunctaque conripuerit, noscatur. Falanio obiiciebat accusator, quod inter cultores Augusti, qui per omnes domos, in modum collegiorum, habebantur, Cassium quendam, mimum corpore infamem, adscivisset: quodque, venditis hortis, statuam Augusti simul mancipasset. Rubrio crimini dabatur violatum periurio numen Augusti. Quae ubi Tiberio notuere, scripsit consulibus: *non ideo decretum patri suo caelum, ut in perniciem civium is honor verteretur. Cassium histrionem*

solitum, inter alios eiusdem artis, interesse ludis, quos mater sua in memoriam Augusti sacrasset. Nec contra religiones fieri, quod effigies eius, ut alia numinum simulacra, venditionibus hortorum et domuum accedant. Iusiurandum perinde aestimandum, quam si Iovem fefellisset: deorum iniurias diis curae.

74. Nec multo post, Granium Marcellum, praetorem Bithyniae, quaestor ipsius, Caepio Crispinus, maiestatis postulavit, subscribente Romano Hispone: qui formam vitae iniit, quam postea celebrem miseriae temporum et audaciae hominum fecerunt. Nam egens, ignotus, inquies, dum occultis libellis saevitiae principis adrepit, mox clarissimo cuique periculum facessit, potentiam apud unum, odium apud omnes adeptus, dedit exemplum, quod secuti, ex pauperibus divites, ex contemptis metuendi, perniciem aliis ac postremum sibi invenere. Sed Marcellum insimulabat sinistros de Tiberio sermones habuisse: inevitabile crimen, cum ex moribus principis foedissima quaeque deligeret accusator, obiectaretque reo. Nam quia vera erant, etiam dicta credebantur. Addidit Hispo, *statuam Marcelli altius quam Caesarum sitam: et alia in statua, amputato capite Augusti, effigiem Tiberii inditam.* Ad quod exarsit adeo, ut, rupta taciturnitate, proclamaret, *se quoque in ea caussa laturum sententiam palam et iuratum:* quo ceteris eadem necessitas fieret. Manebant etiam tum vestigia morientis libertatis. Igitur Cn. Piso, *Quo,* inquit, *loco censebis, Caesar? Si primus, habebo quod sequar: si post omnes, vereor, ne imprudens dissentiam.* Permotus his, quantoque incautius efferverat, poenitentia patiens tulit, absolvi reum criminibus maiestatis. De pecuniis repetundis ad reciperatores itum est.

75. Nec Patrum cognitionibus satiatus, iudiciis adsidebat in cornu tribunalis, ne praetorem curuli depelleret, multaque eo coram adversus ambitum et potentium preces constituta. Sed dum veritati consulitur, libertas corrumpebatur. Inter quae Pius Aurelius, senator, questus, *mole publicae viae ductuque aquarum labefactas aedis suas*, auxilium patrum invocabat. Resistentibus aerarii praetoribus subvenit Caesar, pretiumque aedium Aurelio tribuit, erogandae per honesta pecuniae cupiens: quam virtutem diu retinuit, cum ceteras exueret. Propertio Celeri, praetorio, veniam ordinis ob paupertatem petenti, decies sestertium largitus est, satis comperto, paternas ei angustias esse. Tentantis eadem alios probare caussam senatui iussit, cupidine severitatis, in his etiam, quae rite faceret, acerbus. Unde ceteri silentium et paupertatem confessioni et beneficio praeposuere.

76. Eodem anno continuis imbribus auctus Tiberis plana urbis stagnaverat: relabentem secuta est aedificiorum et hominum strages. Igitur censuit Asinius Gallus, *ut libri Sibyllini adirentur*. Renuit Tiberius, perinde divina humanaque obtegens. Sed remedium coërcendi fluminis Ateio Capitoni et L. Arruntio mandatum. Achaiam ac Macedoniam, onera deprecantis, levari in praesens proconsulari imperio, tradique Caesari placuit. Edendis gladiatoribus, quos Germanici fratris ac suo nomine obtulerat, Drusus praesedit, quamquam vili sanguine nimis gaudens: quod vulgo formidolosum, et pater arguisse dicebatur. Cur abstinuerit spectaculo ipse, varie trahebant: alii taedio coetus, quidam tristitia ingenii, et metu comparationis, quia Augustus comiter interfuisset. Non crediderim, ad ostentandam saevitiam, movendasque populi offen-

siones, concessam filio materiem: quamquam id quoque dictum est.

77. At theatri licentia, proximo priore anno coepta, gravius tum erupit, occisis non modo e plebe, sed militibus et centurione, vulnerato tribuno praetoriae cohortis, dum probra in magistratus et dissensionem vulgi prohibent. Actum de ea seditione apud patres, dicebanturque sententiae, *ut praetoribus ius virgarum in histriones esset*. Intercessit Haterius Agrippa tribunus plebei, increpitusque est Asinii Galli oratione, silente Tiberio, qui ea simulacra libertatis senatui praebebat. Valuit tamen intercessio, quia divus Augustus *immunes verberum histriones* quondam responderat, neque fas Tiberio, infringere dicta eius. De modo lucaris, et adversus lasciviam fautorum, multa decernuntur: ex quis maxime insignia: *ne domos pantomimorum senator introiret; ne egredientis in publicum equites Romani cingerent, aut alibi quam in theatro spectarentur; et spectantium immodestiam exsilio multandi potestas praetoribus fieret.*

78. Templum ut in colonia Tarraconensi strueretur Augusto, petentibus Hispanis permissum; datumque in omnes provincias exemplum. Centesimam rerum venalium, post bella civilia institutam, deprecante populo, edixit Tiberius, *militare aerarium eo subsidio niti: simul imparem oneri rem publicam, nisi vicesimo militiae anno veterani dimitterentur.* Ita proximae seditionis male consulta, quibus sedecim stipendiorum finem expresserant, abolita in posterum.

79. Actum deinde in senatu ab Arruntio et Ateio, an ob moderandas Tiberis exundationes verterentur flumina et lacus, per quos augescit. Auditaeque municipiorum et coloniarum legationes: orantibus Flo-

rentinis, *ne Clanis, solito alveo demotus, in amnem Arnum transferretur, idque ipsis perniciem adferret.* Congruentia his Interamnates disseruere: *pessum ituros fecundissimos Italiae campos, si amnis Nar* (id enim parabatur) *in rivos diductus, superstagnavisset.* Nec Reatini silebant, Velinum lacum, qua in Narem effunditur, obstrui recusantes: *quippe in adiacentia erupturum: optume rebus mortalium consuluisse naturam, quae sua ora fluminibus, suos cursus, utque originem, ita fines dederit: spectandas etiam religiones sociorum, qui sacra et lucos et aras patriis amnibus dicaverint. Quin ipsum Tiberim nolle, prorsus accolis fluviis orbatum, minore gloria fluere.* Seu preces coloniarum, seu difficultas operum, sive superstitio valuit, ut in sententiam Pisonis concederetur, qui nil mutandum censuerat. Prorogatur Poppaeo Sabino provincia Moesia, additis Achaia ac Macedonia.

80. Id quoque morum Tiberii fuit, continuare imperia, ac plerosque ad finem vitae in iisdem exercitibus aut iurisdictionibus habere. Caussae variae traduntur: alii *taedio novae curae semel placita pro aeternis servavisse;* quidam *invidia, ne plures fruerentur.* Sunt qui existiment, ut callidum eius ingenium, ita anxium iudicium. Neque enim eminentis virtutes sectabatur, et rursum vitia oderat: ex optimis periculum sibi, a pessimis dedecus publicum metuebat. Qua haesitatione postremo eo provectus est, ut mandaverit quibusdam provincias, quos egredi urbe non erat passurus.

81. De comitiis consularibus, quae tum primum, illo principe, ac deinceps fuere, vix quidquam firmare ausim: adeo diversa non modo apud auctores, sed in ipsius orationibus reperiuntur. Modo, subtractis candidatorum nominibus, originem cuiusque et vitam et

stipendia descripsit, ut, qui forent, intelligeretur: aliquando, ea quoque significatione subtracta, candidatos hortatus, ne ambitu comitia turbarent, suam ad id curam pollicitus est. Plerumque *eos tantum apud se professos*, disseruit, *quorum nomina consulibus edidisset: posse et alios profiteri, si gratiae aut meritis confiderent.* Speciosa verbis, re inania, aut subdola; quantoque maiore libertatis imagine tegebantur, tanto eruptura ad infensius servitium.

LIBER SECUNDUS.

Breviarium. Cap. 1. Initia belli Parthici. Phraates, Vononis pater. 2. Vonones popularibus invisus. 3. Ab Artabano pulsus, ad Armenios profugus. 4. In Armenia mutatio regum. 5. Germanicus, invidia Tiberii revocatus, Germanos confestim aggredi parat. 6. Classis eius. Rhenus. 7. Irruptio in Cattos. Ara Drusi restituta. 8. Fossa Drusiana. Amisia. In rebelles Angrivarios animadversum. 9. Arminii cum fratre colloquium: 10. inde ira et iurgium. 11. Visurgim transeunt Romani. Batavorum discrimen. Cariovalda caesus. 12. Germanicus militum animos explorat. 13. Transfugis praemium pronuntiatum a Germanis, mox castris Rom. adsultatum. 14. Germanici somnium. Eiusque 15. et Arminii orationes ad suos. 16. Locus pugnae, campus Idistavisus. Acierum instructio. 17. Faustum augurium. Fuga Germanorum et clades. 18. Tropaeum positum., 19. Quo dedecore accensa gens bellum resumit. 20. Acriter pugnatum. 21. Vincunt tandem Romani, quamquam ambiguo equitum proelio. 22. Monumentum et titulus rerum magnificus. 23. Milites classe revecti. 24. Ex tempestate calamitas et paene exitium. Recollecti naufragi. 25. Hac fortuna erectos denuo Germanos aggreditur Germanicus caeditque, simul aquilam Varianam recipit. 26. Tum rebus infectis avocatur a Tiberio. 27. Libo Drusus ab amico delatus. 28. Accusatus in

senatu, 29. quum patronos non reperiret, 30. nec tam sceleris quam vecordiae convinci posset, novo iure servos torqueri in suum caput vidit. 31. Iam frustra orato principe, Libo se ipse confecit. 32. In defunctum sententiae senatorum. Astrologi et magi ex Italia pulsi. 33. Luxus publicus leviter coërcitus, quem defendit Asinius. 34. Pisonis libertas. Urgulaniae potentia. 35. De rebus proferendis certamen in senatu. 36. Asinii sententia de comitiis, a Tiberio reiecta. 37. Hortali, levamentum inopiae suae poscentis, orationem 38. aspere excipit Tiberius; tamen liberis eius nonnihil largitur. 39. Clementis servi facinus. Is Postumum Agrippam se mentitus, principi curam iniicit, sed 40. Sallustii Crispi dolo captus, occiditur. 41. Romae dedicantur nova opera.

Anno proximo triumphat Germanicus. 42. Archelaus rex Cappadocum, in Urbem accitus, perit. 43. Oriens turbatus committitur Germanico; Pisoni, feroci homini, Syria. 44. Drusus in Illyricum missus, Suevis contra Cheruscos auxilium petentibus. 45. Ita inter se discordes Germani accinguntur ad pugnam. Arminii ad suos oratio: 46. Marobodui item ad suos. Atrox proelium. Maroboduus pro victo. 47. Terrae motus in Asia. Eo afflictos sublevat Tiberius; 48. in alios non minus liberalis. 49. Templa quaedam dedicata. 50. Varilia maiestatis postulata. 51. De praetore substituendo contentio. 52. Tacfarinatem et Mazippam bellum in Africa moventes fundit Camillus. Triumphalia ei decreta. 53. Germanici varia itinera. 54. Consulit in reditu Clarium Apollinem. Oraculi ratio. 55. Piso et uxor Plancina Germanicum insectantur; etiam castra corrumpunt. 56. Germanicus Armeniae regem, Cappadociae et Commagenae legatos imponit. 57. Pisonis insolentia in congressu, consilio, conviviis. 58. Vonones Syria demotus. 59. Germanicus Aegyptum petit, improbante Tiberio. 60. Canopus. Thebae priscae. 61. Statua Memnonis. Pyramides et alia. 62. Germanorum discordia, astu Drusi. 63. Maroboduus, vi Catualdae pulsus, confugit ad Romanos. Eadem mox fortuna Catualdae. 64. Rhescuporis, Cotye fratris filio oppresso, Romanam divisionem egressus, illius partem appetit; 65. ipsoque per fraudem comprehenso, universam Thraciam occupat. 66. Hinc vocatus ad caussam dicendam Cotyn occidit. 67. Romam perductus et damnatus. 68. Vonones fugam tentat; at deprehensus confoditur. 69. Germanicus aegrotat, scelere,

ut creditur, Pisonis, 70. cui amicitiam renuntiat veteri more. 71. Mandata familiaribus ultionis, 72. datisque coniugi monitis, moritur. 73. Alexandro M. comparatus et praelatus. 74. Sentius Syriae praeficitur. 75. Agrippina properat in Urbem. 76. Pisoni, Germanici casu exsultanti, reditum in Syriam dissuadet filius; 77. suadet contra Domitius Celer, 78. ac persuadet. 79. Piso vim parans in successorem Sentium, obviam fit Agrippinae: 80. castellum occupat: aciem struit: sed pellitur a Sentio; 81. tandem tutum ei iter Romam conceditur. 82. Ibi magna ob necem Germanici ira et luctus. 83. Honores viro decreti. 84. Livia Druso gemellos parit. 85. Scita in libidinem mulierum. Pulsa sacra Aegyptia et Iudaica. 86. Capta Vestalis. 87. Frumento pretium constitutum. Novos honores aversatur Tiberius. 88. Arminii caedes et praeconium.

Haec gesta annis quatuor, *Coss. T. Statilio Sisenna Tauro et L. Scribonio Libone, C. Caelio Rufo et L. Pomponio Flacco, Tiberio Caesare Aug. III. et Germanico Caesare II., M. Iunio Silano et L. Norbano Flacco.*

1. Sisenna Statilio Tauro, L. Libone Coss. mota Orientis regna provinciaeque Romanae, initio apud Parthos orto, qui petitum Roma acceptumque regem, quamvis gentis Arsacidarum, ut externum aspernabantur. Is fuit Vonones, obses Augusto datus a Phraate. Nam Phraates, quamquam depulisset exercitus ducesque Romanos, cuncta venerantium officia ad Augustum verterat, partemque prolis firmandae amicitiae miserat; haud perinde nostri metu, quam fidei popularium diffisus.

2. Post finem Phraatis et sequentium regum, ob internas caedes venere in Urbem legati a primoribus Parthis, qui Vononem, vetustissimum liberorum eius, accirent. Magnificum id sibi credidit Caesar, auxitque opibus. Et accepere barbari laetantes, ut ferme ad nova imperia. Mox subiit pudor, *degeneravisse Parthos: petitum alio ex orbe regem, hostium artibus infectum; iam inter provincias Romanas solium Arsacida-*

rum haberi darique. Ubi illam gloriam trucidantium Crassum, exturbantium Antonium; si mancipium Caesaris, tot per annos servitutem perpessum, Parthis imperitet? Accendebat dedignantes et ipse, diversus a maiorum institutis; raro venatu, segni equorum cura; quotiens per urbes incederet, lecticae gestamine, fastuque erga patrias epulas. Inridebantur et Graeci comites, ac vilissima utensilium annulo clausa: sed prompti aditus, obvia comitas, ignotae Parthis virtutes, nova vitia; et quia ipsorum moribus aliena, perinde odium pravis et honestis.

3. Igitur Artabanus, Arsacidarum e sanguine, apud Dahas adultus, excitur, primoque congressu fusus, reparat vires, regnoque potitur. Victo Vononi perfugium Armenia fuit, vacua tunc, interque Parthorum et Romanas opes infida, ob scelus Antonii, qui Artavasden, regem Armeniorum, specie amicitiae inlectum, dein catenis oneratum, postremo interfecerat. Eius filius Artaxias, memoria patris nobis infensus, Arsacidarum vi seque regnumque tutatus est. Occiso Artaxia per dolum propinquorum, datus a Caesare Armeniis Tigranes, deductusque in regnum a Tiberio Nerone. Nec Tigrani diuturnum imperium fuit, neque liberis eius, quamquam sociatis, more externo, in matrimonium regnumque.

4. Dein iussu Augusti impositus Artavasdes, et non sine clade nostra deiectus. Tum C. Caesar componendae Armeniae deligitur. Is Ariobarzanem, origine Medum, ob insignem corporis formam et praeclarum animum, volentibus Armeniis praefecit. Ariobarzane morte fortuita absumpto, stirpem eius haud toleravere: tentatoque feminae imperio, cui nomen Erato, eaque brevi pulsa, incerti solutique, et magis sine domino

quam in libertate, profugum Vononem in regnum accipiunt. Sed ubi minitari Artabanus, et parum subsidii in Armeniis, vel, si nostra vi defenderetur, bellum adversus Parthos sumendum erat; rector Syriae, Creticus Silanus, excitum custodia circumdat, manente luxu et regio nomine. Quod ludibrium ut effugere agitaverit Vonones, in loco reddemus.

5. Ceterum Tiberio haud ingratum accidit, turbari res Orientis; ut ea specie Germanicum suetis legionibus abstraheret, novisque provinciis impositum, dolo simul et casibus obiectaret. At ille, quanto acriora in eum studia militum, et aversa patrui voluntas, celerandae victoriae intentior, tractare proeliorum vias, et quae sibi tertium iam annum belligeranti saeva vel prospera evenissent: *Fundi Germanos acie et iustis locis: iuvari silvis, paludibus, brevi aestate et praematura hieme: suum militem haud perinde vulneribus, quam spatiis itinerum, damno armorum adfici: fessas Gallias ministrandis equis: longum impedimentorum agmen opportunum ad insidias, defensantibus iniquum. At, si mare intretur, promptam ipsis possessionem, et hostibus ignotam: simul bellum maturius incipi, legionesque et commeatus pariter vehi: integrum equitem equosque per ora et alveos fluminum media in Germania fore.*

6. Igitur huc intendit: missis ad census Galliarum P. Vitellio et C. Antio. Silius et Anteius et Caecina fabricandae classi praeponuntur. Mille naves sufficere visae, properataeque: aliae breves, angusta puppi proraque, et lato utero, quo facilius fluctus tolerarent: quaedam planae carinis, ut sine noxa siderent: plures appositis utrimque gubernaculis, converso ut repente remigio hinc vel illinc adpellerent. Multae pontibus stratae, super quas tormenta veherentur, simul aptae

ferendis equis aut commeatui, velis habiles, citae remis, augebantur alacritate militum in speciem ac terrorem. Insula Batavorum, in quam convenirent, praedicta, ob faciles adpulsus, accipiendisque copiis et transmittendum ad bellum opportuna. Nam Rhenus uno alveo continuus, aut modicas insulas circumveniens, apud principium agri Batavi velut in duos amnes dividitur, servatque nomen et violentiam cursus, qua Germaniam praevehitur, donec Oceano misceatur: ad Gallicam ripam latior et placidior adfluens; verso cognomento Vahalem accolae dicunt; mox id quoque vocabulum mutat Mosa flumine, eiusque immenso ore eundem in Oceanum effunditur.

7. Sed Caesar, dum adiguntur naves, Silium legatum cum expedita manu inruptionem in Cattos facere iubet: ipse audito, castellum Luppiae flumini adpositum obsideri, sex legiones eo duxit. Neque Silio ob subitos imbres aliud actum, quam ut modicam praedam, et Arpi, principis Cattorum, coniugem filiamque raperet: neque Caesari copiam pugnae obsessores fecere, ad famam adventus eius dilapsi. Tumulum tamen, nuper Varianis legionibus structum, et veterem aram Druso sitam disiecerant. Restituit aram, honorique patris princeps ipse cum legionibus decucurrit; tumulum iterare haud visum. Et cuncta inter castellum Alisonem ac Rhenum novis limitibus aggeribusque permunita.

8. Iamque classis advenerat, cum, praemisso commeatu, et distributis in legiones ac socios navibus, fossam, cui Drusianae nomen, ingressus, precatusque Drusum patrem, ut se, eadem ausum, libens placatusque exemplo ac memoria consiliorum atque operum iuvaret; lacus inde et Oceanum usque ad Amisiam flu-

men secunda navigatione pervehitur. Classis Amisiae relicta, laevo amne; erratumque in eo, quod non subvexit. Transposuit militem, dextras in terras iturum: ita plures dies efficiendis pontibus absumpti. Et eques quidem ac legiones prima aestuaria, nondum adcrescente unda, intrepidi transiere: postremum auxiliorum agmen, Batavique in parte ea, dum insultant aquis, artemque nandi ostentant, turbati, et quidam hausti sunt. Metanti castra Caesari Angrivariorum defectio a tergo nuntiatur: missus illico Stertinius cum equite et armatura levi, igne et caedibus perfidiam ultus est.

9. Flumen Visurgis Romanos Cheruscosque interfluebat. Eius in ripa cum ceteris primoribus Arminius adstitit, quaesitoque, an Caesar venisset? postquam adesse responsum est, ut liceret cum fratre conloqui, oravit. Erat is in exercitu; cognomento Flavus, insignis fide, et amisso per vulnus oculo paucis ante annis, duce Tiberio. Tum permissum; progressusque salutatur ab Arminio: qui, amotis stipatoribus, ut sagittarii, nostra pro ripa dispositi, abscederent postulat; et postquam digressi, unde ea deformitas oris, interrogat fratrem. Illo locum et proelium referente: quodnam praemium recepisset, exquirit. Flavus aucta stipendia, torquem et coronam aliaque militaria dona memorat; inridente Arminio vilia servitii pretia.

10. Exin diversi ordiuntur: hic magnitudinem Romanam, opes Caesaris, et victis graves poenas; in deditionem venienti paratam clementiam; neque coniugem et filium eius hostiliter haberi: ille fas patriae, libertatem avitam, penetralis Germaniae deos, matrem precum sociam; ne propinquorum et adfinium, denique gentis suae desertor et proditor quam imperator esse mallet. Paullatim inde ad iurgia prolapsi, quo

minus pugnam consererent, ne flumine quidem interiecto cohibebantur, ni Stertinius adcurrens, plenum irae, armaque et equum poscentem Flavum attinuisset. Cernebatur contra minitabundus Arminius, proeliumque denuntians. Nam pleraque Latino sermone interiaciebat, ut qui Romanis in castris ductor popularium meruisset.

11. Postero die Germanorum acies trans Visurgim stetit. Caesar, nisi pontibus praesidiisque impositis, dare in discrimen legiones haud imperatorium ratus, equitem vado tramittit. Praefuere Stertinius, et e numero primipilarium Aemilius, distantibus locis invecti, ut hostem diducerent. Qua celerrimus amnis, Cariovalda, dux Batavorum, erupit: eum Cherusci, fugam simulantes, in planitiem saltibus circumiectam traxere: dein coorti et undique effusi, trudunt adversos, instant cedentibus, collectosque in orbem, pars congressi, quidam eminus proturbant. Cariovalda, diu sustentata hostium saevitia, hortatus suos, ut ingruentes catervas globo frangerent; atque ipse in densissimos inrumpens, congestis telis, et suffosso equo, labitur, ac multi nobilium circa: ceteros vis sua aut equites, cum Stertinio Aemilioque subvenientes, periculo exemere.

12. Caesar, transgressus Visurgim, indicio perfugae cognoscit, *delectum ab Arminio locum pugnae: convenisse et alias nationes in silvam Herculi sacram, ausurosque nocturnam castrorum oppugnationem*. Habita indici fides; et cernebantur ignes: suggressique propius speculatores, audiri fremitum equorum immensique et inconditi agminis murmur, attulere. Igitur, propinquo summae rei discrimine, explorandos militum animos ratus, quonam id modo incorruptum foret,

secum agitabat: *Tribunos et centuriones laeta saepius quam comperta nuntiare; libertorum servilia ingenia; amicis inesse adulationem; si concio vocetur, illic quoque, quae pauci incipiant, reliquos adstrepere. Penitus noscendas mentes, cum secreti et incustoditi, inter militaris cibos, spem aut metum proferrent.*

13. Nocte coepta egressus augurali, per occulta et vigilibus ignara, comite uno, contectus humeros ferina pelle, adit castrorum vias, adsistit tabernaculis, fruiturque fama sui: cum hic nobilitatem ducis, decorem alius, plurimi patientiam, comitatem, per seria, per iocos eundem animum, laudibus ferrent, reddendamque gratiam in acie, faterentur: simul, perfidos et ruptores pacis ultioni et gloriae mactandos. Inter quae unus hostium, Latinae linguae sciens, acto ad vallum equo, voce magna, *coniuges et agros et stipendii in dies, donec bellaretur, sestertios centenos, si quis transfugisset,* Arminii nomine pollicetur. Incendit ea contumelia legionum iras: *veniret dies, daretur pugna; sumpturum militem Germanorum agros, tracturum coniuges: accipere omen, et matrimonia ac pecunias hostium praedae destinare.* Tertia ferme vigilia adsultatum est castris, sine coniectu teli, postquam crebras pro munimentis cohortes et nihil remissum sensere.

14. Nox eadem laetam Germanico quietem tulit: viditque se operatum, et sanguine sacro respersa praetexta, pulchriorem aliam manibus aviae Augustae accepisse. Auctus omine, addicentibus auspiciis, vocat concionem, et, quae sapientia praevisa, aptaque imminenti pugnae, disserit: *Non campos modo militi Romano ad proelium bonos, sed, si ratio adsit, silvas et saltus. Nec enim immensa barbarorum scuta, enormis hastas, inter truncos arborum et enata humo virgulta*

perinde haberi, quam pila et gladios et haerentia corpori tegmina. Densarent ictus, ora mucronibus quaererent: non loricam Germano, non galeam; ne scuta quidem ferro, nervove firmata, sed viminum textus, sed tenuis, fucatas colore, tabulas: primam utcumque aciem hastatam; ceteris praeusta aut brevia tela. Iam corpus, ut visu torvum et ad brevem impetum validum, sic nulla vulnerum patientia: sine pudore flagitii, sine cura ducum, abire, fugere: pavidos adversis, inter secunda non divini, non humani iuris memores. Si taedio viarum ac maris finem cupiant, hac acie parari: propiorem iam Albim, quam Rhenum; neque bellum ultra: modo se, patris patruique vestigia prementem, iisdem in terris victorem sisterent.

15. Orationem ducis secutus militum ardor: signumque pugnae datum. Nec Arminius aut ceteri Germanorum proceres omittebant suos quisque testari: *Hos esse Romanos, Variani exercitus fugacissimos, qui ne bellum tolerarent, seditionem induerint: quorum pars onusta vulneribus terga, pars fluctibus et procellis fractos artus, infensis rursum hostibus, adversis diis obiiciant, nulla boni spe: classem quippe et avia Oceani quaesita, ne quis venientibus occurreret, ne pulsos premeret: sed, ubi miscuerint manus, inane victis ventorum remorumve subsidium. Meminissent modo avaritiae, crudelitatis, superbiae: aliud sibi reliquum, quam tenere libertatem, aut mori ante servitium?*

16. Sic accensos et proelium poscentes in campum, cui Idistaviso nomen, deducunt. Is medius inter Visurgim et colles, ut ripae fluminis cedunt, aut prominentia montium resistunt, inaequaliter sinuatur. Pone tergum insurgebat silva, editis in altum ramis, et pura humo inter arborum truncos. Campum et prima sil-

varum barbara acies tenuit: soli Cherusci iuga insedere, ut proeliantibus Romanis desuper incurrerent. Noster exercitus sic incessit: auxiliares Galli Germanique in fronte: post quos pedites sagittarii: dein quatuor legiones, et cum duabus praetoriis cohortibus ac delecto equite Caesar: exin totidem aliae legiones et levis armatura, cum equite sagittario, ceteraeque sociorum cohortes. Intentus paratusque miles, ut ordo agminis in aciem adsisteret.

17. Visis Cheruscorum catervis, quae per ferociam proruperant, validissimos equitum incurrere latus, Stertinium cum ceteris turmis circumgredi, tergaque invadere iubet, ipse in tempore adfuturus. Interea pulcherrimum augurium, octo aquilae, petere silvas et intrare visae, imperatorem advertere. Exclamat, *Irent, sequerentur Romanas aves, propria legionum numina.* Simul pedestris acies infertur, et praemissus eques postremos ac latera inpulit: mirumque dictu, duo hostium agmina, diversa fuga, qui silvam tenuerant, in aperta; qui campis adstiterant, in silvam ruebant. Medii inter hos Cherusci collibus detrudebantur: inter quos insignis Arminius manu, voce, vulnere sustentabat pugnam: incubueratque sagittariis, illa rupturus, ni Raetorum Vindelicorumque et Gallicae cohortes signa obiecissent. Nisu tamen corporis et impetu equi pervasit, oblitus faciem suo cruore, ne nosceretur. Quidam, agnitum a Chaucis, inter auxilia Romana agentibus, emissumque tradiderunt. Virtus seu fraus eadem Inguiomero effugium dedit: ceteri passim trucidati. Et plerosque, tranare Visurgim conantes, iniecta tela, aut vis fluminis, postremo moles ruentium et incidentes ripae operuere. Quidam turpi fuga in summa arborum nisi, ramisque se occultantes, admotis sagit-

tariis, per ludibrium figebantur: alios prorutae arbores adflixere. Magna ea victoria, neque cruenta nobis fuit.

18. Quinta ab hora diei ad noctem caesi hostes decem millia passuum cadaveribus atque armis opplevere; repertis inter spolia eorum catenis, quas in Romanos, ut non dubio eventu, portaverant. Miles in loco proelii Tiberium imperatorem salutavit, struxitque aggerem, et in modum tropaeorum arma, subscriptis victarum gentium nominibus, inposuit.

19. Haud perinde Germanos vulnera, luctus, excidia, quam ea species, dolore et ira adfecit. Qui modo abire sedibus, trans Albim concedere parabant, pugnam volunt, arma rapiunt: plebes, primores, iuventus, senes agmen Romanum repente incursant, turbant. Postremo deligunt locum, flumine et silvis clausum, arta intus planitie et humida: silvas quoque profunda palus ambibat, nisi quod latus unum Angrivarii lato aggere extulerant, quo a Cheruscis dirimerentur. Hic pedes adstitit: equitem propinquis lucis texere, ut ingressis silvam legionibus a tergo foret.

20. Nihil ex his Caesari incognitum: consilia, locos, prompta, occulta noverat, astusque hostium in perniciem ipsis vertebat. Seio Tuberoni legato tradit equitem campumque: peditum aciem ita instruxit, ut pars aequo in silvam aditu incederet, pars obiectum aggerem eniteretur; quod arduum, sibi, cetera legatis permisit. Quibus plana evenerant, facile inrupere: quis impugnandus agger, ut si murum succederent, gravibus superne ictibus conflictabantur. Sensit dux inparem cominus pugnam, remotisque paullum legionibus, funditores libratoresque excutere tela et proturbare hostem iubet. Missae e tormentis hastae, quantoque conspicui magis propugnatores, tanto pluribus

vulneribus deiecti. Primus Caesar cum praetoriis cohortibus, capto vallo, dedit impetum in sylvas: conlato illic gradu certatum. Hostem a tergo palus, Romanos flumen aut montes claudebant: utrisque necessitas in loco, spes in virtute, salus ex victoria.

21. Nec minor Germanis animus; sed genere pugnae et armorum superabantur: cum ingens multitudo artis locis praelongas hastas non protenderet, non colligeret, neque adsultibus et velocitate corporum uteretur, coacta stabile ad proelium: contra miles, cui scutum pectori adpressum, et insidens capulo manus, latos barbarorum artus, nuda ora foderet, viamque strage hostium aperiret: inpromto iam Arminio, ob continua pericula, sive illum recens acceptum vulnus tardaverat. Quin et Inguiomerum, tota volitantem acie, fortuna magis, quam virtus, deserebat. Et Germanicus, quo magis agnosceretur, detraxerat tegimen capiti, orabatque, *insisterent caedibus: nil opus captivis, solam internecionem gentis finem bello fore.* Iamque sero diei subducit ex acie legionem faciendis castris: ceterae ad noctem cruore hostium satiatae sunt. Equites ambigue certavere.

22. Laudatis pro concione victoribus, Caesar congeriem armorum struxit, superbo cum titulo: „*debellatis inter Rhenum Albimque nationibus exercitum Tiberii Caesaris ea monimenta Marti et Iovi et Augusto sacravisse.*“ De se nihil addidit, metu invidiae, an ratus, conscientiam facti satis esse. Mox bellum in Angrivarios Stertinio mandat, ni deditionem properavissent. Atque illi supplices, nihil abnuendo, veniam omnium accepere.

23. Sed, aestate iam adulta, legionum aliae itinere terrestri in hibernacula remissae: plures Caesar classi

impositas per flumen Amisiam Oceano invexit. Ac primo placidum aequor mille navium remis strepere, aut velis impelli: mox atro nubium globo effusa grando, simul variis undique procellis incerti fluctus prospectum adimere, regimen impedire: milesque pavidus, et casuum maris ignarus, dum turbat nautas, vel intempestive iuvat, officia prudentium corrumpebat. Omne dehinc caelum et mare omne in austrum cessit, qui tumidis Germaniae terris, profundis amnibus, immenso nubium tractu validus, et rigore vicini septemtrionis horridior, rapuit disiecitque naves in aperta Oceani, aut insulas saxis abruptis vel per occulta vada infestas. Quibus paullum aegreque vitatis, postquam mutabat aestus, eodemque, quo ventus, ferebat; non adhaerere ancoris, non exhaurire irrumpentis undas poterant: equi, iumenta, sarcinae, etiam arma praecipitantur, quo levarentur alvei, manantes per latera, et fluctu superurgente.

24. Quanto violentior cetero mari Oceanus, et truculentia caeli praestat Germania, tantum illa clades novitate et magnitudine excessit, hostilibus circum litoribus, aut ita vasto et profundo, ut credatur novissimum ac sine terris, mare. Pars navium haustae sunt; plures apud insulas longius sitas eiectae: milesque, nullo illic hominum cultu, fame absumptus, nisi quos corpora equorum, eodem elisa, toleraverant. Sola Germanici triremis Chaucorum terram adpulit, quem per omnes illos dies noctesque apud scopulos et prominentis oras, cum se tanti exitii reum clamitaret, vix cohibuere amici, quo minus eodem mari oppeteret. Tandem relabente aestu et secundante vento claudae naves raro remigio, aut intentis vestibus, et quaedam a validioribus tractae, revertere: quas raptim refectas misit,

ut scrutarentur insulas. Collecti ea cura plerique: multos Angrivarii nuper in fidem accepti, redemptos ab interioribus reddidere: quidam in Britanniam rapti, et remissi a regulis. Ut quis ex longinquo revenerat, miracula narrabant, *vim turbinum*, *et inauditas volucres*, *monstra maris*, *ambiguas hominum et belluarum formas;* visa, sive ex metu credita.

25. Sed fama classis amissae, ut Germanos ad spem belli, ita Caesarem ad coercendum erexit. C. Silio cum triginta peditum, tribus equitum millibus ire in Cattos imperat: ipse maioribus copiis Marsos inrumpit: quorum dux Malovendus, nuper in deditionem acceptus, *propinquo luco defossam Varianae legionis aquilam modico praesidio servari*, indicat. Missa extemplo manus, quae hostem a fronte eliceret; alii, qui, terga circumgressi, recluderent humum: et utrisque adfuit fortuna. Eo promptior Caesar pergit introrsus, populatur, exscindit non ausum congredi hostem, aut, sicubi restiterat, statim pulsum, nec unquam magis, ut ex captivis cognitum est, paventem. Quippe invictos, et nullis casibus superabiles Romanos praedicabant, qui perdita classe, amissis armis, post constrata equorum virorumque corporibus litora, eadem virtute, pari ferocia, et veluti aucti numero inrupissent.

26. Reductus inde in hiberna miles, laetus animi, quod adversa maris expeditione prospera pensavisset. Addidit munificentiam Caesar, quantum quis damni professus erat, exsolvendo. Nec dubium habebatur, labare hostes, petendaeque pacis consilia sumere, et, si proxima aestas adiiceretur, posse bellum patrari: sed crebris epistolis Tiberius monebat, *rediret ad decretum triumphum: satis iam eventuum, satis casuum: prospera illi et magna proelia: eorum quoque meminisset, quae*

venti et fluctus, nulla ducis culpa, gravia tamen et saeva damna intulissent. Se novies a divo Augusto in Germaniam missum plura consilio, quam vi perfecisse. Sic Sugambros in deditionem acceptos: sic Suevos regemque Maroboduum pace obstrictum. Posse et Cheruscos ceterasque rebellium gentes, quando Romanae ultioni consultum esset, internis discordiis relinqui. Precante Germanico annum efficiendis coeptis, acrius modestiam eius adgreditur, alterum consulatum offerendo, cuius munia praesens obiret. Simul adnectebat, *si foret adhuc bellandum, relinqueret materiem Drusi fratris gloriae, qui, nullo tum alio hoste, nonnisi apud Germanias adsequi nomen imperatorium et deportare lauream posset.* Haud cunctatus est ultra Germanicus, quamquam fingi ea, seque per invidiam parto iam decori abstrahi intelligeret.

27. Sub idem tempus e familia Scriboniorum Libo Drusus defertur moliri res novas. Eius negotii initium, ordinem, finem curatius disseram; quia tum primum reperta sunt, quae per tot annos rem publ. exedere. Firmius Catus, senator, ex intima Libonis amicitia, iuvenem inprovidum et facilem inanibus, ad Chaldaeorum promissa, magorum sacra, somniorum etiam interpretes inpulit: dum *proavum Pompeium, amitam Scriboniam, quae quondam Augusti coniunx fuerat, consobrinos Caesares, plenam imaginibus domum* ostentat: hortaturque ad luxum et aes alienum, socius libidinum et necessitatum, quo pluribus indiciis inligaret.

28. Ut satis testium, et, qui servi eadem noscerent, reperit, aditum ad principem postulat, demonstrato crimine et reo, per Flaccum Vescularium, equitem Romanum, cui propior cum Tiberio usus erat. Caesar

indicium haud aspernatus, congressus abnuit: *posse enim, eodem Flacco internuntio, sermones commeare.* Atque interim Libonem ornat praetura, convictibus adhibet, non vultu alienatus, non verbis commotior (adeo iram condiderat) cunctaque eius dicta factaque, cum prohibere posset, scire malebat: donec Iunius quidam, tentatus, ut infernas umbras carminibus eliceret, ad Fulcinium Trionem indicium detulit. Celebre inter accusatores Trionis ingenium erat, avidumque famae malae. Statim corripit reum, adit consules, senatus cognitionem poscit: et vocantur patres, addito, *consultandum super re magna et atroci.*

29. Libo interim, veste mutata, cum primoribus feminis circumire domos, orare adfines, vocem adversum pericula poscere, abnuentibus cunctis, cum diversa praetenderent, eadem formidine. Die senatus, metu et aegritudine fessus, sive, ut tradidere quidam, simulato morbo, lectica delatus ad fores curiae, innisusque fratri, et manus ac supplices voces ad Tiberium tendens, immoto eius vultu excipitur. Mox libellos et auctores recitat Caesar, ita moderans, ne lenire, neve asperare crimina videretur.

30. Accesserant praeter Trionem et Catum accusatores Fonteius Agrippa et C. Vibius, certabantque, cui ius perorandi in reum daretur: donec Vibius, quia nec ipsi inter se concederent, et Libo sine patrono introisset, singillatim se crimina obiecturum professus, protulit libellos, vecordes adeo, ut consultaverit Libo, *an habiturus foret opes, quis viam Appiam Brundisium usque pecunia operiret.* Inerant et alia huiuscemodi, stolida, vana: si mollius acciperes, miseranda. Uni tamen libello manu Libonis nominibus Caesarum aut senatorum additas atroces vel occultas notas, accusator·

arguebat. Negante reo, agnoscentes servos per tormenta interrogari placuit. Et, quia vetere senatusconsulto quaestio in caput domini prohibebatur, callidus et novi iuris repertor, Tiberius, mancipari singulos actori publico iubet: scilicet, ut in Libonem ex servis, salvo senatusconsulto, quaereretur. Ob quae posterum diem reus petivit; domumque digressus, extremas preces P. Quirinio propinquo suo ad principem mandavit. Responsum est, *ut senatum rogaret.*

31. Cingebatur interim milite domus, strepebant etiam in vestibulo, ut audiri, ut adspici possent: cum Libo, ipsis, quas in novissimam voluptatem adhibuerat, epulis excruciatus, vocare percussorem, prensare servorum dextras, inserere gladium. Atque illis, dum trepidant, dum refugiunt, evertentibus adpositum mensa lumen, feralibus iam sibi tenebris, duos ictus in viscera direxit. Ad gemitum conlabentis adcurrere liberti: et, caede visa, miles abstitit. Accusatio tamen apud patres adseveratione eadem peracta, iuravitque Tiberius, *petiturum se vitam quamvis nocenti, nisi voluntariam mortem properavisset.*

32. Bona inter accusatores dividuntur: et praeturae extra ordinem datae his, qui senatorii ordinis erant. Tunc Cotta Messalinus, *ne imago Libonis exsequias posterorum comitaretur,* censuit: Cn. Lentulus, *ne quis Scribonius cognomentum Drusi adsumeret.* Supplicationum dies Pomponii Flacci sententia constituti. *Dona Iovi, Marti, Concordiae, utque iduum Septembrium dies, quo se Libo interfecerat, dies festus haberetur,* L. P....., et Gallus Asinius, et Papius Mutilus, et L. Apronius decrevere: quorum auctoritates adulationesque retuli, ut sciretur, vetus id in re publ. malum. Facta et de mathematicis magisque Italia pellendis senatus con-

sulta: quorum e numero L. Pituanius saxo deiectus est: in P. Marcium consules, extra portam Exquilinam, cum classicum canere iussissent, more prisco advertere.

33. Proximo senatus die multa in luxum civitatis dicta a Q. Haterio consulari, Octavio Frontone, praetura functo: decretumque, *ne vasa auro solida ministrandis cibis fierent: ne vestis Serica viros foedaret.* Excessit Fronto, ac postulavit *modum argento, suppellectili, familiae.* Erat quippe adhuc frequens senatoribus, si quid e re publ. crederent, loco sententiae promere. Contra Gallus Asinius disseruit: *Auctu imperii adolevisse etiam privatas opes; idque non novum, sed e vetustissimis moribus. Aliam apud Fabricios, aliam apud Scipiones pecuniam; et cuncta ad rem publ. referri: qua tenui, angustas civium domos; postquam eo magnificentiae venerit, gliscere singulos. Neque in familia et argento, quaeque ad usum parentur, nimium aliquid aut modicum, nisi ex fortuna possidentis. Distinctos senatus et equitum census, non, quia diversi natura, sed ut locis, ordinibus, dignationibus antistent et aliis, quae ad requiem animi aut salubritatem corporum parentur. Nisi forte clarissimo cuique plures curas, maiora pericula subeunda; delenimentis curarum et periculorum carendum esse.* Facilem adsensum Gallo, sub nominibus honestis, confessio vitiorum et similitudo audientium dedit. Adiecerat et Tiberius, *non id tempus censurae: nec, si quid in moribus labaret, defuturum corrigendi auctorem.*

34. Inter quae L. Piso *ambitum fori, corrupta iudicia, saevitiam oratorum accusationes minitantium* increpans, *abire se et cedere urbe, victurum in aliquo abdito et longinquo rure*, testabatur: simul curiam relinquebat. Commotus est Tiberius, et, quamquam miti-

bus verbis Pisonem permulsisset, propinquos quoque eius inpulit, ut abeuntem auctoritate vel precibus tenerent. Haud minus liberi doloris documentum idem Piso mox dedit, vocata in ius Urgulania, quam supra leges amicitia Augustae extulerat. Nec aut Urgulania obtemperavit, in domum Caesaris, spreto Pisone, vecta; aut ille abstitit, quamquam Augusta *se violari et imminui* quereretur. Tiberius hactenus indulgere matri civile ratus, ut, *se iturum ad praetoris tribunal, adfuturum Urgulaniae,* diceret, processit palatio, procul sequi iussis militibus. Spectabatur, occursante populo, compositus ore, et sermonibus variis tempus atque iter ducens: donec, propinquis Pisonem frustra coërcentibus, deferri Augusta pecuniam, quae petebatur, iuberet. Isque finis rei; ex qua neque Piso inglorius, et Caesar maiore fama fuit. Ceterum Urgulaniae potentia adeo nimia civitati erat, ut testis in caussa quadam, quae apud senatum tractabatur, venire dedignaretur: missus est praetor, qui domi interrogaret: cum, virgines Vestales in foro et iudicio audiri, quotiens testimonium dicerent, vetus mos fuerit.

35. Res eo anno prolatas haud referrem, ni pretium foret, Cn. Pisonis et Asinii Galli super eo negotio diversas sententias noscere. Piso, *quamquam afuturum se dixerat Caesar, ob id magis agendum* censebat, *et, absente principe, senatum et equites posse sua munia sustinere, decorum rei publ. fore.* Gallus, quia speciem libertatis Piso praeceperat, *nihil satis inlustre, aut ex dignitate populi Romani, nisi coram et sub oculis Caesaris: eoque conventum Italiae et adfluentis provincias praesentiae eius servanda* dicebat. Audiente haec Tiberio ac silente magnis utrinque contentionibus acta: sed res dilatae.

36. Et certamen Gallo adversus Caesarem exortum est. Nam censuit, *in quinquennium magistratuum comitia habenda: utque legionum legati, qui ante praeturam ea militia fungebantur, iam tum praetores destinarentur: princeps duodecim candidatos in annos singulos nominaret.* Haud dubium erat, eam sententiam altius penetrare, et arcana imperii tentari. Tiberius tamen, quasi augeretur potestas eius, disseruit: *Grave moderationi suae, tot eligere, tot differre. Vix per singulos annos offensiones vitari, quamvis repulsam propinqua spes soletur: quantum odii fore ab his, qui ultra quinquennium proiiciantur. Unde prospici posse, quae cuique tam longo temporis spatio mens, domus, fortuna? Superbire homines etiam annua designatione: quid si honorem per quinquennium agitent? Quinquiplicari prorsus magistratus, subverti leges, quae sua spatia exercendae candidatorum industriae quaerendisque aut potiundis honoribus statuerint.*

37. Favorabili in speciem oratione vim imperii tenuit. Censusque quorundam senatorum iuvit. Quo magis mirum fuit, quod preces M. Hortali, nobilis iuvenis, in paupertate manifesta, superbius accepisset. Nepos erat oratoris Hortensii, inlectus a d. Augusto liberalitate decies sestertii, ducere uxorem, suscipere liberos, ne clarissima familia exstingueretur. Igitur, quatuor filiis ante limen curiae adstantibus, loco sententiae, quum in palatio senatus haberetur, modo Hortensii inter oratores sitam imaginem, modo Augusti intuens, ad hunc modum coepit: *Patres conscripti, hos, quorum numerum et pueritiam videtis, non sponte sustuli, sed quia princeps monebat: simul maiores mei meruerant, ut posteros haberent. Nam ego, qui non pecuniam, non studia populi, neque eloquentiam, gentile domus*

nostrae bonum, varietate temporum accipere vel parare potuissem, satis habebam, si tenues res meae nec mihi pudori, nec cuiquam oneri forent. Iussus ab imperatore, uxorem duxi. En stirps et progenies tot consulum, tot dictatorum! Nec ad invidiam ista, sed conciliandae misericordiae, refero. Adsequentur, florente te, Caesar, quos dederis, honores: interim Q. Hortensii pronepotes, d. Augusti alumnos, ab inopia defende.

38. Inclinatio senatus incitamentum Tiberio fuit, quo promptius adversaretur, his ferme verbis usus: *Si, quantum pauperum est, venire huc, et liberis suis petere pecunias coeperint, singuli numquam exsatiabuntur, res publ. deficiet. Nec sane ideo a maioribus concessum est, egredi aliquando relationem, et, quod in commune conducat, loco sententiae proferre, ut privata negotia, res familiares nostras hic augeamus, cum invidia senatus et principum, sive indulserint largitionem, sive abnuerint. Non enim preces sunt istuc, sed efflagitatio, intempestiva quidem et improvisa, cum aliis de rebus convenerint patres, consurgere, et numero atque aetate liberûm suorum urgere modestiam senatus, eandem vim in me transmittere, ac velut perfringere aerarium: quod, si ambitione exhauserimus, per scelera supplendum erit. Dedit tibi, Hortale, d. Augustus pecuniam, sed non compellatus, nec ea lege, ut semper daretur. Languescet alioqui industria, intendetur socordia, si nullus ex se metus aut spes; et securi omnes aliena subsidia exspectabunt, sibi ignavi, nobis graves.* Haec atque talia, quamquam cum adsensu audita ab his, quibus omnia principum, honesta atque inhonesta, laudare mos est, plures per silentium aut occultum murmur excepere. Sensitque Tiberius: et, cum paullum reticuisset, *Hortalo se respondisse* ait: *ceterum, si*

patribus videretur, daturum liberis eius ducena sestertia singulis, qui sexus virilis essent. Egere alii grates; siluit Hortalus, pavore, an avitae nobilitatis, etiam inter angustias fortunae, retinens. Neque miseratus est posthac Tiberius, quamvis domus Hortensii pudendam ad inopiam delaberetur.

39. Eodem anno mancipii unius audacia, ni mature subventum foret, discordiis armisque civilibus rem publ. perculisset. Postumi Agrippae servus, nomine Clemens, comperto fine Augusti, pergere in insulam Planasiam, et fraude aut vi raptum Agrippam ferre ad exercitus Germanicos, non servili animo concepit. Ausa eius impedivit tarditas onerariae navis: atque interim patrata caede, ad maiora et magis praecipitia conversus, furatur cineres, vectusque Cosam, Etruriae promontorium, ignotis locis sese abdit, donec crinem barbamque promitteret. Nam aetate et forma haud dissimili in dominum erat. Tum, per idoneos et secreti eius socios, crebrescit *vivere Agrippam*, occultis primum sermonibus, ut vetita solent, mox vago rumore apud imperitissimi cuiusque promptas aures, aut rursum apud turbidos, eoque nova cupientes. Atque ipse adire municipia obscuro diei, neque propalam adspici, neque diutius iisdem locis; sed, quia veritas visu et mora, falsa festinatione et incertis valescunt, relinquebat famam aut praeveniebat.

40. Vulgabatur interim per Italiam, *servatum munere deûm Agrippam:* credebatur Romae: iamque Ostiam invectum multitudo ingens, iam in urbe clandestini coetus celebrabant: cum Tiberium anceps cura distrahere, vine militum servum suum coerceret, an inanem crudelitatem tempore ipso vanescere sineret. Modo nihil spernendum, modo non omnia metuenda,

ambiguus pudoris ac metus, reputabat. Postremo dat negotium Sallustio Crispo. Ille e clientibus duos (quidam milites fuisse tradunt) deligit, atque hortatur, simulata conscientia adeant, offerant pecuniam, fidem atque pericula polliceantur. Exsequuntur ut iussum erat: dein speculati noctem incustoditam, accepta idonea manu, vinctum, clauso ore, in palatium traxere. Percunctanti Tiberio, *quomodo Agrippa factus esset?* respondisse fertur, *quomodo tu Caesar.* Ut ederet socios, subigi non potuit. Nec Tiberius poenam eius palam ausus, in secreta palatii parte interfici iussit, corpusque clam auferri. Et, quamquam multi e domo principis, equitesque ac senatores, sustentasse opibus, iuvisse consiliis dicerentur, haud quaesitum.

41. Fine anni arcus, propter aedem Saturni, ob recepta signa cum Varo amissa, ductu Germanici, auspiciis Tiberii; et aedes Fortis Fortunae Tiberim iuxta in hortis, quos Caesar dictator populo Rom. legaverat; sacrarium genti Iuliae, effigiesque d. Augusto apud Bovillas, dicantur. C. Caecilio, L. Pomponio coss. Germanicus Caesar a. d. VII. Kal. Iunias triumphavit de Cheruscis Cattisque, et Angrivariis, quaeque aliae nationes usque ad Albim colunt: vecta spolia, captivi, simulacra montium, fluminum, proeliorum: bellumque, quia conficere prohibitus erat, pro confecto accipiebatur. Augebat intuentium visus eximia ipsius species, currusque quinque liberis onustus; sed suberat occulta formido reputantibus, *haud prosperum in Druso, patre eius, favorem vulgi: avunculum eiusdem, Marcellum, flagrantibus plebis studiis intra iuventam ereptum: breves et infaustos populi Romani amores.*

42. Ceterum Tiberius nomine Germanici trecenos plebi sestertios viritim dedit, seque collegam consulatui

eius destinavit. Nec ideo sincerae caritatis fidem adsecutus, amoliri iuvenem specie honoris statuit, struxitque caussas, aut forte oblatas adripuit. Rex Archelaus quinquagesimum annum Cappadocia potiebatur; invisus Tiberio, quod eum Rhodi agentem nullo officio coluisset. Nec id Archelaus per superbiam omiserat, sed ab intimis Augusti monitus: quia, florente C. Caesare missoque ad res Orientis, intuta Tiberii amicitia credebatur. Ut, versa Caesarum sobole, imperium adeptus est, elicit Archelaum matris litteris, quae, non dissimulatis filii offensionibus, clementiam offerebat, si ad precandum veniret. Ille, ignarus doli, vel, si intelligere crederetur, vim metuens, in urbem properat: exceptusque immiti a principe, et mox accusatus in senatu; non ob crimina, quae fingebantur, sed angore, simul fessus senio, et quia regibus aequa, nedum infima, insolita sunt, finem vitae, sponte an fato, implevit. Regnum in provinciam redactum est, *fructibusque eius levari posse centesimae vectigal* professus Caesar, ducentesimam in posterum statuit. Per idem tempus, Antiocho Commagenorum, Philopatore Cilicum, regibus defunctis, turbabantur nationes, plerisque Romanum, aliis regium imperium cupientibus: et provinciae, Syria atque Iudaea, fessae oneribus, deminutionem tributi orabant.

43. Igitur haec, et de Armenia, quae supra memoravi, apud patres disseruit: *nec posse motum Orientem nisi Germanici sapientia componi: nam suam aetatem vergere, Drusi nondum satis adolevisse.* Tunc decreto patrum permissae Germanico provinciae, quae mari dividuntur, maiusque imperium, quoquo adisset, quam his, qui sorte aut missu principis obtinerent. Sed Tiberius demoverat Syria Creticum Silanum, per adfini-

tatem connexum Germanico, quia Silani filia Neroni, vetustissimo liberorum eius, pacta erat: praefeceratque Cn. Pisonem, ingenio violentum et obsequii ignarum, insita ferocia a patre Pisone, qui, civili bello, resurgentes in Africa partes acerrimo ministerio adversus Caesarem iuvit: mox Brutum et Cassium secutus, concesso reditu, petitione honorum abstinuit, donec ultro ambiretur, delatum ab Augusto consulatum accipere. Sed, praeter paternos spiritus, uxoris quoque Plancinae nobilitate et opibus accendebatur. Vix Tiberio concedere: liberos eius, ut multum infra, despectare: nec dubium habebat, se delectum, qui Syriae imponeretur, ad spes Germanici coercendas. Credidere quidam, data et a Tiberio occulta mandata: et Plancinam haud dubie Augusta monuit aemulatione muliebri Agrippinam insectandi. Divisa namque et discors aula erat, tacitis in Drusum aut Germanicum studiis. Tiberius, ut propri um et sui sanguinis, Drusum fovebat: Germanico alienatio patrui amorem apud ceteros auxerat; et quia claritudine materni generis anteibat, avum M. Antonium, avunculum Augustum ferens. Contra Druso proavus eques Romanus Pomponius Atticus dedecere Claudiorum imagines videbatur. Et coniunx Germanici Agrippina fecunditate ac fama Liviam, uxorem Drusi, praecellebat. Sed fratres egregie concordes, et proximorum certaminibus inconcussi.

44. Nec multo post Drusus in Illyricum missus est, ut suesceret militiae, studiaque exercitus pararet; simul iuvenem, urbano luxu lascivientem, melius in castris haberi Tiberius, seque tutiorem rebatur, utroque filio legiones obtinente. Sed Suevi praetendebantur, auxilium adversus Cheruscos orantes. Nam discessu Romanorum, ac vacui externo metu, gentis adsuetudi-

ne, et tum aemulatione gloriae arma in se verterant. Vis nationum, virtus ducum in aequo: sed Maroboduum regis nomen invisum apud populares; Arminium, pro libertate bellantem, favor habebat.

45. Igitur non modo Cherusci sociique eorum, vetus Arminii miles, sumpsere bellum: sed e regno etiam Marobodui Suevae gentes, Semnones ac Langobardi, defecere ad eum. Quibus additis, praepollebat, ni Inguiomerus cum manu clientium ad Maroboduum perfugisset; non aliam ob caussam, quam quia fratris filio iuveni patruus senex parere dedignabatur. Diriguntur acies, pari utrimque spe, nec, ut olim apud Germanos, vagis incursibus, aut disiectas per catervas: quippe, longa adversum nos militia, insueverant sequi signa, subsidiis firmari, dicta imperatorum accipere. Ac tunc Arminius, equo conlustrans cuncta, ut quosque advectus erat, *reciperatam libertatem, trucidatas legiones, spolia adhuc et tela Romanis derepta in manibus multorum,* ostentabat: *contra fugacem Maroboduum* adpellans, *proeliorum expertem, Hercyniae latebris defensum, ac mox per dona et legationes petivisse foedus; proditorem patriae, satellitem Caesaris, haud minus infensis animis exturbandum, quam Varum Quinctilium interfecerint. Meminissent modo tot proeliorum: quorum eventu, et ad postremum eiectis Romanis, satis probatum, penes utros summa belli fuerit.*

46. Neque Maroboduus iactantia sui, aut probris in hostem abstinebat: sed Inguiomerum tenens, *illo in corpore decus omne Cheruscorum, illius consiliis gesta, quae prospere ceciderint,* testabatur: *vecordem Arminium, et rerum nescium, alienam gloriam in se trahere, quoniam tres vacuas legiones, et ducem fraudis ignarum, perfidia deceperit, magna cum clade Germaniae et igno-*

minia sua; cum coniunx, cum filius eius servitium adhuc tolerent. At se, duodecim legionibus petitum, duce Tiberio, inlibatam Germanorum gloriam servavisse. Mox conditionibus aequis discessum: neque poenitere, quod ipsorum in manu sit, integrum adversum Romanos bellum, an pacem incruentam malint. His vocibus instinctos exercitus propriae quoque caussae stimulabant; cum a Cheruscis Langobardisque, pro antiquo decore, aut recenti libertate; et contra, augendae dominationi certaretur. Non alias maiore mole concursum, neque ambiguo magis eventu, fusis utrimque dextris cornibus. Sperabaturque rursum pugna, ni Maroboduus castra in colles subduxisset. Id signum perculsi fuit et transfugiis paullatim nudatus, in Marcomannos concessit, misitque legatos ad Tiberium, oraturos auxilia. Responsum est, *non iure eum adversus Cheruscos arma Romana invocare, qui pugnantis in eundem hostem Romanos nulla ope iuvisset.* Missus tamen Drusus, ut retulimus, paci firmator.

47. Eodem anno duodecim celebres Asiae urbes conlapsae nocturno motu terrae: quo improvisior graviorque pestis fuit. Neque solitum in tali casu effugium subveniebat in aperta prorumpendi, quia diductis terris hauriebantur. Sedisse immensos montes: visa in arduo, quae plana fuerint: effulsisse inter ruinam ignis, memorant. Asperrima in Sardianos lues plurimum in eosdem misericordiae traxit. Nam centies sestertium pollicitus Caesar, et, quantum aerario aut fisco pendebant, in quinquennium remisit. Magnetes a Sipylo proximi damno ac remedio habiti. Temnios, Philadelphenos, Aegeatas, Apollonidenses, quique Mosteni ac Macedones Hyrcani vocantur, et Hierocaesaream; Myrinam, Cymen, Tmolum, levari idem in tempus

tributis, mittique ex senatu placuit, qui praesentia spectaret refoveretque. Delectus est M. Aletus e praetoriis, ne, consulari obtinente Asiam, aemulatio inter pares et ex eo impedimentum oriretur.

48. Magnificam in publicum largitionem auxit Caesar haud minus grata liberalitate, quod bona Aemiliae Musae, locupletis intestatae, petita in fiscum, Aemilio Lepido, cuius e domo videbatur, et Patulei divitis equitis Romani hereditatem, quamquam ipse heres in parte legeretur, tradidit M. Servilio, quem prioribus, neque suspectis, tabulis scriptum compererat; *nobilitatem utriusque pecunia iuvandam*, praefatus. Neque hereditatem cuiusquam adiit, nisi cum amicitia meruisset: ignotos et aliis infensos, eoque principem nuncupantes, procul arcebat. Ceterum, ut honestam innocentium paupertatem levavit, ita prodigos et ob flagitia egentes, Vibidium Varronem, Marium Nepotem, Appium Appianum, Cornelium Sullam, Q. Vitellium movit senatu, aut sponte cedere passus est.

49. Iisdem temporibus deûm aedes, vetustate aut igni abolitas, coeptasque ab Augusto dedicavit, Libero Liberaeque et Cereri iuxta circum maximum, quam A. Postumius dictator voverat: eodemque in loco aedem Florae, ab Lucio et Marco Publiciis, aedilibus, constitutam: et Iano templum, quod apud forum olitorium C. Duillius struxerat, qui primus rem Romanam prospere mari gessit, triumphumque navalem de Poenis meruit. Spei aedes a Germanico sacratur: hanc Attilius voverat eodem bello.

50. Adolescebat interea lex maiestatis. Et Apuleiam Variliam, sororis Augusti neptem, quia probrosis sermonibus d. Augustum ac Tiberium et matrem eius inlusisset, Caesarique connexa adulterio teneretur, ma-

iestatis delator arcessebat. De adulterio satis caveri lege Iulia visum: maiestatis crimen distingui Caesar postulavit; damnarique, si qua de Augusto inreligiose dixisset: in se iacta nolle ad cognitionem vocari. Interrogatus a consule, quid de his censeret, quae de matre eius locuta secus argueretur, reticuit: dein, proximo senatus die, illius quoque nomine oravit, ne cui verba, in eam quoquo modo habita, crimini forent. Liberavitque Apuleiam lege maiestatis: adulterii graviorem poenam deprecatus, ut exemplo maiorum propinquis suis ultra ducentesimum lapidem removeretur, suasit. Adultero Manlio Italia atque Africa interdictum est.

51. De praetore, in locum Vipsanii Galli, quem mors abstulerat, subrogando, certamen incessit. Germanicus atque Drusus (nam etiam tum Romae erant) Haterium Agrippam, propinquum Germanici, fovebant: contra plerique nitebantur, ut numerus liberorum in candidatis praepolleret, quod lex iubebat. Laetabatur Tiberius, cum inter filios eius et leges senatus disceptaret. Victa est sine dubio lex; sed neque statim et paucis suffragiis: quomodo, etiam cum valerent, leges vincebantur.

52. Eodem anno coeptum in Africa bellum, duce hostium Tacfarinate. Is natione Numida, in castris Romanis auxiliaria stipendia meritus, mox desertor, vagos primum et latrociniis suetos ad praedam et raptus congregare: dein, more militiae, per vexilla et turmas componere: postremo non inconditae turbae, sed Musulanorum dux haberi. Valida ea gens et solitudinibus Africae propinqua, nullo etiam tum urbium cultu, cepit arma, Maurosque accolas in bellum traxit. Dux et his Mazippa. Divisusque exercitus; ut Tacfarinas lectos viros, et Romanum in modum armatos, castris ad-

tineret, disciplina et imperiis suesceret: Mazippa levi cum copia incendia et caedes et terrorem circumferret. Compulerantque Cinithios, haud spernendam nationem, in eadem; cum Furius Camillus, proconsul Africae, legionem, et quod sub signis sociorum, in unum conductos, ad hostem duxit: modicam manum, si multitudinem Numidarum atque Maurorum spectares: sed nihil aeque cavebatur, quam ne bellum metu eluderent. Spe victoriae inducti sunt, ut vincerentur. Igitur legio medio, leves cohortes duaeque alae in cornibus locantur. Nec Tacfarinas pugnam detrectavit. Fusi Numidae, multosque post annos Furio nomini partum decus militiae. Nam post illum reciperatorem urbis, filiumque eius Camillum, penes alias familias imperatoria laus fuerat; atque hic, quem memoramus, bellorum expers habebatur. Eo pronior Tiberius res gestas apud senatum celebravit: et decrevere patres triumphalia insignia: quod Camillo, ob modestiam vitae, impune fuit.

53. Sequens annus Tiberium tertio, Germanicum iterum consules habuit. Sed eum honorem Germanicus iniit apud urbem Achaiae Nicopolim, quo venerat per Illyricam oram, viso fratre Druso, in Dalmatia agente, Hadriatici ac mox Ionii maris adversam navigationem perpessus. Igitur paucos dies insumpsit reficiendae classi: simul sinus, Actiaca victoria inclytos, et sacratas ab Augusto manubias castraque Antonii, cum recordatione maiorum suorum adiit. Namque ei, ut memoravi, avunculus Augustus, avus Antonius erant, magnaque illic imago tristium laetorumque. Hinc ventum Athenas, foederique sociae et vetustae urbis datum, ut uno lictore uteretur. Excepere Graeci

quaesitissimis honoribus, vetera suorum facta dictaque praeferentes, quo plus dignationis adulatio haberet.

54. Petita inde Euboea, tramisit Lesbum: ubi Agrippina novissimo partu Iuliam edidit. Tum extrema Asiae, Perinthumque ac Byzantium, Thracias urbes, mox Propontidis angustias et os Ponticum intrat, cupidine veteres locos et fama celebratos noscendi; pariterque provincias, internis certaminibus aut magistratuum iniuriis fessas, refovebat. Atque illum in regressu sacra Samothracum visere nitentem, obvii aquilones depulere. Igitur ab Ilio, quaeque ibi varietate fortunae et nostri origine veneranda, relegit Asiam, adpellitque Colophona, ut Clarii Apollinis oraculo uteretur. Non femina illic, ut apud Delphos, sed certis e familiis, et ferme Mileto accitus, sacerdos numerum modo consultantium et nomina audit: tum in specum degressus, hausta fontis arcani aqua, ignarus plerumque litterarum et carminum, edit responsa versibus compositis super rebus, quas quis mente concepit. Et ferebatur, Germanico per ambages, ut mos oraculis, maturum exitium cecinisse.

55. At Cn. Piso, quo properantius destinata inciperet, civitatem Atheniensium, turbido incessu exterritam, oratione saeva increpat, oblique Germanicum perstringens, *quod, contra decus Romani nominis, non Athenienses, tot cladibus exstinctos, sed conluviem illam nationum, comitate nimia coluisset. Hos enim esse Mithridatis adversus Sullam, Antonii adversus d. Augustum socios.* Etiam vetera obiectabat, quae in Macedones inprospere, violenter in suos fecissent: offensus urbi propria quoque ira, quia Theophilum quemdam, Areo iudicio falsi damnatum, precibus suis non concederent. Exin navigatione celeri per Cycladas et compendia ma-

ris adsequitur Germanicum apud insulam Rhodum, haud nescium, quibus insectationibus petitus foret: sed tanta mansuetudine agebat, ut, cum orta tempestas raperet in abrupta, possetque interitus inimici ad casum referri, miserit triremis, quarum subsidio discrimini eximeretur. Neque tamen mitigatus Piso, et vix diei moram perpessus, linquit Germanicum praevenitque: et, postquam Syriam ac legiones attigit, largitione, ambitu, infimos manipularium iuvando, cum veteres centuriones, severos tribunos demoveret, locaque eorum clientibus suis vel deterrimo cuique adtribueret, desidiam in castris, licentiam in urbibus, vagum ac lascivientem per agros militem sineret, eo usque corruptionis provectus est, ut sermone vulgi *parens legionum* haberetur. Nec Plancina se intra decora feminis tenebat; sed exercitio equitum, decursibus cohortium interesse: in Agrippinam, in Germanicum contumelias iacere: quibusdam etiam bonorum militum ad mala obsequia promptis, quod, haud invito imperatore ea fieri, occultus rumor incedebat.

56. Nota haec Germanico; sed praeverti ad Armenios instantior cura fuit. Ambigua gens ea antiquitus hominum ingeniis et situ terrarum, quoniam, nostris provinciis late praetenta, penitus ad Medos porrigitur; maximisque imperiis interiecti, et saepius discordes sunt, adversus Romanos odio et in Parthum invidia. Regem illa tempestate non habebant, amoto Vonone: sed favor nationis inclinabat in Zenonem, Polemonis regis Pontici filium, quod is prima ab infantia, instituta et cultum Armeniorum aemulatus, venatu, epulis et quae alia barbari celebrant, proceres plebemque iuxta devinxerat. Igitur Germanicus in urbe Artaxata, adprobantibus nobilibus, circumfusa multitudine, insigne

regium capiti eius imposuit. Ceteri venerantes regem, Artaxiam consalutavere; quod illi vocabulum indiderant ex nomine urbis. At Cappadoces, in formam provinciae redacti, Q. Veranium legatum accepere: et quaedam ex regiis tributis deminuta, quo mitius Romanum imperium speraretur. Commagenis Q. Servaeus praeponitur; tum primum ad ius praetoris translatis.

57. Cunctaque socialia prospere composita non ideo laetum Germanicum habebant, ob superbiam Pisonis, qui, iussus partem legionum ipse aut per filium in Armeniam ducere, utrumque neglexerat. Cyrri demum, apud hiberna decumae legionis, convenere, firmato vultu, Piso adversus metum, Germanicus, ne minari crederetur: et erat, ut retuli, clementior. Sed amici, accendendis offensionibus callidi, intendere vera, adgerere falsa, ipsumque et Plancinam et filios variis modis criminari. Postremo, paucis familiarium adhibitis, sermo coeptus a Caesare, qualem ira et dissimulatio gignit: responsum a Pisone precibus contumacibus, discesseruntque apertis odiis. Postque rarus in tribunali Caesaris Piso, et, si quando adsideret, atrox et dissentire manifestus. Vox quoque eius audita est in convivio, cum apud regem Nabataeorum coronae aureae magno pondere Caesari et Agrippinae, leves Pisoni et ceteris offerrentur: *principis Romani, non Parthi regis filio, eas epulas dari:* abiecitque simul coronam, et multa in luxum addidit; quae Germanico, quamquam acerba, tolerabantur tamen.

58. Inter quae ab rege Parthorum Artabano legati venere. Miserat *amicitiam ac foedus* memoraturos, et *cupere renovari dextras, daturumque honori Germanici, ut ripam Euphratis accederet: petere interim, ne*

Vonones in Syria haberetur, neu proceres gentium propinquis nuntiis ad discordias traheret. Ad ea Germanicus de societate Romanorum Parthorumque magnifice, de adventu regis et cultu sui cum decore ac modestia respondit. Vonones Pompeiopolim, Ciliciae maritimam urbem, amotus est. Datum id non modo precibus Artabani, sed contumeliae Pisonis, cui gratissimus erat ob plurima officia et dona, quibus Plancinam devinxerat.

59. M. Silano, L. Norbano coss. Germanicus Aegyptum proficiscitur, cognoscendae antiquitatis. Sed cura provinciae praetendebatur: levavitque apertis horreis pretia frugum: multaque in vulgus grata usurpavit: sine milite incedere, pedibus intectis et pari cum Graecis amictu, P. Scipionis aemulatione; quem eadem factitavisse apud Siciliam, quamvis flagrante adhuc Poenorum bello, accepimus. Tiberius, cultu habituque eius lenibus verbis perstricto, acerrime increpuit, quod, contra instituta Augusti, non sponte principis, Alexandriam introisset. Nam Augustus inter alia dominationis arcana, vetitis, nisi permissu, ingredi senatoribus, aut equitibus Romanis inlustribus, seposuit Aegyptum: ne fame urgeret Italiam, quisquis eam provinciam claustraque terrae ac maris, quamvis levi praesidio adversum ingentes exercitus, insedisset.

60. Sed Germanicus, nondum comperto, profectionem eam incusari, Nilo subvehebatur, orsus oppido a Canopo. Condidere id Spartani, ob sepultum illic rectorem navis, Canopum; qua tempestate Menelaus, Graeciam repetens, diversum ad mare terramque Libyam deiectus. Inde proximum amnis os, dicatum Herculi, quem indigenae ortum apud se, et antiquissimum perhibent, eosque, qui postea pari virtute fuerint, in

cognomentum eius adscitos: mox visit veterum Thebarum magna vestigia. Et manebant structis molibus litterae Aegyptiae, priorem opulentiam complexae: iussusque e senioribus sacerdotum patrium sermonem interpretari, referebat, *habitasse quondam septingenta millia aetate militari: atque eo cum exercitu regem Rhamsen Libya, Aethiopia, Medisque et Persis et Bactriano ac Scytha potitum; quasque terras Syri Armeniique et contigui Cappadoces colunt, inde Bithynum, hinc Lycium ad mare, imperio tenuisse.* Legebantur et indicta gentibus tributa, pondus argenti et auri, numerus armorum equorumque, et dona templis, ebur atque odores, quasque copias frumenti et omnium utensilium quaeque natio penderet, haud minus magnifica, quam nunc vi Parthorum aut potentia Romana iubentur.

61. Ceterum Germanicus aliis quoque miraculis intendit animum. Quorum praecipua fuere Memnonis saxea effigies, ubi radiis solis icta est, vocalem sonum reddens: disiectasque inter et vix pervias arenas, instar montium eductae pyramides, certamine et opibus regum: lacusque effossa humo: superfluentis Nili receptacula: atque alibi angustiae et profunda altitudo, nullis inquirentium spatiis penetrabilis. Exin ventum Elephantinen ac Syenen, claustra olim Romani imperii, quod nunc rubrum ad mare patescit.

62. Dum ea aestas Germanico plures per provincias transigitur, haud leve decus Drusus quaesivit, inliciens Germanos ad discordias; utque fracto iam Maroboduo usque in exitium insisteretur. Erat inter Gotones nobilis iuvenis, nomine Catualda, profugus olim vi Marobodui, et tunc, dubiis rebus eius, ultionem ausus. Is valida manu fines Marcomannorum ingreditur, corruptisque primoribus ad societatem, inrumpit regiam ca-

stellumque iuxta situm. Veteres illic Suevorum praedae, et nostris e provinciis lixae ac negotiatores reperti; quos ius commercii, dein cupido augendi pecuniam, postremum oblivio patriae suis quemque ab sedibus hostilem in agrum transtulerat.

63. Maroboduo undique deserto non aliud subsidium, quam misericordia Caesaris, fuit. Transgressus Danubium, qua Noricam provinciam praefluit, scripsit Tiberio, non ut profugus aut supplex, sed ex memoria prioris fortunae: *nam multis nationibus, clarissimum quondam regem ad se vocantibus, Romanam amicitiam praetulisse.* Responsum a Caesare, *tutam ei honoratamque sedem in Italia fore, si maneret: sin rebus eius aliud conduceret, abiturum fide, qua venisset.* Ceterum apud senatum disseruit, *non Philippum Atheniensibus, non Pyrrhum aut Antiochum, populo Romano perinde metuendos fuisse.* Exstat oratio, qua *magnitudinem viri, violentiam subiectarum ei gentium, et quam propinquus Italiae hostis, suaque in destruendo eo consilia* extulit. Et Maroboduus quidem Ravennae habitus, si quando insolescerent Suevi, quasi rediturus in regnum, ostentabatur. Sed non excessit Italia per duodeviginti annos; consenuitque, multum imminuta claritate ob nimiam vivendi cupidinem. Idem Catualdae casus, neque aliud perfugium. Pulsus haud multo post Hermundurorum opibus et Vibilio duce, receptusque, Forum Iulium, Narbonensis Galliae coloniam, mittitur. Barbari utrumque comitati, ne quietas provincias immixti turbarent, Danubium ultra, inter flumina Marum et Cusum, locantur, dato rege Vannio, gentis Quadorum.

64. Simul nuntiato, *regem Artaxiam Armeniis a Germanico datum,* decrevere patres, *ut Germanicus atque Drusus ovantes urbem introirent.* Structi et arcus

circum latera templi Martis Ultoris, cum effigie Caesarum: laetiore Tiberio, quia pacem sapientia firmaverat, quam si bellum per acies confecisset. Igitur Rhescuporin quoque, Thraciae regem, astu adgreditur. Omnem eam nationem Rhoemetalces tenuerat: quo defuncto, Augustus partem Thracum Rhescuporidi, fratri eius, partem filio Cotyi permisit. In ea divisione arva et urbes et vicina Graecis Cotyi; quod incultum, ferox, adnexum hostibus, Rhescuporidi cessit: ipsorumque regum ingenia, illi mite et amoenum, huic atrox, avidum et societatis impatiens erat. Sed primo subdola concordia egere: mox Rhescuporis egredi fines, vertere in se Cotyi data, et resistenti vim facere; cunctanter sub Augusto, quem auctorem utriusque regni, si sperneretur, vindicem metuebat. Enimvero, audita mutatione principis, immittere latronum globos, exscindere castella, causas bello.

65. Nihil aeque Tiberium anxium habebat, quam ne composita turbarentur. Deligit centurionem, qui nuntiaret regibus, *ne armis disceptarent:* statimque a Cotye dimissa sunt, quae paraverat, auxilia. Rhescuporis ficta modestia postulat, *eundem in locum coiretur: posse de controversiis colloquio transigi.* Nec diu dubitatum de tempore, loco, dein conditionibus: cum alter facilitate, alter fraude cuncta inter se concederent acciperentque. Rhescuporis sanciendo, ut dictitabat, foederi convivium adiicit: tractaque in multam noctem laetitia, per epulas ac vinolentiam incautum Cotyn, et, postquam dolum intellexerat, *sacra regni, eiusdem familiae deos, et hospitalis mensas* obtestantem, catenis onerat. Thraciaque omni potitus scripsit ad Tiberium, *structas sibi insidias, praeventum insidiatorem:* simul bellum adversus Bastarnas Scythasque praetendens,

novis peditum et equitum copiis sese firmabat. Molliter rescriptum, *si fraus abesset, posse eum innocentiae fidere: ceterum neque se, neque senatum, nisi cognita caussa, ius et iniuriam discreturos. Proinde, tradito Cotye, veniret transferretque invidiam criminis.*

66. Eas litteras Latinius Pandus, propraetor Moesiae, cum militibus, quis Cotys traderetur, in Thraciam misit. Rhescuporis, inter metum et iram cunctatus, maluit patrati, quam incepti facinoris reus esse: occidi Cotyn iubet, mortemque sponte sumptam ementitur. Nec tamen Caesar placitas semel artes mutavit, sed, defuncto Pando, quem sibi infensum Rhescuporis arguebat, Pomponium Flaccum, veterem stipendiis et arta cum rege amicitia, eoque accommodatiorem ad fallendum, ob id maxime Moesiae praefecit.

67. Flaccus in Thraciam transgressus per ingentia promissa, quamvis ambiguum et scelera sua reputantem, perpulit, ut praesidia Romana intraret. Circumdata hinc regi, specie honoris, valida manus: tribunique et centuriones, monendo, suadendo, et, quanto longius abscedebatur, apertiore custodia, postremo gnarum necessitatis in urbem traxere. Accusatus in senatu ab uxore Cotyis damnatur, ut procul regno teneretur. Thracia in Rhoemetalcen filium, quem paternis consiliis adversatum constabat, inque liberos Cotyis dividitur: iisque nondum adultis, Trebellienus Rufus, praetura functus, datur, qui regnum interim tractaret, exemplo, quo maiores Marcum Lepidum, Ptolemaei liberis tutorem, in Aegyptum miserant. Rhescuporis Alexandriam devectus, atque illic, fugam tentans, an ficto crimine, interficitur.

68. Per idem tempus Vonones, quem amotum in Ciliciam memoravi, corruptis custodibus, effugere ad

Armenios, inde in Albanos Heniochesque et consanguineum sibi regem Scytharum, conatus est. Specie venandi, omissis maritimis locis, avia saltuum petiit: mox pernicitate equi ad amnem Pyramum contendit, cuius pontes adcolae ruperant, audita regis fuga: neque vado penetrari poterat. Igitur in ripa fluminis a Vibio Frontone, praefecto equitum, vincitur. Mox Remmius evocatus, priori custodiae regis adpositus, quasi per iram, gladio eum transigit. Unde maior fides, conscientia sceleris et metu indicii mortem Vononi inlatam.

69. At Germanicus, Aegypto remeans, cuncta, quae apud legiones aut urbes iusserat, abolita, vel in contrarium versa cognoscit. Hinc graves in Pisonem contumeliae; nec minus acerba, quae ab illo in Caesarem tentabantur. Dein Piso abire Syria statuit. Mox adversa Germanici valetudine detentus, ubi recreatum accepit, votaque pro incolumitate solvebantur, admotas hostias, sacrificalem adparatum, festam Antiochensium plebem, per lictores proturbat. Tum Seleuciam digreditur, opperiens aegritudinem, quae rursum Germanico acciderat. Saevam vim morbi augebat persuasio veneni a Pisone accepti: et reperiebantur solo ac parietibus erutae humanorum corporum reliquiae, carmina et devotiones, et nomen Germanici plumbeis tabulis insculptum, semusti cineres ac tabe obliti, aliaque maleficia, quis creditur animas numinibus infernis sacrari. Simul missi a Pisone incusabantur, ut valetudinis adversa rimantes.

70. Ea Germanico haud minus ira, quam per metum accepta; "*si limen obsideretur, si effundendus spiritus sub oculis inimicorum foret, quid deinde miserrimae coniugi, quid infantibus liberis eventurum? Lenta vi-*

deri veneficia: festinare et urgere, ut provinciam, ut legiones solus habeat. Sed non usque eo defectum Germanicum, neque praemia caedis apud interfectorem mansura. Componit epistolas, quis amicitiam ei renunciabat. Addunt plerique, iussum provincia decedere. Nec Piso moratus ultra navis solvit: moderabaturque cursui, quo propius regrederetur, si mors Germanici Syriam aperuisset.

71. Caesar, paullisper ad spem erectus, dein, fesso corpore, ubi finis aderat, adsistentes amicos in hunc modum adloquitur: *Si fato concederem, iustus mihi dolor, etiam adversus deos, esset, quod me parentibus, liberis, patriae, intra iuventam praematuro exitu raperent. Nunc, scelere Pisonis et Plancinae interceptus, ultimas preces pectoribus vestris relinquo: referatis patri ac fratri, quibus acerbitatibus dilaceratus, quibus insidiis circumventus, miserrimam vitam pessima morte finierim. Si quos spes meae, si quos propinquus sanguis, etiam quos invidia erga viventem movebat; inlacrimabunt, quondam florentem, et tot bellorum superstitem, muliebri fraude cecidisse. Erit vobis locus querendi apud senatum, invocandi leges. Non hoc praecipuum amicorum munus est, prosequi defunctum ignavo questu; sed, quae voluerit, meminisse, quae mandaverit, exsequi. Flebunt Germanicum etiam ignoti: vindicabitis vos, si me potius, quam fortunam meam fovebatis. Ostendite populo Romano d. Augusti neptem, eandemque coniugem meam: numerate sex liberos. Misericordia cum accusantibus erit: fingentibusque scelesta mandata aut non credent homines, aut non ignoscent.* Iuravere amici, dextram morientis contingentes, *spiritum ante, quam ultionem, amissuros.*

72. Tum, ad uxorem versus, *per memoriam sui, per*

communes liberos oravit, *exueret ferociam, saevienti fortunae submitteret animum; neu regressa in urbem aemulatione potentiae validiores invitaret.* Haec palam, et alia secreto; per quae ostendere credebatur metum ex Tiberio. Neque multo post exstinguitur, ingenti luctu provinciae et circumiacentium populorum. Indoluere exterae nationes regesque: tanta illi comitas in socios, mansuetudo in hostes: visuque et auditu iuxta venerabilis, cum magnitudinem et gravitatem summae fortunae retineret, invidiam et adrogantiam effugerat.

73. Funus sine imaginibus et pompa, per laudes et memoriam virtutum eius celebre fuit. Et erant, qui formam, aetatem, genus mortis, ob propinquitatem etiam locorum, in quibus interiit, Magni Alexandri fatis adaequarent. *Nam utrumque corpore decoro, genere insigni, haud multum triginta annos egressum, suorum insidiis, externas inter gentes occidisse: sed hunc mitem erga amicos, modicum voluptatum, uno matrimonio, certis liberis egisse: neque minus proeliatorem; etiamsi temeritas abfuerit, praepeditusque sit, perculsas tot victoriis Germanias servitio premere. Quodsi solus arbiter rerum, si iure et nomine regio fuisset, tanto promptius adsecuturum gloriam militiae, quantum clementia, temperantia, ceteris bonis artibus praestitisset.* Corpus antequam cremaretur, nudatum in foro Antiochensium, qui locus sepulturae destinabatur, praetuleritne veneficii signa, parum constitit. Nam, ut quis misericordia in Germanicum, et praesumpta suspicione aut favore in Pisonem pronior, diversi interpretabantur.

74. Consultatum inde inter legatos, quique alii senatorum aderant, quisnam Syriae praeficeretur. Et, ceteris modice nisis, inter Vibium Marsum et Cn. Sentium diu quaesitum: dein Marsus seniori et acrius ten-

denti Sentio concessit. Isque infamem veneficiis ea in provincia et Plancinae percaram, nomine Martinam, in urbem misit, postulantibus Vitellio ac Veranio ceterisque, qui crimina et accusationem, tamquam adversus receptos iam reos, instruebant.

75. At Agrippina, quamquam defessa luctu et corpore aegro, omnium tamen, quae ultionem morarentur, intolerans, adscendit classem cum cineribus Germanici et liberis; miserantibus cunctis, quod femina nobilitate princeps, pulcherrimo modo matrimonio, inter venerantis gratantisque adspici solita, tunc feralis reliquias sinu ferret, incerta ultionis, anxia sui et infelici fecunditate fortunae totiens obnoxia. Pisonem interim apud Coum insulam nuntius adsequitur, excessisse Germanicum. Quo intemperanter accepto, caedit victimas, adit templa; neque ipse gaudium moderans, et magis insolescente Plancina, quae luctum amissae sororis tum primum laeto cultu mutavit.

76. Adfluebant centuriones, monebantque prompta illi legionum studia: repeteret provinciam, non iure ablatam et vacuam. Igitur, quid agendum, consultanti, M. Piso filius *properandum in urbem* censebat: *nihil adhuc inexpiabile admissum, neque suspiciones imbecillas, aut inania famae pertimescenda. Discordiam erga Germanicum odio fortasse dignam, non poena: et ademptione provinciae satisfactum inimicis. Quod si regrederetur, obsistente Sentio, civile bellum incipi: nec duraturos in partibus centuriones militesque, apud quos recens imperatoris sui memoria, et penitus infixus in Caesares amor praevaleret.*

77. Contra Domitius Celer, ex intima eius amicitia, disseruit: *utendum eventu. Pisonem, non Sentium Syriae praepositum: huic fasces et ius praetoris, huic le-*

giones datas. Si quid hostile ingruat, quam iustius arma oppositurum, qui legati auctoritatem et propria mandata acceperit? Relinquendum etiam rumoribus tempus, quo senescant. Plerumque innocentes recenti invidiae impares. At, si teneat exercitum; augeat vires, multa, quae provideri non possint, fortuito in melius casura. An festinamus cum Germanici cineribus adpellere, ut te inauditum et indefensum planctus Agrippinae ac vulgus imperitum primo rumore rapiant? Est tibi Augustae conscientia, est Caesaris favor, sed in occulto: et periisse Germanicum nulli iactantius moerent, quam qui maxime laetantur.

78. Haud magna mole Piso, promptus ferocibus, in sententiam trahitur: missisque ad Tiberium epistolis incusat *Germanicum luxus et superbiae; seque pulsum, ut locus rebus novis pateferet, curam exercitus eadem fide, qua tenuerit, repetivisse.* Simul Domitium, impositum triremi, vitare litorum oram, praeterque insulas lato mari pergere in Syriam iubet. Concurrentes desertores per manipulos componit, armat lixas; traiectisque in continentem navibus vexillum tironum in Syriam euntium intercipit. Regulis Cilicum, ut se auxiliis iuvarent scribit; haud ignavo ad ministeria belli iuvene Pisone, quamquam suscipiendum bellum abnuisset.

79. Igitur oram Lyciae ac Pamphyliae praelegentes, obviis navibus, quae Agrippinam vehebant, utrimque infensi, arma primo expediere: dein, mutua formidine, non ultra iurgium processum est: Marsusque Vibius nuntiavit Pisoni, *Romam ad dicendam causam veniret.* Ille eludens respondit, *adfuturum, ubi praetor, qui de veneficiis quaereret, reo atque accusatoribus diem praedixisset.* Interim Domitius Laodiceam, ur-

bem Syriae, adpulsus, cum hiberna sextae legionis peteret, quod eam maxime novis consiliis idoneam rebatur, a Pacuvio legato praevenitur. Id Sentius Pisoni per litteras aperit, monetque, ne castra corruptoribus, ne provinciam bello tentet: quosque Germanici memores aut inimicis eius adversos cognoverat, contrahit; magnitudinem imperatoris identidem ingerens; et rempublicam armis peti: ducitque validam manum, et proelio paratam.

80. Nec Piso, quamquam coepta secus cadebant, omisit tutissima e praesentibus, sed castellum Ciliciae munitum admodum, cui nomen Celenderis, occupat. Nam admixtis desertoribus, et tirone nuper intercepto, suisque et Plancinae servitiis, auxilia Cilicum, quae reguli miserant, in numerum legionis composuerat. *Caesarisque se legatum,* testabatur, *provincia, quam is dedisset, arceri non a legionibus, earum quippe accitu venire, sed a Sentio, privatum odium falsis criminibus tegente. Consisterent in acie, non pugnaturis militibus, ubi Pisonem, ab ipsis parentem quondam adpellatum, si iure ageretur, potiorem, si armis, non invalidum vidissent.* Tum pro munimentis castelli manipulos explicat, colle arduo et derupto; nam cetera mari cinguntur. Contra veterani, ordinibus ac subsidiis instructi. Hinc militum, inde locorum asperitas. Sed non animus, non spes, ne tela quidem, nisi agrestia, ad subitum usum properata. Ut venere in manus, non ultra dubitatum, quam dum Romanae cohortes in aequum eniterentur. Vertunt terga Cilices, seque castello claudunt.

81. Interim Piso classem, haud procul opperientem, adpugnare frustra tentavit: regressusque et pro muris, modo semet adflictando, modo singulos nomine

ciens, praemiis vocans, seditionem coeptabat; adeoque commoverat, ut signifer legionis sextae signum ad eum transtulerit. Tum Sentius occanere cornua tubasque, et peti aggerem, erigi scalas iussit, ac promptissimum quemque succedere; alios tormentis hastas, saxa et faces ingerere. Tandem victa pertinacia Piso oravit, uti traditis armis maneret in castello, dum Caesar, cui Syriam permitteret, consulitur. Non receptae conditiones: nec aliud, quam naves et tutum in urbem iter concessum est.

82. At Romae, postquam Germanici valetudo percrebuit, cunctaque, ut ex longinquo, aucta in deterius adferebantur, dolor, ira: et erumpebant questus: *Ideo nimirum in extremas terras relegatum: ideo Pisoni permissam provinciam: hoc egisse secretos Augustae cum Plancina sermones: vera prorsus de Druso seniores locutos: displicere regnantibus civilia filiorum ingenia: neque ob aliud interceptos, quam quia populum Romanum aequo iure complecti, reddita libertate, agitaverint.* Hos vulgi sermones audita mors adeo incendit, ut, ante edictum magistratuum, ante senatus consultum sumpto iustitio, desererentur fora, clauderentur domus; passim silentia et gemitus, nihil compositum in ostentationem: et, quamquam neque insignibus lugentium abstinerent, altius animis moerebant. Forte negotiatores, vivente adhuc Germanico Syria egressi, laetiora de valetudine eius adtulere: statim credita, statim vulgata sunt: ut quisque obvius, quamvis leviter audita, in alios, atque illi in plures cumulata gaudio transferunt. Cursant per urbem, moliuntur templorum fores. uvit credulitatem nox, et promptior inter tenebras adfirmatio. Nec obstitit falsis Tiberius, donec tempore ac spatio vanescerent.

83. Et populus quasi rursum ereptum acrius doluit. Honores, ut quis amore in Germanicum aut ingenio validus, reperti decretique: *ut nomen eius Saliari carmine caneretur: sedes curules sacerdotum Augustalium locis, superque eas querceae coronae statuerentur: ludos circenses eburna effigies praeiret: neve quis flamen aut augur in locum Germanici, nisi gentis Iuliae, crearetur.* Arcus additi Romae et apud ripam Rheni, et in monte Syriae Amano, cum inscriptione rerum gestarum, *ac mortem ob rempubl. obiisse:* sepulcrum Antiochiae, ubi crematus: tribunal Epidaphnae, quo in loco vitam finierat. Statuarum locorumve, in quis colerentur, haud facile quis numerum inierit. Cum censeretur clypeus auro et magnitudine insignis inter auctores eloquentiae, adseveravit Tiberius, *solitum paremque ceteris dicaturum. Neque enim eloquentiam fortuna discerni: et satis inlustre, si veteres inter scriptores haberetur.* Equester ordo *cuneum Germanici* adpellavit, qui *Iuniorum* dicebatur; instituitque, uti turmae Idibus Iuliis imaginem eius sequerentur. Pleraque manent: quaedam statim omissa sunt, aut vetustas oblitteravit.

84. Ceterum, recenti adhuc moestitia, soror Germanici, Livia, nupta Druso, duos virilis sexus simul enixa est. Quod, rarum laetumque etiam modicis penatibus, tanto gaudio principem adfecit, ut non temperaverit, quin iactaret apud patres, *nulli ante Romanorum eiusdem fastigii viro geminam stirpem editam.* Nam cuncta, etiam fortuita, ad gloriam vertebat. Sed populo, tali in tempore, id quoque dolorem tulit; tamquam auctus liberis Drusus domum Germanici magis urgeret.

85. Eodem anno gravibus senatus decretis libido

feminarum coercita, cautumque, *ne quaestum corpore faceret, cui avus aut pater aut maritus eques Rom. fuisset.* Nam Vistilia, praetoria familia genita, licentiam stupri apud aediles vulgaverat; more inter veteres recepto, qui satis poenarum adversum impudicas in ipsa professione flagitii credebant. Exactum et a Titidio Labeone, Vistiliae marito, *cur in uxore delicti manifesta ultionem legis omisisset?* Atque illo praetendente, *sexaginta dies ad consultandum datos, necdum praeterisse*, satis visum de Vistilia statuere: eaque in insulam Seriphon abdita est. Actum et de sacris Aegyptiis Iudaicisque pellendis: factumque patrum consultum, *ut quatuor millia libertini generis, ea superstitione infecta, quis idonea aetas, in insulam Sardiniam veherentur,* coercendis illic latrociniis, et, si ob gravitatem coeli interissent, vile damnum: *ceteri cederent Italia, nisi certam ante diem profanos ritus exuissent.*

86. Post quae retulit Caesar, capiendam virginem in locum Occiae, quae septem et quinquaginta per annos, summa sanctimonia, Vestalibus sacris praesederat: egitque grates Fonteio Agrippae et Domitio Pollioni, quod offerendo filias, de officio in rempubl. certarent. Praelata est Pollionis filia, non ob aliud, quam quod mater eius in eodem coniugio manebat. Nam Agrippa discidio domum imminuerat. Et Caesar, quamvis posthabitam, decies sestertii dote solatus est.

87. Saevitiam annonae incusante plebe, statuit frumento pretium, quod emptor penderet, *binosque numos se additurum negotiatoribus in singulos modios.* Neque tamen ob ea Parentis Patriae, delatum et antea, vocabulum adsumsit, acerbeque increpuit eos, qui *divinas occupationes*, ipsumque *dominum* dixerant. Unde an-

gusta et lubrica oratio sub principe, qui libertatem metuebat, adulationem oderat.

88. Reperio apud scriptores senatoresque eorundem temporum, Adgandestrii, principis Cattorum, lectas in senatu litteras, quibus mortem Arminii promittebat, si patrandae neci venenum mitteretur: responsum esse, *non fraude, neque occultis, sed palam et armatum populum Romanum hostes suos ulcisci.* Qua gloria aequabat se Tiberius priscis imperatoribus, qui venenum in Pyrrhum regem vetuerant prodiderantque. Ceterum Arminius, abscedentibus Romanis et pulso Maroboduo, regnum adfectans, libertatem popularium adversam habuit, petitusque armis, cum varia fortuna certaret, dolo propinquorum cecidit: liberator haud dubie Germaniae, et qui non primordia populi Rom. sicut alii reges ducesque, sed florentissimum imperium lacessierit: proeliis ambiguus, bello non victus. Septem et triginta annos vitae, duodecim potentiae explevit: caniturque adhuc barbaras apud gentes; Graecorum annalibus ignotus, qui sua tantum mirantur: Romanis haud perinde celebris, dum vetera extollimus, recentium incuriosi.

LIBER TERTIUS.

Breviarium. Cap. 1. Agrippina, cum urna ferali, magno planctu passim excipitur. 2. Funerum solemnia. Primores urbis obvii. 3. Tiberius, Augusta et Antonia publico abstinent. 4. Moeror publicus. 5. Tiberius, parcus visus in honorando funere, 6. excusat se et populum erigit. 7. Iustitium omissum. Drusus ad Illyricos exercitus abit; 8. Piso ad Drusum, 9. inde Romam alacri animo. 10. Mox accusatur. Princeps caussam ad senatum remittit. 11. Pa-

troni reo quaesiti. 12. Tiberii oratio ad patres. 13. Accusatorum criminationem 14. reus male diluit. In eum iudices haud proni; populus offensissimus. 15. Plancina caussam suam dissociat. Pisonis mors, 16. dubium an iussu, et ad Tiberium codicilli. 17. Piso filius absolvitur. Plancina Augustae precibus condonatur. Sententias in Pisonem 18. princeps mitigat. Adulatio imprudens. 19. Drusus ovat. Vipsania moritur. 20. Tacfarinas bellum in Africa renovat. 21. Id Apronii severitate opprimitur. 22. Lepida, suppositi partus, adulterii, veneficii accusata, 23. Tiberio perplexe agente, damnatur. 24. Silanus exsilii veniam impetrat. 25. Lex Papia Poppaea. Delatores. 26. Excursus de legibus, quae initio paucae et simplices, paullatim primo, 27. dein inmensum auctae. 28. Earum correctio tentata. 29. Nero Germanici, ad honores promotus; Iuliam ducit, Drusi filiam. 30. Volusii et Sallustii mors et elogium. Aulae potentia infida.

31. Tiberius et Drusus Coss. Irreverentia iuventutis notata. Viarum cura. 32. Tacfarinas turbat iterum. Lepidus Asiae proconsul. 33. Uxores a provinciis arcet Caecina; 34. ei repugnat Val. Messalinus, adstipulante Druso. 35. Blaesus proconsul Africae. 36. Abusus imaginum principalium 37. repressus a Druso. 38. Accusati repetundarum, maiestatis. Thraciae motum 39. Velleius comprimit. 40. Gallia ducibus Floro et Sacroviro rebellat. 41. Andecavos coercet Aviola; Turonios opprimit. 42. Florus sua manu cadit. Finis Treverici tumultus. 43. Aeduos turbat Sacrovir; 44. Romam percellit, non Tiberium. 45. Silius 46. Gallos fundit, crupellarios caedit. Sacrovir sibi manum infert. 47. Tiberius simulat iter in Gallias. 48. Quirini mors honestata. 49. Lutorius accusatus 50. defenditur a Lepido, 51. necatur in carcere. SC. de differenda poena.

52. Aediles de luxu coercendo agunt. Senatus rem remittit ad Principem. 53. 54. Hic medicinam a tempore sperandam pronuntiat. 55. Paullatim sponte mutati mores. 56. Tribunitia potestas petita Druso et 57. impetrata cum adulatione patrum. 58. Flamen dialis ambit provinciam. 59. Alii obsistunt. Drusus superbia notatur. 60—63. Imago libertatis. Asyla Graecarum civitatum senatus examinat et modum praescribit. 64. Augustae morbus. Tiberii in matrem non sincerus amor. 65. Tempora foeda adulatione infecta. 66. C. Silanus, repetundarum et maiestatis postulatus 67. a multis

urgetur et a principe ipso et 68. damnatur. Dolabellae adulationem 69. reprimit Tiberius et sententias mitigat. 70. Cordus, Ennius, Capito rei. 71. Equestris Fortuna. Ius Flaminium. 72. Basilica Paulli. Pompeii theatrum. 73. Tacfarinatis petitio impudens. 74. Blaesus eum adgreditur: fratrem eius capit; nec bellum conficit. 75. Mors Salonini, Capitonis, 76. Iuniae, cuius solemne funus.

Haec triennio gesta, *M. Valerio et M. Aurelio Coss.*, *Tiberio imp. IV. et Druso Nerone II. Coss.*, *C. Sulpicio et D. Haterio Coss.*

1. Nihil intermissa navigatione hiberni maris, Agrippina Corcyram insulam advehitur, litora Calabriae contra sitam. Illic paucos dies componendo animo insumit, violenta luctu, et nescia tolerandi. Interim, adventu eius audito, intimus quisque amicorum, et plerique militares, ut quique sub Germanico stipendia fecerant, multique etiam ignoti vicinis e municipiis, pars officium in principem rati, plures illos secuti, ruere ad oppidum Brundisium, quod naviganti celerrimum fidissimumque adpulsu erat. Atque, ubi primum ex alto visa classis, complentur non modo portus et proxima maris, sed moenia ac tecta, quaque longissime prospectari poterat, moerentium turba et rogitantium inter se, *silentione, an voce aliqua egredientem exciperent?* neque satis constabat, quid pro tempore foret: cum classis paullatim successit, non alacri, ut adsolet, remigio, sed cunctis ad tristitiam compositis. Postquam duobus cum liberis, feralem urnam tenens, egressa navi, defixit oculos, idem omnium gemitus: neque discerneres proximos, alienos, virorum feminarumve planctus: nisi quod comitatum Agrippinae, longo moerore fessum, obvii et recentis in dolore anteibant.

2. Miserat duas praetorias cohortes Caesar, addito, *ut magistratus Calabriae Apulique et Campani suprema erga memoriam filii sui munera fungerentur.* Igitur

tribunorum centurionumque humeris cineres portabantur; praecedebant incompta signa, versi fasces: atque, ubi colonias transgrederentur, atrata plebes, trabeati equites, pro opibus loci, vestem, odores aliaque funerum solennia, cremabant. Etiam quorum diversa oppida, tamen obvii, et victimas atque aras diis Manibus statuentes, lacrimis et conclamationibus dolorem testabantur. Drusus Tarracinam progressus est cum Claudio fratre liberisque Germanici, qui in urbe fuerant. Consules, M. Valerius et C. Aurelius (iam enim magistratum occeperant) et senatus ac magna pars populi viam complevere, disiecti, et, ut cuique libitum, flentes. Aberat quippe adulatio, gnaris omnibus, laetam Tiberio Germanici mortem male dissimulari.

3. Tiberius atque Augusta publico abstinuere, inferius maiestate sua rati, si palam lamentarentur, an, ne, omnium oculis vultum eorum scrutantibus, falsi intelligerentur. Matrem Antoniam non apud auctores rerum, non diurna actorum scriptura reperio ullo insigni officio functam; cum, super Agrippinam et Drusum et Claudium, ceteri quoque consanguinei nominatim perscripti sint: seu valetudine praepediebatur, seu victus luctu animus magnitudinem mali perferre visu non toleravit. Facilius crediderim, Tiberio et Augusta, qui domo non excedebant, cohibitam, ut par moeror, et matris exemplo avia quoque et patruus attineri viderentur.

4. Dies, quo reliquiae tumulo Augusti inferebantur, modo per silentium vastus, modo ploratibus inquies: plena urbis itinera, conlucentes per campum Martis faces. Illic miles cum armis, sine insignibus magistratus, populus per tribus, *concidisse rempubl.,*

nihil spei reliquum, clamitabant; promptius apertiusque, quam ut meminisse imperitantium crederes. Nihil tamen Tiberium magis penetravit, quam studia hominum accensa in Agrippinam; cum *decus patriae, solum Augusti sanguinem, unicum antiquitatis specimen* adpellarent, versique ad coelum ac deos *integram illi subolem, ac superstitem iniquorum,* precarentur.

5. Fuere, qui *publici funeris pompam requirerent,* compararentque, *quae in Drusum, patrem Germanici, honora et magnifica Augustus fecisset. Ipsum quippe asperrimo hiemis Ticinum usque progressum, neque abscedentem a corpore simul urbem intravisse: circumfusas lecto Claudiorum Liviorumque imagines: defletum in foro, laudatum pro rostris: cuncta a maioribus reperta, aut quae posteri invenerint, cumulata. At Germanico ne solitos quidem, et cuicumque nobili debitos honores, contigisse. Sane corpus, ob longinquitatem itinerum, externis terris quoquo modo crematum: sed tanto plura decora mox tribui par fuisse, quanto prima fors negavisset. Non fratres, nisi unius diei via, non patruum, saltem porta tenus, obvium. Ubi illa veterum instituta? propositam toro effigiem, meditata ad memoriam virtutis carmina, et laudationes et lacrimas, vel doloris imitamenta?*

6. Gnarum id Tiberio fuit; utque premeret vulgi sermones, monuit edicto: *Multos inlustrium Romanorum ob rempubl. obiisse; neminem tam flagranti desiderio celebratum. Idque et sibi et cunctis egregium, si modus adiiceretur. Non enim eadem decora principibus viris et imperatori populo, quae modicis domibus aut civitatibus. Convenisse recenti dolori luctum, et ex moerore solatia: sed referendum iam animum ad firmi-*

tudinem, ut quondam d. Iulius, amissa unica filia, ut d. Augustus, ereptis nepotibus, abstruserint tristitiam. Nil opus vetustioribus exemplis: quotiens populus Romanus clades exercituum, interitum ducum, funditus amissas nobiles familias constanter tulerit. Principes mortales, remp. aeternam esse. Proin repeterent solennia; et, quia ludorum Megalesium spectaculum suberat, *etiam voluptates resumerent.*

7. Tum, exuto iustitio, reditum ad munia; et Drusus Illyricos ad exercitus profectus est, erectis omnium animis spe petendae e Pisone ultionis, et crebro questu, *quod, vagus interim per amoena Asiae atque Achaiae, adroganti et subdola mora scelerum probationes subverteret.* Nam vulgatum erat, *missam,* ut dixi, *a Cn. Sentio famosam veneficiis Martinam, subita morte Brundisii exstinctam, venenumque nodo crinium eius occultatum, nec ulla in corpore signa sumpti exitii reperta.*

8. At Piso, praemisso in urbem filio, datisque mandatis, per quae principem molliret, ad Drusum pergit: quem haud fratris interitu trucem, quam remoto aemulo aequiorem sibi sperabat. Tiberius, quo integrum iudicium ostentaret, exceptum comiter iuvenem, sueta erga filios familiarum nobiles liberalitate auget. Drusus Pisoni, *si vera forent, quae iacerentur, praecipuum in dolore suum locum,* respondit; *sed malle falsa et inania, nec cuiquam mortem Germanici exitiosam.* Haec palam, et vitato omni secreto: neque dubitabantur praescripta ei a Tiberio, cum incallidus alioqui et facilis iuventa, senilibus tum artibus uteretur.

9. Piso Dalmatico mari tramisso, relictisque apud Anconam navibus, per Picenum, ac mox Flaminiam viam, adsequitur legionem, quae e Pannonia in urbem,

dein praesidio Africae, ducebatur. Eaque res agitata rumoribus, ut in agmine atque itinere crebro se militibus ostentavisset. Ab Narnia, vitandae suspicionis, an, quia pavidis consilia in incerto sunt, Nare ac mox Tiberi devectus, auxit vulgi iras, quia navem tumulo Caesarum adpulerat; dieque et ripa frequenti, magno clientium agmine ipse, feminarum comitatu Plancina, et vultu alacres incessere. Fuit inter inritamenta invidiae domus foro imminens, festa ornatu, conviviumque et epulae, et celebritate loci nihil occultum.

10. Postera die Fulcinius Trio Pisonem apud consules postulavit. Contra Vitellius ac Veranius, ceterique Germanicum comitati, tendebant, *nullas esse partes Trioni; neque se accusatores, sed rerum indices et testes, mandata Germanici perlaturos.* Ille, dimissa eius caussae delatione, *ut priorem vitam accusaret*, obtinuit, petitumque est a principe, *cognitionem exciperet:* quod ne reus quidem abnuebat, studia populi et patrum metuens; contra, *Tiberium spernendis rumoribus validum, et conscientiae matris innexum esse: veraque aut in deterius credita, iudice ab uno facilius discerni: odium et invidiam apud multos valere.* Haud fallebat Tiberium moles cognitionis, quaque ipse fama distraheretur. Igitur, paucis familiarium adhibitis, minas accusantium et hinc preces audit, integramque caussam ad senatum remittit.

11. Atque interim Drusus, rediens Illyrico, quamquam patres censuissent, *ob receptum Maroboduum, et res priore aestate gestas, ut ovans iniret*, prolato honore, urbem intravit. Post quae reo, *L. Arruntium, T. Vinicium, Asinium Gallum, Aeserninum Marcellum, Sex. Pompeium patronos* petenti, iisque diversa excusantibus, M. Lepidus et L. Piso et Livineius Regulus ad-

fuere, adrecta omni civitate, *quanta fides amicis Germanici, quae fiducia reo: satin' cohiberet ac premeret sensus suos Tiberius.* Iis haud alias intentior populus, plus sibi in principem occultae vocis aut suspicacis silentii permisit.

12. Die senatus Caesar orationem habuit meditato temperamento: *Patris sui legatum atque amicum Pisonem fuisse, adiutoremque Germanico datum a se, auctore senatu, rebus apud Orientem administrandis. Illic contumacia et certaminibus asperasset iuvenem, exituque eius laetatus esset, an scelere exstinxisset, integris animis diiudicandum. Nam, si legatus officii terminos, obsequium erga imperatorem, exuit, eiusdemque morte et luctu meo laetatus est; odero, seponamque a domo mea, et privatas inimicitias non vi principis ulciscar: sin facinus, in cuiuscunque mortalium nece vindicandum, detegitur; vos vero et liberos Germanici, et nos parentes, iustis solatiis adficite. Simulque illud reputate, turbide et seditiose tractaverit exercitus Piso; quaesita sint per ambitionem studia militum; armis repetita provincia; an falsa haec in maius vulgaverint accusatores: quorum ego nimiis studiis iure succenseo. Nam quo pertinuit, nudare corpus, et contrectandum vulgi oculis permittere, differrique etiam per externos, tanquam veneno interceptus esset, si incerta adhuc ista, et scrutanda sunt? Defleo equidem filium meum, semperque deflebo: sed neque reum prohibeo, quo minus cuncta proferat, quibus innocentia eius sublevari, aut, si qua fuit iniquitas Germanici, coargui possit: vosque oro, ne, quia dolori meo caussa connexa est, obiecta crimina pro adprobatis accipiatis. Si quos propinquus sanguis, aut fides sua patronos dedit, quantum quisque eloquentia et cura valet, iuvate periclitantem. Ad eundem laborem, eandem*

constantiam accusatores hortor. Id solum Germanico super leges praestiterimus, quod in curia potius, quam in foro, apud senatum, quam apud iudices, de morte eius anquiritur. Cetera pari modestia tractentur. Nemo Drusi lacrimas, nemo moestitiam meam spectet, nec, si qua in nos adversa finguntur.

13. Exin biduum criminibus obiiciendis statuitur, utque, sex dierum spatio interiecto, reus per triduum defenderetur. Tum Fulcinius vetera et inania orditur: *ambitiose avareque habitam Hispaniam:* quod neque convictum noxae reo, si recentia purgaret; neque defensum absolutioni erat, si teneretur maioribus flagitiis. Post quem Servaeus et Veranius et Vitellius, consimili studio, sed multa eloquentia Vitellius, obiecere: *odio Germanici, et rerum novarum studio, Pisonem vulgus militum, per licentiam et sociorum iniurias, eo usque corrupisse, ut parens legionum a deterrimis adpellaretur: contra, in optimum quemque, maxime in comites et amicos Germanici, saevisse: postremo, ipsum devotionibus et veneno peremisse: sacra hinc et immolationes nefandas ipsius atque Plancinae: petitam armis remp., utque reus agi posset, acie victum.*

14. Defensio in ceteris trepidavit. Nam neque ambitionem militarem, neque provinciam pessimo cuique obnoxiam, ne contumelias quidem adversum imperatorem infitiari poterat: solum veneni crimen visus est diluisse: quod ne accusatores quidem satis firmabant, *in convivio Germanici, cum super eum Piso discumberet, infectos manibus eius cibos*, arguentes: quippe absurdum videbatur, inter aliena servitia, et tot adstantium visu, ipso Germanico coram, id ausum. Offerebatque familiam reus, et ministros in tormenta flagitabat. Sed iudices per diversa inplacabiles erant: Caesar, ob bel-

lum provinciae inlatum; senatus, nunquam satis credito, sine fraude Germanicum interiisse. [..... scripsissent expostulantes: quod haud minus Tiberius quam Piso abnuere.] Simul populi ante curiam voces audiebantur: *non temperaturos manibus, si patrum sententias evasisset.* Effigiesque Pisonis traxerant in Gemonias, ac devellebant, ni iussu principis protectae repositaeque forent. Igitur inditus lecticae, et a tribuno praetoriae cohortis deductus est: vario rumore, custos saluti an mortis exactor sequeretur.

15. Eadem Plancinae invidia, maior gratia: eoque ambiguum habebatur, quantum Caesari in eam liceret. Atque ipsa, donec mediae Pisoni spes, *sociam se cuiuscumque fortunae, et, si ita ferret, comitem exitii* promittebat. Ut secretis Augustae precibus veniam obtinuit, paullatim segregari a marito, dividere defensionem coepit. Quod reus postquam sibi exitiabile intelligit, an adhuc experiretur dubitans, hortantibus filiis, durat mentem, senatumque rursum ingreditur: redintegratamque accusationem, infensas patrum voces, adversa et saeva cuncta perpessus, nullo magis exterritus est, quam quod Tiberium sine miseratione, sine ira, obstinatum clausumque vidit, ne quo adfectu perrumperetur. Relatus domum, tamquam defensionem in posterum meditaretur, pauca conscribit obsignatque, et liberto tradit. Tum solita curando corpori exsequitur. Dein, multam post noctem, egressa cubiculo uxore, operiri fores iussit: et coepta luce, perfosso iugulo, iacente humi gladio, repertus est.

16. Audire me memini ex senioribus, visum saepius inter manus Pisonis libellum, quem ipse non vulgaverit; sed amicos eius dictitavisse, *litteras Tiberii et mandata in Germanicum continere: ac destinatum pro-*

mere apud patres, principemque arguere, ni elusus a Seiano per vana promissa foret: nec illum sponte exstinctum, verum immisso percussore. Quorum neutrum adseveraverim: neque tamen occulere debui narratum ab iis, qui nostram ad iuventam duraverunt. Caesar, flexo in moestitiam ore, *suam invidiam tali morte quaesitam* apud senatum [queritur,] crebrisque interrogationibus exquirit, *qualem Piso diem supremum noctemque exegisset.* Atque illo pleraque sapienter, quaedam inconsultius respondente, recitat codicillos, a Pisone in hunc ferme modum compositos; *Conspiratione inimicorum, et invidia falsi criminis oppressus, quatenus veritati et innocentiae meae nusquam locus est, deos immortales testor, vixisse me, Caesar, cum fide adversum te, neque alia in matrem tuam pietate: vosque oro, liberis meis consulatis: ex quibus Cn. Piso qualicumque fortunae meae non est adiunctus, cum omne hoc tempus in urbe egerit: M. Piso repetere Syriam dehortatus est. Atque utinam ego potius filio iuveni, quam ille patri seni cessisset! Eo impensius precor, ne meae pravitatis poenas innoxius luat. Per quinque et quadraginta annorum obsequium, per collegium consulatus quondam d. Augusto, parenti tuo, probatus, et tibi amicus, nec quidquam post haec rogaturus, salutem infelicis filii rogo.*

17. De Plancina nihil addidit. Post quae Tiberius adolescentem crimine civilis belli purgavit: *patris quippe iussa nec potuisse filium detrectare:* simul *nobilitatem domus, etiam ipsius, quoquo modo meriti, gravem casum* miseratus. Pro Plancina cum pudore et flagitio disseruit, matris preces obtendens: in quam optimi cuiusque secreti questus magis ardescebant: *Id ergo fas aviae, interfectricem nepotis adspicere, adloqui, eripere senatui? Quod pro omnibus civibus leges*

obtineant, uni Germanico non contigisse! Vitellii et Veranii voce defletum Caesarem: ab imperatore et Augusta defensam Plancinam! Proinde venena et artes tam feliciter expertas verteret in Agrippinam, in liberos eius, egregiamque aviam, ac patruum sanguine miserrimae domus exsatiaret. Biduum super haec, imagine cognitionis, absumptum; urgente Tiberio liberos Pisonis, matrem uti tuerentur. Et, cum accusatores ac testes certatim perorarent, respondente nullo, miseratio, quam invidia, augebatur. Primus sententiam rogatus Aurelius Cotta consul, (nam, referente Caesare, magistratus eo etiam munere fungebantur) *nomen Pisonis radendum fastis,* censuit; *partem bonorum publicandam: pars, ut Cn. Pisoni, filio, concederetur, isque praenomen mutaret: M. Piso exuta dignitate, et accepto quinquagies sestertio, in decem annos relegaretur, concessa Plancinae incolumitate; ob preces Augustae.*

18. Multa ex ea sententia mitigata sunt a principe: *ne nomen Pisonis fastis eximeretur, quando M. Antonii, qui bellum patriae fecisset, Iuli Antonii, qui domum Augusti violasset, manerent.* Et M. Pisonem ignominiae exemit, concessitque ei paterna bona; satis firmus, ut saepe memoravi, adversum pecuniam, et tum pudore absolutae Plancinae placabilior. Atque idem, cum Valerius Messallinus, *signum aureum in aede Martis Ultoris,* Caecina Severus, *aram ultioni statuendam,* censuissent, prohibuit: *ob externas ea victorias sacrari,* dictitans; *domestica mala tristitia operienda.* Addiderat Messallinus, *Tiberio et Augustae et Antoniae et Agrippinae Drusoque ob vindictam Germanici grates agendas,* omiseratque Claudii mentionem. Et Messallinum quidem L. Asprenas, senatu coram, percunctatus est, *an prudens praeterisset?* ac tum demum nomen Claudii

adscriptum est. Mihi, quanto plura recentium seu veterum revolvo, tanto magis ludibria rerum mortalium cunctis in negotiis obversantur. Quippe fama, spe, veneratione, potius omnes destinabantur imperio, quam, quem futurum principem fortuna in occulto tenebat.

19. Paucis post diebus Caesar auctor senatui fuit, Vitellio atque Veranio et Servaeo sacerdotia tribuendi. Fulcinio suffragium ad honores pollicitus, monuit, ne facundiam violentia praecipitaret. Is finis fuit ulciscenda Germanici morte, non modo apud illos homines, qui tum agebant, etiam secutis temporibus, vario rumore iactata. Adeo maxima quaeque ambigua sunt, dum alii quoquo modo audita pro compertis habent, alii vera in contrarium vertunt: et gliscit utrumque posteritate. At Drusus, urbe egressus repetendis auspiciis, mox ovans introiit. Paucosque post dies Vipsania, mater eius, excessit, una omnium Agrippae liberorum miti obitu. Nam ceteros, manifestum, ferro, vel creditum est, veneno aut fame exstinctos.

20. Eodem anno Tacfarinas, quem priore aestate pulsum a Camillo memoravi, bellum in Africa renovat, vagis primum populationibus, et ob pernicitatem inultis: dein vicos exscindere, trahere graves praedas: postremo, haud procul Pagyda flumine, cohortem Romanam circumsedit. Praeerat castello Decrius, impiger manu, exercitus militia, et illam obsidionem flagitii ratus. Is cohortatus milites, ut copiam pugnae in aperto facerent, aciem pro castris instruit. Primoque impetu pulsa cohorte, promptus inter tela occursat fugientibus, increpat signiferos, *quod inconditis, aut desertoribus miles Romanus terga daret:* simul excepta vulnera, et, quamquam transfosso oculo, adversum os

in hostem intendit; neque proelium omisit, donec, desertus suis, caderet.

21. Quae postquam L. Apronio (nam Camillo successerat,) comperta, magis dedecore suorum quam gloria hostis anxius, raro ea tempestate et e vetere memoria facinore, decumum quemque ignominiosae cohortis sorte ductos fusti necat. Tantumque severitate provectum, ut vexillum veteranorum, non amplius quingenti numero, easdem Tacfarinatis copias, praesidium, cui Thala nomen, adgressas, fuderint. Quo proelio Rufus Helvius, gregarius miles, servati civis decus retulit; donatusque est ab Apronio torquibus et hasta. Caesar addidit civicam coronam, *quod non eam quoque Apronius, iure proconsulis, tribuisset,* questus magis, quam offensus. Sed Tacfarinas, perculsis Numidis, et obsidia aspernantibus, spargit bellum; ubi instaretur, cedens, ac rursum in terga remeans. Et, dum ea ratio barbaro fuit, inritum fessumque Romanum impune ludificabatur: postquam deflexit ad maritimos locos, inligatus praeda, stativis castris adhaerebat: missu patris Apronius Caesianus, cum equite et cohortibus auxiliariis, quis velocissimos legionum addiderat, prosperam adversum Numidas pugnam facit, pellitque in deserta.

22. At Romae Lepida, cui, super Aemiliorum decus, L. Sulla ac Cn. Pompeius proavi erant, defertur, *simulavisse partum ex P. Quirinio, divite atque orbo.* Adiiciebantur *adulteria, venena; quaesitumque per Chaldaeos in domum Caesaris:* defendente ream Manio Lepido, fratre. Quirinius, post dictum repudium adhuc infensus, quamvis infami ac nocenti miserationem addiderat. Haud facile quis dispexerit illa in cognitione mentem principis: adeo vertit ac miscuit irae et cle-

mentiae signa. Deprecatus primo senatum, *ne maiestatis crimina tractarentur:* mox M. Servilium, e consularibus, aliosque testes inlexit ad proferenda, quae velut reticere voluerat. Idemque servos Lepidae, cum militari custodia haberentur, transtulit ad consules; neque per tormenta interrogari passus est de his, quae ad domum suam pertinerent. Exemit etiam Drusum, consulem designatum, dicendae primo loco sententiae: quod alii civile rebantur, *ne ceteris adsentiendi necessitas fieret:* quidam ad saevitiam trahebant: *neque enim cessurum, nisi damnandi officio.*

23. Lepida ludorum diebus, qui cognitionem intervenerant, theatrum cum claris feminis ingressa, lamentatione flebili *maiores suos* ciens, *ipsumque Pompeium,* cuius ea monumenta et adstantes imagines visebantur, tantum misericordiae permovit, ut, effusi in lacrymas, *saeva et detestanda Quirinio* clamitarent, *cuius senectae atque orbitati, et obscurissimae domui, destinata quondam uxor L. Caesari, ac d. Augusto nurus, dederetur.* Dein tormentis servorum patefacta sunt flagitia, itumque in sententiam Rubellii Blandi, a quo aqua atque igni arcebatur. Huic Drusus adsensit, quamquam alii mitius censuissent. Mox Scauro, qui filiam ex ea genuerat, datum, ne bona publicarentur. Tum demum aperuit Tiberius: *compertum sibi etiam ex P. Quirinii servis, veneno eum a Lepida petitum.*

24. Inlustrium domuum adversa (etenim haud multum distanti tempore Calpurnii Pisonem, Aemilii Lepidam amiserant) solatio adfecit D. Silanus, Iuniae familiae redditus. Casum eius paucis repetam. Ut valida d. Augusto in rempublicam fortuna, ita domi inprospera fuit, ob impudicitiam filiae ac neptis, quas urbe depulit, adulterosque earum morte aut fuga puni-

vit. Nam culpam, inter viros et feminas vulgatam, gravi nomine *laesarum religionum* ac *violatae maiestatis* adpellando, clementiam maiorum, suasque ipse leges egrediebatur. Sed aliorum exitus, simul cetera illius aetatis, memorabo, si, effectis in quae tetendi, plures ad curas vitam produxero. D. Silanus, in nepti Augusti adulter, quamquam non ultra foret saevitum, quam ut amicitia Caesaris prohiberetur, exsilium sibi demonstrari intellexit: nec, nisi Tiberio imperitante, deprecari senatum ac principem ausus est, M. Silani fratris potentia, qui per insignem nobilitatem et eloquentiam praecellebat. Sed Tiberius grates agenti Silano, patribus coram, respondit, *se quoque laetari, quod frater eius e peregrinatione longinqua revertisset. Idque iure licitum, quia non senatusconsulto, non lege pulsus foret. Sibi tamen adversus eum integras parentis sui offensiones: neque reditu Silani dissoluta, quae Augustus voluisset.* Fuit posthac in urbe, neque honores adeptus est.

25. Relatum deinde de moderanda Papia Poppaea, quam senior Augustus, post Iulias rogationes, incitandis caelibum poenis et augendo aerario sanxerat. Nec ideo coniugia et educationes liberum frequentabantur, praevalida orbitate. Ceterum multitudo periclitantium gliscebat, cum omnis domus delatorum interpretationibus subverteretur: utque antehac flagitiis, ita tunc legibus laborabatur. Ea res admonet, ut de principiis iuris, et quibus modis ad hanc multitudinem infinitam ac varietatem legum perventum sit, altius disseram.

26. Vetustissimi mortalium, nulla adhuc mala libidine, sine probro, scelere, eoque sine poena aut coercitionibus agebant: neque praemiis opus erat, cum honesta suopte ingenio peterentur; et, ubi nihil contra

morem cuperent, nihil per metum vetabantur. At, postquam exui aequalitas, et pro modestia ac pudore ambitio et vis incedebat; provenere dominationes, multosque apud populos aeternum mansere. Quidam statim, aut postquam regum pertaesum, leges maluerunt. Hae primo, rudibus hominum animis, simplices erant: maximeque fama celebravit Cretensium, quas Minos; Spartanorum, quas Lycurgus; ac mox Atheniensibus quaesitiores iam et plures Solo perscripsit. Nobis Romulus, ut libitum, imperitaverat: dein Numa religionibus et divino iure populum devinxit: repertaque quaedam a Tullo et Anco: sed praecipuus Servius Tullius sanctor legum fuit, quis etiam reges obtemperarent.

27. Pulso Tarquinio, adversum patrum factiones multa populus paravit tuendae libertatis, et firmandae concordiae: creatique decemviri, et accitis, quae usquam egregia, compositae duodecim tabulae, finis aequi iuris. Nam secutae leges, etsi aliquando in maleficos ex delicto, saepius tamen dissensione ordinum et apiscendi inlicitos honores, aut pellendi claros viros, aliaque ob prava, per vim latae sunt. Hinc Gracchi et Saturnini, turbatores plebis; nec minor largitor, nomine senatus, Drusus; corrupti spe, aut inlusi per intercessionem socii. Ac ne bello quidem Italico, mox civili, omissum, quin multa et diversa sciscerentur: donec L. Sulla dictator, abolitis vel conversis prioribus, cum plura addidisset, otium ei rei haud in longum paravit; statim turbidis Lepidi rogationibus, neque multo post tribunis reddita licentia, quoquo vellent, populum agitandi. Iamque non modo in commune, sed in singulos homines latae quaestiones: et corruptissima republica plurimae leges.

28. Tum Cn. Pompeius tertium consul, corrigendis moribus delectus, et gravior remediis, quam delicta erant, suarumque legum auctor idem ac subversor, quae armis tuebatur, armis amisit. Exin continua per viginti annos discordia: non mos, non ius. Deterrima quaeque impune, ac multa honesta exitio fuere. Sexto demum consulatu Caesar Augustus, potentiae securus, quae triumviratu iusserat, abolevit: deditque iura, quis pace et principe uteremur. Acriora ex eo vincla, inditi custodes, et lege Papia Poppaea praemiis inducti, ut, si a privilegiis parentum cessaretur, velut parens omnium populus vacantia teneret. Sed altius penetrabant; urbemque, et Italiam, et quod usquam civium, corripuerant: multorumque excisi status: et terror omnibus intentabatur; ni Tiberius statuendo remedio, quinque consularium, quinque e praetoriis, totidem e cetero senatu sorte duxisset, apud quos exsoluti plerique legis nexus modicum in praesens levamentum fuere.

29. Per idem tempus Neronem, e liberis Germanici, iam ingressum iuventam, commendavit patribus, utque *munere capessendi vigintiviratus solveretur, et quinquennio maturius, quam per leges, quaesturam peteret,* non sine inrisu audientium postulavit. Praetendebat, *sibi atque fratri decreta eadem, petente Augusto.* Sed neque tum fuisse dubitaverim, qui eiusmodi preces occulti inluderent: ac tamen initia fastigii Caesaribus erant: magisque in oculis vetus mos, et privignis cum vitrico levior necessitudo, quam avo adversum nepotem. Additur pontificatus, et, quo primum die forum ingressus est, congiarium plebi, admodum laetae, quod Germanici stirpem iam puberem adspiciebat. Auctum dehinc gaudium, nuptiis Neronis et

Iuliae, Drusi filiae. Utque haec secundo rumore, ita adversis animis acceptum, quod filio Claudii socer Seianus destinaretur. Polluisse nobilitatem familiae videbatur, suspectumque iam nimiae spei Seianum ultra extulisse.

30. Fine anni concessere vita insignes viri, L. Volusius, et Sallustius Crispus. Volusio vetus familia, neque tamen praeturam egressa: ipse consulatum intulit, censoria etiam potestate legendis equitum decuriis functus, opumque, quis domus illa inmensum viguit, primus adcumulator. Crispum, equestri ortum loco, C. Sallustius, rerum Romanarum florentissimus auctor, sororis nepotem in nomen adscivit. Atque ille, quamquam prompto ad capessendos honores aditu, Maecenatem aemulatus, sine dignitate senatoria, multos triumphalium consulariumque potentia anteiit: diversus a veterum instituto, per cultum et munditias; copiaque et adfluentia luxu propior: suberat tamen vigor animi, ingentibus negotiis par, eo acrior, quo somnum et inertiam magis ostentabat. Igitur, incolumi Maecenate, proximus; mox praecipuus, cui secreta imperatorum inniterentur, et interficiendi Postumi Agrippae conscius, aetate provecta, speciem magis in amicitia principis, quam vim tenuit. Idque et Maecenati acciderat; fato potentiae, raro sempiternae, an satias capit, aut illos, cum omnia tribuerunt, aut hos, cum iam nihil reliquum est, quod cupiant.

31. Sequitur Tiberii quartus, Drusi secundus consulatus, patris atque filii collegio insignis. Nam biennio ante Germanici cum Tiberio idem honor, neque patruo laetus, neque natura tam connexus fuerat. Eius anni principio Tiberius, quasi firmandae valetudini, in Campaniam concessit, longam et continuam absentiam

paullatim meditans: sive ut, amoto patre, Drusus munia consulatus solus impleret. Ac forte parva res, magnum ad certamen progressa, praebuit iuveni materiem apiscendi favoris. Domitius Corbulo, praetura functus, de L. Sulla, nobili iuvene, questus est apud senatum, *quod sibi inter spectacula gladiatorum loco non decessisset*. Pro Corbulone aetas, patriüs mos, studia seniorum erant: contra Mamercus Scaurus et L. Arruntius aliique Sullae propinqui nitebantur. Certabantque orationibus, et memorabantur *exempla maiorum, qui iuventutis inreverentiam gravibus decretis notavissent*: donec Drusus apta temperandis animis disseruit; et satisfactum Corbuloni per Mamercum, qui patruus simul ac vitricus Sullae, et oratorum ea aetate uberrimus erat. Idem Corbulo, *plurima per Italiam itinera fraude mancipum et incuria magistratuum interrupta et impervia* clamitando, exsecutionem eius negotii libens suscepit: quod haud perinde publice usui habitum, quam exitiosum multis, quorum in pecuniam atque famam damnationibus et hasta saeviebat.

32. Neque multo post, missis ad senatum litteris, Tiberius *motam rursum Africam incursu Tacfarinatis* docuit; *iudicioque patrum deligendum pro consule gnarum militiae, corpore validum et bello suffecturum*. Quod initium Sex. Pompeius agitandi adversus M. Lepidum odii nactus, *ut socordem, inopem, et maioribus suis dedecorum, eoque etiam Asiae sorte depellendum*, incusavit, adverso senatu, qui *Lepidum mitem magis, quam ignavum, paternas ei angustias, et nobilitatem sine probro actam, honori quam ignominiae habendam* ducebat. Igitur missus in Asiam. Et de Africa decretum, ut Caesar legeret, cui mandanda foret.

33. Inter quae Severus Caecina censuit, *ne quem*

magistratum, cui provincia obvenisset, uxor comitaretur; multum ante repetito, *concordem sibi coniugem, et sex partus enixam: seque, quae in publicum statueret, domi servavisse, cohibita intra Italiam, quamquam ipse pluris per provincias quadraginta stipendia explevisset. Haud enim frustra placitum olim, ne feminae in socios aut gentes externas traherentur: inesse mulierum comitatui, quae pacem luxu, bellum formidine morentur, et Romanum agmen ad similitudinem barbari incessus convertant. Non imbecillum tantum et imparem laboribus sexum, sed, si licentia adsit, saevum, ambitiosum, potestatis avidum: incedere inter milites, habere ad manum centuriones: praesedisse nuper feminam exercitio cohortium, decursu legionum. Cogitarent ipsi, quotiens repetundarum aliqui arguerentur, plura uxoribus obiectari: his statim adhaerescere deterrimum quemque provincialium: ab his negotia suscipi, transigi: duorum egressus coli, duo esse praetoria: pervicacibus magis et impotentibus mulierum iussis; quae Oppiis quondam aliisque legibus constrictae, nunc vinclis exsolutis domos, fora, iam et exercitus regerent.*

34. Paucorum haec adsensu audita: plures obturbabant, *neque relatum de negotio, neque Caecinam dignum tantae rei censorem.* Mox Valerius Messallinus, cui parens Messalla, ineratque imago paternae facundiae, respondit: *Multa duritie veterum in melius et laetius mutata: neque enim, ut olim, obsideri urbem bellis, aut provincias hostilis esse. Et pauca feminarum necessitatibus concedi, quae ne coniugum quidem penates, adeo socios non onerent; cetera promiscua cum marito, nec ullum in eo pacis impedimentum. Bella plane accinctis obeunda: sed revertentibus post laborem, quod honestius, quam uxorium levamentum? At quasdam in*

ambitionem aut avaritiam prolapsas. Quid? ipsorum magistratuum nonne plerosque variis libidinibus obnoxios? Non tamen ideo neminem in provinciam mitti. Corruptos saepe pravitatibus uxorum maritos: num ergo omnes caelibes integros? Placuisse quondam Oppias leges, sic temporibus reipubl. postulantibus: remissum aliquid postea et mitigatum, quia expedierit. Frustra nostram ignaviam alia ad vocabula transferri: nam viri in eo culpam, si femina modum excedat. Porro ob unius aut alterius imbecillum animum male eripi maritis consortia rerum secundarum adversarumque. Simul sexum natura invalidum deseri, et exponi suo luxu, cupidinibus alienis. Vix praesenti custodia manere inlaesa coniugia: quid fore, si per plures annos, in modum discidii, oblitterentur? Sic obviam irent iis, quae alibi peccarentur, ut flagitiorum urbis meminissent. Addidit pauca Drusus de matrimonio suo. *Nam principibus adeunda saepius longinqua imperii. Quotiens d. Augustum in Occidentem atque Orientem meavisse, comite Livia? Se quoque in Illyricum profectum; et, si ita conducat, alias ad gentes iturum, haud semper aequo animo, si ab uxore carissima, et tot communium liberorum parente, divellèretur.*

35. Sic Caecinae sententia elusa. Et proximi senatus die Tiberius per litteras, castigatis oblique patribus, *quod cuncta curarum ad principem reiicerent,* M. Lepidum et Iunium Blaesum nominavit, ex quis proconsul Africae legeretur. Tum audita amborum verba, intentius excusante se Lepido, cum *valetudinem corporis, aetatem liberum, nubilem filiam* obtenderet: intellegereturque etiam, quod silebat, avunculum esse Seiani Blaesum, atque eo praevalidum. Respondit

Blaesus, specie recusantis, sed neque eadem adseveratione, et consensu adulantium haud iutus est.

36. Exin promptum, quod multorum intimis questibus tegebatur. Incedebat enim deterrimo cuique licentia, impune probra et invidiam in bonos excitandi, adrepta imagine Caesaris; libertique etiam ac servi, patrono vel domino cum voces, cum manus intentarent, ultro metuebantur. Igitur C. Cestius senator disseruit: *Principes quidem instar deorum esse: sed neque a diis, nisi iustas, supplicum preces audiri, neque quemquam in Capitolium aliave urbis templa perfugere, ut eo subsidio ad flagitia utatur. Abolitas leges et funditus versas, ubi in foro, in limine curiae, ab Annia Rufilla, quam fraudis sub iudice damnavisset, probra sibi et minae intendantur, neque ipse audeat ius experiri, ob effigiem imperatoris oppositam.* Haud dissimilia alii, et quidam atrociora circumstrepebant; precabanturque Drusum, *daret ultionis exemplum*, donec accitam convictamque attineri publica custodia iussit.

37. Et Considius Aequus, et Coelius Cursor, equites Rom. quod fictis maiestatis criminibus Magium Caecilianum praetorem petivissent, auctore principe ac decreto senatus puniti. Utrumque in laudem Drusi trahebatur: *ab eo, in urbe, inter coetus et sermones hominum obversante, secreta patris mitigari.* Neque luxus in iuvene adeo displicebat. *Huc potius intenderet, diem editionibus, noctem conviviis traheret, quam solus, et nullis voluptatibus avocatus, maestam vigilantiam et malas curas exerceret.*

38. Non enim Tiberius, non accusatores fatiscebant. Et Ancharius Priscus Caesium Cordum, proconsulem Cretae, postulaverat repetundis; addito maiestatis crimine, quod tum omnium accusationum com-

plementum erat. Caesar Antistium Veterem, e primoribus Macedoniae, absolutum adulterii, increpitis iudicibus, ad dicendam maiestatis caussam retraxit, ut turbidum, et Rhescuporidis consiliis permixtum, qua tempestate, Cotye interfecto, bellum adversus nos volverat. Igitur *aqua et igni interdictum reo, adpositumque, ut teneretur insula, neque Macedoniae neque Thraciae opportuna.* Nam Thracia, diviso imperio in Rhoemetalcen et liberos Cotyis, quis ob infantiam tutor erat Trebellienus Rufus, insolentia nostri discors agebat; neque minus Rhoemetalcen, quam Trebellienum, incusans, popularium iniurias inultas sinere. Coeletae Odrusaeque et Dii, validae nationes, arma cepere, ducibus diversis, et paribus inter se per ignobilitatem: quae caussa fuit, ne in bellum atrox coalescerent. Pars turbant praesentia, alii montem Haemum transgrediuntur, ut remotos populos concirent: plurimi ac maxime compositi, regem urbemque Philippopolim, a Macedone Philippo sitam, circumsidunt.

39. Quae ubi cognita P. Velleio, (is proximum exercitum praesidebat) alarios equites ac leves cohortium mittit in eos, qui praedabundi, aut adsumendis auxiliis, vagabantur. Ipse robur peditum ad exsolvendum obsidium ducit. Simulque cuncta prospere acta: caesis populatoribus, et dissensione orta apud obsidentes, regisque opportuna eruptione, et adventu legionis. Neque aciem aut proelium dici decuerit, in quo semermes ac palantes trucidati sunt, sine nostro sanguine.

40. Eodem anno Galliarum civitates ob magnitudinem aeris alieni rebellionem coeptavere: cuius exstimulator acerrimus, inter Treveros Iulius Florus, apud Aeduos Iulius Sacrovir. Nobilitas ambobus et maiorum bona facta, eoque Romana civitas olim data, cum

id rarum, nec nisi virtuti pretium esset. Ii secretis conloquiis, ferocissimo quoque adsumpto, aut quibus ob egestatem ac metum ex flagitiis maxima peccandi necessitudo, componunt, Florus Belgas, Sacrovir propiores Gallos concire. Igitur per conciliabula et coetus seditiosa disserebant, *de continuatione tributorum, gravitate fenoris, saevitia ac superbia praesidentium.* Et *discordare militem, audito Germanici exitio. Egregium resumendae libertati tempus, si ipsi florentes, quam inops Italia, quam imbellis urbana plebes, nihil validum in exercitibus, nisi quod externum, cogitarent.*

41. Haud ferme ulla civitas intacta seminibus eius motus fuit: sed erupere primi Andecavi ac Turonii. Quorum Andecavos Acilius Aviola legatus, excita cohorte, quae Lugduni praesidium agitabat, coercuit. Turonii legionario milite, quem Visellius Varro, inferioris Germaniae legatus, miserat, oppressi, eodem Aviola duce, et quibusdam Galliarum primoribus; qui tulere auxilium, quo dissimularent defectionem, magisque in tempore efferrent. Spectatus et Sacrovir, intecto capite, pugnam pro Romanis ciens, *ostentandae,* ut ferebat, *virtutis:* sed captivi, *ne incesseretur telis, adgnoscendum se praebuisse,* arguebant. Consultus super eo Tiberius, aspernatus est indicium, aluitque dubitatione bellum.

42. Interim Florus insistere destinatis, pellicere alam equitum, quae, conscripta Treveris, militia disciplinaque nostra habebatur, ut, caesis negotiatoribus Romanis, bellum inciperet: paucique equitum corrupti; plures in officio mansere. Aliud vulgus obaeratorum aut clientium arma cepit: petebantque saltus, quibus nomen Arduenna, cum legiones utroque ab exercitu, quas Visellius et C. Silius adversis itineribus

obiecerant, arcuerunt. Praemissusque cum delecta manu Iulius Indus, e civitate eadem, discors Floro, et ob id navandae operae avidior, inconditam multitudinem adhuc disiecit. Florus incertis latebris victores frustratus, postremo, visis militibus, qui effugia insederant, sua manu cecidit. Isque Treverici tumultus finis.

43. Apud Aeduos maior moles exorta, quanto civitas opulentior, et comprimendi procul praesidium. Augustodunum, caput gentis, armatis cohortibus Sacrovir occupaverat, et nobilissimam Galliarum subolem, liberalibus studiis ibi operatam, ut eo pignore parentes propinquosque eorum adiungeret. Simul arma, occulte fabricata, iuventuti dispertit. Quadraginta millia fuere, quinta sui parte legionariis armis; ceteri cum venabulis et cultris, quaeque alia venantibus tela sunt. Adduntur e servitiis gladiaturae destinati, quibus more gentico continuum ferri tegimen; cruppellarios vocant, inferendis ictibus inhabiles, accipiendis impenetrabiles. Augebantur hae copiae, vicinarum civitatum, ut nondum aperta consensione, ita viritim promptis studiis, et certamine ducum Romanorum, quos inter ambigebatur; utroque bellum sibi poscente. Mox Varro, invalidus senecta, vigenti Silio concessit.

44. At Romae, *non Treveros modo et Aeduos, sed quatuor et sexaginta Galliarum civitates descivisse: adsumptos in societatem Germanos: dubias Hispanias:* cuncta, ut mos famae, in maius credita. Optimus quisque, reipubl. cura, maerebat; multi odio praesentium, et cupidine mutationis, suis quoque periculis laetabantur: increpabantque Tiberium, *quod, in tanto rerum motu, libellis accusatorum insumeret operam. An Iulium Sacrovirum maiestatis crimine reum in senatu*

fore? Exstitisse tandem viros, qui cruentas epistolas armis cohiberent. Miseram pacem vel bello bene mutari. Tanto impensius in securitatem compositus, neque loco neque vultu mutato, sed, ut solitum, per illos dies egit: altitudine animi, an compererat, modica esse et vulgatis leviora.

45. Interim Silius, cum legionibus duabus incedens, praemissa auxiliari manu, vastat Sequanorum pagos, qui finium extremi, et Aeduis contermini sociique, in armis erant. Mox Augustodunum petit propero agmine, certantibus inter se signiferis, fremente etiam gregario milite: *ne suetam requiem, ne spatia noctium opperiretur; viderent modo adversos et adspicerentur: id satis ad victoriam.* Duodecimum apud lapidem Sacrovir copiaeque patentibus locis adparuere. In fronte statuerat ferratos, in cornibus cohortes, a tergo semermos. Ipse inter primores equo insigni adire, memorare *veteres Gallorum glorias, quaeque Romanis adversa intulissent: quam decora victoribus libertas: quanto intolerantior servitus iterum victis.*

46. Non diu haec, nec apud laetos: etenim propinquabat legionum acies; inconditique ac militiae nescii oppidani neque oculis neque auribus satis competebant. Contra Silius, etsi praesumpta spes hortandi caussas exemerat, clamitabat tamen: *Pudendum ipsis, quod Germaniarum victores adversum Gallos, tamquam in hostem, ducerentur. Una nuper cohors rebellem Turonium, una ala Treverum, paucae huius ipsius exercitus turmae profligavere Sequanos. Quanto pecunia dites et voluptatibus opulentos, tanto magis imbelles Aeduos evincite, et fugientibus consulite.* Ingens ad ea clamor: et circumfudit eques, frontemque pedites invasere: nec cunctatum apud latera. Paullum morae attulere ferrati,

restantibus laminis adversum pila et gladios: sed miles, correptis securibus et dolabris, ut si murum perrumperet, caedere tegmina et corpora: quidam trudibus aut furcis inertem molem prosternere; iacentesque, nullo ad resurgendum nisu, quasi exanimes linquebantur. Sacrovir primo Augustodunum, dein metu deditionis in villam propinquam cum fidissimis pergit. Illic sua manu, reliqui mutuis ictibus occidere. Incensa super villa, omnes cremavit.

47. Tum demum Tiberius, ortum patratumque bellum, senatui scripsit: neque dempsit aut addidit vero; sed fide ac virtute legatos, se consiliis superfuisse. Simul caussas, cur non ipse, non Drusus profecti ad id bellum forent, adiunxit, *magnitudinem imperii* extollens; *neque decorum principibus, si una alterave civitas turbet, omissa urbe, unde in omnia regimen. Nunc, quia non metu ducatur, iturum, ut praesentia spectaret componeretque.* Decrevere patres vota pro reditu eius supplicationesque, et alia decora. Solus Dolabella Cornelius, dum anteire ceteros parat, absurdam in adulationem progressus, censuit, *ut ovans e Campania urbem introiret.* Igitur secutae Caesaris litterae, quibus *se non tam vacuum gloria praedicabat, ut, post ferocissimas gentes perdomitas, tot receptos in iuventa aut spretos triumphos, iam senior peregrinationis suburbanae inane praemium peteret.*

48. Sub idem tempus, ut mors Sulpicii Quirinii publicis exsequiis frequentaretur, petivit a senatu. Nihil ad veterem et patriciam Sulpiciorum familiam Quirinius pertinuit, ortus apud municipium Lanuvium: sed impiger militiae, et acribus ministeriis, consulatum sub d. Augusto, mox, expugnatis per Ciliciam Homonadensium castellis, insignia triumphi adeptus; datus-

que rector C. Caesari, Armeniam obtinenti, Tiberium quoque, Rhodi agentem, coluerat. Quod tunc patefecit in senatu: laudatis in se officiis, et incusato *M. Lollio*, quem, *auctorem C. Caesari pravitatis et discordiarum*, arguebat. Sed ceteris haud laeta memoria Quirinii erat, ob intenta, ut memoravi, Lepidae pericula, sordidamque et praepotentem senectam.

49. Fine anni, C. Lutorium Priscum, equitem Romanum, post celebre carmen, quo Germanici suprema defleverat, pecunia donatum a Caesare, conripuit delator, obiectans, *aegro Druso composuisse, quod, si exstinctus foret, maiore praemio vulgaretur*. Id C. Lutorius in domo P. Petronii, socru eius Vitellia coram, multisque inlustribus feminis, per vaniloquentiam legerat. Ut delator exstitit, ceteris ad dicendum testimonium exterritis, sola Vitellia, nihil se audivisse, adseveravit. Sed arguentibus ad perniciem plus fidei fuit: sententiaque Haterii Agrippae, consulis designati, indictum reo ultimum supplicium.

50. Contra M. Lepidus in hunc modum exorsus est. *Si, P. C., unum id spectamus, quam nefaria voce C. Lutorius Priscus mentem suam et aures hominum polluerit, neque carcer, neque laqueus, ne serviles quidem cruciatus, in eum suffecerint. Sin flagitia et facinora sine modo sunt, suppliciis ac remediis principis moderatio, maiorumque et vestra exempla temperant, et vana a scelestis, dicta a maleficiis differunt: est locus sententiae, per quam neque huic delictum impune sit, et nos clementiae simul ac severitatis non poeniteat. Saepe audivi principem nostrum conquerentem, si quis, sumpta morte, misericordiam eius praevenisset. Vita Lutorii in integro est; qui neque servatus in periculum reipubl., neque interfectus in exemplum ibit. Studia illi, ut plena vecor-*

diae, ita inania et fluxa sunt: nec quidquam grave ac serium ex eo metuas, qui suorum ipse flagitiorum proditor, non virorum animis, sed muliercularum adrepit. Cedat tamen urbe et, bonis amissis, aqua et igni arceatur. Quod perinde censeo, ac si lege maiestatis teneretur.

51. Solus Lepido Rubellius Blandus e consularibus adsensit: ceteri sententiam Agrippae secuti: ductusque in carcerem Priscus, ac statim exanimatus. Id Tiberius solitis sibi ambagibus apud senatum incusavit, cum extolleret *pietatem, quamvis modicas principis iniurias acriter ulciscentium;* deprecaretur *tam praecipitis verborum poenas:* laudaret Lepidum, neque Agrippam argueret. Igitur factum SC. *ne decreta patrum ante diem decimum ad aerarium deferrentur: idque vitae spatium damnatis prorogaretur.* Sed non senatui libertas ad poenitendum erat; neque Tiberius interiectu temporis mitigabatur.

52. C. Sulpicius, D. Haterius coss. sequuntur; inturbidus externis rebus annus, domi suspecta severitate adversum luxum, qui inmensum proruperat ad cuncta, quis pecunia prodigitur. Sed alia sumptuum, quamvis graviora, dissimulatis plerumque pretiis, occultabantur; ventris et ganeae paratus, adsiduis sermonibus vulgati, fecerant curam, ne princeps antiquae parcimoniae durius adverteret. Nam, incipiente C. Bibulo, ceteri quoque aediles disseruerant, *sperni sumptuariam legem, vetitaque utensilium pretia augeri in dies: nec mediocribus remediis sisti posse.* Et consulti patres integrum id negotium ad principem distulerant. Sed Tiberius, saepe apud se pensitato, an coerceri tam profusae cupidines possent: num coercitio plus damni in remp. ferret: quam indecorum adtrectare, quod non obtineret: vel retentum ignominiam et infamiam viro-

rum inlustrium posceret: postremo litteras ad senatum composuit, quarum sententia in hunc modum fuit.

53. *Ceteris forsitan in rebus, P. C., magis expediat, me coram interrogari et dicere, quid e republ. censeam: in hac relatione subtrahi oculos meos melius fuit, ne, denotantibus vobis ora ac metum singulorum, qui pudendi luxus arguerentur, ipse etiam viderem eos, ac velut deprenderem. Quodsi mecum ante viri strenui, aediles, consilium habuissent, nescio an suasurus fuerim, omittere potius praevalida et adulta vitia, quam hoc adsequi, ut palam fieret, quibus flagitiis impares essemus. Sed illi quidem officio functi sunt, ut ceteros quoque magistratus sua munia implere velim: mihi autem neque honestum silere neque proloqui expeditum, quia non aedilis, aut praetoris, aut consulis partes sustineo. Maius aliquid et excelsius a principe postulatur: et, cum recte factorum sibi quisque gratiam trahant, unius invidia ab omnibus peccatur. Quid enim primum prohibere, et priscum ad morem recidere adgrediar? villarumne infinita spatia? familiarum numerum et nationes? argenti et auri pondus? aeris, tabularumque miracula? promiscas viris et feminis vestes? atque illa feminarum propria, quis, lapidum caussa, pecuniae nostrae ad externas aut hostilis gentes transferuntur?*

54. *Nec ignoro, in conviviis et circulis incusari ista, et modum posci: sed, si quis legem sanciat, poenas indicat, iidem illi, civitatem verti, splendidissimo cuique exitium parari, neminem criminis expertem, clamitabunt. Atqui, ne corporis quidem morbos veteres, et diu auctos, nisi per dura et aspera coerceas: corruptus simul et corruptor, aeger et flagrans animus, haud levioribus remediis restinguendus est, quam libidinibus ardescit. Tot a maioribus repertae leges, tot, quas d. Augustus tulit*

illas oblivione, hae, quod flagitiosius est, contemptu abolitae, securiorem luxum fecere. Nam si velis, quod nondum vetitum est, timeas, ne vetere: at si prohibita impune transcenderis, neque metus ultra, neque pudor est. Cur ergo olim parcimonia pollebat? Quia sibi quisque moderabatur: quia unius urbis cives eramus: ne inritamenta quidem eadem, intra Italiam dominantibus. Externis victoriis aliena, civilibus etiam nostra consumere didicimus. Quantulum istud est, de quo aediles admonent! quam, si cetera adspicias, in levi habendum! At, hercule, nemo refert, quod Italia externae opis indiget, quod vita populi Romani per incerta maris et tempestatum quotidie volvitur. Ac, nisi provinciarum copiae et dominis et servitiis et agris subvenerint, nostra nos scilicet nemora nostraeque villae tuebuntur? Hanc, p. c., curam sustinet princeps: haec omissa funditus remp. trahet. Reliquis intra animum medendum est: nos pudor; pauperes necessitas; divites satias in melius mutet. Aut, si quis ex magistratibus tantam industriam ac severitatem pollicetur, ut ire obviam queat; hunc et laudo, et exonerari laborum meorum partem fateor. Sin accusare vitia volunt, dein, cum gloriam eius rei adepti sunt, simultates faciunt, ac mihi relinquunt, credite, P. C., me quoque non esse offensionum avidum: quas cum graves et plerumque iniquas pro rep. suscipiam, inanes et inritas, neque mihi aut vobis usui futuras, iure deprecor.

55. Auditis Caesaris litteris, remissa aedilibus talis cura; luxusque mensae, e fine Actiaci belli ad ea arma, quis Ser. Galba rerum adeptus est, per annos centum profusis sumptibus exerciti, paullatim exolevere. Caussas eius mutationis quaerere libet. Dites olim familiae nobilium, aut claritudine insignes, studio ma-

gnificentiae prolabebantur. Nam etiam tum plebem, socios, regna colere, et coli licitum: ut quisque opibus, domo, paratu speciosus, per nomen et clientelas inlustrior habebatur. Postquam caedibus saevitum, et magnitudo famae exitio erat, ceteri ad sapientiora convertere. Simul novi homines e municipiis et coloniis atque etiam provinciis, in senatum crebro adsumpti, domesticam parcimoniam intulerunt: et, quamquam fortuna, vel industria, plerique pecuniosam ad senectam pervenirent, mansit tamen prior animus. Sed praecipuus adstricti moris auctor Vespasianus fuit, antiquo ipse cultu victuque. Obsequium inde in principem et aemulandi amor validior, quam poena ex legibus et metus. Nisi forte rebus cunctis inest quidam velut orbis, ut, quemadmodum temporum vices, ita morum vertantur: nec omnia apud priores meliora, sed nostra quoque aetas multa laudis et artium, imitanda posteris, tulit. Verum haec nobis . . . . . maiores certamina ex honesto maneant.

56. Tiberius, fama moderationis parta, quod ingruentis accusatores represserat, mittit litteras ad senatum, quis potestatem tribuniciam Druso petebat. Id summi fastigii vocabulum Augustus reperit, ne regis aut dictatoris nomen adsumeret, ac tamen adpellatione aliqua cetera imperia praemineret. M. deinde Agrippam socium eius potestatis; quo defuncto, Tiberium Neronem delegit, ne successor in incerto foret. Sic cohiberi pravas aliorum spes rebatur: simul modestiae Neronis, et suae magnitudini fidebat. Quo tunc exemplo Tiberius Drusum summae rei admovet: cum, incolumi Germanico, integrum inter duos iudicium tenuisset. Sed principio litterarum veneratus deos, ut consilia sua reip. prosperarent, modica de moribus adolescentis,

neque in falsum aucta, retulit: *esse illi coniugem et tres liberos, eamque aetatem, qua ipse quondam a d. Augusto ad capessendum hoc munus vocatus sit. Neque nunc propere, sed per octo annos capto experimento, compressis seditionibus, compositis bellis, triumphalem et bis consulem, noti laboris participem sumi.*

57. Praeceperant animis orationem patres; quo quaesitior adulatio fuit. Nec tamen repertum, nisi, ut effigies principum, aras deum, templa et arcus aliaque solita censerent: nisi quod M. Silanus ex contumelia consulatus honorem principibus petivit: dixitque pro sententia, *ut publicis privatisve monimentis, ad memoriam temporum, non consulum nomina praescriberentur, sed eorum, qui tribuniciam potestatem gererent.* At Q. Haterius cum *eius diei senatus consulta aureis litteris figenda in curia,* censuisset deridiculo fuit senex foedissimae adulationis, tantum infamia usurus.

58. Inter quae, provincia Africa Iunio Blaeso prorogata, Servius Maluginensis, flamen Dialis, ut Asiam sorte haberet, postulavit, *frustra vulgatum* dictitans, *non licere Dialibus egredi Italia: neque aliud ius suum, quam Martialium, Quirinaliumque flaminum: porro, si hi duxissent provincias, cur Dialibus id vetitum? Nulla de eo populi scita, non in libris caerimoniarum reperiri. Saepe pontifices Dialia sacra fecisse, si flamen valetudine aut munere publico impediretur: duobus et septuaginta annis post Cornelii Merulae caedem neminem suffectum; neque tamen cessavisse religiones. Quodsi per tot annos possit non creari nullo sacrorum damno, quanto facilius abfuturum ad unius anni proconsulare imperium? Privatis olim simultatibus effectum, ut a pontificibus maximis ire in provincias prohiberentur: nunc, deum munere, summum pontificum etiam summum hominum esse,*

non aemulationi, non odio, aut privatis adfectionibus obnoxium.

59. Adversus quae cum augur Lentulus aliique varie dissererent, eo decursum est, ut pontificis max. sententiam opperirentur. Tiberius, dilata notione de iure flaminis, decretas ob tribuniciam Drusi potestatem caerimonias temperavit; nominatim arguens insolentiam sententiae, aureasque litteras contra patrium morem. Recitatae et Drusi epistolae, quamquam ad modestiam flexae, pro superbissimis accipiuntur: *Huc decidisse cuncta, ut ne iuvenis quidem, tanto honore accepto, adiret urbis deos, ingrederetur senatum, auspicia saltem gentile apud solum inciperet? Bellum scilicet, aut diverso terrarum distineri, litora et lacus Campaniae cum maxime peragrantem. Sic imbui rectorem generis humani: id primum e paternis consiliis discere. Sane gravaretur adspectum civium senex imperator, fessamque aetatem et actos labores praetenderet: Druso quod, nisi ex adrogantia, impedimentum?*

60. Sed Tiberius, vim principatus sibi firmans, imaginem antiquitatis senatui praebebat, postulata provinciarum ad disquisitionem patrum mittendo. Crebrescebat enim Graecas per urbes licentia atque impunitas asyla statuendi: complebantur templa pessimis servitiorum; eodem subsidio obaerati adversum creditores, suspectique capitalium criminum receptabantur. Nec ullum satis validum imperium erat coercendis seditionibus populi, flagitia hominum, ut caerimonias deum, protegentis. Igitur placitum, ut mitterent civitates iura atque legatos. Et quaedam, quod falso usurpaverant, sponte omisere: multae vetustis superstitionibus aut meritis in populum Romanum fidebant. Magnaque eius diei species fuit, quo

senatus maiorum beneficia, sociorum pacta, regum etiam, qui ante vim Romanam valuerant, decreta, ipsorumque numinum religiones introspexit, libero, ut quondam, quid firmaret mutaretve.

61. Primi omnium Ephesii adiere, memorantes, *non, ut vulgus crederet, Dianam atque Apollinem Delo genitos: esse apud se Cenchrium amnem, lucum Ortygiam, ubi Latonam, partu gravidam, et oleae, quae tum etiam maneat, adnisam, edidisse ea numina: deorumque monitu sacratum nemus. Atque ipsum illic Apollinem, post interfectos Cyclopas, Iovis iram vitavisse. Mox Liberum patrem, bello victorem, supplicibus Amazonum, quae aram insederant, ignovisse. Auctam hinc, concessu Herculis, cum Lydia potiretur, caerimoniam templo: neque Persarum ditione deminutum ius. Post Macedonas, dein nos servavisse.*

62. Proximi Magnetes L. Scipionis et L. Sullae constitutis nitebantur: quorum ille Antiocho, hic Mithridate pulsis, fidem atque virtutem Magnetum decoravere, uti Dianae Leucophrynae perfugium inviolabile foret. Aphrodisienses posthac et Stratonicenses dictatoris Caesaris, ob vetusta in parteis merita, et recens d. Augusti decretum attulere: laudati, quod Parthorum inruptionem, nihil mutata in populum Romanum constantia, pertulissent. Sed Aphrodisiensium civitas Veneris, Stratonicensium Iovis et Triviae religionem tuebantur. Altius Hierocaesarienses exposuere, Persicam apud se Dianam, delubrum, rege Cyro, dicatum, et memorabantur Perpernae, Isaurici, multaque alia imperatorum nomina, qui non modo templo, sed duobus millibus passuum eandem sanctitatem tribuerant. Exin Cyprii tribus delubris, quorum vetustissimum Paphiae Veneri auctor Aërias, post filius eius, Amathus,

Veneri Amathusiae, et Iovi Salaminio Teucer, Telamonis patris ira profugus, posuissent.

63. Auditae aliarum quoque civitatum legationes. Quorum copia fessi patres, et quia studiis certabatur, consulibus permisere, ut perspecto iure, et si qua iniquitas involveretur, rem integram rursum ad senatum referrent. Consules super eas civitates, quas memoravi, *apud Pergamum Aesculapii compertum asylum*, retulerunt; *ceteros obscuris ob vetustatem initiis niti. Nam Smyrnaeos oraculum Apollinis, cuius imperio Stratonicidi Veneri templum dicaverint; Tenios eiusdem carmen referre, quo sacrare Neptuni effigiem aedemque iussi sint. Propiora Sardianos: Alexandri victoris id donum. Neque minus Milesios Dario rege niti. Sed cultus numinum utrisque, Dianam aut Apollinem venerandi. Petere et Cretenses simulacro d. Augusti.* Factaque senatus consulta, quis, multo cum honore, modus tamen praescribebatur, iussique *ipsis in templis figere aera, sacrandam ad memoriam, neu specie religionis in ambitionem delaberentur.*

64. Sub idem tempus Iuliae Augustae valetudo atrox necessitudinem principi fecit festinati in urbem reditus: sincera adhuc inter matrem filiumque concordia, sive occultis odiis. Neque enim multo ante, cum, haud procul theatro Marcelli, effigiem d. Augusto Iulia dicaret, Tiberii nomen suo postscripserat; idque ille credebatur, ut inferius maiestate principis, gravi et dissimulata offensione abdidisse. Sed tum supplicia diis, ludique magni ab senatu decernuntur, quos pontifices et augures et quindecimviri, septemviris simul et sodalibus Augustalibus, ederent. Censuerat L. Apronius, ut feciales quoque iis ludis praesiderent. Contradixit Caesar, distincto sacerdotiorum iure, et re-

petitis exemplis: *neque enim umquam fecialibus hoc maiestatis fuisse. Ideo Augustales adiectos, quia proprium eius domus sacerdotium esset, pro qua vota persolverentur.*

65. Exsequi sententias haud institui, nisi insignes, per honestum, aut notabili dedecore: quod praecipuum munus annalium reor, ne virtutes sileantur, utque pravis dictis factisque ex posteritate et infamia metus sit. Ceterum tempora illa adeo infecta et adulatione sordida fuere, ut non modo primores civitatis, quibus claritudo sua obsequiis protegenda erat, sed omnes consulares, magna pars eorum, qui praetura functi, multique etiam pedarii senatores certatim exsurgerent, foedaque et nimia censerent. Memoriae proditur, Tiberium, quotiens curia egrederetur, Graecis verbis in hunc modum eloqui solitum, *o homines ad servitutem paratos!* Scilicet, etiam illum, qui libertatem publicam nollet, tam proiectae servientium patientiae taedebat.

66. Paullatim dehinc ab indecoris ad infesta transgrediebantur. C. Silanum, proconsulem Asiae, repetundarum a sociis postulatum, Mamercus Scaurus e consularibus, Iunius Otho praetor, Brutidius Niger aedilis, simul corripiunt, obiectantque violatum Augusti numen, spretam Tiberii maiestatem: Mamercus, antiqua exempla iaciens, L. Cottam a Scipione Africano, Ser. Galbam a Catone censorio, P. Rutilium a M. Scauro accusatos. Videlicet Scipio et Cato talia ulciscebantur, aut ille Scaurus, quem proavum suum, opprobrium maiorum Mamercus infami opera dehonestabat. Iunio Othoni litterarium ludum exercere vetus ars fuit: mox Seiani potentia senator, obscura initia impudentibus ausis propellebat. Brutidium, artibus honestis copiosum, et, si rectum iter pergeret, ad clarissima

quaeque iturum, festinatio exstimulabat, dum aequalis, dein superiores, postremo suasmet ipse spes anteire parat: quod multos, etiam bonos, pessum dedit, qui, spretis quae tarda cum securitate, praematura vel cum exitio properant.

67. Auxere numerum accusatorum Gellius Poplicola et M. Paconius: ille quaestor Silani, hic legatus. Nec dubium habebatur, saevitiae captarumque pecuniarum teneri reum: sed multa adgerebantur etiam insontibus periculosa; cum, super tot senatores adversos, facundissimis totius Asiae, eoque ad accusandum delectis, responderet solus, et orandi nescius, proprio in metu, qui exercitam quoque eloquentiam debilitat: non temperante Tiberio, quin premeret voce, vultu, eo quod ipse creberrime interrogabat: neque refellere aut eludere dabatur: ac saepe etiam confitendum erat, ne frustra quaesivisset. Servos quoque Silani, ut tormentis interrogarentur, actor publicus mancipio acceperat. Et ne quis necessariorum iuvaret periclitantem, maiestatis crimina subdebantur, vinclum et necessitas silendi. Igitur, petito paucorum dierum interiectu, defensionem sui deseruit, ausis ad Caesarem codicillis, quibus invidiam et preces miscuerat.

68. Tiberius, quae in Silanum parabat, quo excusatius sub exemplo acciperentur, libellos d. Augusti de Voleso Messala, eiusdem Asiae proconsule, factumque in eum senatus consultum recitari iubet. Tum L. Pisonem sententiam rogat. Ille, multum de clementia principis praefatus, *aqua atque igni Silano interdicendum*, censuit, *ipsumque in insulam Gyarum relegandum.* Eadem ceteri, nisi quod Cn. Lentulus, *separanda Silani materna bona (quippe alia parente geniti) reddendaque filio* dixit, adnuente Tiberio.

69. At Cornelius Dolabella, dum adulationem longius sequitur, increpitis C. Silani moribus, addidit, *ne quis vita probrosus et opertus infamia, provinciam sortiretur: idque princeps diiudicaret. Nam a legibus delicta puniri: quanto fore mitius in ipsos, melius in socios, provideri, ne peccaretur?* Adversum quae disseruit Caesar: *non quidem sibi ignara, quae de Silano vulgabantur: sed non ex rumore statuendum. Multos in provinciis contra, quam spes aut metus de illis fuerit, egisse. Excitari quosdam ad meliora magnitudine rerum; hebescere alios. Neque posse principem sua scientia cuncta complecti: neque expedire, ut ambitione aliena trahatur. Ideo leges in facta constitui, quia futura in incerto sint. Sic a maioribus institutum, ut, si anteissent delicta, poenae sequerentur. Ne verterent sapienter reperta, et semper placita. Satis onerum principibus, satis etiam potentiae. Minui iura, quotiens gliscat potestas: nec utendum imperio, ubi legibus agi possit.* Quanto rarior apud Tiberium popularitas, tanto laetioribus animis accepta. Atque ille, prudens moderandi, si propria ira non impelleretur, addidit, *insulam Gyarum inmitem et sine cultu hominum esse: darent Iuniae familiae et viro quondam ordinis eiusdem, ut Cytheram potius concederet. Id sororem quoque Silani, Torquatam, priscae sanctimoniae virginem, expetere.* In hanc sententiam facta discessio.

70. Post auditi Cyrenenses, et, accusante Anchario Prisco, Caesius Cordus repetundarum damnatur. L. Ennium, equitem Romanum, maiestatis postulatum, *quod effigiem principis promiscum ad usum argenti vertisset,* recipi Caesar inter reos vetuit; palam aspernante Ateio Capitone, quasi per libertatem. *Non enim debere eripi patribus vim statuendi: neque tantum male-*

ficium impune habendum. Sane lentus in suo dolore esset; reip. iniurias ne largiretur. Intellexit haec Tiberius, ut erant magis, quam ut dicebantur: perstititque intercedere. Capito insignitior infamia fuit, quod, humani divinique iuris sciens, egregium publicum et bonas domi artes dehonestavisset.

71. Incessit dein religio, quonam in templo locandum foret donum, quod pro valetudine Augustae equites Romani voverant Equestri Fortunae. Nam etsi delubra eius deae multa in urbe, nullum tamen tali cognomento erat. Repertum est, aedem esse apud Antium, quae sic nuncuparetur, *cunctasque caerimonias Italicis in oppidis, templaque et numinum effigies iuris atque imperii Romani esse.* Ita donum apud Antium statuitur. Et, quando de religionibus tractabatur, dilatum nuper responsum adversus Servium Maluginensem, flaminem Dialem, prompsit Caesar, recitavitque decretum pontificum: *quotiens valetudo adversa flaminem Dialem incessisset, ut, pontificis maximi arbitrio plus quam binoctium abesset: dum ne diebus publici sacrificii, neu saepius quam bis eundem in annum.* Quae, principe Augusto constituta, satis ostendebant, annuam absentiam, et provinciarum administrationem Dialibus non concedi. Memorabaturque L. Metelli, pontificis maximi, exemplum, qui Aulum Postumium flaminem attinuisset. Ita sors Asiae in eum, qui consularium Maluginensi proximus erat, conlata.

72. Iisdem diebus Lepidus ab senatu petivit, ut basilicam Pauli, Aemilia monimenta, propria pecunia firmaret ornaretque. Erat etiam tum in more publica munificentia: nec Augustus arcuerat Taurum, Philippum, Balbum, hostiles exuvias, aut exundantis opes, ornatum ad urbis et posterum gloriam conferre. Quo

tum exemplo Lepidus, quamquam pecuniae modicus, avitum decus recoluit. At Pompeii theatrum, igne fortuito haustum, Caesar exstructurum pollicitus est, eo quod nemo e familia restaurando sufficeret; manente tamen nomine Pompeii. Simul laudibus Seianum extulit, *tamquam labore vigilantiaque eius tanta vis unum intra damnum stetisset.* Et censuere patres effigiem Seiano, quae apud theatrum Pompeii locaretur. Neque multo post Caesar, cum Iunium Blaesum, proconsulem Africae, triumphi insignibus attolleret, dare id se dixit honori Seiani, cuius ille avunculus erat.

73. Ac tamen res Blaesi dignae decore tali fuere. Nam Tacfarinas, quamquam saepius depulsus, reparatis per intima Africae auxiliis, huc adrogantiae venerat, ut legatos ad Tiberium mitteret, sedemque ultro sibi atque exercitui suo postularet, aut bellum inexplicabile minitaretur. Non alias magis sua populique Rom. contumelia indoluisse Caesarem ferunt, quam, *quod desertor et praedo, hostium more ageret. Ne Spartaco quidem, post tot consularium exercituum clades inultam Italiam urenti, quamquam Sertorii atque Mithridatis ingentibus bellis labaret respublica, datum, ut pacto in fidem acciperetur: nedum, pulcherrimo populi Romani fastigio, latro Tacfarinas pace et concessione agrorum redimeretur.* Dat negotium Blaeso, ceteros quidem ad spem proliceret arma sine noxa ponendi; ipsius autem ducis quoquo modo potiretur.

74. Et recepti ea venia plerique. Mox adversum artes Tacfarinatis haud dissimili modo belligeratum. Nam quia ille, robore exercitus impar, furandi melior, plures per globos incursaret eluderetque, et insidias simul tentaret, tres incessus, totidem agmina parantur. Ex quis Cornelius Scipio legatus praefuit, qua praeda-

tio in Leptinos, et suffugia Garamantum: alio latere, ne Cirtensium pagi impune traherentur, propriam manum Blaesus filius duxit: medio, cum delectis, castella et munitiones idoneis locis imponens, dux ipse arta et infensa hostibus cuncta fecerat; quia, quoquo inclinarent, pars aliqua militis Romani in ore, in latere, et saepe a tergo erat: multique eo modo caesi, aut circumventi. Tunc tripartitum exercitum plures in manus dispergit, praeponitque centuriones virtutis expertae. Nec, ut mos fuerat, acta aestate retrahit copias, aut in hibernaculis veteris provinciae componit: sed ut in limine belli, dispositis castellis, per expeditos et solitudinum gnaros, mutantem mapalia Tacfarinatem proturbat: donec, fratre eius capto, regressus est, properantius tamen, quam ex utilitate sociorum; relictis, per quos resurgeret bellum. Sed Tiberius pro confecto interpretatus, id quoque Blaeso tribuit, ut imperator a legionibus salutaretur; prisco erga duces honore, qui bene gesta rep. gaudio et impetu victoris exercitus conclamabantur: erantque plures simul imperatores, nec super ceterorum aequalitatem. Concessit quibusdam et Augustus id vocabulum; ac tunc Tiberius Blaeso postremum.

75. Obiere eo anno viri inlustres, Asinius Saloninus, M. Agrippâ et Pollióne Asinio avis, fratre Druso, insignis, Caesarique progener destinatus: et Capito Ateius, de quo memoravi, principem in civitate locum studiis civilibus adsecutus; sed avo centurione Sullano, patre praetorio. Consulatum ei adceleraverat Augustus, ut Labeonem Antistium, iisdem artibus praecellentem, dignatione eius magistratus anteiret. Namque illa aetas duo pacis decora simul tulit. Sed Labeo incorrupta libertate, et ob id fama, celebratior: Capi-

tonis obsequium dominantibus magis probabatur. Illi, quod praeturam intra stetit, commendatio ex iniuria; huic, quod consulatum adeptus est, odium ex invidia oriebatur.

76. Et Iunia sexagesimo quarto post Philippensem aciem anno, supremum diem explevit, Catone avunculo genita, C. Cassii uxor, M. Bruti soror. Testamentum eius multo apud vulgum rumore fuit; quia, in magnis opibus, cum ferme cunctos proceres cum honore nominavisset, Caesarem omisit. Quod civiliter acceptum: neque prohibuit, quo minus laudatione pro rostris ceterisque solennibus funus cohonestaretur. Viginti clarissimarum familiarum imagines antelatae sunt, Manlii, Quinctii, aliaque eiusdem nobilitatis nomina: sed praefulgebant Cassius atque Brutus, eo ipso, quod effigies eorum non visebantur.

LIBER QUARTUS.

Breviarium. Cap. 1. Tiberius saevit. Caussa penes Ael. Seianum, cuius ingenium et mores. 2. Is ad dominationem adspirat, quo ut perveniat, Romae in castra praetoria militem conducit. 3. Druso, Tiberii filio, insidiatur per uxorem eius, stupro pollutam. 4. Drusus Germanici togam virilem sumit. Status publicus, numerus legionum, 5. earum et cohortium et classium loca exponuntur. 6. Civilis administratio qualis hactenus. 7. Seianus potentiam auget, 8. sublato per venenum Druso. Tiberius animum obfirmat, senatum erigit, eique filios Germanici duo commendat, ut imperii heredes. 9. Funus Druso inlustre. 10. 11. Falsa de Druso ab incauto

patre necato fama. 12. Populi favor filiis Germanici noxius. Iis et Agrippinae Seianus insidias struit.

13. Tiberius legationes et accusationes civitatum et provinciarum audit. 14. De asylis actum; histriones Italia pulsi. 15. Alter ex Drusi liberis obit. Item Lucilius Longus, principis amicus. Capito damnatus. 16. Lex lata de flamine Diali. Vestalibus habitus honos.

17. Solemnia vota pro principe. Iis inserti Nero et Drusus. Hinc odium Tiberii, quem Seianus stimulat. 18. Hic Germanici amicos adgreditur. 19. Silius damnatur. 20. Uxor eius Sosia in exilium pellitur. M. Lepidi moderatio. 21. Piso accusatus obit. Cassius Severus in saxum Seriphium relegatur. 22. Plautius Silvanus perit.

23. Tacfarinatem, bella rursus moventem, 24. Dolabella opprimit 25. et caedit. 26. Triumphalia non impetrat. Ptolemaeus munera accipit. 27. Servilis motus semina per Italiam oppressa.

28. Q. Vib. Serenus, a filio accusatus, 29. 30. Amorgum reportatur. Praemia delatoribus statuta. 31. P. Suilius deportatur. Firmius senatu movetur. 32. 33. Iudicium de his annalibus.

34. Cremutius Cordus, historiae scriptor, ob Bruti et Cassii laudes accusatus, libere se defendit et 35. vitam abstinentia finit. Libri eius cremati. 36. Cyzicenis ademta libertas. 37. 38. Templi honorem, ab Hispanis oblatum, Tiberius spernit. 39. Seianus, nimia fortuna socors, Liviam sibi uxorem a principe petit, qui 40. modeste negat, et Seiani rationes refellit. 41. Hic, augendae potentiae, Tiberio secessum ab urbe suadet, 42. auditis in caussa Votieni Montani contumeliis, persuadet.

43. Romae legationes Graecorum auditae de iure asylorum. 44. Mors Lentuli, Domitii, Antonii. 45. L. Piso praetor a quodam agreste interficitur. 46. Thraces montani rebellantes 47—51. a Sabino pelluntur, caeduntur, obsidentur; frustra eruptione facta, se dedunt.

52. Claudia Pulchra, Romae adulterii accusata, damnatur. 53. Agrippina maritum petit, nec impetrat. Ei 54. Seianus insidias struit. 55. Undecim urbes Asiae de templo Tiberio struendo certant. 56. Praelati Smyrnaei. 57. 58. Tiberius dubia de caussa in Campaniam abscedit, arcto comitatu. 59. In spelunca repentino lapidum lapsu periclitatus a Seiano servatur. Hinc maior eius fides. Neronem Germanici adgreditur et 60. calumniis subvertit. 61. Mors Asinii Agrippae et Q. Haterii.

62. 63. Amphitheatri casu Fidenis multa hominum millia debilitata vel obruta. 64. 65. Romae incendium deurit Coelium montem. 66. Varus accusatur. 67. Princeps Capreas in insulam se abdit. 68—70. Titius Sabinus turpi fraude circumventus damnatur ipsis anni Kalendis. 71. Tiberius mentem suam recludi indignatur. Iulia neptis Augusti obit. 72. Frisios, quod avare habiti, rebellantes, 73. L. Apronius repressum it, parum feliciter. 74. Turpis adulatio senatus. Seiani adrogantia. 75. Cn. Domitius Agrippinam, Germanici filiam, accipit uxorem.

Haec sexennio fere gesta, *C. Asinio, C. Antistio coss. Cornelio Cethego, Visellio Varrone. Cosso Lentulo, Asinio Agrippa. Cn. Lentulo Gaetul., C. Calvisio. M. Licinio Crasso, L. Calpurnio Pisone. Ap. Iunio Silano, P. Silio Nerva.*

1. C. Asinio, C. Antistio coss. nonus Tiberio annus erat compositae reip., florentis domus, (nam Germanici mortem inter prospera ducebat) cum repente turbare fortuna coepit; saevire ipse, aut saevientibus vires praebere. Initium et caussa penes Aelium Seianum cohortibus praetoriis praefectum, cuius de potentia supra memoravi: nunc originem, mores, et quo facinore dominationem raptum ierit, expediam. Genitus Vulsiniis, patre Seio Strabone, equite Romano, et prima iuventa C. Caesarem, d. Augusti nepotem, sectatus, non sine rumore, Apicio, diviti et prodigo, stuprum veno dedisse: mox Tiberium variis artibus devinxit adeo, ut obscurum adversum alios, sibi uni incautum intectumque efficeret: non tam sollertia (quippe iisdem artibus victus est) quam deûm ira in rem Romanam, cuius pari exitio viguit ceciditque. Corpus illi laborum tolerans, animus audax: sui obtegens, in alios criminator: iuxta adulatio et superbia: palam compositus pudor, intus summa apiscendi libido, eiusque caussa modo largitio et luxus, saepius industria ac vi-

gilantia, haud minus noxiae, quotiens parando regno finguntur.

2. Vim praefecturae, modicam antea, intendit, dispersas per urbem cohortes una in castra conducendo; ut simul imperia acciperent, numeroque et robore et visu inter se fiducia ipsis, in ceteros metus dideretur. Praetendebat, *lascivire militem diductum: si quid subitum ingruat, maiore auxilio pariter subveniri: et severius acturos, si vallum statuatur procul urbis inlecebris.* Ut perfecta sunt castra, inrepere paullatim militares animos, adeundo, adpellando: simul centuriones ac tribunos ipse deligere. Neque senatorio ambitu abstinebat, clientes suos honoribus aut provinciis ornandi, facili Tiberio atque ita prono, ut *socium laborum,* non modo in sermonibus, sed apud patres et populum celebraret, colique per theatra et fora effigies eius, interque principia legionum sineret.

3. Ceterum plena Caesarum domus, iuvenis filius, nepotes adulti, moram cupitis adferebant: et, quia vi tot simul corripere intutum, dolus intervalla scelerum poscebat. Placuit tamen occultior via, et a Druso incipere, in quem recenti ira ferebatur. Nam Drusus, impatiens aemuli et animo commotior, orto forte iurgio, intenderat Seiano manus, et contra tendentis os verberaverat. Igitur cuncta tentanti promptissimum visum, ad uxorem eius Liviam convertere: quae soror Germanici, formae initio aetatis indecorae, mox pulchritudine praecellebat. Hanc, ut amore incensus, adulterio pellexit: et, postquam primi flagitii potitus est, (neque femina, amissa pudicitia, alia abnuerit); ad coniugii spem, consortium regni, et necem mariti impulit. Atque illa, cui avunculus Augustus, socer Tiberius, ex Druso liberi, seque ac maiores et posteros

municipali adultero foedabat; ut, pro honestis et praesentibus, flagitiosa et incerta exspectaret. Sumitur in conscientiam Eudemus, amicus ac medicus Liviae, specie artis frequens secretis. Pellit domo Seianus uxorem Apicatam, ex qua tres liberos genuerat, ne pellici suspectaretur. Sed magnitudo facinoris metum, prolationes, diversa interdum consilia adferebat.

4. Interim anni principio Drusus, ex Germanici liberis, togam virilem sumpsit: quaeque fratri eius Neroni decreverat senatus, repetita. Addidit orationem Caesar, multa cum laude filii sui, *quod patria benevolentia in fratris liberos foret*. Nam Drusus (quamquam arduum sit, eodem loci potentiam et concordiam esse) aequus adolescentibus, aut certe non adversus habebatur. Exin vetus et saepe simulatum proficiscendi in provincias consilium refertur. *Multitudinem veteranorum* praetexebat imperator, et *delectibus supplendos exercitus. Nam voluntarium militem deesse; ac, si suppeditet, non eadem virtute ac modestia agere: quia plerumque inopes ac vagi sponte militiam sumant:* percensuitque cursim numerum legionum, et quas provincias tutarentur. Quod mihi quoque exsequendum reor, quae tum Romana copia in armis, qui socii reges, quanto sit angustius imperitatum.

5. Italiam utroque mari duae classes, Misenum apud et Ravennam, proximumque Galliae litus rostratae naves praesidebant, quas Actiaca victoria captas Augustus in oppidum Foroiuliense miserat, valido cum remige. Sed praecipuum robur Rhenum iuxta, commune in Germanos Gallosque subsidium, octo legiones erant. Hispaniae, recens perdomitae, tribus habebantur. Mauros Iuba rex acceperat donum populi Romani. Cetera Africae per duas legiones; parique numero Ae-

gyptus. Dehinc initio ab Syria usque ad flumen Euphraten, quantum ingenti terrarum sinu ambitur, quatuor legionibus coercita: accolis Ibero Albanoque et aliis regibus, qui magnitudine nostra proteguntur adversum externa imperia. Et Thraciam Rhoemetalces ac liberi Cotyis; ripamque Danubii legionum duae in Pannonia, duae in Moesia attinebant: totidem apud Dalmatiam locatis, quae, positu regionis a tergo illis, ac, si repentinum auxilium Italia posceret, haud procul accirentur: quamquam insideret urbem proprius miles, tres urbanae, novem praetoriae cohortes, Etruria ferme Umbriaque delectae, aut vetere Latio, et coloniis antiquitus Romanis. At apud idonea provinciarum sociae triremes alaeque et auxilia cohortium: neque multo secus in iis virium; sed persequi incertum fuerit, cum, ex usu temporis, huc illuc mearent, gliscerent numero, et aliquando minuerentur.

6. Congruens crediderim, recensere ceteras quoque reipubl. partes, quibus modis ad eam diem habitae sint: quando Tiberio mutati in deterius principatus initium ille annus attulit. Iam primum publica negotia et privatorum maxima apud patres tractabantur: dabaturque primoribus disserere: et in adulationem lapsos cohibebat ipse: mandabatque honores nobilitatem maiorum, claritudinem militiae, inlustres domi artes spectando: ut satis constaret, non alios potiores fuisse. Sua consulibus, sua praetoribus species. Minorum quoque magistratuum exercita potestas; legesque, si maiestatis quaestio eximeretur, bono in usu. At frumenta et pecuniae vectigales, cetera publicorum fructuum, societatibus equitum Romanorum agitabantur. Res suas Caesar spectatissimo cuique, quibusdam ignotis ex fama mandabat; semelque adsumpti

tenebantur, prorsus sine modo, cum plerique iisdem negotiis insenescerent. Plebes acri quidem annona fatigabatur: sed nulla in eo culpa ex principe: quin infecunditati terrarum, aut asperis maris obviam iit, quantum impendio diligentiaque poterat. Et, ne provinciae novis oneribus turbarentur, utque vetera sine avaritia aut crudelitate magistratuum tolerarent, providebat. Corporum verbera, ademptiones bonorum aberant.

7. Rari per Italiam Caesaris agri: modesta servitia: intra paucos libertos domus: ac, si quando cum privatis disceptaret, forum et ius. Quae cuncta, non quidem comi via, sed horridus ac plerumque formidatus, retinebat tamen, donec morte Drusi verterentur: nam, dum superfuit, mansere; quia Seianus, incipiente adhuc potentia, bonis consiliis notescere volebat, et ultor metuebatur, non occultus odii, et crebro querens, *incolumi filio, adiutorem imperii alium vocari: et quantum superesse, ut collega dicatur? Primas dominandi spes in arduo: ubi sis ingressus, adesse studia et ministros. Exstructa iam, sponte praefecti, castra: datos in manum milites: cerni effigiem eius in monimentis Cn. Pompeii: communes illi cum familia Drusorum fore nepotes. Precandam post haec modestiam, ut contentus esset.* Neque raro, neque apud paucos talia iaciebat: et secreta quoque eius, corrupta uxore, prodebantur.

8. Igitur Seianus, maturandum ratus, deligit venenum, quo paullatim inrepente, fortuitus morbus adsimularetur. Id Druso datum per Lygdum spadonem, ut octo post annos cognitum est. Ceterum Tiberius, per omnes valetudinis eius dies, nullo metu, an ut firmitudinem animi ostentaret, etiam defuncto, necdum sepulto, curiam ingressus est. Consulesque, sede vul-

gari per speciem maestitiae sedentes, honoris locique admonuit; et effusum in lacrimas senatum, victo gemitu, simul oratione continua erexit. *Non quidem sibi ignarum, posse argui, quod tam recenti dolore subierit oculos senatus: vix propinquorum adloquia tolerari, vix diem adspici a plerisque lugentium. Neque illos imbecillitatis damnandos: se tamen fortiora solatia e complexu reipubl. petivisse.* Miseratusque *Augustae extremam senectam, rudem adhuc nepotum et vergentem aetatem suam, ut Germanici liberi, unica praesentium malorum levamenta, inducerentur,* petivit. Egressi consules, firmatos adloquio adolescentulos deductosque ante Caesarem statuunt. Quibus adprehensis, *Patres conscripti, hos,* inquit, *orbatos parente, tradidi patruo ipsorum, precatusque sum, quamquam esset illi propria soboles, ne secus, quam suum sanguinem, foveret ac tolleret, sibique et posteris conformaret. Erepto Druso, preces ad vos converto, diisque et patria coram obtestor, Augusti pronepotes, clarissimis maioribus genitos, suscipite, regite: vestram meamque vicem explete. Hi vobis, Nero et Druse, parentum loco. Ita nati estis, ut bona malaque vestra ad rempubl. pertineant.*

9. Magno ea fletu, et mox precationibus faustis, audita: ac, si modum orationi posuisset, misericordia sui gloriaque animos audientium impleverat: ad vana, et totiens inrisa revolutus, *de reddenda republ., utque consules, seu quis alius, regimen susciperent,* vero quoque et honesto fidem dempsit. Memoriae Drusi eadem, quae in Germanicum, decernuntur, plerisque additis, ut ferme amat posterior adulatio. Funus imaginum pompa maxime inlustre fuit, cum origo Iuliae gentis, Aeneas, omnesque Albanorum reges, et conditor urbis Romulus, post Sabina nobilitas, Attus Clausus, cete-

raeque Claudiorum effigies, longo ordine spectarentur.

10. In tradenda morte Drusi, quae plurimis maximeque fidis auctoribus memorata sunt, retuli: sed non omiserim eorumdem temporum rumorem, validum adeo, ut nondum exolescat: *Corrupta ad scelus Livia, Seianum Lygdi quoque spadonis animum stupro vinxisse: quod is aetate atque forma carus domino, interque primores ministros erat. Deinde, inter conscios ubi locus veneficii tempusque composita sint, eo audaciae provectum, ut verteret, et, occulto indicio Drusum veneni in patrem arguens, moneret Tiberium, vitandam potionem, quae prima ei, apud filium epulanti, offerretur. Ea fraude tum senem, postquam convivium inierat, exceptum poculum Druso tradidisse; atque illo ignaro, et iuveniliter hauriente, auctam suspicionem, tamquam metu et pudore sibimet inrogaret mortem, quam patri struxerat.*

11. Haec vulgo iactata, super id, quod nullo auctore certo firmantur, prompte refutaveris. Quis enim mediocri prudentia, nedum Tiberius, tantis rebus exercitus, inaudito filio exitium offerret, idque sua manu, et nullo ad poenitendum regressu? Quin potius ministrum veneni excruciaret, auctorem exquireret, insita denique, etiam in extraneos, cunctatione et mora, adversum unicum, et nullius ante flagitii compertum, uteretur. Sed, quia Seianus facinorum omnium repertor habebatur, ex nimia caritate in eum Caesaris, et ceterorum in utrumque odio, quamvis fabulosa et inmania credebantur, atrociore semper fama erga dominantium exitus. Ordo alioqui sceleris, per Apicatam Seiani proditus, tormentis Eudemi ac Lygdi patefactus est. Neque quisquam scriptor tam infensus exstitit,

ut Tiberio obiectaret, cum omnia alia conquirerent intenderentque. Mihi tradendi arguendique rumoris caussa fuit, ut, claro sub exemplo, falsas auditiones depellerem, peteremque ab iis, quorum in manus cura nostra venerit, ne divulgata atque incredibilia, avide accepta, veris, neque in miraculum corruptis, antehabeant.

12. Ceterum, laudante filium pro rostris Tiberio, senatus populusque habitum ac voces dolentum, simulatione magis, quam libens, induebat, domumque Germanici revirescere, occulti laetabantur. Quod principium favoris et mater Agrippina, spem male tegens, perniciem adceleravere. Nam Seianus, ubi videt, mortem Drusi inultam interfectoribus, sine moerore publico esse, ferox scelerum, et quia prima provenerant, volutare secum, quonam modo Germanici liberos perverteret, quorum non dubia successio. Neque spargi venenum in tres poterat, egregia custodum fide, et pudicitia Agrippinae impenetrabili. Igitur contumaciam eius insectari, vetus Augustae odium, recentem Liviae conscientiam exagitare, ut *superbam fecunditate, subnixam popularibus studiis inhiare dominationi*, apud Caesarem arguerent. Adque haec callidis criminatoribus, (inter quos delegerat Iulium Postumum, per adulterium Mutiliae Priscae inter intimos aviae, et consiliis suis peridoneum, quia Prisca in animo Augustae valida) anum, suapte natura potentiae anxiam, insociabilem nurui efficiebat. Agrippinae quoque proximi inliciebantur, pravis sermonibus tumidos spiritus perstimulare.

13. At Tiberius, nihil intermissa rerum cura, negotia pro solatiis accipiens, ius civium, preces sociorum tractabat: factaque auctore eo senatusconsulta, ut

civitati Cibyraticae apud Asiam, Aegiensi apud Achaiam, motu terrae labefactis, subveniretur remissione tributi in triennium. Et Vibius Serenus, proconsul ulterioris Hispaniae, de vi publica damnatus ob atrocitatem morum, in insulam Amorgum deportatur. Carsidius sacerdos, reus, tamquam frumento hostem Tacfarinatem iuvisset, absolvitur; eiusdemque criminis C. Gracchus. Hunc comitem exsilii, admodum infantem, pater Sempronius in insulam Cercinam tulerat. Illic adultus inter extorres et liberalium artium nescios, mox per Africam ac Siciliam mutando sordidas merces sustentabatur: neque tamen effugit magnae fortunae pericula. Ac, ni Aelius Lamia et L. Apronius, qui Africam obtinuerant, insontem protexissent, claritudine infausti generis, et paternis adversis foret abstractus.

14. Is quoque annus legationes Graecarum civitatum habuit: Samiis Iunonis, Cois Aesculapii delubro vetustum asyli ius ut firmaretur, petentibus. Samii decreto Amphictyonum nitebantur, quis praecipuum fuit rerum omnium iudicium, qua tempestate Graeci, conditis per Asiam urbibus, ora maris potiebantur. Neque dispar apud Coos antiquitas: et accedebat meritum ex loco. Nam cives Romanos templo Aesculapii induxerant, cum iussu regis Mithridatis apud cunctas Asiae insulas et urbes trucidarentur. Variis dehinc et saepius inritis praetorum questibus, postremo Caesar de immodestia histrionum retulit: *multa ab iis in publicum seditiose, foeda per domos tentari: Oscum quondam ludicrum, levissimae apud vulgum oblectationis, eo flagitiorum et virium venisse, ut auctoritate patrum coercendum sit.*

15. Pulsi tum histriones Italia. Idem annus alio quoque luctu Caesarem adficit, alterum ex geminis

Drusi liberis exstinguendo: neque minus morte amici. Is fuit Lucilius Longus, omnium illi tristium laetorumque socius, unusque e senatoribus Rhodii secessus comes. Ita, quamquam novo homini, censorium funus, effigiem apud forum Augusti, publica pecunia patres decrevere: apud quos etiam tum cuncta tractabantur, adeo ut procurator Asiae, Lucilius Capito, accusante provincia, caussam dixerit, magna cum adseveratione principis, *non se ius, nisi in servitia et pecunias familiares dedisse: quodsi vim praetoris usurpasset, manibusque militum usus foret, spreta in eo mandata sua: audirent socios.* Ita reus, cognito negotio, damnatur. Ob quam ultionem, et quia priore anno in C. Silanum vindicatum erat, decrevere Asiae urbes templum Tiberio matrique eius ac senatui. Et permissum statuere: egitque Nero grates ea caussa patribus atque avo, laetas inter audientium adfectiones, qui, recenti memoria Germanici, illum adspici, illum audiri rebantur: aderantque iuveni modestia ac forma, principe viro digna, notis in eum Seiani odiis, ob periculum gratiora.

16. Sub idem tempus de flamine Diali in locum Servii Maluginensis defuncti legendo, simul roganda nova lege disseruit Caesar. *Nam patricios, confarreatis parentibus genitos, tres simul nominari, ex quis unus legeretur, vetusto more; neque adesse, ut olim, eam copiam, omissa confarreandi adsuetudine, aut inter paucos retenta. Pluresque eius rei caussas adferebat: potissimam penes incuriam virorum feminarumque: accedere ipsius caerimoniae difficultates, quae consulto vitarentur: et quando exiret e iure patrio, qui id flaminium apisceretur, quaeque in manum flaminis conveniret. Ita medendum senatus decreto, aut lege: sicut Augustus quaedam ex horrida illa antiquitate ad praesentem usum*

flexisset. Igitur tractatis religionibus, placitum, instituto flaminum nihil demutari. Sed lata lex, qua flaminica Dialis, sacrorum caussa, in potestate viri, cetera promiscuo feminarum iure ageret. Et filius Maluginensis patri suffectus. Utque gliseeret dignatio sacerdotum, atque ipsis promptior animus foret ad capessendas caerimonias, decretum Corneliae virgini, quae in locum Scantiae capiebatur, *HS. XX. et quotiens Augusta theatrum introisset, ut sedes inter Vestalium consideret.*

17. Cornelio Cethego, Visellio Varrone coss. pontifices, eorumque exemplo ceteri sacerdotes, cum pro incolumitate principis vota susciperent, Neronem quoque et Drusum iisdem diis commendavere; non tam caritate iuvenum, quam adulatione: quae moribus corruptis perinde anceps, si nulla, et ubi nimia est. Nam Tiberius, haud unquam domui Germanici mitis, tum vero, aequari adolescentes senectae suae, impatienter indoluit: accitosque pontifices percunctatus est, num id precibus Agrippinae, aut minis, tribuissent. Et illi quidem, quamquam abnuerent, modice perstricti, (etenim pars magna e propinquis ipsius, aut primores civitatis erant): ceterum in senatu oratione monuit in posterum, *ne quis mobiles adolescentium animos praematuris honoribus ad superbiam extolleret.* Instabat quippe Seianus, incusabatque *diductam civitatem, ut civili bello: esse, qui se partium Agrippinae vocent: ac, ni resistatur, fore pluris: neque aliud gliscentis discordiae remedium, quam si unus alterve maxime prompti subverterentur.*

18. Qua caussa C. Silium, et Titium Sabinum adgreditur. Amicitia Germanici perniciosa utrique; Silio et, quod ingentis exercitus septem per annos mode-

rator, partisque apud Germaniam triumphalibus, Sacroviriani belli victor, quanto maiore mole procideret, plus formidinis in alios dispergebatur. Credebant plerique, auctam offensionem ipsius intemperantia, immodice iactantis, *suum militem in obsequio duravisse, cum alii ad seditiones prolaberentur: neque mansurum Tiberio imperium, si iis quoque legionibus cupido novandi fuisset.* Destrui per haec fortunam suam Caesar, imparemque tanto merito rebatur. Nam beneficia eo usque laeta sunt, dum videntur exsolvi posse: ubi multum antevenere, pro gratia odium redditur.

19. Erat uxor Silio Sosia Galla, caritate Agrippinae invisa principi. Hos conripi, dilato ad tempus Sabino, placitum: inmissusque Varro consul, qui, paternas inimicitias obtendens, odiis Seiani per dedecus suum gratificabatur. Precante reo brevem moram, dum accusator consulatu abiret, adversatus est Caesar. *Solitum quippe magistratibus, diem privatis dicere: nec infringendum consulis ius, cuius vigiliis niteretur, ne quod respubl. detrimentum caperet.* Proprium id Tiberio fuit, scelera nuper reperta priscis verbis obtegere. Igitur multa adseveratione, quasi aut legibus cum Silio ageretur, aut Varro consul, aut illud respubl. esset, coguntur patres; silente reo, vel, si defensionem coeptaret, non occultante, cuius ira premeretur. *Conscientia belli Sacrovir diu dissimulatus, victoria per avaritiam foedata, et uxor Sosia*, arguebantur. Nec dubie repetundarum criminibus haerebant: sed cuncta quaestione maiestatis exercita, et Silius inminentem damnationem voluntario fine praevertit.

20. Saevitum tamen in bona, non, ut stipendiariis pecuniae redderentur, quorum nemo repetebat: sed et liberalitas Augusti avulsa, computatis singillatim, quae

fisco petebantur. Ea prima Tiberio erga pecuniam alienam diligentia fuit. Sosia in exsilium pellitur Asinii Galli sententia, qui partem bonorum publicandam, pars ut liberis relinqueretur, censuerat. Contra M. Lepidus quartam accusatoribus, secundum necessitudinem legis, cetera liberis concessit. Hunc ego Lepidum, temporibus illis, gravem et sapientem virum fuisse comperio. Nam pleraque ab saevis adulationibus aliorum in melius flexit: neque tamen temperamenti egebat, cum aequabili auctoritate et gratia apud Tiberium viguerit. Unde dubitare cogor, fato et sorte nascendi, ut cetera, ita principum inclinatio in hos, offensio in illos: an sit aliquid in nostris consiliis, liceatque, inter abruptam contumaciam, et deforme obsequium, pergere iter, ambitione ac periculis vacuum. At Messallinus Cotta, haud minus claris maioribus, sed animo diversus, censuit, *cavendum senatusconsulto, ut quamquam insontes magistratus, et culpae alienae nescii, provincialibus uxorum criminibus, perinde quam suis, plecterentur.*

21. Actum dehinc de Calpurnio Pisone, nobili ac feroci viro. Is namque, ut retuli, cessurum se urbe ob factiones accusatorum, in senatu clamitaverat, et, spreta potentia Augustae, trahere in ius Urgulaniam, domoque principis excire ausus erat. Quae in praesens Tiberius civiliter habuit: sed in animo, revolvente iras, etiam si impetus offensionis languerat, memoria valebat. Pisonem Q. Granius secreti sermonis incusavit, adversum maiestatem habiti: adiecitque, *in domo eius venenum esse, eumque gladio accinctum introire curiam.* Quod, ut atrocius vero, tramissum: ceterorum, quae multa cumulabantur, receptus est reus; neque peractus, ob mortem opportunam. Relatum et de Cassio

Severo exsule, qui sordidae originis, maleficae vitae, sed orandi validus, per immodicas inimicitias, ut iudicio iurati senatus Cretam amoveretur, effecerat: atque illic eadem actitando, recentia veteraque odia advertit; bonisque exutus, interdicto igni atque aqua, saxo Seriphio consenuit.

22. Per idem tempus Plautius Silvanus, praetor, incertis caussis, Aproniam coniugem in praeceps iecit: tractusque ad Caesarem ab L. Apronio socero, turbata mente respondit, tamquam ipse somno gravis atque eo ignarus, et uxor sponte mortem sumpsisset. Non cunctanter Tiberius pergit in domum, visit cubiculum: in quo reluctantis et impulsae vestigia cernebantur. Refert ad senatum, datisque iudicibus, Urgulania, Silvani avia, pugionem nepoti misit. Quod perinde creditum, quasi principis monitu, ob amicitiam Augustae cum Urgulania. Reus, frustra tentato ferro, venas praebuit exsolvendas. Mox Numantina, prior uxor eius, accusata iniecisse carminibus et veneficiis vecordiam marito, insons iudicatur.

23. Is demum annus populum Romanum longo adversum Numidam Tacfarinatem bello absolvit. Nam priores duces, ubi impetrando triumphalium insigni sufficere res suas crediderant, hostem omittebant: iamque tres laureatae in urbe statuae, et adhuc raptabat Africam Tacfarinas, auctus Maurorum auxiliis, qui, Ptolemaeo, Iubae filio, iuventa incurioso, libertos regios et servilia imperia bello mutaverant. Erat illi praedarum receptor ac socius populandi rex Garamantum; non ut cum exercitu incederet, sed missis levibus copiis, quae ex longinquo in maius audiebantur: ipsaque e provincia, ut quis fortunae inops, moribus turbidus, promptius ruebant, quia Caesar. post res a Blaeso ge-

stas, quasi nullis iam in Africa hostibus, reportari nonam legionem iusserat: nec proconsul eius anni, P. Dolabella, retinere ausus erat, iussa principis magis, quam incerta belli, metuens.

24. Igitur Tacfarinas, disperso rumore, *rem Romanam aliis quoque ab nationibus lacerari, eoque paullatim Africa decedere, ac posse reliquos circumveniri, si cuncti, quibus libertas servitio potior, incubuissent,* auget vires, positisque castris, Thubuscum oppidum circumsidet. At Dolabella, contracto, quod erat militum, terrore nominis Romani, et, quia Numidae peditum aciem ferre nequeunt, primo sui incessu solvit obsidium, locorumque opportuna permunivit: simul principes Musulanorum, defectionem coeptantes, securi percutit. Dein, quia pluribus adversum Tacfarinatem expeditionibus cognitum, non gravi, nec uno incursu consectandum hostem vagum, excito cum popularibus rege Ptolemaeo, quatuor agmina parat, quae legatis aut tribunis data: et praedatorias manus delecti Maurorum duxere. Ipse consultor aderat omnibus.

25. Nec multo post adfertur, *Numidas apud castellum semirutum, ab ipsis quondam incensum, cui nomen Auzea, positis mapalibus consedisse; fisos loco, quia vastis circum saltibus claudebatur.* Tum expeditae cohortes alaeque, quam in partem ducerentur ignarae, cito agmine rapiuntur. Simulque coeptus dies, et concentu tubarum, ac truci clamore aderant semisomnos in barbaros: praepeditis Numidarum equis, aut diversos pastus pererrantibus. Ab Romanis confertus pedes, dispositae turmae, cuncta proelio provisa: hostibus contra, omnium nesciis, non arma, non ordo, non consilium: sed pecorum modo trahi, occidi, capi. Infensus miles memoria laborum, et adversum eluden-

tes optatae totiens pugnae, se quisque ultione et sanguine explebant. Differtur per manipulos, *Tacfarinatem omnes, notum tot proeliis, consectentur: non, nisi duce interfecto, requiem belli fore.* At ille, deiectis circum stipatoribus, vinctoque iam filio, et effusis undique Romanis, ruendo in tela, captivitatem haud inulta morte effugit.

26. Isque finis armis impositus. Dolabellae petenti abnuit triumphalia Tiberius, Seiano tribuens, ne Blaesi, avunculi eius, laus obsolesceret. Sed neque Blaesus ideo inlustrior, et huic negatus honor gloriam intendit: quippe minore exercitu, insignis captivos, caedem ducis, bellique confecti famam deportarat. Sequebantur et Garamantum legati, raro in urbe visi, quos, Tacfarinate caeso, perculsa gens, et culpae nescia, ad satisfaciendum populo Rom. miserat. Cognitis dehinc Ptolemaei per id bellum studiis, repetitus ex vetusto mos, missusque e senatoribus, qui scipionem eburnum, togam pictam, antiqua patrum munera, daret, regemque et socium atque amicum adpellaret.

27. Eadem aestate mota per Italiam servilis belli semina fors oppressit. Auctor tumultus T. Curtisius, quondam praetoriae cohortis miles, primo coetibus clandestinis, apud Brundisium et circumiecta oppida; mox positis propalam libellis ad libertatem vocabat agrestia per longinquos saltus et ferocia servitia: cum, velut munere deûm, tres biremes adpulere ad usus commeantium illo mari. Et erat iisdem regionibus Curtius Lupus quaestor, cui provincia, vetere ex more, Cales evenerat. Is, disposita classiariorum copia, coeptantem cummaxime coniurationem disiecit. Missusque a Caesare propere Staius, tribunus, cum valida manu, ducem ipsum, et proximos audacia, in urbem

traxit, iam trepidam, ob multitudinem familiarum, quae gliscebat inmensum, minore in dies plebe ingenua.

28. Iisdem consulibus, miseriarum ac saevitiae exemplum atrox, reus pater, accusator filius (nomen utrique Vibius Serenus) in senatum inducti sunt: ab exilio retractus, inluvieque ac squalore obsitus et tum catena vinctus pater, orante filio. Praeparatus adolescens multis munditiis, alacri vultu: *structas principi insidias, missos in Galliam concitores belli,* index idem et testis dicebat; adnectebatque, *Caecilium Cornutum, praetorium, ministravisse pecuniam:* qui taedio curarum, et, quia periculum pro exitio habebatur, mortem in se festinavit. At contra reus nihil infracto animo, obversus in filium, quatere vincula, vocare *ultores deos, ut sibi quidem redderent exsilium, ubi procul tali more ageret, filium autem quandoque supplicia sequerentur.* Adseverabatque, *innocentem Cornutum et falso exterritum. Idque facile intellectu, si proderentur alii: non enim se caedem principis et res novas uno socio cogitasse.*

29. Tum accusator Cn. Lentulum et Seium Tuberonem nominat; magno pudore Caesaris, cum primores civitatis, intimi ipsius amici, Lentulus senectutis extremae, Tubero, defecto corpore, tumultus hostilis et turbandae reip. arcesserentur. Sed hi quidem statim exempti. In patrem ex servis quaesitum: et quaestio adversa accusatori fuit: qui, scelere vecors, simul vulgi rumore territus, robur et saxum aut parricidarum poenas minitantium, cessit urbe. Ac retractus Ravenna, exsequi accusationem adigitur; non occultante Tiberio vetus odium adversus exsulem Serenum. Nam post damnatum Libonem, missis ad Caesarem litteris, exprobraverat, *suum tantum studium sine fructu fuisse;* addideratque quaedam contumacius, quam tutum apud

aures superbas et offensioni proniores. Ea Caesar octo post annos retulit, medium tempus varie arguens; etiamsi tormenta pervicacia servorum contra evenissent.

30. Dictis dein sententiis, *ut Serenus more maiorum puniretur*, quo molliret invidiam, intercessit. Gallus Asinius *Gyaro aut Donusa claudendum* cum censeret, id quoque aspernatus est, egenam aquae utramque insulam referens, dandosque vitae usus, cui vita concederetur. Ita Serenus Amorgum reportatur. Et, quia Cornutus sua manu ceciderat, actum de praemiis accusatorum abolendis, si quis maiestatis postulatus, ante perfectum iudicium, se ipse vita privavisset. Ibaturque in eam sententiam, ni durius, contraque morem suum, palam pro accusatoribus, Caesar, *inritas leges, remp. in praecipiti*, conquestus esset: *subverterent potius iura, quam custodes eorum amoverent.* Sic delatores, genus hominum publico exitio repertum, et poenis quidem nunquam satis coercitum, per praemia eliciebantur.

31. His tam adsiduis tamque maestis modica laetitia interiicitur, quod C. Cominium equitem Romanum, probrosi in se carminis convictum, Caesar precibus fratris, qui senator erat, concessit. Quo magis mirum habebatur, gnarum meliorum et quae fama clementiam sequeretur, tristiora malle. Neque enim socordia peccabat; nec occultum est, quando ex veritate, quando adumbrata laetitia, facta imperatorum celebrentur. Quin ipse, compositus alias, et velut eluctantium verborum, solutius promptiusque eloquebatur, quotiens subveniret. At P. Suilium, quaestorem quondam Germanici, cum Italia arceretur, convictus, pecuniam ob rem iudicandam cepisse, amovendum in insulam censuit, tanta contentione animi, ut et iurando obstringeret,

e republ. id esse. Quod aspere acceptum ad praesens, mox in laudem vertit, regresso Suilio: quem vidit sequens aetas praepotentem, venalem, et Claudii principis amicitia diu prospere, nunquam bene, usum. Eadem poena in Catum Firmium senatorem statuitur, tamquam falsis maiestatis criminibus sororem petivisset. Catus, ut retuli, Libonem inlexerat insidiis, deinde indicio perculerat. Eius operae memor Tiberius, sed alia praetendens, exsilium deprecatus est: quo minus senatu pelleretur, non obstitit.

32. Pleraque eorum, quae retuli quaeque referam, parva forsitan et levia memoratu videri non nescius sum; sed nemo Annales nostros cum scriptura eorum contenderit, qui veteres populi Romani res composuere. Ingentia illi bella, expugnationes urbium, fusos captosque reges, aut, si quando ad interna praeverterent, discordias consulum adversum tribunos, agrarias frumentariasque leges, plebis et optimatium certamina, libero egressu memorabant. Nobis in arto et inglorius labor. Inmota quippe aut modice lacessita pax, maestae urbis res, et princeps proferendi imperii incuriosus erat. Non tamen sine usu fuerit, introspicere illa, primo adspectu levia, ex quis magnarum saepe rerum motus oriuntur.

33. Nam cunctas nationes et urbes populus aut primores aut singuli regunt: delecta ex his et consociata reipubl. forma, laudari facilius, quam evenire, vel, si evenit, haud diuturna esse potest. Igitur, ut olim, plebe valida, vel, cum patres pollerent, noscenda vulgi natura, et, quibus modis temperanter haberetur, senatusque et optimatium ingenia qui maxime perdidicerant, callidi temporum et sapientes credebantur; sic, converso statu, neque alia re Romana, quam si

unus imperitet, haec conquiri tradique in rem fuerit: quia pauci prudentia honesta ab deterioribus, utilia ab noxiis, discernunt; plures aliorum eventis docentur. Ceterum ut profutura, ita minimum oblectationis adferunt. Nam situs gentium, varietates proeliorum, clari ducum exitus retinent ac redintegrant legentium animum: nos saeva iussa, continuas accusationes, fallaces amicitias, perniciem innocentium, et easdem exitu caussas coniungimus; obvia rerum similitudine et satietate. Tum, quod antiquis scriptoribus rarus obtrectator, neque refert cuiusquam, Punicas Romanasve acies laetius extuleris: at multorum, qui Tiberio regente, poenam vel infamiam subiere, posteri manent. Utque familiae ipsae iam exstinctae sint; reperies, qui, ob similitudinem morum, aliena malefacta sibi obiectari putent. Etiam gloria ac virtus infensos habet, ut nimis ex propinquo diversa arguens. Sed ad incepta redeo.

34. Cornelio Cosso, Asinio Agrippa coss. Cremutius Cordus postulatur, novo ac tunc primum audito crimine, *quod, editis annalibus, laudatoque M. Bruto, C. Cassium Romanorum ultimum dixisset.* Accusabant Satrius Secundus et Pinarius Natta, Seiani clientes: id perniciabile reo, et Caesar truci vultu defensionem accipiens; quam Cremutius, relinquendae vitae certus, in hunc modum exorsus est: *Verba mea, P. C., arguuntur: adeo factorum innocens sum. Sed neque haec in principem aut principis parentem, quos lex maiestatis amplectitur: Brutum et Cassium laudavisse dicor: quorum res gestas cum plurimi composuerint, nemo sine honore memoravit. Titus Livius, eloquentiae ac fidei praeclarus in primis, Cn. Pompeium tantis laudibus tulit, ut Pompeianum eum Augustus adpellaret: neque id amici-*

tiae eorum offecit. Scipionem, Afranium, hunc ipsum Cassium, hunc Brutum, nusquam latrones et parricidas, quae nunc vocabula imponuntur, saepe ut insignis viros nominat. Asinii Pollionis scripta egregiam eorundem memoriam tradunt: Messalla Corvinus imperatorem suum Cassium praedicabat: et uterque opibusque atque honoribus perviguere. Marci Ciceronis libro, quo Catonem coelo aequavit, quid aliud dictator Caesar, quam rescripta oratione, velut apud iudices, respondit? Antonii epistolae, Bruti conciones, falsa quidem in Augustum probra, sed multa cum acerbitate habent: carmina Bibaculi et Catulli, referta contumeliis Caesarum, leguntur: sed ipse d. Iulius, ipse d. Augustus, et tulere ista, et reliquere; haud facile dixerim, moderatione magis, an sapientia. Namque spreta exolescunt: si irascare, agnita videntur.

35. *Non adtingo Graecos, quorum non modo libertas, etiam libido impunita: aut, si quis advertit, dictis dicta ultus est. Sed maxime solutum et sine obtrectatore fuit, prodere de iis, quos mors odio aut gratiae exemisset. Num cum armatis Cassio et Bruto, ac Philippenses campos obtinentibus, belli civilis caussa, populum per conciones incendo? an illi quidem, septuagesimum ante annum perempti, quo modo imaginibus suis noscuntur, quas ne victor quidem abolevit, sic partem memoriae apud scriptores retinent? Suum cuique decus posteritas rependit: nec deerunt, si damnatio ingruit, qui non modo Cassii et Bruti, sed etiam mei meminerint.* Egressus dein senatu, vitam abstinentia finivit. Libros per aediles cremandos censuere patres; sed manserunt, occultati et editi. Quo magis socordiam eorum inridere libet, qui praesenti potentia credunt exstingui posse etiam sequentis aevi memoriam. Nam contra, punitis

ingeniis, gliscit auctoritas: neque aliud externi reges, aut qui eadem saevitia usi sunt, nisi dedecus sibi, atque illis gloriam peperere.

36. Ceterum postulandis reis tam continuus annus fuit, ut feriarum Latinarum diebus, praefectum urbis, Drusum, auspicandi gratia tribunal ingressum, adierit Calpurnius Salvianus in Sex. Marium. Quod a Caesare palam increpitum, caussa exsilii Salviano fuit. Obiecta publice Cyzicenis incuria caerimoniarum d. Augusti, additis violentiae criminibus adversum cives Romanos. Et amisere libertatem, quam bello Mithridatis meruerant circumsessi, nec minus sua constantia, quam praesidio Luculli, pulso rege. At Fonteius Capito, qui proconsul Asiam curaverat, absolvitur, comperto, ficta in eum crimina per Vibium Serenum. Neque tamen id Sereno noxae fuit; quem odium publicum tutiorem faciebat. Nam, ut quis districtior accusator, velut sacrosanctus erat: leves, ignobiles, poenis adficiebantur.

37. Per idem tempus Hispania ulterior, missis ad senatum legatis, oravit, ut exemplo Asiae delubrum Tiberio matrique eius exstrueret. Qua occasione Caesar, validus alioqui spernendis honoribus, et respondendum ratus iis, quorum rumore arguebatur in ambitionem flexisse, huiuscemodi orationem coepit. *Scio, P. C., constantiam meam a plerisque desideratam, quod Asiae civitatibus, nuper idem istud petentibus, non sim adversatus. Ergo et prioris silentii defensionem, et quid in futurum statuerim, simul aperiam. Cum d. Augustus sibi atque urbi Romae templum apud Pergamum sisti non prohibuisset; qui omnia facta dictaque eius vice legis observem, placitum iam exemplum promptius secutus sum, quia cultui meo veneratio senatus adiungebatur.*

Ceterum, ut semel recepisse veniam habuerit, ita per omnes provincias effigie numinum sacrari, ambitiosum, superbum: et vanescet Augusti honor, si promiscuis adulationibus vulgatur.

38. *Ego me, P. C., mortalem esse et hominum officia fungi, satisque habere, si locum principem impleam, et vos testor, et meminisse posteros volo: qui satis superque memoriae meae tribuent, ut maioribus meis dignum, rerum vestrarum providum, constantem in periculis, offensionum pro utilitate publica non pavidum, credant. Haec mihi in animis vestris templa, hae pulcherrimae effigies, et mansurae. Nam quae saxo struuntur, si iudicium posterorum in odium vertit, pro sepulchris spernuntur. Proinde socios, cives, et deos ipsos precor: hos ut mihi ad finem usque vitae quietam et intelligentem humani divinique iuris mentem duint; illos, ut, quandoque concessero, cum laude et bonis recordationibus, facta atque famam nominis mei prosequantur.* Perstititque posthac secretis etiam sermonibus adspernari talem sui cultum. Quod alii modestiam, multi, quia diffideret, quidam, ut degeneris animi, interpretabantur. *Optumos quippe mortalium altissima cupere. Sic Herculem et Liberum apud Graecos, Quirinum apud nos, deum numero additos. Melius Augustum, qui speraverit. Cetera principibus statim adesse: unum insatiabiliter parandum, prosperam sui memoriam. Nam contemptu famae contemni virtutes.*

39. At Seianus, nimia fortuna socors et muliebri insuper cupidine incensus, promissum matrimonium flagitante Livia, componit ad Caesarem codicillos. Moris quippe tum erat, quamquam praesentem, scripto adire. Eius talis forma fuit: *Benevolentia patris Augusti et mox plurimis Tiberii iudiciis ita insuevisse, ut*

spes votaque sua non prius ad deos, quam ad principum aures conferret. Neque fulgorem honorum unquam precatum: excubias ac labores, ut unum e militibus, pro incolumitate imperatoris malle. Attamen, quod pulcherrimum, adeptum, ut coniunctione Caesaris dignus crederetur. Hinc initium spei. Et, quoniam audiverit, Augustum, in conlocanda filia, nonnihil etiam de equitibus Romanis consultavisse: ita, si maritus Liviae quaereretur, haberet in animo amicum, sola necessitudinis gloria usurum. Non enim exuere imposita munia: satis aestimare, firmari domum adversus iniquas Agrippinae offensiones; idque liberorum caussa. Nam sibi multum superque vitae fore, quod tali cum principe explevisset.

40. Ad ea Tiberius, laudata pietate Seiani, suisque in eum beneficiis modice percursis, cum tempus, tamquam ad integram consultationem, petivisset, adiunxit: *Ceteris mortalibus in eo stare consilia, quid sibi conducere putent: principum diversam esse sortem; quibus praecipua rerum ad famam dirigenda. Ideo se non illuc decurrere, quod promptum rescriptu: posse ipsam Liviam statuere, nubendum post Drusum, an in penatibus iisdem tolerandum haberet: esse illi matrem et aviam, propiora consilia. Simplicius acturum: de inimicitiis primum Agrippinae; quas longe acrius arsuras, si matrimonium Liviae velut in partes domum Caesarum distraxisset. Sic quoque erumpere aemulationem feminarum, eaque discordia nepotes suos convelli: quid, si intendatur certamen tali coniugio? Falleris enim, Seiane, si te mansurum in eodem ordine putas, et Liviam, quae C. Caesari, mox Druso, nupta fuerit, ea mente acturam, ut cum equite Romano senescat. Ego ut sinam, credisne passuros, qui fratrem eius, qui patrem maioresque nostros in summis imperiis videre? Vis tu quidem istum*

intra locum sistere: sed illi magistratus et primores, qui, te invito, perrumpunt, omnibusque de rebus consulunt, excessisse iam pridem equestre fastigium, longeque antisse patris mei amicitias, non occulti ferunt, perque invidiam tui me quoque incusant. At enim Augustus filiam suam equiti Romano tradere meditatus est. Mirum hercule, si, cum in omnis curas distraheretur, immensumque attolli provideret, quem coniunctione tali super alios extulisset, C. Proculeium et quosdam in sermonibus habuit, insigni tranquillitate vitae nullis reipubl. negotiis permixtos. Sed, si dubitatione Augusti movemur, quanto validius est, quod M. Agrippae, mox mihi conlocavit? Atque ego haec, pro amicitia, non occultavi: ceterum neque tuis neque Liviae destinatis adversabor. Ipse quid intra animum volutaverim, quibus adhuc necessitudinibus immiscere te mihi parem, omittam ad praesens referre: id tantum aperiam, nihil esse tam excelsum, quod non virtutes istae tuusque in me animus mereantur; datoque tempore, vel in senatu vel in concione non reticebo.

41. Rursum Seianus, non iam de matrimonio, sed altius metuens, *tacita suspicionum, vulgi rumorem, ingruentem invidiam* deprecatur. Ac ne, adsiduos in domum coetus arcendo, infringeret potentiam, aut receptando, facultatem criminantibus praeberet; huc flexit, ut Tiberium ad vitam procul Roma, amoenis locis degendam inpelleret. Multa quippe providebat: sua in manu aditus, litterarumque magna ex parte se arbitrum fore, cum per milites commearent: mox Caesarem, vergente iam senecta, secretoque loci mollitum, munia imperii facilius tramissurum: et minui sibi invidiam, adempta salutantium turba; sublatisque inanibus, vera potentia augere. Igitur paullatim negotia urbis, populi adcursus, multitudinem adfluentium

increpat, extollens laudibus quietem et solitudinem: quis abesse taedia et offensiones, ac praecipua rerum maxime agitari.

42. Ac forte habita per illos dies de Votieno Montano, celebris ingenii viro, cognitio cunctantem iam Tiberium perpulit, ut vitandos crederet patrum coetus vocesque, quae plerumque verae et graves coram ingerebantur. Nam, postulato Votieno ob contumelias in Caesarem dictas, testis Aemilius, e militaribus viris, dum studio probandi cuncta refert, et, quamquam inter obstrepentes, magna adseveratione nititur, audivit Tiberius probra, quis per occultum lacerabatur, adeoque perculsus est, ut *se vel statim, vel in cognitione purgaturum,* clamitaret; precibusque proximorum, adulatione omnium, aegre componeret animum. Et Votienus quidem maiestatis poenis adfectus est: Caesar obiectam sibi adversus reos inclementiam eo pervivacius amplexus, Aquiliam, adulterii delatam cum Vario Ligure, quamquam Lentulus Gaetulicus, consul designatus, lege Iulia damnasset, exsilio punivit: Apidiumque Merulam, *quod in acta d. Augusti non iuraverat,* albo senatorio erasit.

43. Auditae dehinc Lacedaemoniorum et Messeniorum legationes, de iure templi Dianae Limnatidis, quod suis a maioribus, suaque in terra dicatum, Lacedaemonii firmabant annalium memoria vatumque carminibus: sed Macedonis Philippi, cum quo bellassent, armis ademptum, ac post C. Caesaris et M. Antonii sententia redditum. Contra Messenii, *veterem inter Herculis posteros divisionem Peloponnesi* protulere, *suoque regi Dentheliatem agrum, in quo id delubrum, cessisse: monimentaque eius rei sculpta saxis et aere prisco manere. Quodsi vatum, annalium ad testimonia vocen-*

tur, plures sibi ac locupletiores esse. Neque Philippum potentia, sed ex vero statuisse. Idem regis Antigoni, idem imperatoris Mummii iudicium. Sic Milesios, permisso publice arbitrio, postremo Atidium Geminum, praetorem Achaiae, decrevisse. Ita secundum Messenios datum. Et Segestani aedem Veneris, montem apud Erycum, vetustate dilapsam, restaurari postulavere; nota memorantes de origine eius, et laeta Tiberio. Suscepit curam libens, ut consanguineus. Tunc tractatae Massiliensium preces, probatumque P. Rutilii exemplum. Namque eum, legibus pulsum, civem sibi Smyrnaei addiderant. Quo iure Vulcatius Moschus, exul, in Massilienses receptus, bona sua reip. eorum, ut patriae, reliquerat.

44. Obiere eo anno viri nobiles Cn. Lentulus, et L. Domitius. Lentulo, super consulatum et triumphalia de Gaetulis, gloriae fuerat bene tolerata paupertas, dein magnae opes innocenter paratae et modeste habitae. Domitium decoravit pater, civili bello maris potens, donec Antonii partibus, mox Caesaris misceretur. Avus Pharsalica acie pro optimatibus ceciderat: ipse delectus, cui minor Antonia, Octavia genita, in matrimonium daretur. Post exercitu flumen Albim transscendit, longius penetrata Germania, quam quisquam priorum: easque ob res insignia triumphi adeptus est. Obiit et L. Antonius, multa claritudine generis, sed inprospera: nam patre eius, Iulo Antonio, ob adulterium Iuliae morte punito, hunc, admodum adolescentulum, sororis nepotem, seposuit Augustus in civitatem Massiliensem, ubi specie studiorum nomen exsilii tegeretur. Habitus tamen supremis honor; ossaque tumulo Octaviorum inlata per decretum senatus.

45. Iisdem consulibus facinus atrox in citeriore

Hispania admissum a quodam agresti nationis Termestinae. Is praetorem provinciae, L. Pisonem, pace incuriosum, ex improviso in itinere adortus, uno vulnere in mortem adfecit: ac pernicitate equi profugus, postquam saltuosos locos adtigerat, dimisso equo, per derupta et avia sequentis frustratus est. Neque diu fefellit: nam, prenso ductoque per proximos pagos equo, cuius foret cognitum: et repertus, cum tormentis edere conscios adigeretur, voce magna, sermone patrio, *frustra se interrogari,* clamitavit: *adsisterent socii ac spectarent, nullam vim tantam doloris fore, ut veritatem eliceret.* Idemque cum postero ad quaesitionem retraheretur, eo nisu proripuit se custodibus, saxoque caput adflixit, ut statim exanimaretur. Sed Piso Termestinorum dolo caesus habetur: qui pecunias, e publico interceptas, acrius, quam ut tolerarent barbari, cogebat.

46. Lentulo Gaetulico, C. Calvisio coss. decreta triumphi insignia Poppaeo Sabino, contusis Thracum gentibus, qui montium editis inculti, atque eo ferocius agitabant. Caussa motus, super hominum ingenium, quod pati delectus, et validissimum quemque militiae nostrae dare aspernabantur; ne regibus quidem parere, nisi ex libidine, soliti, aut, si mitterent auxilia, suos ductores praeficere, nec nisi adversum accolas belligerare. Ac tum rumor incesserat, fore, ut disiecti, aliisque nationibus permixti, diversas in terras traherentur. Sed, antequam arma inciperent, misere legatos, amicitiam obsequiumque memoraturos; *et mansura haec, si nullo novo onere tentarentur: sin, ut victis, servitium indiceretur, esse sibi ferrum et iuventutem, et promptum libertati, aut ad mortem, animum.* Simul castella, rupibus indita, conlatosque illuc parentes et coniuges

ostentabant, bellumque impeditum, arduum, cruentum minitabantur.

47. At Sabinus, donec exercitus in unum conduceret, datis mitibus responsis, postquam Pomponius Labeo e Moesia cum legione, rex Rhoemetalces cum auxiliis popularium, qui fidem non mutaverant, venere, addita praesenti copia, ad hostem pergit, compositum iam per angustias saltuum. Quidam audentius apertis in collibus visebantur: quos dux Romanus, acie suggressus, haud aegre pepulit, sanguine barbarorum modico, ob propinqua suffugia. Mox castris in loco communitis valida manu montem occupat, angustum et aequali dorso continuum usque ad proximum castellum, quod magna vis armata, aut incondita, tuebatur: simul in ferocissimos, qui ante vallum, more gentis, cum carminibus et tripudiis persultabant, mittit delectos sagittariorum. Ii dum eminus grassabantur, crebra et inulta vulnera fecere; propius incedentes eruptione subita turbati sunt, receptique subsidio Sugambrae cohortis, quam Romanus promptam ad pericula, nec minus cantuum et armorum tumultu trucem, haud procul instruxerat.

48. Translata dehinc castra hostem propter, relictis apud priora munimenta Thracibus, quos nobis adfuisse memoravi: iisque permissum vastare, urere, trahere praedas, dum populatio lucem intra sisteretur, noctemque in castris tutam et vigilem capesserent. Id primo servatum: mox versi in luxum, et raptis opulenti, omittere stationes, lascivia epularum aut somno et vino procumbere. Igitur hostes, incuria eorum comperta, duo agmina parant; quorum altero populatores invaderentur, alii castra Romana adpugnarent, non spe capiendi, sed ut clamore, telis, suo quisque periculo in-

tentus, sonorem alterius proelii non acciperet. Tenebrae insuper delectae augendam ad formidinem. Sed qui vallum legionum tentabant, facile pelluntur: Thracum auxilia, repentino incursu territa, cum pars munitionibus adiacerent, plures extra palarentur, tanto infensius caesi, quanto perfugae et proditores, ferre arma ad suum patriaeque servitium, incusabantur.

49. Postera die Sabinus exercitum aequo loco ostendit, si barbari, successu noctis alacres, proelium auderent. Et postquam castello aut coniunctis tumulis non degrediebantur, obsidium coepit per praesidia, quae opportune iam muniebat: dein fossam loricamque contexens, quattuor millia passuum ambitu amplexus est: tum paullatim, ut aquam pabulumque eriperet, contrahere claustra, artaque circumdare: et struebatur agger, unde saxa, hastae, ignes propinquum iam in hostem iacerentur. Sed nihil aeque, quam sitis, fatigabat, cum ingens multitudo bellatorum, imbellium, uno reliquo fonte uterentur. Simul equi, armenta, ut mos barbaris, iuxta clausa, egestate pabuli exanimari: adiacere corpora hominum, quos vulnera, quos sitis peremerat: pollui cuncta sanie, odore, contactu. Rebusque turbatis malum extremum discordia accessit; his deditionem, aliis mortem, et mutuos inter se ictus parantibus. Et erant, qui non inultum exitium, sed eruptionem suaderent, neque ignobiles, quamvis diversi sententiis.

50. Verum e ducibus Dinis, provectus senecta, et longo usu vim atque clementiam Romanam edoctus, ponenda arma, unum adflictis id remedium, disserebat. Primusque se cum coniuge et liberis victori permisit: secuti aetate aut sexu imbecilli, et quibus maior vitae quam gloriae cupido. At iuventus Tarsam inter et

Turesim distrahebatur. Utrique destinatum, cum libertate occidere: sed Tarsa properum finem, abrumpendas pariter spes ac metus, clamitans, dedit exemplum, demisso in pectus ferro. Nec defuere, qui eodem modo oppeterent. Turesis sua cum manu noctem opperitur, haud nescio duce nostro. Igitur firmatae stationes densioribus globis. Et ingruebat nox, nimbo atrox, hostisque, clamore turbido, modo per vastum silentium, incertos obsessores effecerat: cum Sabinus circumire, hortari, *ne ad ambigua sonitus, aut simulationem quietis, casum insidiantibus aperirent, sed sua quisque munia servarent inmoti, telisque non in falsum iactis.*

51. Interea barbari catervis decurrentes, nunc in vallum manualia saxa, praeustas sudes, decisa robora iacere: nunc virgultis et cratibus et corporibus exanimis complere fossas: quidam, pontes et scalas ante fabricati, inferre propugnaculis, eaque prensare, detrahere, et adversus resistentis cominus niti: miles contra deturbare telis, pellere umbonibus, muralia pila, congestas lapidum moles provolvere. His partae victoriae spes, et, si cedant, insignitius flagitium; illis extrema iam salus, et adsistentes plerisque matres et coniuges, earumque lamenta addunt animos. Nox aliis in audaciam, aliis ad formidinem opportuna: incerti ictus, vulnera inprovisa: suorum atque hostium ignoratio: et montis anfractu repercussae, velut a tergo, voces, adeo cuncta miscuerant, ut quaedam munimenta Romani, quasi perrupta, omiserint. Neque tamen pervasere hostes, nisi admodum pauci: ceteros, deleto promptissimo quoque aut saucio, adpetente iam luce, trusere in summa castelli; ubi tandem coacta deditio: et proxima sponte incolarum recepta. Reliquis, quo

minus vi aut obsidio subigerentur, praematura montis Haemi et saeva hiems subvenit.

52. At Romae, commota principis domo, ut series futuri in Agrippinam exitii inciperet, Claudia Pulchra, sobrina eius, postulatur, accusante Domitio Afro. Is recens praetura, modicus dignationis, et quoquo facinore properus clarescere, *crimen impudicitiae, adulterum Furnium, veneficia in principem et devotiones* obiectabat. Agrippina semper atrox, tum et periculo propinquae accensa, pergit ad Tiberium, ac forte sacrificantem patri reperit. Quo initio invidiae, *Non eiusdem,* ait, *mactare d. Augusto victimas, et posteros eius insectari. Non in effigies mutas divinum spiritum transfusum; sed imaginem veram, coelesti sanguine ortam, intelligere discrimen, suscipere sordes. Frustra Pulchram praescribi, cui sola exitii caussa sit, quod Agrippinam stulte prorsus ad cultum delegerit, oblita Sosiae, ob eadem adflictae.* Audita haec raram occulti pectoris vocem elicuère; correptamque Graeco versu admonuit: *non ideo laedi, quia non regnaret.* Pulchra et Furnius damnantur. Afer primoribus oratorum additus, divulgato ingenio, et secuta adseveratione Caesaris, qua *suo iure disertum* eum adpellavit: mox capessendis accusationibus, aut reos tutando, prosperiore eloquentiae quam morum fama fuit: nisi quod aetas extrema multum etiam eloquentiae dempsit, dum fessa mente retinet silentii impatientiam.

53. At Agrippina, pervicax irae, et morbo corporis implicata, cum viseret eam Caesar, profusis diu ac per silentium lacrimis, mox invidiam et preces orditur: *subveniret solitudini, daret maritum: habilem adhuc iuventam sibi, neque aliud probis, quam ex matrimonio, solatium: esse in civitate ..... Germanici coniügem ac*

liberos eius recipere dignarentur. Sed Caesar, non ignarus, quantum ex republ. peteretur; ne tamen offensionis aut metus manifestus foret, sine responso, quamquam instantem, reliquit. Id ego, a scriptoribus annalium non traditum, reperi in commentariis Agrippinae, filiae: quae Neronis principis mater, vitam suam et casus suorum posteris memoravit.

54. Ceterum Seianus maerentem et improvidam altius perculit, inmissis, qui, per speciem amicitiae, monerent, *paratum ei venenum, vitandas soceri epulas.* Atque illa, simulationum nescia, cum propter discumberet, non vultu aut sermone flecti, nullos adtingere cibos: donec advertit Tiberius, forte, an quia audiverat: idque quo acrius experiretur, poma, ut erant adposita, laudans, nurui sua manu tradidit. Aucta ex eo suspicio Agrippinae, et intacta ore, servis tramisit. Nec tamen Tiberii vox coram secuta, sed obversus ad matrem, *non mirum,* ait, *si quid severius in eam statuisset, a qua veneficii insimularetur.* Inde rumor, *parari exitium: neque id imperatorem palam audere, secretum ad perpetrandum quaeri.*

55. Sed Caesar, quo famam averteret, adesse frequens senatui, legatosque Asiae, ambigentes, quanam in civitate templum statueretur, pluris per dies audivit. Undecim urbes certabant, pari ambitione, viribus diversae: neque multum distantia inter se memorabant, de vetustate generis, studio in populum Romanum, per bella Persi et Aristonici aliorumque regum. Verum Hypaepeni, Trallianique, Laodicenis ac Magnetibus simul, tramissi, ut parum validi. Ne Ilienses quidem, cum parentem urbis Romae Troiam referrent, nisi antiquitatis gloria, pollebant. Paullum addubitatum, quod Halicarnassii, *mille et ducentos per annos nullo*

motu terrae nutavisse sedes suas, vivoque in saxo fundamenta templi adseveraverant. Pergamenos (eo ipso nitebantur) aede, Augusto ibi sita, satis adeptos creditum. Ephesii Milesiique, hi Apollinis, illi Dianae caerimonia occupavisse civitates visi. Ita Sardianos inter Smyrnaeosque deliberatum. Sardiani decretum Etruriae recitavere, ut consanguinei: nam *Tyrrhenum Lydumque, Atye rege genitos, ob multitudinem divisisse gentem: Lydum patriis in terris resedisse; Tyrrheno datum, novas ut conderet sedes: et ducum e nominibus indita vocabula, illis per Asiam, his in Italia: auctamque adhuc Lydorum opulentiam, missis in Graeciam populis, cui mox a Pelope nomen.* Simul *litteras imperatorum, et icta nobiscum foedera bello Macedonum, ubertatemque fluminum suorum, temperiem coeli ac dites circum terras* memorabant.

56. At Smyrnaei, repetita vetustate, seu Tantalus, Iove ortus, illos, sive Theseus, divina et ipse stirpe, sive una Amazonum condidisset, transscendere ad ea, quis maxime fidebant in populum Romanum officiis, missa navali copia, non modo externa ad bella, sed quae in Italia tolerabantur: *seque primos templum urbis Romae statuisse, M. Porcio consule, magnis quidem iam populi Romani rebus, nondum tamen ad summum elatis, stante adhuc Punica urbe, et validis per Asiam regibus.* Simul *L. Sullam testem* adferebant, *gravissimo in discrimine exercitus, ob asperitatem hiemis, et penuriam vestis, cum id Smyrnam in concionem nuntiatum foret, omnes, qui adstabant, detraxisse corpori tegmina, nostrisque legionibus misisse.* Ita rogati sententiam patres, Smyrnaeos praetulere. Censuitque Vibius Marsus, *ut M. Lepido, cui ea provincia obvenerat, super numerum legaretur; qui templi curam susciperet.* Et quia Lepi-

dus ipse deligere, per modestiam, abnuebat, Valerius Naso, e praetoriis, sorte missus est.

57. Inter quae, diu meditato prolatoque saepius consilio, tandem Caesar in Campaniam, specie dedicandi templa, apud Capuam Iovi, apud Nolam Augusto, sed certus procul urbe degere. Caussam abscessus quamquam, secutus plurimos auctorum, ad Seiani artes retuli: quia tamen, caede eius patrata, sex postea annos pari secreto coniunxit, plerumque permoveor, num ad ipsum referri verius sit, saevitiam ac libidinem, cum factis promeret, locis occultantem. Erant, qui crederent, in senectute corporis quoque habitum pudori fuisse: quippe illi praegracilis et incurva proceritas, nudus capillo vertex, ulcerosa facies ac plerumque medicaminibus interstincta. Et Rhodi secreto vitare coetus, recondere voluptates insuerat. Traditur etiam, matris impotentia extrusum, quam dominationis sociam adspernabatur, neque depellere poterat, cum dominationem ipsam donum eius accepisset. Nam dubitaverat Augustus, Germanicum, sororis nepotem et cunctis laudatum, rei Romanae imponere: sed, precibus uxoris evictus, Tiberio Germanicum, sibi Tiberium adscivit: idque Augusta exprobrabat, reposcebat.

58. Profectio arto comitatu fuit: unus senator, consulatu functus, Cocceius Nerva, cui legum peritia: eques Romanus, praeter Seianum, ex inlustribus, Curtius Atticus: ceteri liberalibus studiis praediti, ferme Graeci, quorum sermonibus levaretur. Ferebant periti coelestium, *iis motibus siderum excessisse Roma Tiberium, ut reditus illi negaretur*. Unde exitii caussa multis fuit, properum finem vitae coniectantibus vulgantibusque. Neque enim tam incredibilem casum providebant, ut undecim per annos libens patria care-

ret. Mox patuit breve confinium artis et falsi; veraque quam obscuris tegerentur: nam *in urbem non regressurum*, haud forte dictum: ceterorum nescii egere, cum propinquo rure aut litore, et saepe moenia urbis adsidens, extremam senectam compleverit.

59. Ac forte illis diebus oblatum Caesari anceps periculum auxit vana rumoris; praebuitque ipsi materiem, cur amicitiae constantiaeque Seiani magis confideret. Vescebantur in villa, cui vocabulum Speluncae, mare Amuclanum inter Fundanosque montes, nativo in specu. Eius os, lapsis repente saxis, obruit quosdam ministros: hinc metus in omnes et fuga eorum, qui convivium celebrabant. Seianus genu vultuque et manibus super Caesarem suspensus, opposuit sese incidentibus: atque habitu tali repertus est a militibus, qui subsidio venerant. Maior ex eo: et, quamquam exitiosa suaderet, ut non sui anxius, cum fide audiebatur. Adsimulabatque iudicis partes adversus Germanici stirpem, subditis, qui accusatorum nomina sustinerent, maximeque insectarentur Neronem, proximum successioni, et, quamquam modesta iuventa, plerumque tamen, quid in praesentiarum conduceret, oblitum, dum a libertis et clientibus, apiscendae potentiae properis, exstimulatur, *ut erectum et fidentem animi ostenderet: velle id populum Romanum, cupere exercitus; neque ausurum contra Seianum, qui nunc patientiam senis et segnitiam iuvenis iuxta insultet.*

60. Haec atque talia audienti nihil quidem pravae cogitationis: sed interdum voces procedebant contumaces et inconsultae; quas adpositi custodes exceptas auctasque cum deferrent, neque Neroni defendere daretur, diversae insuper solicitudinum formae oriebantur. Nam alius occursum eius vitare: quidam, salu-

tatione reddita, statim averti: plerique inceptum sermonem abrumpere: insistentibus contra inridentibusque, qui Seiano fautores aderant. Enimvero Tiberius torvus, aut falsum renidens vultu: seu loqueretur, seu taceret iuvenis, crimen ex silentio, ex voce. Ne nox quidem secura; cum uxor vigilias, somnos, suspiria matri Liviae, atque illa Seiano, patefaceret: qui fratrem quoque Neronis Drusum traxit in partes, spe obiecta principis loci, si priorem aetate et iam labefactum demovisset. Atrox Drusi ingenium, super cupidinem potentiae et solita fratribus odia, accendebatur invidia, quod mater Agrippina promptior Neroni erat. Neque tamen Seianus ita Drusum fovebat, ut non in eum quoque semina futuri exitii meditaretur; gnarus, praeferocem et insidiis magis opportunum.

61. Fine anni excessere insignes viri, Asinius Agrippa, claris maioribus quam vetustis, vitaque non degener; et Q. Haterius, familia senatoria, eloquentiae, quoad vixit, celebratae: monimenta ingenii eius haud perinde retinentur. Scilicet impetu magis, quam cura, vigebat: utque aliorum meditatio et labor in posterum valescit, sic Haterii canorum illud et profluens cum ipso simul exstinctum est.

62. M. Licinio, L. Calpurnio coss. ingentium bellorum cladem aequavit malum inprovisum. Eius initium simul et finis extitit. Nam coepto apud Fidenam amphitheatro, Atilius quidam, libertini generis, quo spectaculum gladiatorum celebraret, neque fundamenta per solidum subdidit, neque firmis nexibus ligneam compagem superstruxit: ut qui non abundantia pecuniae, nec municipali ambitione, sed in sordida mercede id negotium quaesivisset. Adfluxere avidi talium, imperitante Tiberio procul voluptatibus habiti, virile ac

muliebre secus, omnis aetas, ob propinquitatem loci effusius: unde gravior pestis fuit, conferta mole, dein convulsa, dum ruit intus, aut in exteriora effunditur: immensamque vim mortalium, spectaculo intentos, aut qui circum adstabant, praeceps trahit atque operit. Et illi quidem, quos principium stragis in mortem adflixerat, ut tali sorte, cruciatum effugere. Miserandi magis, quos, abrupta parte corporis, nondum vita deseruerat: qui per diem visu, per noctem ululatibus et gemitu, coniuges aut liberos noscebant. Iam ceteri fama exciti, hic fratrem, propinquum ille, alius parentes lamentari. Etiam quorum, diversa de caussa, amici aut necessarii aberant, pavere tamen: nequedum comperto, quos illa vis perculisset, latior ex incerto metus.

63. Ut coepere dimoveri obruta; concursus ad exanimos complectentium, osculantium: et saepe certamen, si confusior facies, et par forma, aut aetas, errorem agnoscentibus fecerat. Quinquaginta millia hominum eo casu debilitata vel obtrita sunt: cautumque in posterum senatusconsulto, *ne quis gladiatorium munus ederet, cui minor quadringentorum millium res; neve amphitheatrum imponeretur, nisi solo firmitatis spectatae.* Atilius in exsilium actus est. Ceterum, sub recentem cladem, patuere procerum domus, fomenta et medici passim praebiti: fuitque urbs per illos dies, quamquam maesta facie, veterum institutis similis, qui magna post proelia, saucios largitione et cura sustentabant.

64. Nondum ea clades exoleverat, cum ignis violentia urbem ultra solitum adfecit, deusto monte Caelio: *feralemque annum* ferebant, *et ominibus adversis susceptum principi consilium absentiae,* qui mos vulgo, fortuita ad culpam trahentes; ni Caesar obviam isset, tri-

buendo pecunias ex modo detrimenti. Actaeque ei grates apud senatum ab inlustribus; famaque apud populum, quia sine ambitione, aut proximorum precibus, ignotos etiam et ultro accitos munificentia iuverat. Adduntur sententiae, ut mons Caelius in posterum Augustus adpellaretur: quando, cunctis circum flagrantibus, sola Tiberii effigies, sita in domo Iunii senatoris, inviolata mansisset. *Evenisse id olim Claudiae Quinctae, eiusque statuam, vim ignium bis elapsam, maiores apud aedem Matris deum consecravisse. Sanctos acceptosque numinibus Claudios: et augendam caerimoniam loco, in quo tantum in principem honorem dii ostenderint.*

65. Haud fuerit absurdum tradere, montem eum antiquitus Querquetulanum cognomento fuisse, quod talis silvae frequens fecundusque erat: mox Caelium adpellitatum a Caele Vibenna, qui, dux gentis Etruscae, cum auxilium [adpellatum] ductavisset, sedem eam acceperat a Tarquinio Prisco; seu quis alius regum dedit: nam scriptores in eo dissentiunt. Cetera non ambigua sunt; magnas eas copias per plana etiam ac foro propinqua habitavisse, unde Tuscum vicum, e vocabulo advenarum, dictum.

66. Sed, ut studia procerum et largitio principis adversum casus solatium tulerant, ita accusatorum maior in dies et infestior vis sine levamento grassabatur: corripueratque Varum Quinctilium, divitem et Caesari propinquum, Domitius Afer, Claudiae Pulchrae, matris eius, condemnator: nullo mirante, quod diu egens, et parto nuper praemio male usus, plura ad flagitia adcingeretur. Publium Dolabellam socium delationis exstitisse, miraculo erat, quia claris maioribus, et Varo connexus, suam ipse nobilitatem, suum san-

guinem perditum ibat. Restitit tamen senatus et *opperiendum imperatorem* censuit: quod unum urgentium malorum suffugium in tempus erat.

67. At Caesar, dedicatis per Campaniam templis, quamquam edicto monuisset, ne quis quietem eius inrumperet, concursusque oppidanorum, disposito milite, prohiberentur: perosus tamen municipia et colonias omniaque in continente sita, Capreas se in insulam abdidit, trium millium freto ab extremis Surrentini promontorii diiunctam. Solitudinem eius placuisse maxime crediderim, quoniam inportuosum circa mare, et vix modicis navigiis pauca subsidia: neque adpulerit quisquam, nisi gnaro custode. Caeli temperies hieme mitis, obiectu montis, quo saeva ventorum arcentur: aestas in Favonium obversa, et aperto circum pelago peramoena: prospectabatque pulcherrimum sinum, antequam Vesuvius mons ardescens faciem loci verteret. Graecos ea tenuisse, Capreasque Telebois habitatas, fama tradit. Sed tum Tiberius duodecim villarum nominibus et molibus insederat; quanto intentus olim publicas ad curas, tanto occultos in luxus et malum otium resolutus. Manebat quippe suspicionum et credendi temeritas, quam Seianus augere etiam in urbe suetus, acrius turbabat, non iam occultis adversum Agrippinam et Neronem insidiis. Quis additus miles, nuntios, introitus, aperta, secreta, velut in annales referebat, ultroque struebantur, qui monerent perfugere ad Germaniae exercitus, vel celeberrimo fori effigiem d. Augusti amplecti, populumque ac senatum auxilio vocare. Eaque spreta ab illis, velut pararent, obiiciebantur.

68. Iunio Silano et Silio Nerva coss. foedum anni principium incessit, tracto in carcerem inlustri equite

Romano, Titio Sabino, ob amicitiam Germanici. Neque enim omiserat coniugem liberosque eius percolere, sectator domi, comes in publico, post tot clientes, unus; eoque apud bonos laudatus, et gravis iniquis. Hunc Latinius Latiaris, Porcius Cato, Petitius Rufus, M. Opsius, praetura functi, adgrediuntur, cupidine consulatus: ad quem non nisi per Seianum aditus; neque Seiani voluntas nisi scelere quaerebatur. Compositum inter ipsos, ut Latiaris, qui modico usu Sabinum contingebat, strueret dolum, ceteri testes adessent: deinde accusationem inciperent. Igitur Latiaris iacere fortuitos primum sermones: mox laudare constantiam, quod non, ut ceteri, florentis domus amicus, adflictam deseruisset: simul honora de Germanico, Agrippinam miserans, disserebat. Et postquam Sabinus, ut sunt molles in calamitate mortalium animi, effudit lacrimas, iunxit questus; audacius iam onerat Seianum, saevitiam, superbiam, spes eius. Ne in Tiberium quidem convicio abstinet. Iique sermones, tamquam vetita miscuissent, speciem arctae amicitiae facere. Ac iam ultro Sabinus quaerere Latiarem, ventitare domum, dolores suos, quasi ad fidissimum, deferre.

69. Consultant, quos memoravi, quonam modo ea plurium auditu acciperentur. Nam loco, in quem coibatur, servanda solitudinis facies: et, si pone fores adsisterent, metui visus, sonitus, aut forte ortae suspiciones erant. Tectum inter et laquearia tres senatores, haud minus turpi latebra, quam detestanda fraude, sese abstrudunt; foraminibus et rimis aurem admovent. Interea Latiaris repertum in publico Sabinum, velut recens cognita narraturus, domum et in cubiculum trahit; praeteritaque et instantia, quorum adfatim copia, ac novos terrores cumulat. Eadem ille et diutius,

quanto maesta, ubi semel prorupere, difficilius reticentur. Properata inde accusatio, missisque ad Caesarem litteris, ordinem fraudis, suumque ipsi dedecus narravere. Non alias magis anxia et pavens civitas, egens adversum proximos: congressus, colloquia, notae ignotaeque aures vitari: etiam muta atque inanima, tectum et parietes circumspectabantur.

70. Sed Caesar, solemnia incipientis anni, Kal. Ianuariis epistola precatus vertit in Sabinum, *corruptos quosdam libertorum, et petitum se*, arguens, ultionemque haud obscure poscebat. Nec mora, quin decerneretur: et trahebatur damnatus, quantum, obducta veste et adstrictis faucibus, niti poterat, clamitans, *sic inchoari annum, has Seiano victimas cadere.* Quo intendisset oculos, quo verba acciderent, fuga, vastitas: deseri itinera, fora: et quidam regrediebantur, ostentabantque se rursum, id ipsum paventes, quod timuissent. *Quem enim diem vacuum poena, ubi inter sacra et vota, quo tempore verbis etiam profanis abstineri mos esset, vincla et laqueus inducantur? Non imprudentem Tiberium tantam invidiam adiisse: quaesitum meditatumque, ne quid impedire credatur, quo minus novi magistratus, quo modo delubra et altaria, sic carcerem recludant.* Secutae insuper litterae grates agentis, *quod hominem infensum reipubl. punivissent:* adiecto, *trepidam sibi vitam, suspectas inimicorum insidias*, nullo nominatim compellato: neque tamen dubitabatur, in Neronem et Agrippinam intendi.

71. Ni mihi destinatum foret, suum quaeque in annum referre, avebat animus anteire, statimque memorare exitus, quos Latinius atque Opsius, ceterique flagitii eius repertores, habuere; non modo postquam C. Caesar rerum potitus est, sed incolumi Tiberio: qui

scelerum ministros, ut perverti ab aliis nolebat, ita plerumque satiatus, et oblatis in eandem operam recentibus, veteres et praegraves adflixit. Verum has atque alias sontium poenas in tempore trademus. Tum censuit Asinius Gallus, cuius liberorum Agrippina matertera erat, *petendum a principe, ut metus suos senatui fateretur, amoverique sineret.* Nullam aeque Tiberius, ut rebatur, ex virtutibus suis, quam dissimulationem, diligebat. Eo aegrius accepit, recludi, quae premeret. Sed mitigavit Seianus, non Galli amore, verum ut cunctationes principis opperiretur: gnarus, lentum in meditando, ubi prorupisset, tristibus dictis atrocia facta coniungere. Per idem tempus Iulia mortem obiit, quam neptem Augustus, convictam adulterii, damnaverat, proieceratque in insulam Trimerum, haud procul Apulis litoribus. Illic viginti annis exsilium toleravit, Augustae ope sustentata: quae, florentes privignos cum per occultum subvertisset, misericordiam erga adflictos palam ostentabat.

72. Eodem anno Frisii, transrhenanus populus, pacem exuere; nostra magis avaritia, quam obsequii inpatientes. Tributum iis Drusus iusserat modicum, pro angustia rerum, ut in usus militares coria boum penderent: non intenta cuiusquam cura, quae firmitudo, quae mensura; donec Olennius, e primipilaribus, regendis Frisiis inpositus, terga urorum delegit, quorum ad formam acciperentur. Id aliis quoque nationibus arduum, apud Germanos difficilius tolerabatur, quis ingentium belluarum feraces saltus, modica domi armenta sunt. Ac primo boves ipsos, mox agros, postremo corpora coniugum aut liberorum, servitio tradebant. Hinc ira et questus: et, postquam non subveniebat, remedium ex bello: rapti qui tributo aderant

milites, et patibulo adfixi. Olennius infensos fuga praevenit, receptus castello, cui nomen Flevum: et haud spernenda illic civium sociorumque manus litora Oceani praesidebat.

73. Quod ubi L. Apronio, inferioris Germaniae propraetori, cognitum, vexilla legionum e superiore provincia, peditumque et equitum auxiliarium delectos accivit: ac simul utrumque exercitum, Rheno devectum, Frisiis intulit; soluto iam castelli obsidio, et ad sua tutanda digressis rebellibus. Igitur proxima aestuaria aggeribus et pontibus, traducendo graviori agmini, firmat. Atque interim, repertis vadis, alam Canninefatem, et quod peditum Germanorum inter nostros merebat, circumgredi terga hostium iubet: qui iam acie compositi, pellunt turmas sociales, equitesque legionum, subsidio missos. Tum tres leves cohortes, ac rursum duae; dein tempore interiecto alarius eques inmissus: satis validi, si simul incubuissent: per intervallum adventantes, neque constantiam addiderant turbatis, et pavore fugientium auferebantur. Cethego Labeoni, legato quintae legionis, quod reliquum auxiliorum, tradit: atque ille, dubia suorum re, in anceps tractus, missis nuntiis, vim legionum implorabat. Prorumpunt quintani ante alios, et, acri pugna hoste pulso, recipiunt cohortis alasque, fessas vulneribus. Neque dux Romanus ultum iit, aut corpora humavit; quamquam multi tribunorum praefectorumque et insignes centuriones cecidissent. Mox compertum a transfugis, nongentos Romanorum, apud lucum, quem Baduhennae vocant, pugna in posterum extracta confectos: et aliam quadringentorum manum, occupata Cruptoricis, quondam stipendiarii, villa, postquam proditio metuebatur, mutuis ictibus procubuisse.

74. Clarum inde inter Germanos Frisium nomen; dissimulante Tiberio damna, ne cui bellum permitteret. Neque senatus in eo cura, an imperii extrema dehonestarentur: pavor internus occupaverat animos, cui remedium adulatione quaerebatur. Ita, quamquam diversis super rebus consulerentur, aram Clementiae, aram Amicitiae, effigiesque circum Caesaris ac Seiani censuere: crebrisque precibus efflagitabant, visendi sui copiam facerent. Non illi tamen in urbem, aut propinqua urbi degressi sunt: satis visum, omittere insulam, et in proximo Campaniae adspici. Eo venire patres, eques, magna pars plebis, anxii erga Seianum, cuius durior congressus, atque eo per ambitum et societate consiliorum parabatur. Satis constabat, auctam ei adrogantiam, foedum illud in propatulo servitium spectanti. Quippe Romae sueti discursus; et magnitudine urbis incertum, quod quisque ad negotium pergat: ibi, campo aut litore iacentes nullo discrimine, noctem ac diem, iuxta gratiam aut fastus ianitorum perpetiebantur: donec id quoque vetitum. Et revenere in urbem trepidi, quos non sermone, non visu dignatus erat: quidam male alacres, quibus infaustae amicitiae gravis exitus imminebat.

75. Ceterum Tiberius neptem Agrippinam, Germanico ortam, cum coram Cn. Domitio tradidisset, in urbe celebrari nuptias iussit. In Domitio, super vetustatem generis, propinquum Caesaribus sanguinem delegerat. Nam is aviam Octaviam, et per eam Augustum avunculum praeferebat.

LIBER QUINTUS.

Breviarium. **Cap. 1. Liviae Aug. mors et elogium. 2. Tiberius etiam mortuae iniquus: 3. Seiani potentia crescit. Agrippina et Nero a principe accusantur. 4. In eos populi favor, 5. irato Tiberio. Triennii acta desunt. 6. Seianus detecta cupidine imperii pervertitur, 7—9. cum magna amicorum strage. 10. Pseudo-Drusum persequitur Poppaeus Sabinus. 11. Discordia consulum. Haec gesta annis circiter tribus,** ***C. Rubellio Gemino, C. Fufio Gemino. M. Vinucio Quartino, C. Cassio Longino. Tiberio Caesare V, L. Aelio Seiano Coss.***

1. Rubellio et Fufio Coss., quorum utrique Geminus cognomentum erat, Iulia Augusta mortem obiit, aetate extrema, nobilitatis per Claudiam familiam et adoptione Liviorum Iuliorumque clarissimae. Primum ei matrimonium et liberi fuere cum Tiberio Nerone, qui bello Perusino profugus, pace inter Sex. Pompeium ac triumviros pacta, in urbem rediit. Exin Caesar cupidine formae aufert marito, incertum an invitam, adeo properus, ut, ne spatio quidem ad enitendum dato, Penatibus suis gravidam induxerit. Nullam posthac subolem edidit: sed, sanguini Augusti per coniunctionem Agrippinae et Germanici adnexa, communes pronepotes habuit. Sanctitate domus priscum ad morem, comis ultra quam antiquis feminis probatum, mater inpotens, uxor facilis, et cum artibus mariti, simulatione filii, bene composita. Funus eius modicum, testamentum diu irritum fuit. Laudata est pro rostris a C. Caesare pronepote, qui mox rerum potius est.

2. At Tiberius, quod supremis in matrem officiis

defuisset, nihil mutata amoenitate vitae, magnitudinem negotiorum per litteras excusavit: honoresque memoriae eius ab senatu large decretos, quasi per modestiam, inminuit, paucis admodum receptis, et addito, ne caelestis religio decerneretur: sic ipsam maluisse. Quin et parte eiusdem epistolae increpuit amicitias muliebres, Fufium consulem oblique perstringens. Is gratia Augustae floruerat, aptus adliciendis feminarum animis; dicax idem, et Tiberium acerbis facetiis inridere solitus, quarum apud praepotentes in longum memoria est.

3. Ceterum ex eo praerupta iam et urgens dominatio. Nam, incolumi Augusta, erat adhuc perfugium; quia Tiberio inveteratum erga matrem obsequium; neque Seianus audebat auctoritati parentis anteire. Tunc, velut frenis exsoluti, proruperunt: missaeque in Agrippinam ac Neronem litterae, quas pridem adlatas, et cohibitas ab Augusta, credidit vulgus. Haud enim multum post mortem eius recitatae sunt. Verba inerant quaesita asperitate: sed non arma, non rerum novarum studium; amores iuvenum, et inpudicitiam nepoti obiectabat. In nurum ne id quidem confingere ausus, adrogantiam oris et contumacem animum incusavit, magno senatus pavore ac silentio: donec pauci, quis nulla ex honesto spes, (et publica mala singulis in occasionem gratiae trahuntur) ut referretur, postulavere, promptissimo Cotta Messallino, cum atroci sententia. Sed aliis a primoribus, maximeque a magistratibus, trepidabatur: quippe Tiberius, etsi infense invectus, cetera ambigua reliquerat.

4. Fuit in senatu Iunius Rusticus, componendis patrum actis delectus a Caesare, eoque meditationes eius introspicere creditus: is, fatali quodam motu (ne-

que enim ante specimen constantiae dederat) seu prava solertia, dum, imminentium oblitus, incerta pavet, inserere se dubitantibus, ac monere consules, *ne relationem inciperent:* disserebatque, *brevibus momentis summa verti posse, quandoque Germanicis* titium poenitentiae senis*. Simul populus, effigies Agrippinae ac Neronis gerens, circumsistit curiam, faustisque in Caesarem ominibus, *falsas litteras, et principe invito exitium domui eius intendi,* clamitat. Ita nihil triste illo die patratum. Ferebantur etiam, sub nominibus consularium, fictae in Seianum sententiae; exercentibus plerisque per occultum, atque eo procacius, libidinem ingeniorum. Unde illi ira violentior, et materies criminandi: *spretum dolorem principis ab senatu: descivisse populum: audiri iam et legi novas conciones, nova patrum consulta. Quid reliquum, nisi ut caperent ferrum? et, quorum imagines pro vexillis secuti forent, duces imperatoresque deligerent?*

5. Igitur Caesar, repetitis adversum nepotem et nurum probris, increpitaque per edictum plebe, questus apud patres, *quod fraude unius senatoris imperatoria maiestas elusa publice foret: integra tamen sibi cuncta* postulavit: nec ultra deliberatum, quo minus, non quidem extrema decernerent, (id enim vetitum,) sed, *paratos ad ultionem, vi principis impediri* testarentur.

(*Excidere triennii fere acta.*)

6. Quatuor et quadraginta orationes super ea re habitae, ex quis ob metum paucae, plures adsuetudine ...... *mihi pudorem aut Seiano invidiam adlaturum censui* ...... *versa est fortuna, et ille quidem, qui conlegam et generum adsciverat, sibi ignoscit: ceteri, quem per dedecora fovere, cum scelere insectantur.* ......

Miserius sit, ob amicitiam accusari, an amicum accusare, haud discreverim. ...... Non crudelitatem, non clementiam cuiusquam experiar, sed liber, et mihi ipsi probatus, antibo periculum. Vos obtestor, ne memoriam nostri per maerorem, quam laeti, retineatis, adiiciendo me quoque iis, qui fine egregio publica mala effugerunt.

7. Tunc, singulos, ut cuique adsistere, adloqui, animus erat, retinens aut dimittens, partem diei absumpsit, multoque adhuc coetu, et cunctis intrepidum vultum eius spectantibus, cum superesse tempus novissimis crederent, gladio, quem sinu abdiderat, incubuit. Neque Caesar ullis criminibus aut probris defunctum insectatus est, cum in Blaesum multa foedaque incusavisset.

8. Relatum inde de P. Vitellio et Pomponio Secundo. Illum indices arguebant, *claustra aerarii, cui praefectus erat, et militarem pecuniam rebus novis obtulisse:* huic a Considio, praetura functo, obiectabatur *Aelii Galli amicitia, qui, punito Seiano, in hortos Pomponii, quasi fidissimum ad subsidium, perfugisset.* Neque aliud periclitantibus auxilii, quam in fratrum constantia fuit, qui vades exstitere. Mox, crebris prolationibus, spem ac metum iuxta gravatus Vitellius, petito, per speciem studiorum, scalpro, levem ictum venis intulit, vitamque aegritudine animi finivit. At Pomponius, multa morum elegantia et ingenio inlustri, dum adversam fortunam aequus tolerat, Tiberio superstes fuit.

9. Placitum posthac, *ut in reliquos Seiani liberos adverteretur;* vanescente quamquam plebis ira, ac plerisque per priora supplicia lenitis. Igitur portantur in carcerem, filius imminentium intelligens, puella adeo nescia, ut crebro interrogaret, *quod ob delictum et quo*

traheretur? neque facturam ultra: et, *posse se puerili verbere moneri.* Tradunt temporis eius auctores, quia, triumvirali supplicio adfici virginem, inauditum habebatur, a carnifice, laqueum iuxta, compressam: exin, oblisis faucibus, id aetatis corpora in Gemonias abiecta.

10. Per idem tempus Asia atque Achaia exterritae sunt acri magis, quam diuturno, rumore, Drusum, Germanici filium, apud Cycladas insulas, mox in continenti visum. Et erat iuvenis haud dispari aetate, quibusdam Caesaris libertis, velut agnitus, per dolumque comitantibus. Adliciebantur ignari, fama nominis, et promptis Graecorum animis ad nova et mira: quippe elapsum custodiae, pergere ad paternos exercitus, Aegyptum aut Syriam invasurum, fingebant simul credebantque. Iam iuventutis concursu, iam publicis studiis frequentabatur, laetus praesentibus, et inanium spe; cum auditum id Poppaeo Sabino. Is, Macedoniae tum intentus, Achaiam quoque curabat. Igitur, quo vera seu falsa anteiret, Toronaeum Thermaeumque sinum praefestinans, mox Euboeam, Aegaei maris insulam, et Piraeeum Atticae orae, dein Corinthiense litus, angustiasque Isthmi evadit: marique alio Nicopolim, Romanam coloniam, ingressus, ibi demum cognoscit, sollertius interrogatum, quisnam foret, dixisse, M. Silano genitum: et, multis sectatorum dilapsis, adscendisse navem, tamquam Italiam peteret. Scripsitque haec Tiberio. Neque nos originem finemve eius rei ultra comperimus.

11. Exitu anni, diu aucta discordia consulum erupit. Nam Trio, facilis capessendis inimicitiis et foro exercitus, ut segnem Regulum ad opprimendos Seiani ministros oblique perstrinxerat. Ille, nisi lacesseretur, modestiae retinens, non modo retudit conlegam,

sed, *ut noxium coniurationis*, ad disquisitionem trahebat. Multisque patrum orantibus, ponerent odia in perniciem itura, mansere infensi ac minitantes, donec magistratu abirent.

LIBER SEXTUS.

Breviarium. Cap. 1. Tiberii foedae libidines. 2. In Seiani et Liviae memoriam saevitur. Togonii adulationem princeps inridet. 3. Gallionis increpat et punit. Paconianus. 4. Latiaris. Dissidium consulum sedat Maximus. 5. Cotta Messallinus accusatus. 6. Tiberii confessio. Tyrannorum occulta supplicia. 7. Caecilianus, Servaeus, Thermus damnati. Delationes crebrae. 8. M. Terentius, ob Seiani amicitiam accusatus, egregie et libere se defendit, et 9. absolvitur. Vestilius se interimit. Plures gregatim accusati.

10. L. Pisonis, praefecti Urbi, mors et funus. 11. Praefecturae urbis origo et progressus. 12. De Sibyllinis carminibus consultatio. 13. Seditio Romae ob gravitatem annonae coercita. 14. Equites Romani coniurationis crimine cadunt.

15. Germanici filiae L. Cassio et M. Vinicio locatae. 16. Foeneratores accusati. Repressae usurae. 17. Liberalitate Caesaris fides refecta. 18. Iterum accusationes maiestatis et 19. omnes societatis cum Seiano rei necati.

20. C. Caesar Claudiam ducit. Tiberii praesagium de Ser. Galba. 21. Ars Chaldaea. Thrasyllus. 22. De fato dubitatio. 23. Asinius Gallus obit. Mors Drusi miseranda. 24. In eum atrox Tiberii animus. 25. Agrippina perit inedia. 26. Cocc. Nerva sponte vita decedit. 27. Mors Aelii Lamiae, Flacci Pomponii, M. Lepidi.

28. Phoenix in Aegypto visa. Super ea narrationes et iudicia.

29. Labeo sponte moritur, invidiam amoliente Tiberio. Scaurus damnationem anteit. 30. Varii cives urbe exacti. Gaetulicus mira fiducia evadit.

31. Parthis Artabanum amoturis et petentibus regem Tiberius dat Phrahatem et, 32. hoc mortuo, Tiridatem destinat. Orienti Vitellium praeficit. 33—35. Parthos Armenii invadunt; hos Albani Hiberique Thessalis orti iuvant. 36. Artabano in Scythiam profugo. 37. Tiridates sufficitur. 38. Romae Tiberius saevire pergit. 39. Poppaeus Sabinus obit.

40. Mors Vibuleni Agrippae, Tigranis, Aemiliae Lepidae. 41. Clitas Cappadoces, regi suo rebelles, reprimit Trebellius. 42. Tiridates insigne regium accipit, 43. mox procerum dissidio pellitur, 44. Artabano restituto.

45. Grave incendium Romae Tiberius liberalitate mitigat. Macro Caligulam captat. 46. Tiberius de successore deliberat. Eius praesagium de Caligula. Morbum dissimulat. 47. Acutia damnatur. Albucilla impietatis in Principem defertur. 48. Arruntius taedio temporum venas resolvit. 49. Papinius se praecipitat. 50. Tiberius defectionem suam tegit, Chariclis medici astu compertam. Finit oppressus. 51. Eius varii casus et mors. Gesta haec annis circiter sex, *Cn. Domitio M. Furio Camillo. Ser. Sulpicio Galba L. Cornelio Sulla. Paullo Fabio L. Vitellio. C. Gestio Gallo M. Servilio Rufo. Q. Plautio Sex. Papinio. Cn. Acerronio C. Pontio Coss.*

1. Cn. Domitius et Camillus Scribonianus consulatum inierant, cum Caesar, tramisso, quod Capreas et Surrentum interluit, freto, Campaniam praelegebat, ambiguus, an urbem intraret, seu, quia contra destinaverat, speciem venturi simulans: et saepe in propinqua degressus, aditis iuxta Tiberim hortis, saxa rursum et solitudinem maris repetiit, pudore scelerum et libidinum: quibus adeo indomitis exarserat, ut more regio pubem ingenuam stupris pollueret, nec formam tantum et decora corpora, sed in his modestam pueritiam, in aliis imagines maiorum, incitamentum cupidinis habebat. Tuncque primum ignota ante vocabula reperta sunt, sellariorum et spintriarum, ex foeditate

loci ac multiplici patientia: praepositique servi, qui quaererent, pertraherent, dona in promptos, minas adversus abnuentes: et, si retinerent propinquus aut parens, vim, raptus, suaque ipsi libita, velut in captos, exercebant.

2. At Romae, principio anni, quasi recens cognitis Liviae flagitiis, ac non pridem etiam punitis, atroces sententiae dicebantur, in effigies quoque ac memoriam eius, et *bona Seiani ablata aerario, ut in fiscum cogerentur:* tamquam referret. Scipiones haec et Silani et Cassii, iisdem ferme aut paullum inmutatis verbis, adseveratione multa censebant: cum repente Togonius Gallus, dum ignobilitatem suam magnis nominibus inserit, per deridiculum auditur. Nam principem orabat, *deligere senatores, ex quis viginti, sorte ducti et ferro accincti, quotiens curiam inisset, salutem eius defenderent.* Crediderat nimirum epistolae, *subsidio sibi alterum ex consulibus* poscentis, *ut tutus a Capreis urbem peteret.* Tiberius tamen, ludibria seriis permiscere solitus, egit gratis benevolentiae patrum: *sed quos omitti posse? quos deligi? Semperne eosdem? an subinde alios? et honoribus perfunctos, an iuvenes? privatos, an e magistratibus? Quam deinde speciem fore, sumentium in limine curiae gladios? Neque sibi vitam tanti, si armis tegenda foret.* Haec adversus Togonium, verbis moderans: neque ultra abolitionem sententiae suadere.

3. At Iunium Gallionem, qui censuerat, *ut praetoriani, actis stipendiis, ius apiscerentur in quatuordecim ordinibus sedendi*, violenter increpuit: velut coram rogitans, *quid illi cum militibus? quos neque dicta imperatoris, neque praemia nisi ab imperatore accipere par esset. Reperisse prorsus, quod d. Augustus non provi-*

derit. *An potius discordiam et seditionem a satellite Seiani quaesitam, qua rudes animos nomine honoris ad corrumpendum militiae morem propelleret?* Hoc pretium Gallio meditatae adulationis tulit, statim curia, deinde Italia exactus: et, quia incusabatur facile toleraturus exsilium, delecta Lesbo, insula nobili et amoena, retrahitur in urbem, custoditurque domibus magistratuum. Iisdem litteris Caesar Sextium Paconianum, praetorium, perculit, magno patrum gaudio, audacem, maleficum, omnium secreta rimantem, delectumque a Seiano, cuius ope dolus C. Caesari pararetur. Quod postquam patefactum, prorupere concepta pridem odia: et summum supplicium decernebatur, ni professus indicium foret.

4. Ut vero Latinium Latiarem ingressus est, accusator ac reus iuxta invisi, gratissimum spectaculum praebebatur. Latiaris, ut retuli, praecipuus olim circumveniendi Titii Sabini, et tunc luendae poenae primus fuit. Inter quae Haterius Agrippa consules anni prioris invasit, *cur, mutua accusatione intenta, nunc silerent? Metum prorsus et noxiam conscientiae pro foedere haberi: at non patribus reticenda, quae audivissent.* Regulus, *manere tempus ultionis, seque coram principe exsecuturum:* Trio, *aemulationem inter collegas, et si qua discordes iecissent, melius oblitterari,* respondit. Urgente Agrippa, Sanquinius Maximus, e consularibus, oravit senatum, *ne curas imperatoris conquisitis insuper acerbitatibus augerent: sufficere ipsum statuendis remediis.* Sic Regulo salus, et Trioni dilatio exitii quaesita. Haterius invisior fuit, quia somno aut libidinosis vigiliis marcidus, et ob segnitiam, quamvis crudelem principem non metuens, inlustribus viris perniciem, inter ganeam ac stupra, meditabatur.

5. Exin Cotta Messallinus, saevissimae cuiusque sententiae auctor, eoque inveterata invidia, ubi primum facultas data, arguitur pleraque: C. Caesarem, quasi incestae virilitatis, et, cum die natali Augustae inter sacerdotes epularetur, novendialem eam coenam dixisse: querensque de potentia M. Lepidi ac L. Arruntii, cum quibus ob rem pecuniariam disceptabat, addidisse: *Illos quidem senatus, me autem tuebitur Tiberiolus meus.* Neque cuncta a primoribus civitatis revincebatur: iisque instantibus, ad imperatorem provocavit. Nec multo post litterae adferuntur, quibus, in modum defensionis, repetito inter se atque Cottam amicitiae principio, crebrisque eius officiis commemoratis, ne verba prave detorta, neu convivalium fabularum simplicitas in crimen duceretur, postulavit. Insigne visum est earum Caesaris litterarum initium.

6. Nam his verbis exorsus est: *Quid scribam vobis, P. C., aut quomodo scribam, aut quid omnino non scribam hoc tempore, dii me deaeque peius perdant, quam perire me quotidie sentio, si scio.* Adeo facinora atque flagitia sua ipsi quoque in supplicium verterant. Neque frustra praestantissimus sapientiae firmare solitus est, si recludantur tyrannorum mentes, posse adspici laniatus et ictus; quando, ut corpora verberibus, ita saevitia, libidine, malis consultis, animus dilaceretur. Quippe Tiberium non fortuna, non solitudines protegebant, quin tormenta pectoris suasque ipse poenas fateretur.

7. Tum, facta patribus potestate statuendi de Caeciliano senatore, qui plurima adversum Cottam prompserat, placitum, eandem poenam inrogari, quam in Aruseium et Sanquinium, accusatores L. Arruntii. Quo non aliud honorificentius Cottae evenit; qui nobilis

quidem, sed egens ob luxum, per flagitia infamis, sanctissimis Arruntii artibus dignitate ultionis aequabatur. Quintus Servaeus posthac, et Minutius Thermus inducti: Servaeus, praetura functus, et quondam Germanici comes: Minucius, equestri loco; modeste habita Seiani amicitia: unde illis maior miseratio. Contra Tiberius, praecipuos ad scelera increpans, admonuit C. Cestium patrem, dicere senatui, quae sibi scripsisset: suscepitque Cestius accusationem. Quod maxime exitiabile tulere illa tempora, cum primores senatus infimas etiam delationes exercerent, alii propalam, multi per occultum: neque discerneres alienos a coniunctis, amicos ab ignotis, quid repens, aut vetustate obscurum: perinde, in foro, in convivio, quaqua de re locuti, incusabantur, ut quis praevenire et reum destinare properat; pars ad subsidium sui, plures infecti quasi valetudine et contactu. Sed Minucius et Servaeus damnati indicibus accessere. Tractique sunt in casum eundem Iulius Africanus, e Santonis, Gallica civitate, Seius Quadratus: originem non reperi. Neque sum ignarus, a plerisque scriptoribus omissa multorum pericula et poenas, dum copia fatiscunt, aut, quae ipsis nimia et maesta fuerant, ne pari taedio lecturos adficerent, verentur. Nobis pleraque digna cognitu obvenere, quamquam ab aliis incelebrata.

8. Nam ea tempestate, qua Seiani amicitiam ceteri falso exuerant, ausus est eques Romanus, M. Terentius, ob id reus, amplecti, ad hunc modum apud senatum ordiendo: *Fortunae quidem meae fortasse minus expediat, adgnoscere crimen, quam abnuere. Sed, utcunque casura res est, fatebor, et fuisse me Seiano amicum, et, ut essem, expetisse, et, postquam adeptus eram, laetatum. Videram conlegam patris regendis praetoriis*

cohortibus; mox urbis et militiae munia simul obeuntem. Illius propinqui et adfines honoribus augebantur: ut quisque Seiano intimus, ita ad Caesaris amicitiam validus: contra, quibus infensus esset, metu ac sordibus conflictabantur. Nec quemquam exemplo adsumo: cunctos, qui novissimi consilii expertes fuimus, meo unius discrimine defendam. Non enim Seianum Vulsiniensem, sed Claudiae et Iuliae domus partem, quas adfinitate occupaverat, tuum, Caesar, generum, tui consulatus socium, tua officia in republ. capessentem, colebamus. Non est nostrum, aestimare, quem supra ceteros, et quibus de caussis extollas. Tibi summum rerum iudicium dii dedere: nobis obsequii gloria relicta est. Spectamus porro, quae coram habentur, cui ex te opes, honores, quis plurima iuvandi nocendive potentia: quae Seiano fuisse, nemo negaverit. Abditos principis sensus, et si quid occultius parat, exquirere, inlicitum, anceps: nec ideo adsequare. Ne, P. C., ultimum Seiani diem, sed sedecim annos cogitaveritis. Etiam Satrium atque Pomponium venerabamur: libertis quoque ac ianitoribus eius notescere, pro magnifico accipiebatur. Quid ergo? indistincta haec defensio et promiscua dabitur? Immo iustis terminis dividatur. Insidiae in rempubl., consilia caedis adversum imperatorem, puniantur: de amicitia et officiis idem finis et te, Caesar, et nos absolverit.

9. Constantia orationis, et, quia repertus erat, qui efferret, quae omnes animo agitabant, eo usque potuere, ut accusatores eius, additis, quae ante deliquerant, exsilio aut morte multarentur. Secutae dehinc Tiberii litterae in Sex. Vestilium, praetorium, quem Druso fratri percarum, in cohortem suam transtulerat. Caussa offensionis Vestilio fuit, seu composuerat quaedam in C. Caesarem, ut inpudicum, sive ficto habita fides.

Atque ob id convictu principis prohibitus, cum senili manu ferrum tentavisset, obligavit venas: precatusque per codicillos, inmiti rescripto, venas resolvit. Acervatim ex eo Annius Pollio, Appius Silanus, Scauro Mamerco simul ac Sabino Calvisio, maiestatis postulantur, et Vinicianus Pollioni patri adiiciebatur, clari genus, et quidam summis honoribus. Contremuerantque patres, (nam quotus quisque adfinitatis aut amicitiae tot inlustrium virorum expers erat?) ni Celsus, urbanae cohortis tribunus, tum inter indices, Appium et Calvisium discrimini exemisset. Caesar Pollionis ac Viniciani Scaurique caussam, ut ipse cum senatu nosceret, distulit, datis quibusdam in Scaurum tristibus notis.

10. Ne feminae quidem exsortes periculi, quia occupandae reipubl. argui non poterant, ob lacrimas incusabantur: necataque est anus Vitia, Fufii Gemini mater, quod filii necem flevisset. Haec apud senatum: nec secus apud principem Vescularius Atticus ac Iulius Marinus ad mortem aguntur, e vetustissimis familiarium, Rhodum secuti et apud Capreas individui. Vescularius insidiarum in Libonem internuntius: Marino participe, Seianus Curtium Atticum oppresserat. Quo laetius acceptum, sua exempla in consultores recidisse.

Per idem tempus L. Piso pontifex, rarum in tanta claritudine, fato obiit; nullius servilis sententiae sponte auctor, et, quotiens necessitas ingrueret, sapienter moderans. Patrem ei censorium fuisse memoravi: aetas ad octogesimum annum processit: decus triumphale in Thracia meruerat. Sed praecipua ex eo gloria, quod praefectus urbi recens continuam potestatem, et insolentia parendi graviorem, mire temperavit.

11. Namque antea, profectis domo regibus, ac mox

magistratibus, ne urbs sine imperio foret, in tempus deligebatur, qui ius redderet, ac subitis mederetur. Feruntque ab Romulo Dentrem Romulium, post ab Tullo Hostilio Numam Marcium, et ab Tarquinio Superbo Spurium Lucretium inpositos. Dein consules mandabant: duratque simulacrum, quotiens ob ferias Latinas praeficitur, qui consulare munus usurpet. Ceterum Augustus bellis civilibus Cilnium Maecenatem, equestris ordinis, cunctis apud Romam atque Italiam praeposuit. Mox, rerum potitus, ob magnitudinem populi, ac tarda legum auxilia, sumpsit e consularibus, qui coerceret servitia et quod civium audacia turbidum, nisi vim metuat. Primusque Messalla Corvinus eam potestatem, et paucos intra dies finem, accepit, quasi nescius exercendi. Tum Taurus Statilius, quamquam provecta aetate, egregie toleravit. Dein Piso, viginti per annos pariter probatus, publico funere, ex decretò senatus, celebratus est.

12. Relatum inde ad patres a Quintiliano, tribuno plebei, de libro Sibyllae, quem Caninius Gallus quindecimvirum recipi inter ceteros eiusdem vatis, et ea de re senatusconsultum, postulaverat: quo per discessionem facto, misit litteras Caesar, modice tribunum increpans, *ignarum antiqui moris ob iuventam.* Gallo exprobrabat, *quod scientiae caerimoniarumque vetus, incerto auctore, ante sententiam collegii, non, ut adsolet, lecto per magistros aestimatoque carmine, apud infrequentem senatum egisset.* Simul commonefecit: *quia multa vana sub nomine celebri vulgabantur, sanxisse Augustum, quem intra diem ad praetorem urbanum deferrentur, neque habere privatim liceret.* Quod a maioribus quoque decretum erat, post exustum sociali bello Capitolium, quaesitis Samo, Ilio, Erythris, per

Africam etiam ac Siciliam et Italicas colonias, carminibus Sibyllae, una seu plures fuere, datoque sacerdotibus negotio, quantum humana ope potuissent, vera discernere. Igitur tunc quoque notioni quindecimvirum is liber subiicitur.

13. Iisdem consulibus, gravitate annonae iuxta seditionem ventum: multaque, et plures per dies, in theatro licentius efflagitata, quam solitum adversum imperatorem. Quis commotus, incusavit magistratus patresque, *quod non publica auctoritate populum coercuissent:* addiditque, *quibus e provinciis, et quanto maiorem, quam Augustus, rei frumentariae copiam advectaret.* Ita castigandae plebi compositum senatusconsultum, prisca severitate: neque segnius consules edixere: silentium ipsius non civile, ut crediderat, sed in superbiam accipiebatur.

14. Fine anni Geminius, Celsus, Pompeius, equites Romani, cecidere coniurationis crimine. Ex quis Geminius prodigentia opum ac mollitia vitae amicus Seiano; nihil ad serium. Et Iulius Celsus, tribunus, in vinclis laxatam catenam et circumdatam in diversum tendens, suam ipse cervicem perfregit. At Rubrio Fabato, tamquam, desperatis rebus Romanis, Parthorum ad misericordiam fugeret, custodes additi. Sane is repertus apud Fretum Siciliae retractusque per centurionem, nullas probabiles caussas longinquae peregrinationis adferebat. Mansit tamen incolumis, oblivione magis, quam clementia.

15. Servio Galba, L. Sulla coss. diu quaesito, quos neptibus suis maritos destinaret Caesar, postquam instabat virginum aetas, L. Cassium, M. Vinicium legit. Vinicio oppidanum genus: Calibus ortus, patre atque avo consularibus, cetera equestri familia erat: mitis

ingenio et comptae facundiae. Cassius plebeii Romae generis, verum antiqui honoratique, et severa patris disciplina eductus, facilitate saepius, quam industria, commendabatur. Huic Drusillam, Vinicio Iuliam, Germanico genitas, coniungit: superque ea re senatui scripsit, levi cum honore iuvenum. Dein, redditis absentiae caussis admodum vagis, flexit ad graviora et offensiones ob rempubl. coeptas, utque Macro praefectus tribunorumque et centurionum pauci secum introirent, quotiens curiam ingrederetur, petivit; factoque large, et sine praescriptione generis aut numeri, senatusconsulto, ne tecta quidem urbis, adeo publicum consilium numquam adiit, deviis plerumque itineribus ambigens patriam et declinans.

16. Interea magna vis accusatorum in eos inrupit, qui pecunias foenore auctitabant, adversum legem dictatoris Caesaris, qua de modo credendi possidendique intra Italiam cavetur; omissam olim, quia privato usui bonum publicum postponitur. Sane vetus urbi foenebre malum, et seditionum discordiarumque creberrima caussa: eoque cohibebatur, antiquis quoque et minus corruptis moribus. Nam primo duodecim tabulis sanctum, ne quis unciario foenore amplius exerceret, cum antea ex libidine locupletium agitaretur: dein rogatione tribunicia ad semuncias redacta, postremo vetita versura. Multisque plebis scitis obviam itum fraudibus, quae, totiens repressae, miras per artes rursum oriebantur. Sed tum Gracchus praetor, cui ea quaestio evenerat, multitudine periclitantium subactus, retulit ad senatum: trepidique patres (neque enim quisquam tali culpa vacuus) veniam a principe petivere: et, concedente, annus in posterum sexque menses

dati, quis, secundum iussa legis, rationes familiares quisque componerent.

17. Hinc inopia rei numariae, commoto simul omnium aere alieno; et quia, tot damnatis, bonisque eorum divenditis, signatum argentum fisco vel aerario adtinebatur. Ad hoc senatus praescripserat, duas quisque foenoris partes in agris per Italiam conlocaret. Sed creditores in solidum adpellabant: nec decorum adpellatis, minuere fidem. Ita primo concursatio et preces: dein strepere praetoris tribunal: eaque, quae remedio quaesita, venditio et emptio, in contrarium mutari, quia foeneratores omnem pecuniam mercandis agris condiderant. Copiam vendendi secuta vilitate, quanto quis obaeratior, aegrius distrahebant; multique fortunis provolvebantur: eversio rei familiaris dignitatem ac famam praeceps dabat: donec tulit opem Caesar, disposito per mensas millies sestertio, factaque mutuandi copia sine usuris per triennium, si debitor populo in duplum praediis cavisset. Sic refecta fides, et paullatim privati quoque creditores reperti. Neque emptio agrorum exercita ad formam senatusconsulti; acribus, ut ferme talia, initiis, incurioso fine.

18. Dein redeunt priores metus, postulato maiestatis Considio Proculo: qui, nullo pavore diem natalem celebrans, raptus in curiam, pariterque damnatus interfectusque. Et sorori eius Sanciae aqua atque igni interdictum, accusante Q. Pomponio. Is moribus inquies, haec et huiuscemodi a se factitari praetendebat, ut, parta apud principem gratia, periculis Pomponii Secundi fratris mederetur. Etiam in Pompeiam Macrinam exsilium statuitur, cuius maritum Argolicum, socerum Laconem, e primoribus Achaeorum, Caesar adflixerat. Pater quoque inlustris eques Romanus, ac

frater praetorius, cum damnatio instaret, se ipsi interfecere. Datum erat crimini, quod Theophanem Mitylenaeum, proavum eorum, Cn. Magnus inter intimos habuisset: quodque defuncto Theophani caelestes honores Graeca adulatio tribuerat.

19. Post quos Sex. Marius, Hispaniarum ditissimus, defertur incestasse filiam, et saxo Tarpeio deiicitur. Ac, ne dubium haberetur, magnitudinem pecuniae malo vertisse, aurarias eius, quamquam publicarentur, sibimet Tiberius seposuit. Inritatusque suppliciis, cunctos, qui carcere adtinebantur accusati societatis cum Seiano, necari iubet. Iacuit inmensa strages: omnis sexus, omnis aetas: inlustres, ignobiles, dispersi, aut aggerati. Neque propinquis aut amicis adsistere, inlacrymare, ne visere quidem diutius, dabatur; sed circumiecti custodes, et in maerorem cuiusque intenti, corpora putrefacta adsectabantur, dum in Tiberim traherentur: ubi fluitantia, aut ripis adpulsa, non cremare quisquam, non contingere. Interciderat sortis humanae commercium vi metus: quantumque saevitia glisceret, miseratio arcebatur.

20. Sub idem tempus C. Caesar, discedenti Capreas avo comes, Claudiam, M. Silani filiam, coniugio accepit; inmanem animum subdola modestia tegens, non damnatione matris, non exsilio fratrum rupta voce, qualem diem Tiberius induisset, pari habitu, haud multum distantibus verbis. Unde mox scitum Passieni, oratoris, dictum percrebuit: *neque meliorem unquam servum, neque deteriorem dominum fuisse.* Non omiserim praesagium Tiberii de Ser. Galba, tum consule: quem accitum, et diversis sermonibus pertentatum, postremo Graecis verbis in hanc sententiam adlocutus, *Et tu, Galba, quandoque degustabis imperium,*

seram ac brevem potentiam significans, scientia Chaldaeorum artis, cuius apiscendae otium apud Rhodum, magistrum Thrasyllum habuit, peritiam eius hoc modo expertus.

21. Quotiens super tali negotio consultaret, edita domus parte ac liberti unius conscientia utebatur. Is litterarum ignarus, corpore valido, per avia ac derupta (nam saxis domus inminet) praeibat eum, cuius artem experiri Tiberius statuisset, et regredientem, si vanitatis aut fraudum suspicio incesserat, in subiectum mare praecipitabat, ne index arcani existeret. Igitur Thrasyllus, iisdem rupibus inductus, postquam percunctantem commoverat, imperium ipsi, et futura sollerter patefaciens, interrogatur, *an suam quoque genitalem horam comperisset: quem tum annum, qualem diem haberet?* Ille, positus siderum ac spatia dimensus, haerere primo, dein pavescere, et, quantum introspiceret, magis ac magis trepidus admirationis et metus, postremo exclamat, *ambiguum sibi ac prope ultimum discrimen instare.* Tum complexus eum Tiberius, *praescium periculorum et incolumem fore,* gratatur; quaeque dixerat, oraculi vice accipiens, inter intimos amicorum tenet.

22. Sed mihi, haec ac talia audienti, in incerto iudicium est, fatone res mortalium et necessitate inmutabili, an forte volvantur. Quippe sapientissimos veterum, quique sectam eorum aemulantur, diversos reperies; ac multis insitam opinionem, *non initia nostri, non finem, non denique homines diis curae. Ideo creberrime et tristia in bonos, et laeta apud deteriores esse.* Contra alii, *fatum quidem congruere rebus,* putant, *sed non e vagis stellis, verum apud principia et nexus naturalium caussarum: ac tamen electionem vitae* nobis relinquunt; *quam ubi elegeris, certum inminentium ordinem. Neque*

mala vel bona, quae vulgus putet: multos, qui conflictari adversis videantur, beatos, ac plerosque, quamquam magnas per opes, miserrimos; si illi gravem fortunam constanter tolerent, hi prospera inconsulte utantur. Ceterum plurimis mortalium non eximitur, quin *primo cuiusque ortu ventura destinentur: sed quaedam secus, quam dicta sint, cadere, fallaciis ignara dicentium. Ita corrumpi fidem artis, cuius clara documenta et antiqua aetas et nostra tulerit.* Quippe a filio eiusdem Thrasylli praedictum Neronis imperium in tempore memorabitur, ne nunc incepto longius abierim.

23. Iisdem consulibus Asinii Galli mors vulgatur, quem egestate cibi peremptum haud dubium: sponte, vel necessitate, incertum habebatur: consultusque Caesar, an sepeliri sineret, non erubuit permittere, ultroque incusare casus, qui reum abstulissent, antequam coram convinceretur. Scilicet, medio triennio defuerat tempus subeundi iudicium consulari seni, tot consularium parenti. Drusus deinde exstinguitur, cum se miserandis alimentis, mandendo e cubili tomento, nonum ad diem detinuisset. Tradidere quidam, praescriptum fuisse Macroni, si arma ab Seiano tentarentur, extractum custodia iuvenem (nam in palatio adtinebatur) ducem populo imponere. Mox, quia rumor incedebat, fore, ut nurui ac nepoti conciliaretur Caesar, saevitiam quam poenitentiam maluit.

24. Quin et invectus in defunctum, probra corporis, exitiabilem in suos, infensum reipubl. animum obiecit: recitarique factorum dictorumque eius descripta per dies iussit. Quo non aliud atrocius visum: adstitisse tot per annos, qui vultum, gemitus, occultum etiam murmur exciperent: et potuisse avum audire, legere, in publicum promere, vix fides · nisi quod Actii

centurionis et Didymi liberti epistolae servorum nomina praeferebant, ut quis egredientem cubiculo Drusum pulsaverat, exterruerat. Etiam sua verba centurio, saevitiae plena, tamquam egregium, vocesque deficientis adiecerat, quis primo (alienationem mentis simulans) quasi per dementiam, funesta Tiberio, mox, ubi exspes vitae fuit, meditatas compositasque diras inprecabatur: *ut, quemadmodum nurum filiumque fratris et nepotes domumque omnem caedibus complevisset, ita poenas nomini generique maiorum et posteris exsolveret.* Obturbabant quidem patres, specie detestandi: sed penetrabat pavor et admiratio, callidum olim, et tegendis sceleribus obscurum, huc confidentiae venisse, ut, tamquam dimotis parietibus, ostenderet nepotem sub verbere centurionis, inter servorum ictus, extrema vitae alimenta frustra orantem.

25. Nondum is dolor exoleverat, cum de Agrippina auditum, quam, interfecto Seiano, spe sustentatam, provixisse reor, et, postquam nihil de saevitia remittebatur, voluntate exstinctam: nisi si, negatis alimentis, adsimulatus est finis, qui videretur sponte sumptus. Enimvero Tiberius foedissimis criminationibus exarsit, inpudicitiam arguens, et Asinium Gallum adulterum, eiusque morte ad taedium vitae compulsam. Sed Agrippina, aequi inpatiens, dominandi avida, virilibus curis feminarum vitia exuerat. *Eodem die defunctam, quo biennio ante Seianus poenas luisset, memoriaeque id prodendum,* addidit Caesar: iactavitque, *quod non laqueo strangulata, neque in Gemonias proiecta foret.* Actae ob id grates, decretumque, *ut quintumdecimum Kal. Novembris, utriusque necis die, per omnis annos, donum Iovi sacraretur.*

26. Haud multo post Cocceius Nerva, continuus

principis, omnis divini humanique iuris sciens, integro statu, corpore inlaeso, moriendi consilium cepit. Quod ut Tiberio cognitum, adsidere, caussas requirere, addere preces, fateri postremo, *grave conscientiae, grave famae suae, si proximus amicorum, nullis moriendi rationibus, vitam fugeret.* Aversatus sermonem Nerva, abstinentiam cibi coniunxit. Ferebant gnari cogitationum eius, quanto propius mala reipubl. viseret, ira et metu, dum integer, dum intentatus, honestum finem voluisse. Ceterum Agrippinae pernicies, quod vix credibile, Plancinam traxit. Nupta olim Cn. Pisoni, et palam laeta morte Germanici, cum Piso caderet, precibus Augustae, nec minus inimicitiis Agrippinae defensa erat: ut odium et gratia desiere, ius valuit; petitaque criminibus haud ignotis, sua manu, sera magis quam inmerita, supplicia persolvit.

27. Tot luctibus funesta civitate, pars maeroris fuit, quod Iulia, Drusi filia, quondam Neronis uxor, denupsit in domum Rubellii Blandi, cuius avum, Tiburtem, equitem Romanum, plerique meminerant. Extremo anni mors Aelii Lamiae funere censorio celebrata, qui, administrandae Syriae imagine tandem exsolutus, urbi praefuerat. Genus illi decorum; vivida senectus; et non permissa provincia dignationem addiderat. Exin, Flacco Pomponio Syriae propraetore defuncto, recitantur Caesaris litterae, quis incusabat, *egregium quemque et regendis exercitibus idoneum abnuere id munus: seque ea necessitudine ad preces cogi, per quas consularium aliqui capessere provincias adigerentur:* oblitus Arruntium, ne in Hispaniam pergeret, decimum iam annum adtineri. Obiit eodem anno et M. Lepidus, de cuius moderatione atque sapientia in prioribus libris satis conlocavi. Neque nobilitas diu-

tius demonstranda est: quippe Aemilium genus fecundum bonorum civium, et qui eadem familia, corruptis moribus, inlustri tamen fortuna egere.

28. Paullo Fabio, L. Vitellio coss. post longum saeculorum ambitum, avis phoenix in Aegyptum venit, praebuitque materiem doctissimis indigenarum et Graecorum, multa super eo miraculo disserendi. De quibus congruunt, et plura ambigua, sed cognitu non absurda, promere libet. Sacrum Soli id animal, et ore ac distinctu pinnarum a ceteris avibus diversum, consentiunt, qui formam eius definiere. De numero annorum varia traduntur. Maxime vulgatum quingentorum spatium. Sunt, qui adseverent, mille quadringentos sexaginta unum interiici; prioresque alites Sesostride primum, post Amaside dominantibus, dein Ptolemaeo, qui ex Macedonibus tertius regnavit, in civitatem, cui Heliopolis nomen, advolavisse, multo ceterarum volucrum comitatu, novam faciem mirantium. Sed antiquitas quidem obscura: inter Ptolemaeum ac Tiberium minus ducenti quinquaginta anni fuerunt. Unde nonnulli falsum hunc phoenicem, neque Arabum e terris credidere, nihilque usurpavisse ex his, quae vetus memoria firmavit. Confecto quippe annorum numero, ubi mors propinquet, suis in terris struere nidum, eique vim genitalem adfundere, ex qua foetum oriri: et primam adulto curam sepeliendi patris: neque id temere, sed sublato myrrhae pondere, tentatoque per longum iter, ubi par oneri, par meatui sit, subire patrium corpus, inque Solis aram perferre atque adolere. Haec incerta et fabulosis aucta. Ceterum adspici aliquando in Aegypto eam volucrem non ambigitur.

29. At Romae, caede continua, Pomponius Labeo, quem praefuisse Moesiae retuli, per abruptas venas

sanguinem effudit; aemulataque est coniunx Paxaea. Nam promptas eiusmodi mortes metus carnificis faciebat; et quia damnati, publicatis bonis, sepultura prohibebantur: eorum, qui de se statuebant, humabantur corpora, manebant testamenta, pretium festinandi. Sed Caesar, missis ad senatum litteris, disseruit, *morem fuisse maioribus, quotiens dirimerent amicitias, interdicere domo, eumque finem gratiae ponere: id se repetivisse in Labeone. Atque illum, quia male administratae provinciae aliorumque criminum urgebatur, culpam invidia velavisse: frustra conterrita uxore, quam, etsi nocentem, periculi tamen expertem fuisse.* Mamercus dein Scaurus rursum postulatur, insignis nobilitate et orandis caussis, vita probrosus. Nihil hunc amicitia Seiani, sed labefecit haud minus validum ad exitia Macronis odium, qui easdem artes occultius exercebat: detuleratque argumentum tragoediae, a Scauro scriptae, additis versibus, qui in Tiberium flecterentur. Verum ab Servilio et Cornelio, accusatoribus, adulterium Liviae, Magorum sacra obiectabantur. Scaurus, ut dignum veteribus Aemiliis, damnationem anteit; hortante Sextia uxore, quae incitamentum mortis et particeps fuit.

30. Ac tamen accusatores, si facultas incideret, poenis adficiebantur: ut Servilius Corneliusque, perdito Scauro famosi, quia pecuniam a Vario Ligure, omittendae delationis, ceperant, in insulas, interdicto igni atque aqua, demoti sunt. Et Abudius Ruso, functus aedilitate, dum Lentulo Gaetulico, sub quo legioni praefuerat, periculum facessit, quod is Seiani filium generum destinasset, ultro damnatur, atque urbe exigitur. Gaetulicus ea tempestate superioris Germaniae legiones curabat, mirumque amorem adsecutus erat;

effusae clementiae, modicus severitate, et proximo quoque exercitui, per L. Apronium socerum, non ingratus. Unde fama constans, ausum mittere ad Caesarem litteras, *Adfinitatem sibi cum Seiano haud sponte, sed consilio Tiberii, coeptam: perinde se, quam Tiberium, falli potuisse. Neque errorem eundem illi sine fraude, aliis exitio habendum. Sibi fidem integram, et, si nullis insidiis peteretur, mansuram: successorem non aliter, quam indicium mortis, accepturum. Firmarent velut foedus, quo princeps ceterarum rerum potiretur, ipse provinciam retineret.* Haec, mira quamquam, fidem ex eo trahebant, quod unus omnium Seiani adfinium incolumis multaque gratia mansit: reputante Tiberio publicum sibi odium, extremam aetatem, magisque fama, quam vi, stare res suas.

31. C. Cestio, M. Servilio coss. nobiles Parthi in urbem venere, ignaro rege Artabano. Is, metu Germanici fidus Romanis, aequabilis in suos, mox superbiam in nos, saevitiam in populares sumpsit; fretus bellis, quae secunda adversum circumiectas nationes exercuerat, et senectutem Tiberii, ut inermem, despiciens, avidusque Armeniae, cui, defuncto rege Artaxia, Arsacen, liberorum suorum veterrimum, inposuit, addita contumelia, et missis, qui gazam, a Vonone relictam in Syria Ciliciaque, reposcerent, simul veteres Persarum ac Macedonum terminos, seque invasurum possessa Cyro, et post Alexandro, per vaniloquentiam ac minas iaciebat. Sed Parthis mittendi secretos nuntios validissimus auctor fuit Sinnaces, insigni familia, ac perinde opibus, et proximus huic Abdus, ademptae virilitatis. Non despectum id apud barbaros, ultroque potentiam habet. Ii, adscitis et aliis primoribus, quia neminem gentis Arsacidarum summae rei imponere

poterant, interfectis ab Artabano plerisque, aut nondum adultis, Phrahaten, regis Phrahatis filium, Roma poscebant: *Nomine tantum et auctore opus, ut sponte Caesaris, ut genus Arsacis, ripam apud Euphratis cerneretur.*

32. Cupitum id Tiberio. Ornat Phrahaten, accingitque paternum ad fastigium: destinata retinens, consiliis et astu res externas moliri, arma procul habere. Interea, cognitis insidiis, Artabanus tardari metu, modo cupidine vindictae inardescere. Et barbaris cunctatio servilis, statim exsequi regium videtur. Valuit tamen utilitas, ut Abdum, specie amicitiae vocatum ad epulas, lento veneno inligaret; Sinnacen dissimulatione ac donis, simul per negotia, moraretur. Et Phrahates apud Syriam, dum, omisso cultu Romano, cui per tot annos insueverat, instituta Parthorum insumit, patriis moribus inpar, morbo absumptus est. Sed non Tiberius omisit incepta. Tiridaten, sanguinis eiusdem, aemulum Artabano, reciperandaeque Armeniae Iberum Mithridaten deligit, conciliatque fratri Pharasmani, qui gentile imperium obtinebat: et cunctis, quae apud Orientem parabantur, L. Vitellium praefecit. Eo de homine, haud sum ignarus, sinistram in urbe famam, pleraque foeda memorari: ceterum regendis provinciis prisca virtute egit. Unde regressus, et formidine C. Caesaris, familiaritate Claudii, turpe in servitium mutatus, exemplar apud posteros adulatorii dedecoris habetur: cesseruntque prima postremis, et bona iuventae senectus flagitiosa oblitteravit.

33. At ex regulis, prior Mithridates Pharasmanen perpulit, dolo et vi conatus suos iuvare: repertique corruptores ministros Arsacis multo auro ad scelus cogunt: simul Iberi magnis copiis Armeniam inrum-

punt, et urbe Artaxata potiuntur. Quae postquam Artabano cognita, filium Oroden ultorem parat, datque Parthorum copias, mittit, qui auxilia mercede facerent. Contra Pharasmanes adiungere Albanos, accire Sarmatas; quorum sceptuchi, utrimque donis acceptis, more gentico, diversa induere. Sed Iberi, locorum potentes, Caspia via Sarmatam in Armenios raptim effundunt. At qui Parthis adventabant, facile arcebantur: cum alios incessus hostis clausisset; unum reliquum, mare inter et extremos Albanorum montes, aestas impediret: quia flatibus Etesiarum implentur vada; hibernus Auster revolvit fluctus, pulsoque introrsus freto, brevia littorum nudantur.

34. Interim Oroden, sociorum inopem, auctus auxilio Pharasmanes vocare ad pugnam, et detrectantem incessere, adequitare castris, infensare pabula: ac saepe, in modum obsidii, stationibus cingebat: donec Parthi, contumeliarum insolentes, circumsisterent regem, poscerent proelium. Atque illis sola in equite vis: Pharasmanes et pedite valebat. Nam Iberi Albanique, saltuosos locos incolentes, duritiae patientiaeque magis insuevere. Feruntque se Thessalis ortos, qua tempestate Iaso, post avectam Medeam, genitosque ex ea liberos, inanem mox regiam Aeetae vacuosque Colchos repetivit. Multaque de nomine eius, et oraculum Phryxi celebrant. Nec quisquam ariete sacrificaverit, credito, vexisse Phryxum: sive id animal, seu navis insigne fuit. Ceterum, directa utrimque acie, Parthus *imperium Orientis, claritudinem Arsacidarum; contraque ignobilem Iberum mercenario milite,* disserebat: Pharasmanes, *integros semet a Parthico dominatu: quanto maiora peterent, plus decoris victores, aut, si terga darent, flagitii atque periculi laturos.* Simul horri-

dam suorum aciem, picta auro Medorum agmina; hinc viros, inde praedam ostendere.

35. Enimvero apud Sarmatas non una vox ducis: se quisque stimulant, *ne pugnam per sagittas inirent; impetu et cominus praeveniendum.* Variae hinc bellantium species; cum Parthus, sequi vel fugere pari arte suetus, distraheret turmas, spatium ictibus quaereret: Sarmatae, omisso arcu, quo brevius valent, contis gladiisque ruerent; modo equestris proelii more, frontis et tergi vices: aliquando, ut conferta acies, corporibus et pulsu armorum pellerent, pellerentur. Iamque et Albani Iberique prensare, detrudere, ancipitem pugnam hostibus facere. Quos super eques, et a propioribus vulneribus pedites adflictabant. Inter quae Pharasmanes Orodesque, dum strenuis adsunt, aut dubitantibus subveniunt, conspicui, eoque gnari, clamore, telis, equis concurrunt: instantius Pharasmanes: nam vulnus per galeam adegit; nec iterare valuit, praelatus equo, et fortissimis satellitum protegentibus saucium. Fama tamen occisi, falso credita, exterruit Parthos, victoriamque concessere.

36. Mox Artabanus tota mole regni ultum iit. Peritia locorum ab Iberis melius pugnatum. Nec ideo abscedebat, ni, contractis legionibus, Vitellius, et subdito rumore, tamquam Mesopotamiam invasurus, metum Romani belli fecisset. Tum omissa Armenia, versaeque Artabani res; inliciente Vitellio, *desererent regem, saevum in pace, et adversis proeliorum exitiosum.* Igitur Sinnaces, quem antea infensum memoravi, patrem Abdagesen aliosque occultos consilii, et tunc continuis cladibus promptiores, ad defectionem trahit: adfluentibus paullatim, qui, metu magis, quam benevolentia, subiecti, repertis auctoribus, sustulerant ani-

mum. Nec iam aliud Artabano reliquum, quam, si qui externorum corpori custodes aderant, suis quisque sedibus extorres, quis neque boni intellectus, neque mali cura, sed mercede aluntur, ministri sceleribus. His adsumptis, in longinqua et contermina Scythiae fugam maturavit, spe auxilii, (quia Hyrcanis Carmaniisque per adfinitatem innexus erat) atque interim posse Parthos, absentium aequos, praesentibus mobiles, ad poenitentiam mutari.

37. At Vitellius, profugo Artabano, et flexis ad novum regem popularium animis, hortatus Tiridaten, *parata capessere*, robur legionum sociorumque ripam ad Euphratis ducit. Sacrificantibus, cum hic more Romano suovetaurilia daret, ille equum placando amni adornasset, nuntiavere accolae, Euphraten nulla imbrium vi, sponte et inmensum adtolli; simul albentibus spumis, in modum diadematis, sinuare orbes; auspicium prosperi transgressus. Quidam callidius interpretabantur, *initia conatus secunda, neque diuturna: quia eorum, quae terra caelove portenderentur, certior fides; fluminum instabilis natura simul ostenderet omina raperetque.* Sed ponte navibus effecto, tramissoque exercitu, primus Ornospades multis equitum millibus in castra venit: exsul quondam, et Tiberio, cum Dalmaticum bellum conficeret, haud inglorius auxiliator, eoque civitate Romana donatus: mox, repetita amicitia regis, multo apud eum honore, praefectus campis, qui Euphrate et Tigre, inclutis amnibus, circumflui, Mesopotamiae nomen acceperunt. Neque multo post Sinnaces auget copias: et columen partium Abdageses gazam et paratus regios adiicit. Vitellius, ostentasse Romana arma satis ratus, monet Tiridaten primoresque: hunc, *Phrahatis avi et altoris Caesaris*

quae utrobique pulchra, meminerit: illos, *obsequium in regem, reverentiam in nos, decus quisque suum et fidem retinerent.* Exin cum legionibus in Syriam remeavit.

38. Quae duabus aestatibus gesta, coniunxi, quo requiesceret animus a domesticis malis. Non enim Tiberium, quamquam triennio post caedem Seiani, quae ceteros mollire solent, tempus, preces, satias, mitigabant, quin incerta, vel abolita, pro gravissimis et recentibus puniret. Eo metu Fulcinius Trio, ingruentis accusatores haud perpessus, supremis tabulis multa et atrocia in Macronem ac praecipuos libertorum Caesaris composuit, ipsi fluxam senio mentem, et continuo abscessu velut exsilium obiectando. Quae, ab heredibus occultata, recitari Tiberius iussit: patientiam libertatis alienae ostentans, et contemptor suae infamiae, an scelerum Seiani diu nescius, mox quoquo modo dicta vulgari malebat, veritatisque, cui adulatio officit, per probra saltem gnarus fieri. Iisdem diebus Granius Martianus, senator, a C. Graccho maiestatis postulatus, vim vitae suae adtulit: Tatiusque Gratianus, praetura functus, lege eadem extremum ad supplicium damnatus.

39. Nec dispares Trebellieni Rufi et Sextii Paconiani exitus. Nam Trebellienus sua manu cecidit; Paconianus in carcere, ob carmina illic in principem factitata, strangulatus est. Haec Tiberius non mari, ut olim, divisus, neque per longinquos nuntios accipiebat, sed urbem iuxta; eodem ut die, vel noctis interiectu, litteris consulum rescriberet: quasi adspiciens undantem per domos sanguinem, aut manus carnificum. Fine anni Poppaeus Sabinus consessit vita, modicus originis, principum amicitia consulatum ac triumphale decus adeptus. maximisque provinciis per quatuor et viginti

annos inpositus; nullam ob eximiam artem, sed quod par negotiis, neque supra erat.

40. Q. Plautius, Sex. Papinius coss. sequuntur. Eo anno .... neque quod L. Aruseius morte adfecti forent, adsuetudine malorum, ut atrox, advertebatur, sed exterruit, quod Vibulenus Agrippa, eques Romanus, cum perorassent accusatores, in ipsa curia depromptum sinu venenum hausit; prolapsusque ac moribundus, festinatis lictorum manibus in carcerem raptus est, faucesque iam exanimis laqueo vexatae. Ne Tigranes quidem, Armenia quondam potitus ac tunc reus, nomine regio supplicia civium effugit. At C. Galba, consularis, et duo Blaesi voluntario exitu cecidere: Galba, tristibus Caesaris litteris provinciam sortiri prohibitus; Blaesis sacerdotia, integra eorum domo destinata, convulsa distulerat: tunc, ut vacua, contulit in alios. Quod signum mortis intellexere; et exsecuti sunt. Et Aemilia Lepida, quam iuveni Druso nuptam retuli, crebris criminibus maritum insectata, quamquam intestabilis, tamen inpunita agebat, dum superfuit pater Lepidus; post a delatoribus corripitur ob servum adulterum: nec dubitabatur de flagitio. Ergo, omissa defensione, finem vitae sibi posuit.

41. Per idem tempus Clitarum natio, Cappadoci Archelao subiecta, quia nostrum in modum deferre census, pati tributa adigebatur, in iuga Tauri montis abscessit: locorumque ingenio sese contra inbelles regis copias tutabatur; donec M. Trebellius, legatus, a Vitellio, praeside Syriae, cum quatuor millibus legionariorum et delectis auxiliis missus, duos collis, quos barbari insederant (minori Cadra, alteri Davara nomen est) operibus circumdedit: et erumpere ausos ferro, ceteros siti, ad deditionem coegit. At Tiridates, volen-

tibus Parthis, Nicephorium et Anthemusiada, ceterasque urbes, quae Macedonibus sitae Graeca vocabula usurpant, Halumque et Artemitam, Parthica oppida, recepit, certantibus gaudio, qui Artabanum, Scythas inter eductum, ob saevitiam exsecrati; come Tiridatis ingenium, Romanas per artes, sperabant.

42. Plurimum adulationis Seleucenses induere, civitas potens, septa muris, neque in barbarum corrupta, sed conditoris Seleuci retinens. Trecenti, opibus aut sapientia delecti, ut senatus: sua populo vis: et, quotiens concordes agunt, spernitur Parthus; ubi dissensere, dum sibi quisque contra aemulos subsidium vocant, accitus in partem, adversum omnes valescit. Id nuper acciderat, Artabano regnante, qui plebem primoribus tradidit ex suo usu. Nam populi imperium iuxta libertatem; paucorum dominatio regiae libidini propior est. Tum adventantem Tiridaten extollunt veterum regum honoribus, et quos recens aetas largius invenit: simul probra in Artabanum fundebant, *materna origine Arsacidem, cetera degenerem.* Tiridates rem Seleucensem populo permittit. Mox, consultans, quonam die solennia regni capesseret? litteras Phrahatis et Hieronis, qui validissimas praefecturas obtinebant, accipit, brevem moram precantium. Placitumque, opperiri viros praepollentis: atque interim Ctesiphon, sedes imperii, petita. Sed, ubi diem ex die prolatabant, multis coram et adprobantibus, Surena, patrio more, Tiridaten insigni regio evinxit.

43. Ac, si statim interiora ceterasque nationes petivisset, oppressa cunctantium dubitatio, et omnes in unum cedebant: adsidendo castellum, in quod pecuniam et pellices Artabanus contulerat, dedit spatium exuendi pacta. Nam Phrahates et Hiero, et, si qui alii

delectum capiendo diademati diem haud concelebraverant, pars metu, quidam invidia in Abdagesen, qui tum aula et novo rege potiebatur, ad Artabanum vertere. Isque in Hyrcanis repertus est, inluvie obsitus, et alimenta arcu expediens. Ac primo, tamquam dolus pararetur, territus; ubi data fides, *reddendae dominationi venisse*, adlevatur animum, et, *quae repentina mutatio?* exquirit. Tum Hiero *pueritiam Tiridatis* increpat; *neque penes Arsacidem imperium, sed inane nomen apud inbellem externa mollitia, vim in Abdagesis domo.*

44. Sensit vetus regnandi, falsos in amore odia non fingere. Nec ultra moratus, quam dum Scytharum auxilia conciret, pergit properus et praeveniens inimicorum astus, amicorum poenitentiam: neque exuerat paedorem, ut vulgum miseratione adverteret. Non fraus, non preces, nihil omissum, quo ambiguos inliceret, prompti firmarentur. Iamque multa manu propinqua Seleuciae adventabat; cum Tiridates, simul fama, atque ipso Artabano perculsus, distrahi consiliis, iret contra, an bellum cunctatione tractaret. Quibus proelium et festinati casus placebant, *disiectos et longinquitate itineris fessos, ne animo quidem satis ad obsequium coaluisse*, disserunt, *proditores nuper hostesque eius, quem rursum faveant.* Verum Abdageses, *regrediendum in Mesopotamiam*, censebat, *ut amne obiecto, Armeniis interim Elymaeisque et ceteris a tergo excitis, aucti copiis socialibus, et quas dux Romanus misisset, fortunam temtarent.* Ea sententia valuit, quia plurima auctoritas penes Abdagesen, et Tiridates ignavus ad pericula erat. Sed fugae specie discessum: ac, principio a gente Arabum facto, ceteri domos abeunt, vel in castra Artabani: donec Tiridates, cum paucis in Syriam revectus, pudore proditionis omnes exsolvit.

45. Idem annus gravi igne urbem adficit, deusta parte Circi, quae Aventino contigua, ipsoque Aventino. Quod damnum Caesar ad gloriam vertit, exsolutis domuum et insularum pretiis. Millies sestertium ea munificentia conlocatum; tanto acceptius in vulgum, quanto, modicus privatis aedificationibus, ne publice quidem, nisi duo opera, struxit, templum Augusto, et scenam Pompeiani theatri: eaque perfecta, contemptu ambitionis, an per senectutem, haud dedicavit. Sed aestimando cuiusque detrimento quatuor progeneri Caesaris, Cn. Domitius, Cassius Longinus, M. Vinicius, Rubellius Blandus delecti, additusque nominatione consulum P. Petronius. Et pro ingenio cuiusque quaesiti decretique in principem honores. Quos omiserit receperitve, in incerto fuit, ob propinquum vitae finem. Neque enim multo post supremi Tiberio consules, Cn. Acerronius, C. Pontius, magistratum occepere; nimia iam potentia Macronis, qui gratiam C. Caesaris, numquam sibi neglectam, acrius in dies fovebat, inpuleratque, post mortem Claudiae, quam nuptam ei retuli, uxorem suam Enniam, imitando amore iuvenem inlicere, pactoque matrimonii vincire, nihil abnuentem, dum dominationis apisceretur. Nam, etsi commotus ingenio, simulationum tamen falsa in sinu avi perdidicerat.

46. Gnarum hoc principi, eoque dubitavit de tradenda rep. primum inter nepotes: quorum Druso genitus, sanguine et caritate propior, sed nondum pubertatem ingressus: Germanici filio robur iuventae, vulgi studia, eaque apud avum odii caussa. Etiam de Claudio agitanti, quod is, composita aetate, bonarum artium cupiens erat, inminuta mens eius obstitit. Sin extra domum successor quaereretur, ne memoria Augusti,

ne nomen Caesarum in ludibria et contumelias verterent, metuebat. Quippe illi non perinde curae gratia praesentium, quam in posteros ambitio. Mox incertus animi, fesso corpore, consilium, cui inpar erat, fato permisit; iactis tamen vocibus, per quas intelligeretur providus futurorum. Namque Macroni, non abdita ambage, *occidentem ab eo deseri, orientem spectari* exprobravit. Et C. Caesari, forte orto sermone, L. Sullam inridenti, *omnia Sullae vitia, et nullam eiusdem virtutem habiturum,* praedixit. Simul crebris cum lacrimis minorem ex nepotibus complexus, truci alterius vultu: *Occides hunc tu,* inquit, *et te alius.* Sed gravescente valetudine, nihil e libidinibus omittebat, in patientia firmitudinem simulans; solitusque eludere medicorum artes, atque eos, qui post tricesimum aetatis annum ad internoscenda corpori suo utilia vel noxia alieni consilii indigerent.

47. Interim Romae futuris etiam post Tiberium caedibus semina iaciebantur. Laelius Balbus Acutiam, P. Vitellii quondam uxorem, maiestatis postulaverat: qua damnata, cum praemium accusatori decerneretur, Iunius Otho, tribunus plebei, intercessit. Unde illis odia, mox Othoni exsilium. Dein multorum amoribus famosa Albucilla, cui matrimonium cum Satrio Secundo, coniurationis indice, fuerat, defertur inpietatis in principem. Connectebantur, ut conscii et adulteri eius, Cn. Domitius, Vibius Marsus, L. Arruntius. De claritudine Domitii supra memoravi. Marsus quoque vetustis honoribus et inlustris studiis erat. Sed *testium interrogationi, tormentis servorum, Macronem praesedisse,* commentarii ad senatum missi ferebant: nullaeque in eos imperatoris litterae suspicio-

nem dabant, invalido ac fortasse ignaro, ficta pleraque, ob inimicitias Macronis notas in Arruntium.

48. Igitur Domitius, defensionem meditans, Marsus, tamquam inediam destinavisset, produxere vitam: Arruntius, cunctationem et moras suadentibus amicis, *Non eadem omnibus decora*, respondit. *Sibi satis aetatis: neque aliud poenitendum, quam quod inter ludibria et pericula anxiam senectam toleravisset, diu Seiano, nunc Macroni, semper alicui potentium invisus; non culpa, sed ut flagitiorum impatiens. Sane paucos et supremos principis dies posse vitari: quemadmodum evasurum imminentis iuventam? An, cum Tiberius, post tantam rerum experientiam, vi dominationis convulsus et mutatus sit, C. Caesarem, vix finita pueritia, ignarum omnium, aut pessimis innutritum, meliora capessiturum, Macrone duce? qui, ut deterior, ad opprimendum Seianum delectus, plura per scelera remp. conflictavisset. Prospectare iam se acrius servitium, eoque fugere simul acta et instantia*. Haec vatis in modum dictitans, venas resolvit. Documento sequentia erunt, bene Arruntium morte usum. Albucilla inrito ictu a semet vulnerata, iussu senatus in carcerem fertur. Stuprorum eius ministri, Carsidius Sacerdos, praetorius, ut in insulam deportaretur; Pontius Fregellanus amitteret ordinem senatorium; et eaedem poenae in Laelium Balbum decernuntur; id quidem a laetantibus, quia Balbus truci eloquentia habebatur, promptus adversum insontes.

49. Iisdem diebus Sex. Papinius, consulari familia, repentinum et informem exitum delegit, iacto in praeceps corpore. Caussa ad matrem referebatur; quae, pridem repudiata, adsentationibus atque luxu perpulisset iuvenem ad ea, quorum effugium non nisi morte inveniret. Igitur accusata in senatu, quamquam

genua patrum advolveretur, *luctumque communem, et magis inbecillum, tali super casu, feminarum animum,* aliaque in eundem dolorem moesta et miseranda diu ferret, urbe tamen in decem annos prohibita est, donec minor filius lubricum iuventae exiret.

50. Iam Tiberium corpus, iam vires, nondum dissimulatio deserebat. Idem animi rigor: sermone ac vultu intentus, quaesita interdum comitate quamvis manifestam defectionem tegebat: mutatisque saepius locis, tandem apud promontorium Miseni consedit, in villa, cui L. Lucullus quondam dominus. Illic, eum adpropinquare supremis, tali modo compertum. Erat medicus, arte insignis, nomine Charicles, non quidem regere valetudines principis solitus, consilii tamen copiam praebere. Is, velut propria ad negotia digrediens, et per speciem officii, manum complexus, pulsum venarum adtigit. Neque fefellit. Nam Tiberius, incertum an offensus, tantoque magis iram premens, instaurari epulas iubet, discumbitque ultra solitum; quasi honori abeuntis amici tribueret. Charicles tamen, labi spiritum, nec ultra biduum duraturum, Macroni firmavit. Inde cuncta conloquiis inter praesentes, nuntiis apud legatos et exercitus festinabantur. XVII. Kal. Aprilis, interclusa anima, creditus est mortalitatem explevisse. Et multo gratantum concursu, ad capienda imperii primordia C. Caesar egrediebatur: cum repente adfertur, redire Tiberio vocem ac visus, vocarique, qui recreandae defectioni cibum adferrent. Pavor hinc in omnes: et ceteri passim dispergi, se quisque maestum aut nescium fingere: Caesar, in silentium fixus, a summa spe novissima exspectabat: Macro intrepidus, opprimi senem iniectu multae vestis, iubet, discedique

ab limine. Sic Tiberius finivit, octavo et septuagesimo aetatis anno.

51. Pater ei Nero, et utrimque origo gentis Claudiae, quamquam mater in Liviam et mox Iuliam familiam adoptionibus transierit. Casus prima ab infantia ancipites. Nam proscriptum patrem exsul secutus, ubi domum Augusti privignus introiit, multis aemulis conflictatus est, dum Marcellus et Agrippa, mox Caius Luciusque Caesares, viguere. Etiam frater eius Drusus prosperiore civium amore erat. Sed maxime in lubrico egit, accepta in matrimonium Iulia, inpudicitiam uxoris tolerans, aut declinans. Deinde Rhodo regressus, vacuos principis Penates duodecim annis, mox rei Romanae arbitrium tribus ferme et viginti obtinuit. Morum quoque tempora illi diversa: egregium vita famaque, quoad privatus, vel in imperiis sub Augusto fuit: occultum ac subdolum fingendis virtutibus, donec Germanicus ac Drusus superfuere. Idem inter bona malaque mixtus, incolumi matre: intestabilis saevitia, sed obtectis libidinibus, dum Seianum dilexit timuitve: postremo in scelera simul ac dedecora prorupit, postquam, remoto pudore et metu, suo tantum ingenio utebatur.

(Caligulae principatus integer et Claudii primores anni sex perierunt.)

LIBER XI.

Breviarium. **Cap. 1—3. Claudii imperii anno VII. Valerius Asiaticus a Suilio et Sosibio accusatus fraude Messalinae et Vitellii evertitur, et hilare moritur. 4. Somnium saevitiae caussa. 5. In perfidiam advocatorum lex Cincia flagitatur. 6. 7. Praemiis pro patrocinio modus ponitur a principe.**

8. Parthi discordant. Gotarzes pulsus vires reparat. 9. Pacem init cum Bardane; 10. hic victor a suis caeditur.

11. Ludi saeculares. Domitius Nero destinatur imperio. 12. Messallina Silium deperit. 13. Claudius aliud agit. Leges fert. Novas litterarum formas vulgat. 14. De litterarum inventoribus. 15. Claudius haruspices firmat.

16. Italicus rex Cheruscis petentibus datur. 17. Mox de eo discordia gentis et bellum. 18. Rebellantes Chaucos Corbulo reprimit. Is severe agit in milites. 19. Frisios componit. Gannascum caedit. 20. Ardor eius a Claudio repressus. Fossam inter Mosam et Rhenum ducit. Insignia triumphi ei indulta. 21. Sic et Curtio Rufo. 22. Nonius perit. De spectaculo gladiatorum et quaestoribus.

23. Galli civitatem plenam adfectant et, 24. principe patrocinante, 25. impetrant, et primo quidem Aedui. Patricii suppleti. Lustrum conditum.

26. Messalina, amore vecors, 27. Silio palam nubit. 28. Turbantur aulici. 29. 30. Narcissus per pellices rem defert. 31. Claudius trepidat. Messallina bacchatur; 32. preces per Vestalem parat. 33. Narcissus principem nutantem incitat, 34. preces amolitur, 35. 36. sontium, in his Mnesteris, supplicium urget. 37. 38. Messalinam, languente principe, dein ignaro, caedi curat.

Haec gesta annis fere duobus, *C. Valerio Asiatico, M. Valerio Messala. A. Vitellio, L. Vipsiano coss.*

(Deest principium.)

1. Nam Valerium Asiaticum, bis consulem, fuisse quondam adulterum eius, credidit: pariterque hortis

inhians, quos ille, a Lucullo coeptos, insigni magnificentia extollebat, Suilium accusandis utrisque inmittit. Adiungitur Sosibius, Britannici educator, qui, per speciem benevolentiae, moneret Claudium, *cavere vim atque opes principibus infensas: praecipuum auctorem Asiaticum interficiendi Caesaris, non extimuisse concionem populi Romani, fateri, gloriamque facinoris ultro petere. Clarum ex eo in urbe, didita per provincias fama, parare iter ad Germanicos exercitus; quando genitus Viennae, multisque et validis propinquitatibus subnixus, turbare gentiles nationes promptum haberet.* At Claudius, nihil ultra scrutatus, citis cum militibus, tamquam opprimendo bello, Crispinum, praetorii praefectum, misit: a quo repertus est apud Baias, vinclisque inditis, in urbem raptus.

2. Neque data senatus copia: intra cubiculum auditur, Messallina coram, et Suilio corruptionem militum, quos pecunia et stupro in omni flagitio obstrictos arguebat, exin adulterium Poppaeae, ac postremum mollitiam corporis obiectante. Ad quod victo silentio prorupit reus, et, *interroga,* inquit, *Suili, filios tuos: virum esse me fatebuntur:* ingressusque defensionem, commoto maiorem in modum Claudio, Messallinae quoque lacrimas excivit. Quibus abluendis cubiculo egrediens, monet Vitellium, ne elabi reum sineret. Ipsa ad perniciem Poppaeae festinat, subditis, qui terrore carceris ad voluntariam mortem propellerent; adeo ignaro Caesare, ut paucos post dies epulantem apud se maritum eius Scipionem percunctaretur, *cur sine uxore discubuisset?* atque ille, *functam fato,* responderet.

3. Sed consultante super absolutione Asiatici, flens Vitellius, commemorata vetustate amicitiae, utque Antoniam, principis matrem, pariter observavissent, dein,

percursis Asiatici in remp. officiis, recentique adversus Britanniam militia, quaeque alia conciliandae misericordiae videbantur, liberum ei mortis arbitrium permisit: et secuta sunt Claudii verba, in eandem clementiam. Hortantibus dehinc quibusdam inediam et lenem exitum, remittere beneficium, Asiaticus ait: et usurpatis, quibus insueverat, exercitationibus, lauto corpore, hilare epulatus, cum, se honestius calliditate Tiberii, vel impetu C. Caesaris periturum, dixisset, quam, quod fraude muliebri, et inpudico Vitellii ore caderet, venas exsolvit: viso tamen ante rogo, iussoque transferri partem in aliam, ne opacitas arborum vapore ignis minueretur. Tantum illi securitatis novissimae fuit.

4. Vocantur post haec patres, pergitque Suilius addere reos equites Romanos inlustres, quibus Petra cognomentum. At caussa necis ex eo, quod domum suam Valerii et Poppaeae congressibus praebuissent. Verum nocturnae quietis species alteri obiecta, tamquam vidisset Claudium spicea corona evinctum, spicis retro conversis: eaque imagine gravitatem annonae dixisset. Quidam pampineam coronam albentibus foliis visam, atque ita interpretatum, tradidere, vergente autumno mortem principis ostendi. Illud haud ambigitur, qualicumque insomnio ipsi fratrique perniciem adlatam. Sestertium quindecies et insignia praeturae Crispino decreta. Adiecit Vitellius sestertium decies Sosibio, *quod Britannicum praeceptis, Claudium consiliis iuvaret.* Rogatus sententiam et Scipio: *cum idem,* inquit, *de admissis Poppaeae sentiam, quod omnes, putate, me idem dicere, quod omnes:* eleganti temperamento inter coniugalem amorem, et senatoriam necessitatem.

5. Continuus inde et saevus accusandis reis Suilius, multique audaciae eius aemuli. Nam cuncta legum et magistratuum munia in se trahens princeps materiam praedandi patefecerat. Nec quidquam publicae mercis tam venale fuit, quam advocatorum perfidia: adeo, ut Samius, insignis eques Romanus, quadringentis nummorum millibus Suilio datis, et cognita praevaricatione, ferro in domo eius incubuerit. Igitur, incipiente C. Silio, consule designato, cuius de potentia et exitio in tempore memorabo, consurgunt patres, legemque Cinciam flagitant: qua cavetur antiquitus, ne quis ob caussam orandam pecuniam donumve accipiat.

6. Deinde, obstrepentibus his, quibus ea contumelia parabatur, discors Suilio Silius acriter incubuit, *veterum oratorum exempla* referens, *qui famam in posteros praemia eloquentiae cogitavissent pulcherrima. Alioquin et bonarum artium principem sordidis ministeriis foedari. Ne fidem quidem integram manere, ubi magnitudo quaestuum spectetur. Quodsi in nullius mercedem negotia eant, pauciora fore: nunc inimicitias, accusationes, odia et iniurias foveri, ut, quomodo vis morborum pretia medentibus, sic fori tabes pecuniam advocatis ferat. Meminissent C. Asinii et Messallae ac recentiorum, Arruntii et Aeserníni. Ad summa provectos incorrupta vita et facundia.* Talia dicente consule designato, consentientibus aliis, parabatur sententia, qua lege repetundarum tenerentur; cum Suilius et Cossutianus et ceteri, qui non iudicium (quippe in manifestos) sed poenam statui videbant, circumsistunt Caesarem, ante acta deprecantes.

7. Et, postquam adnuit, agere incipiunt: *Quem illum tanta superbia esse, ut aeternitatem famae spe praesumat? Usui et rebus subsidium praeparari, ne quis,*

inopia advocatorum, potentibus obnoxius sit. Neque tamen eloquentiam gratuito contingere: omitti curas familiaris, ut quis se alienis negotiis intendat. Multos militia, quosdam exercendo agros tolerare vitam. Nihil a quoquam expeti, nisi cuius fructus ante praeviderit. Facile Asinium et Messallam, inter Antonium et Augustum bellorum praemiis refertos, aut ditium familiarum heredes Aeserninos et Arruntios, magnum animum induisse. Prompta sibi exempla, quantis mercedibus P. Clodius aut C. Curio concionari soliti sint. Se, modicos senatores, quieta rep., nulla nisi pacis emolumenta petere. Cogitaret plebem, quae toga enitesceret. Sublatis studiorum pretiis, etiam studia peritura. Ut minus decora haec, ita haud frustra dicta princeps ratus, capiendis pecuniis posuit modum usque ad dena sestertia, quem egressi repetundarum tenerentur.

8. Sub idem tempus Mithridates, quem imperitasse Armeniis et ad praesentiam Caesaris vocatum memoravi, monente Claudio, in regnum remeavit, fisus Pharasmanis opibus. Is rex Iberis, idemque Mithridatis frater, nuntiabat, *discordare Parthos, summaque imperii ambigua, minora sine cura haberi.* Nam inter Gotarzis pleraque saeva (qui necem fratri Artabano coniugique ac filio eius praeparaverat, unde metus eius in ceteros) accivere Vardanen. Ille, ut erat magnis ausis promptus, biduo tria millia stadiorum invadit, ignarumque et exterritum Gotarzen proturbat: neque cunctatur, quin proximas praefecturas corripiat, solis Seleucensibus dominationem eius abnuentibus. In quos, ut patris sui quoque defectores, ira magis, quam ex usu praesenti, accensus, inplicatur obsidione urbis validae et munimentis obiecti amnis muroque et commeatibus firmatae. Interim Gotarzes, Daharum Hyrcanorumque

opibus auctus, bellum renovat: coactusque Vardanes omittere Seleuciam, Bactrianos apud campos castra contulit.

9. Tunc, distractis Orientis viribus, et, quonam inclinarent, incertis, casus Mithridati datus est occupandi Armeniam, vi militis Romani ad excidenda castellorum ardua, simul Ibero exercitu campos persultante. Nec enim resistere Armenii, fuso, qui proelium ausus erat, Demonacte praefecto. Paullulum cunctationis adtulit rex minoris Armeniae Cotys, versis illuc quibusdam procerum; dein litteris Caesaris coercitus; et cuncta in Mithridatem fluxere, atrociorem, quam novo regno conduceret. At Parthi imperatores, cum pugnam pararent, foedus repente iciunt, cognitis popularium insidiis, quas Gotarzes fratri patefecerat: congressique primo cunctanter, deinde complexi dextras, apud altaria deum pepigere, *fraudem inimicorum ulcisci, atque ipsi inter se concedere.* Potiorque Vardanes visus retinendo regno: at Gotarzes, ne quid aemulationis exsisteret, penitus in Hyrcaniam abiit. Regressoque Vardani deditur Seleucia, septimo post defectionem anno; non sine dedecore Parthorum, quos una civitas tamdiu eluserat.

10. Exin validissimas praefecturas invasit. Et reciperare Armeniam avebat, ni a Vibio Marso Syriae legato, bellum minitante, cohibitus foret. Atque interim Gotarzes, poenitentia concessi regni, et revocante nobilitate, cui in pace durius servitium est, contrahit copias. Et huic contra itum ad amnem Erinden: in cuius transgressu multum certato, pervicit Vardanes, prosperisque proeliis medias nationes subegit ad flumen Sinden, quod Dahas Ariosque disterminat. Ibi modus rebus secundis positus. Nam Parthi, quamquam victo-

res, longinquam militiam aspernabantur. Igitur exstructis monimentis, quibus opes suas testabatur, nec cuiquam ante Arsacidarum tributa illis de gentibus parta, regreditur, ingens gloria, atque eo ferocior et subiectis intoleratior: qui, dolo ante composito, incautum, venationique intentum, interfecere, primam intra iuventam, sed claritudine paucos inter senum regum, si perinde amorem inter populares, quam metum apud hostes quaesivisset. Nece Vardanis turbatae Parthorum res inter ambiguos, quis in regnum acciperetur. Multi ad Gotarzen inclinabant; quidam ad Meherdaten, prolem Phrahatis, obsidio nobis datum. Dein praevaluit Gotarzes. Potitusque regiam, per saevitiam ac luxum adegit Parthos, mittere ad principem Romanum occultas preces, quis, *permitti Meherdaten patrium ad fastigium*, orabant.

11. Iisdem consulibus ludi saeculares octingentesimo post Romam conditam, quarto et sexagesimo, quam Augustus ediderat, spectati sunt. Utriusque principis rationes praetermitto, satis narratas libris, quibus res imperatoris Domitiani composui. Nam is quoque edidit ludos saeculares; iisque intentius adfui, sacerdotio quindecimvirali praeditus, ac tunc praetor. Quod non iactantia refero, sed quia conlegio quindecimvirum antiquitus ea cura, et magistratus potissimum exsequebantur officia caerimoniarum. Sedente Claudio, circensibus ludis, cum pueri nobiles equis ludicrum Troiae inirent, interque eos Britannicus, imperatore genitus, et L. Domitius, adoptione mox in imperium et cognomentum Neronis adscitus, favor plebis acrior in Domitium loco praesagii acceptus est. Vulgabaturque, adfuisse infantiae eius dracones in modum custodum; fabulosa et externis miraculis adsimulata:

nam ipse, haudquaquam sui detractor, unam omnino anguem in cubiculo visam, narrare solitus est.

12. Verum inclinatio populi supererat, ex memoria Germanici, cuius illa reliqua suboles virilis: et matri Agrippinae miseratio augebatur, ob saevitiam Messallinae: quae semper infesta, et tunc commotior, quo minus strueret crimina et accusatores, novo et furori proximo amore detinebatur. Nam in C. Silium, iuventutis Romanae pulcherrimum, ita exarserat, ut Iuniam Silanam, nobilem feminam, matrimonio eius exturbaret, vacuoque adultero potiretur. Neque Silius flagitii aut periculi nescius erat: sed certo, si abnueret, exitio, et nonnulla fallendi spe, simul magnis praemiis, opperiri futura et praesentibus frui, pro solatio habebat. Illa non furtim, sed multo comitatu ventitare domum, egressibus adhaerescere; largiri opes, honores: postremo, velut translata iam fortuna, servi, liberti, paratus principis apud adulterum visebantur.

13. At Claudius, matrimonii sui ignarus, et munia censoria usurpans, theatralem populi lasciviam severis edictis increpuit, quod in P. Pomponium consularem, (is carmina scenae dabat) inque feminas inlustres probra iecerat. Et lege lata saevitiam creditorum coercuit, *ne in mortem parentum pecunias filiis familiarum foenori darent*. Fontesque aquarum, ab Simbruinis collibus deductos, urbi intulit. Ac novas litterarum formas addidit vulgavitque; comperto, Graecam quoque litteraturam non simul coeptam absolutamque.

14. Primi per figuras animalium Aegyptii sensus mentis effingebant; (ea antiquissima monimenta memoriae humanae inpressa saxis cernuntur) et litterarum semet inventores perhibent; inde Phoenicas, quia mari praepollebant, intulisse Graeciae, gloriamque

adeptos, tamquam repererint quae acceperant. Quippe fama est, Cadmum, classe Phoenicum vectum, rudibus adhuc Graecorum populis artis eius auctorem fuisse. Quidam Cecropem Atheniensem, vel Linum Thebanum, et temporibus Troianis Palamedem Argivum memorant, sexdecim litterarum formas; mox alios, ac praecipuum Simonidem, ceteras reperisse. At in Italia Etrusci ab Corinthio Damarato, Aborigines Arcade ab Evandro didicerunt: et forma litteris Latinis, quae veterrimis Graecorum. Sed nobis quoque paucae primum fuere: deinde additae sunt. Quo exemplo Claudius tres litteras adiecit, quae usui imperitante eo, post oblitteratae, adspiciuntur etiam nunc in aere publicandis plebiscitis per fora ac templa fixo.

15. Retulit deinde ad senatum super collegio haruspicum, *ne vetustissima Italiae disciplina per desidiam exolesceret. Saepe adversis reip. temporibus accitos, quorum monitu redintegratas caerimonias, et in posterum rectius habitas: primoresque Etruriae sponte, aut patrum Romanorum impulsu, retinuisse scientiam, et in familias propagasse: quod nunc segnius fieri, publica circa bonas artes socordia, et quia externae superstitiones valescant. Et laeta quidem in praesens omnia; sed benignitati deum gratiam referendam, ne ritus sacrorum, inter ambigua culti, per prospera oblitterarentur.* Factum ex eo SC.: *viderent pontifices, quae retinenda firmandaque haruspicum.*

16. Eodem anno Cheruscorum gens regem Roma petivit, amissis per interna bella nobilibus, et uno reliquo stirpis regiae, qui apud urbem habebatur, nomine Italicus. Paternum huic genus e Flavio, fratre Arminii, mater ex Cattumero, principe Cattorum erat: ipse forma decorus, et armis equisque in patrium no-

strumque morem exercitus. Igitur Caesar auctum pecunia, additis stipatoribus, hortatur *gentile decus magno animo capessere. Illum primum, Romae ortum, nec obsidem, sed civèm, ire externum ad imperium.* Ac primo laetus Germanis adventus, atque eo magis, quod, nullis discordiis inbutus, pari in omnes studio ageret: celebrari, coli, modo comitatem et temperantìam nulli invisam, saepius vinolentiam ac libidines, grata barbaris, usurpans. Iamque apud proximos, iam longius clarescere, cum potentiam eius suspectantes, qui factionibus floruerant, discedunt ad conterminos populos, ac testificantur, *adimi veterem Germaniae libertatem, et Romanas opes insurgere. Adeo neminem, iisdem in terris ortum, qui principem locum impleat; nisi exploratoris Flavii progenies super cunctos adtollatur? Frustra Arminium praescribi: cuius si filius, hostili in solo adultus, in regnum venisset, posse extimesci, infectum alimonio, servitio, cultu, omnibus externis. At, si paterna Italico mens esset, non alium infensius arma contra patriam ac deos Penates, quam parentem eius exercuisse.*

17. His atque talibus magnas copias coegere. Nec pauciores Italicum sequebantur. *Non enim inrupisse ad invitos, sed accitum,* memorabant. *Quando nobilitate ceteros anteiret, virtutem experirentur, an dignum se patruo Arminio, avo Cattumero praeberet. Nec patrem rubori, quod fidem adversus Romanos, volentibus Germanis sumptam, numquam omisisset. Falso libertatis vocabulum obtendi ab iis, qui privatim degeneres, in publicum exitiosi, nihil spei, nisi per discordias, habeant.* Adstrepebat huic alacre vulgus; et magno, inter barbaros, proelio victor rex; dein secunda fortuna ad superbiam prolapsus pulsusque, ac rursus Langobar-

dorum opibus refectus, per laeta, per adversa, res Cheruscas adflictabat.

18. Per idem tempus Chauci, nulla dissensione domi, et morte Sanquinii alacres, dum Corbulo adventat, inferiorem Germaniam incursavere, duce Gannasco: qui natione Canninefas, auxiliaris et diu meritus, post transfuga, levibus navigiis praedabundus, Gallorum maxime oram vastabat, non ignarus, dites et inbelles esse. At Corbulo provinciam ingressus, magna cum cura, et mox gloria, cui principium illa militia fuit, triremes alveo Rheni, ceteras navium, ut quaeque habiles, per aestuaria et fossas adegit: lintribusque hostium depressis, et exturbato Gannasco, ubi praesentia satis composita sunt, legiones, operum et laboris ignaras, populationibus laetantes, veterem ad morem reduxit, ne quis agmine decederet, nec pugnam, nisi iussus, iniret. Stationes, vigiliae, diurna nocturnaque munia, in armis agitabantur. Feruntque militem, quia vallum non accinctus, atque alium, quia pugione tantum accinctus foderet, morte punitos. Quae nimia, et incertum an falso iacta, originem tamen e severitate ducis traxere: intentumque et magnis delictis inexorabilem scias, cui tantum asperitatis etiam adversus levia credebatur.

19. Ceterum is terror milites hostesque in diversum adfecit. Nos virtutem auximus: barbari ferociam infregere. Et natio Frisiorum post rebellionem, clade L. Apronii coeptam, infensa, aut male fida, datis obsidibus consedit apud agros a Corbulone descriptos. Idem senatum, magistratus, leges inposuit. Ac, ne iussa exuerent, praesidium inmunivit; missis, qui maiores Chaucos ad deditionem pellicerent, simul Gannascum dolo adgrederentur. Nec inritae aut degene-

res insidiae fuere adversus transfugam et violatorem fidei. Sed caede eius motae Chaucorum mentes, et Corbulo semina rebellionis praebebat, ut laeta apud plerosque, ita apud quosdam sinistra fama. *Cur hostem conciret? Adversa in rempublicam casura: sin prospere egisset, formidolosum paci virum insignem, et ignavo principi praegravem.* Igitur Claudius adeo novam in Germanias vim prohibuit, ut referri praesidia cis Rhenum iuberet.

20. Iam castra in hostili solo molienti Corbuloni eae litterae redduntur. Ille, re subita, quamquam multa simul offunderentur, metus ex imperatore, contemptio ex barbaris, ludibrium apud socios, nihil aliud prolocutus; quam *beatos quondam duces Romanos!* signum receptui dedit. Ut tamen miles otium exueret, inter Mosam Rhenumque trium et viginti millium spatio fossam perduxit, qua incerta Oceani vetarentur. Insignia tamen triumphi indulsit Caesar, quamvis bellum negavisset. Nec multo post Curtius Rufus eundem honorem adipiscitur, qui in agro Mattiaco recluserat specus quaerendis venis argenti; unde tenuis fructus, nec in longum fuit: at legionibus cum damno labor, effodere rivos, quaeque in aperto gravia, humum infra moliri. Quis subactus miles, et quia plures per provincias similia tolerabantur, componit occultas litteras, nomine exercituum, precantium imperatorem, *ut, quibus permissurus esset exercitus, triumphalia ante tribueret.*

21. De origine Curtii Rufi, quem gladiatore genitum quidam prodidere, neque falsa prompserim; et vera exsequi pudet. Postquam adolevit, sectator quaestoris, cui Africa obtigerat, dum in oppido Adrumeto vacuis per medium diei porticibus secretus agitat, ob-

lata ei species muliebris ultra modum humanum, et audita est vox: *tu es, Rufe, qui in hanc provinciam pro consule venies.* Tali omine in spem sublatus, digressusque in urbem, et largitione amicorum, simul acri ingenio, quaesturam, et mox, nobiles inter candidatos, praeturam principis suffragio adsequitur: cum hisce verbis Tiberius dedecus natalium eius velavisset, *Curtius Rufus videtur mihi ex se natus.* Longa post haec senecta, et adversus superiores tristi adulatione, adrogans minoribus, inter pares difficilis, consulare imperium, triumphi insignia, ac postremo Africam obtinuit: atque ibi defunctus, fatale praesagium inplevit.

22. Interea Romae, nullis palam, neque cognitis mox caussis, Cn. Nonius, eques Romanus, ferro accinctus reperitur in coetu salutantium principem. Nam, postquam tormentis dilaniabatur, de se non inficiatus conscios non edidit, incertum an occultans. Iisdem consulibus P. Dolabella censuit, *spectaculum gladiatorum per omnes annos celebrandum pecunia eorum, qui quaesturam adipiscerentur.* Apud maiores virtutis id praemium fuerat, cunctisque civium, si bonis artibus fiderent, licitum petere magistratus: ac ne aetas quidem distinguebatur, quin prima iuventa consulatum ac dictaturam inirent. Sed quaestores, regibus etiam tum imperantibus, instituti sunt: quod lex curiata ostendit, ab L. Bruto repetita. Mansitque consulibus potestas deligendi, donec eum quoque honorem populus mandaret. Creatique primum Valerius Potitus et Aemilius Mamercus, LXIII. anno post Tarquinios exactos, ut rem militarem comitarentur. Dein, gliscentibus negotiis, duo additi, qui Romae curarent. Mox duplicatus numerus, stipendiaria iam Italia, et accedentibus provinciarum vectigalibus. Post, lege Syllae,

viginti creati supplendo senatui, cui iudicia tradiderat. Et, quamquam equites iudicia recuperavissent, quaestura tamen, ex dignitate candidatorum, aut facilitate tribuentium, gratuito concedebatur, donec sententia Dolabellae velut venundaretur.

23. A. Vitellio, L. Vipstano coss. cum de supplendo senatu agitaretur, primoresque Galliae, quae Comata adpellatur, foedera et civitatem Romanam pridem adsecuti, ius adipiscendorum in urbe honorum expeterent, multus ea super re variusque rumor. Et studiis diversis apud principem certabatur, adseverantium, *non adeo aegram Italiam, ut senatum suppeditare urbi suae nequiret. Suffecisse olim indigenas consanguineis populis, nec poenitere veteris reip. Quin adhuc memorari exempla, quae priscis moribus ad virtutem et gloriam Romana indoles prodiderit. An parum, quod Veneti et Insubres curiam inruperint, nisi coetus alienigenarum, velut captivitas, inferatur? Quem ultra honorem residuis nobilium, aut si quis pauper e Latio senator, fore? Oppleturos omnia divites illos, quorum avi proavique, hostilium nationum duces, exercitus nostros ferro vique ceciderint; d. Iulium apud Alesiam obsederint. Recentia haec: quid si memoria eorum inoriretur, qui Capitolio et ara Romana manibus eorumdem per se satis,....... Fruerentur sane vocabulo civitatis: insignia patrum, decora magistratuum ne vulgarent.*

24. His atque talibus haud permotus princeps, et statim contra disseruit, et, vocato senatu, ita exorsus est: *Maiores mei (quorum antiquissimus Clausus, origine Sabina, simul in civitatem Romanam, et in familias patriciorum adscitus est) hortantur, uti paribus consiliis remp. capessam, transferendo huc, quod usquam egregium fuerit. Neque enim ignoro, Iulios Alba, Corun-*

canios Camerio, Porcios Tusculo, et, ne vetera scrutemur, Etruria Lucaniaque, et omni Italia, in senatum accitos: postremo ipsam ad Alpes promotam, ut non modo singuli viritim, sed terrae, gentes, in nomen nostrum coalescerent. Tunc solida domi quies, et adversus externa floruimus, cum Transpadani in civitatem recepti, cum, specie deductarum per orbem terrae legionum, additis provincialium validissimis, fesso imperio subventum est. Num poenitet, Balbos ex Hispania, nec minus insignes viros e Gallia Narbonensi transivisse? Manent posteri eorum, nec amore in hanc patriam nobis concedunt. Quid aliud exitio Lacedaemoniis et Atheniensibus fuit, quamquam armis pollerent, nisi, quod victos pro alienigenis arcebant? At conditor noster Romulus tantum sapientia valuit, ut plerosque populos eodem die hostes, dein cives habuerit. Advenae in nos regnaverunt. Libertinorum filiis magistratus mandari, non, ut plerique falluntur, repens, sed priori populo factitatum est. At cum Senonibus pugnavimus. Scilicet Volsci et Aequi numquam adversam nobis aciem instruxere! Capti a Gallis sumus. Sed et Tuscis obsides dedimus, et Samnitium iugum subivimus. Attamen, si cuncta bella recenseas, nullum breviore spatio, quam adversus Gallos, confectum. Continua inde ac fida pax. Iam moribus, artibus, adfinitatibus nostris mixti, aurum et opes suas inferant potius, quam separati habeant. Omnia, P. C., quae nunc vetustissima creduntur, nova fuere: plebei magistratus post patricios: Latini post plebeios: ceterarum Italiae gentium post Latinos. Inveterascet hoc quoque: et quod hodie exemplis tuemur, inter exempla erit.

25. Orationem principis secuto patrum consulto, primi Aedui senatorum in urbe ius adepti sunt. Datum

id foederi antiquo, et quia soli Gallorum fraternitatis nomen cum populo Romano usurpant. Iisdem diebus in numerum patriciorum adscivit Caesar vetustissimum quemque e senatu, aut quibus clari parentes fuerant: paucis iam reliquis familiarum, quas Romulus *maiorum* et L. Brutus *minorum gentium* adpellaverant; exhaustis etiam, quas dictator Caesar lege Cassia, et princeps Augustus lege Saenia sublegere. Laetaque haec in R. P. munia, multo gaudio censoris inibantur. Famosos probris quonam modo senatu depelleret, anxius, mitem et recens repertam, quam ex severitate prisca, rationem adhibuit, monendo, *secum quisque de se consultaret, peteretque ius exuendi ordinis. Facilem eius rei veniam. Et motos senatu excusatosque simul propositurum: ut iudicium censorum, ac pudor sponte cedentium permixti, ignominiam mollirent.* Ob ea Vipstanus consul retulit, *patrem senatus adpellandum esse Claudium. Quippe promiscuum patris patriae cognomentum: nova in rempublicam merita non usitatis vocabulis honoranda.* Sed ipse cohibuit consulem, ut nimium adsentantem. Condiditque lustrum, quo censa sunt civium LIX centena, LXXXIV millia, LXXII. Isque illi finis inscitiae erga domum suam fuit. Haud multo post flagitia uxoris noscere ac punire adactus, ut deinde ardesceret in nuptias incestas.

26. Iam Messallina, facilitate adulteriorum in fastidium versa, ad incognitas libidines profluebat; cum *abrumpi dissimulationem* etiam Silius, sive fatali vecordia, an imminentium periculorum remedium ipsa pericula ratus, urgebat. *Quippe non eo ventum, ut senectam principis opperirentur. Insontibus innoxia consilia; flagitiis manifestis subsidium ab audacia petendum: adesse conscios, paria metuentes. Se caelibem, orbum,*

nuptiis et adoptando Britannico paratum: mansuram eandem Messallinae potentiam, addita securitate, si praevenirent Claudium, ut insidiis incautum, ita irae properum. Segniter hae voces acceptae, non amore in maritum; sed ne Silius summa adeptus sperneret adulteram, scelusque, inter ancipitia probatum, veris mox pretiis aestimaret. Nomen tamen matrimonii concupivit, ob magnitudinem infamiae, cuius apud prodigos novissima voluptas est. Nec ultra exspectato, quam dum sacrificii gratia Claudius Ostiam proficisceretur, cuncta nuptiarum solennia celebrat.

27. Haud sum ignarus, fabulosum visum iri, tantum ullis mortalium securitatis fuisse, in civitate omnium gnara et nihil reticente, nedum consulem designatum, cum uxore principis, praedicta die, adhibitis qui obsignarent, velut suscipiendorum liberorum caussa, convenisse: atque illam audisse auspicum verba, subisse, sacrificasse apud deos: discubitum inter convivas: oscula, complexus: noctem denique actam licentia coniugali. Sed nihil compositum miraculi caussa, verum audita scriptaque senioribus tradam.

28. Igitur domus principis inhorruerat: maximeque, quos penes potentia, et, si res verterent, formido, non iam secretis conloquiis, sed aperte fremere, *dum histrio cubiculum principis insultaverit, dedecus quidem inlatum; sed discidium procul abfuisse: nunc iuvenem nobilem, dignitate formae, vi mentis, ac propinquo consulatu, maiorem ad spem accingi. Nec enim occultum, quid post tale matrimonium superesset.* Subibat sine dubio metus reputantes, *hebetem Claudium et uxori devinctum, multasque mortes iussu Messallinae patratas.* Rursus ipsa facilitas imperatoris fiduciam dabat, *si atrocitate criminis praevaluissent, posse opprimi damna-*

tam ante quam ream. Sed in eo discrimen verti, si defensio audiretur, utque clausae aures etiam confitenti forent.

29. Ac primo Callistus, iam mihi circa necem C. Caesaris narratus, et Appianae caedis molitor Narcissus, flagrantissimaque eo in tempore gratia Pallas agitavere, *num Messallinam secretis minis depellerent amore Silii, cuncta alia dissimulantes*: deinde metu, ne ad perniciem ultro traherentur, desistunt: Pallas, per ignaviam; Callistus, prioris quoque regiae peritus, et potentiam cautis, quam acribus, consiliis tutius haberi. Perstitit Narcissus, et, solum id inmutans, ne quo sermone praesciam criminis et accusatoris faceret, ipse ad occasiones intentus, longa apud Ostiam Caesaris mora, duas pellices, quarum is corporibus maxime insueverat, largitione ac promissis, et, uxore deiecta, plus potentiae ostentando, perpulit, delationem subire.

30. Exin Calpurnia (id pellici nomen) ubi datum secretum, Caesaris genibus provoluta, *nupsisse Messallinam Silio*, exclamat. Simul Cleopatram, quae idem opperiens adstabat, *an comperisset?* interrogat: atque illa adnuente, *cieri Narcissum*, postulat. Is, *veniam in praeteritum petens, quod ei cis Vectios, cis Plautios dissimulavisset, nec nunc adulteria obiecturum*, ait: *nec domum, servitia, et ceteros fortunae paratus reposcere. Frueretur immo iis: at redderet uxorem, rumperetque tabulas nuptiales. An discidium*, inquit, *tuum nosti? Nam matrimonium Silii vidit populus et senatus et miles: ac, ni propere agis, tenet urbem maritus.*

31. Tum potissimos amicorum vocat: primumque rei frumentariae praefectum, Turranium, post Lusium Getam, praetorianis inpositum, percunctatur. Quibus fatentibus, certatim ceteri circumstrepunt, *iret in*

castra, firmaret praetorias cohortes, securitati ante, quam vindictae consuleret. Satis constat, eo pavore offusum Claudium, ut identidem interrogaret, *an ipse imperii potens? an Silius privatus esset?* At Messallina, non alias solutior luxu, adulto autumno, simulacrum vindemiae per domum celebrabat. Urgeri praela, fluere lacus: et feminae pellibus accinctae adsultabant, ut sacrificantes vel insanientes Bacchae: ipsa crine fluxo, thyrsum quatiens, iuxtaque Silius hedera vinctus, gerere cothurnos, iacere caput, strepente circum procaci choro. Ferunt, Vectium Valentem, lascivia in praealtam arborem connisum, interrogantibus, *quid adspiceret?* respondisse, *tempestatem ab Ostia atrocem:* sive ceperat ea species, seu forte lapsa vox in praesagium vertit.

32. Non rumor interea, sed undique nuntii incedunt, qui, *gnara Claudio cuncta et venire promptum ultioni,* adferrent. Igitur Messallina Lucullianos in hortos, Silius, dissimulando metu, ad munia fori digrediuntur. Ceteris passim dilabentibus, adfuere centuriones, inditaque sunt vincula, ut quis reperiebatur in publico aut per latebras. Messallina tamen, quamquam res adversae consilium eximerent, ire obviam, et adspici a marito, quod saepe subsidium habuerat, haud segniter intendit, iussitque, *ut Britannicus et Octavia in complexum patris pergerent.* Et Vibidiam, virginum Vestalium vetustissimam, oravit, *pontificis maximi aures adire, clementiam expetere.* Atque interim, tribus omnino comitantibus (id repente solitudinis erat) spatium urbis pedibus emensa, vehiculo, quo purgamenta hortorum eripiuntur, Ostiensem viam intrat: nulla cuiusquam misericordia, quia flagitiorum deformitas praevalebat. Trepidabatur nihilominus a

Caesare: quippe Getae, praetorii praefecto, haud satis fidebat, ad honesta, seu prava, iuxta levi.

33. Ergo Narcissus, adsumptis, quibus idem metus, *non aliam spem incolumitatis Caesaris*, adfirmat, *quam si ius militum, uno illo die, in aliquem libertorum transferret: seque*, offert, *suscepturum*. Ac ne, dum in urbem vehitur, ad poenitentiam a L. Vitellio et P. Largo Caecina, mutaretur, in eodem gestamine sedem poscit sumitque.

34. Crebra post haec fama fuit, inter diversas principis voces, cum modo incusaret flagitia uxoris, aliquando ad memoriam coniugii et infantiam liberorum revolveretur, non aliud prolocutum Vitellium, quam, *o facinus! o scelus!* Instabat quidem Narcissus, *aperire ambages et veri copiam facere:* sed non ideo pervicit, quin suspensa, et, quo ducerentur, inclinatura responderet, exemploque eius Largus Caecina uteretur. Et iam erat in adspectu Messallina, clamitabatque, *audiret Octaviae et Britannici matrem;* cum obstrepere accusator, *Silium et nuptias* referens: simul codicillos, libidinum indices, tradidit, quibus visus Caesaris averteret. Nec multo post urbem ingredienti offerebantur communes liberi; nisi Narcissus amoveri eos iussisset. Vibidiam depellere nequivit, quin multa cum invidia flagitaret, *ne indefensa coniunx exitio daretur*. Igitur, *auditurum principem*, *et fore diluendi criminis facultatem*, respondit: *iret interim virgo et sacra capesseret*.

35. Mirum inter haec silentium Claudii: Vitellius ignaro propior: omnia liberto obediebant. Patefieri domum adulteri, atque illuc deduci imperatorem iubet. Ac primum in vestibulo, effigiem patris Silii, consulto senatus abolitam, demonstrat: tum, quidquid avitum Neronibus et Drusis, in pretium probri cessisse. In-

censuimque et ad minas erumpentem, castris infert, parata concione militum; apud quos, praemonente Narcisso, pauca verba fecit: nam, etsi iustum, dolorem pudor impediebat. Continuus dehinc cohortium clamor, nomina reorum et poenas flagitantium: admotusque Silius tribunali, non defensionem, non moras tentavit, precatus, *ut mors acceleraretur*. Eadem constantia et inlustres equites Romanos cupidos maturae necis fecit. Titium Proculum, custodem a Silio Messallinae datum, et indicium offerentem Vectium Valentem et confessum, et Pompeium Urbicum, ac Saufellum Trogum ex consciis trahi ad supplicium iubet. Decius quoque Calpurnianus, vigilum praefectus, Sulpicius Rufus, ludi procurator, Iuncus Virgilianus, senator, eadem poena adfecti.

36. Solus Mnester cunctationem adtulit, dilaniata veste clamitans, *adspiceret verberum notas*, *reminisceretur vocis, qua se obnoxium iussis Messallinae dedisset. Aliis largitione, aut spei magnitudine, sibi ex necessitate culpam: nec cuiquam ante pereundum fuisse, si Silius rerum potiretur.* Commotum his, et pronum ad misericordiam Caesarem perpulere liberti, *ne, tot inlustribus viris interfectis, histrioni consuleretur: sponte an coactus tam magna peccavisset, nihil referre.* Ne Trauli quidem Montani equitis Romani defensio recepta est. Is modesta iuventa, sed corpore insigni, accitus ultro, noctemque intra unam a Messallina proturbatus erat paribus lasciviis ad cupidinem et fastidia. Suilio Caesonino et Plautio Laterano mors remittitur: huic, ob patrui egregium meritum: Caesoninus vitiis protectus est, tamquam, in illo foedissimo coetu, passus muliebria.

37. Interim Messallina Lucullianis in hortis prolatare vitam, componere preces, nonnulla spe, et aliquando

ira: tanta, inter extrema, superbia agebat. Ac, ni caedem eius Narcissus properavisset, verterat pernicies in accusatorem. Nam Claudius, domum regressus et tempestivis epulis delinitus, ubi vino incaluit, iri iubet, nuntiarique miserae (hoc enim verbo usum ferunt) *dicendam ad caussam postera die adesset*. Quod ubi auditum, et languescere ira, redire amor, ac, si cunctarentur, propinqua nox, et uxorii cubiculi memoria timebantur; prorumpit Narcissus, denuntiatque centurionibus et tribuno, qui aderant, *exsequi caedem: ita imperatorem iubere*. Custos et exactor e libertis Evodus datus. Isque raptim in hortos praegressus, reperit fusam humi, adsidente matre Lepida: quae, florenti filiae haud concors, supremis eius necessitatibus ad miserationem evicta erat; suadebatque, *ne percussorem opperiretur. Transisse vitam, neque aliud, quam mortis decus, quaerendum.* Sed animo, per libidines corrupto, nihil honestum inerat. Lacrimaeque et questus irriti ducebantur; cum impetu venientium pulsae fores, adstititque tribunus per silentium, at libertus increpans multis ac servilibus probris.

38. Tunc primum fortunam suam introspexit, ferrumque accepit, quod frustra iugulo ac pectori, per trepidationem, admovens, ictu tribuni transfigitur. Corpus matri concessum. Nuntiatumque Claudio epulanti, perisse Messallinam, non distincto, sua an aliena manu. Nec ille quaesivit: poposcitque poculum et solita convivio celebravit. Ne secutis quidem diebus odii, gaudii, irae, tristitiae, ullius denique humani adfectus signa dedit, non, cum laetantes accusatores adspiceret, non, cum filios maerentes. Iuvitque oblivionem eius senatus, censendo, *nomen et effigies privatis ac publicis locis demovendas*. Decreta Narcisso quae-

storia insignia; levissimum fastidii eius, cum supra Pallantem et Callistum ageret........honesta quidem, sed ex quibus deterrima orirentur, tristitiis multis....

(Quaedam excidisse videntur.)

LIBER XII.

Breviarium. Cap. 1. 2. Claudius de matrimonio cum libertis deliberat. 3. Agrippina, Germanici fratris eius filia, aliis praelata, L. Silano, cui desponsa Octavia, insidias struit, 4. administro Vitellio, 5—7. cuius artibus inducti senatus populusque infames nuptias probant. 8. Silanus mortem sibi consciscit. Seneca ab exilio redux studiis Neronis praeest, 9. cui despondetur Octavia.

10. Parthi regem Roma petunt Meherdatem, 11. quem, missum a Claudio, Cassius in regnum ducere conatur. 12. Obstat fraus Abgari et 13. Izatis. 14. Victus Meherdates Gotarzi traditur. Hoc mortuo regnum in Vononem, dein Vologesem transfertur. 15. Mithridati, regnum Ponti reciperare niso, Romani resistunt et Cotys et Eunones. 16. Uspe urbe capta, 17. Zorsines deserit Mithridatem, qui, 18. supplex Eunoni, 19—21. per eum a principe veniam impetrat Romamque perducitur.

22. Agrippinae artibus Lollia cedere Italia iubetur, Calpurnia pervertitur. 23. Salutis augurium. Pomerium Urbis prolatum. 24. et qui olim protulerint.

25. Nero Domitius a Claudio adoptatur auctoritate Pallantis. 26. Britannicus depressus. 27. 28. Colonia in Ubios deducta. Catti latrocinia agitantes vincuntur. 29. 30. Vannius Suevorum rex a suis pulsus.

31. In Britannia turbantes reprimit Ostorius Icenos, 32. Cangos, Brigantes. 33—35. Silurum regem Caractacum vincit. 36. Is, Romam perductus, 37. mascule Caesarem adloquitur et veniam im-

petrat. 38. 39. Britanni vires reparant. Ostorius, obtentis triumphi insignibus, obit. 40. Ei Didius suffectus. Bellum intestinum Venutii et Cartismanduae.

41. Neroni virilis toga maturatur, posthabito Britannico. 42. Burrus praetorio praefectus. Agrippinae adrogantia. Vitellio favet. 43. Prodigia Romae. Caritas annonae.

44—47. Bellum Armenios inter et Iberos. Rhadamistus Pharasmanis filius Iberus specie foederis Mithridatem invadit, vinclis onerat, interimit. 48. Quadratus, Syriae praeses, de ultione deliberat. 49. Pelignus Rhadamistum temere regium insigne sumere hortatur. 50. Parthi Armeniam invadunt. 51. Rhadamistus a suis pellitur. Zenobia coniunx, ab eo vulnerata, aegre servatur.

52. Furius Scribonianus relegatus. SC. de mathematicis. 53. SC. Claudianum de feminis, quae servis coniungerentur. Adulatio in Pallantem. 54. Felix et Ventidius turbant Iudaeam. Quadratus quietem reddit. 55. Motus in Cilicia sedat rex Antiochus.

56. Lacus Fucinus emissus et in eo navale spectaculum 57. et convivium cum periculo. 58. Nero ducit Octaviam. 59. Statilius Taurus eversus. 60. Procuratorum in provinciis auctoritas aucta. 61. Cois concessa immunitas. 62. 63. Byzantiis tributum ad tempus remissum. Eius urbis situs.

64. Prodigia Claudianae necis. 65. Lepidae mors indicta. Narcissi liberae voces. 66. 67. Claudium Agrippina veneno tollit. 68. Nero primordia imperii capit. 69. Funus et concecratio Claudii. Gesta haec annis sex, *C. Pompeio, Q. Verannio. C. Antistio, M. Suilio Rufo. Ti. Claudio V, Ser. Cornelio Orfito. P. Cornelio Sulla, L. Salvio Othone. D. Iunio Silano, Q. Haterio. M. Asinio Marcello, M'. Acilio Aviola Coss.*

1. Caede Messallinae convulsa principis domus, orto apud libertos certamine, quis deligeret uxorem Claudio, caelibis vitae intoleranti, et coniugum imperiis obnoxio. Nec minore ambitu feminae exarserant: suam quaeque nobilitatem, formam, opes contendere, ac digna tanto matrimonio ostentare. Sed maxime ambigebatur inter Lolliam Paullinam, M. Lollii consularis filiam, et Iuliam Agrippinam, Germanico genitam.

Huic Pallas, illi Callistus, fautores aderant: at Aelia Petina, e familia Tuberonum, Narcisso fovebatur. Ipse huc modo, modo illuc, ut quemque suadentium audierat, promptus, discordantes in consilium vocat, ac promere sententiam et adiicere rationes iubet.

2. Narcissus *vetus matrimonium, familiam communem,* (nam Antonia ex Petina erat) *nihil in Penatibus eius novum*, disserebat, *si sueta coniunx rediret, haudquaquam novercalibus odiis usura in Britannicum et Octaviam, proxima suis pignora.* Callistus *inprobatam longo discidio, ac, si rursus adsumeretur, eo ipso superbam: longeque rectius Lolliam induci, quando nullos liberos genuisset, vacuam aemulatione, et privignis parentis loco futuram.* At Pallas id maxime in Agrippina laudare, *quod Germanici nepotem secum traheret: dignam prorsus imperatoria fortuna stirpem, [nobilem] et familiae Claudiae quae posteros coniungeret; ne femina expertae fecunditatis, integra iuventa, claritudinem Caesarum aliam in domum ferret.*

3. Praevaluere haec, adiuta Agrippinae inlecebris, quae, ad eum, per speciem necessitudinis, crebro ventitando, pellicit patruum, ut praelata ceteris, et nondum uxor, potentia uxoria iam uteretur. Nam, ubi sui matrimonii certa fuit, struere maiora, nuptiasque Domitii, quem ex Cn. Aenobarbo genuerat, et Octaviae, Caesaris filiae, moliri: quod sine scelere perpetrari non poterat, quia L. Silano desponderat Octaviam Caesar, iuvenemque et alia clarum, insigni triumphalium et gladiatorii muneris magnificentia, protulerat ad studia vulgi. Sed nihil arduum videbatur in animo principis, cui non iudicium, non odium erat, nisi indita et iussa.

4. Igitur Vitellius, nomine censoris serviles fallacias obtegens, ingruentiumque dominationum provisor, quo gratiam Agrippinae pararet, consiliis eius inplicari, serere crimina in Silanum, cui sane decora et procax soror, Iunia Calvina, haud multum ante Vitellii nurus fuerat. Hinc initium accusationis: fratrumque non incestum, sed incustoditum amorem ad infamiam traxit. Et praebebat Caesar aures, accipiendis adversum generum suspicionibus caritate filiae promptior. At Silanus, insidiarum nescius, ac forte eo anno praetor, repente per edictum Vitellii ordine senatorio movetur, quamquam lecto pridem senatu, lustroque condito. Simul adfinitatem Claudius diremit; adactusque Silanus, eiurare magistratum, et reliquus praeturae dies in Eprium Marcellum conlatus est.

5. C. Pompeio, Q. Verannio coss. pactum inter Claudium et Agrippinam matrimonium iam fama, iam amore inlicito firmabatur: necdum celebrare solennia nuptiarum audebant, nullo exemplo deductae in domum patrui fratris filiae. Quin et incestum, ac si sperneretur, ne in malum publicum erumperet, metuebatur. Nec ante omissa cunctatio, quam Vitellius suis artibus id perpetrandum sumpsit. Percunctatusque Caesarem, *an iussis populi, an auctoritati senatus cederet?* ubi ille, *unum se civium et consensui inparem*, respondit, opperiri intra palatium iubet. Ipse curiam ingreditur, summamque remp. agi obtestans, veniam dicendi ante alios exposcit, orditurque: *Gravissimos principis labores, quis orbem terrae capessat, egere adminiculis, ut domestica cura vacuus, in commune consulat. Quod porro honestius censoriae mentis levamen, quam adsumere coniugem, prosperis dubiisque sociam: cui cogitationes intimas, cui parvos liberos tradat, non*

luxui aut voluptatibus adsuefactus, sed qui prima ab iuventa legibus obtemperavisset.

6. Postquam haec favorabili oratione praemisit, multaque patrum adsentatio sequebatur; capto rursus initio, *Quando maritandum principem cuncti suaderent, deligi oportere feminam nobilitate, puerperiis, sanctimonia insignem. Nec diu anquirendum, quin Agrippina claritudine generis anteiret: datum ab ea fecunditatis experimentum: et congruere artes honestas. Id vero egregium, quod, provisu deum, vidua iungeretur principi, sua tantum matrimonia experto. Audivisse a parentibus, vidisse ipsos, abripi coniuges ad libita Caesarum. Procul id a praesenti modestia: statueretur immo documentum, quo uxorem imperator acciperet. At enim, nova nobis in fratrum filias coniugia. Sed aliis gentibus solennia, nec lege ulla prohibita: et sobrinarum, diu ignorata, tempore addito percrebuisse. Morem adcommodari, prout conducat, et fore hoc quoque in his, quae mox usurpentur.*

7. Haud defuere, qui certatim, *si cunctaretur Caesar, vi acturos* testificantes, erumperent curia. Conglobatur promiscua multitudo, *populumque Romanum eadem orare* clamitat. Nec Claudius ultra exspectato, obvium apud forum praebet se gratantibus: senatumque ingressus, *decretum postulat, quo iustae inter patruos fratrumque filias nuptiae etiam in posterum statuerentur*. Neque tamen repertus est nisi unus talis matrimonii cupitor, T. Alledius Severus, eques Romanus, quem plerique Agrippinae gratia inpulsum ferebant. Versa ex eo civitas, et cuncta feminae obediebant, non per lasciviam, ut Messallina, rebus Romanis inludenti. Adductum et quasi virile servitium: palam severitas, ac saepius superbia: nihil domi inpudicum,

nisi dominationi expediret. Cupido auri inmensa obtentum habebat, quasi subsidium regno pararetur.

8. Die nuptiarum Silanus mortem sibi conscivit: sive eo usque spem vitae produxerat, seu delecto die, augendam ad invidiam. Calvina, soror eius, Italia pulsa est. Addidit Claudius *sacra ex legibus Tulli regis, piaculaque apud lucum Dianae per pontifices danda:* inridentibus cunctis, quod poenae procurationesque incesti id temporis exquirerentur. At Agrippina, ne malis tantum facinoribus notesceret, veniam exsilii pro Annaeo Seneca, simul praeturam impetrat, laetum in publicum rata, ob claritudinem studiorum eius, utque Domitii pueritia tali magistro adolesceret, et consiliis eiusdem ad spem dominationis uteretur: quia Seneca fidus in Agrippinam, memoria beneficii, et infensus Claudio, dolore iniuriae, credebatur.

9. Placitum dehinc, non ultra cunctari: sed designatum consulem, Memmium Pollionem, ingentibus promissis inducunt, sententiam expromere, qua oraretur Claudius despondere Octaviam Domitio; quod aetati utriusque non absurdum, et maiora patefacturum erat. Pollio haud disparibus verbis, ac nuper Vitellius, censet: despondeturque Octavia, ac, super priorem necessitudinem, sponsus iam et gener Domitius, aequari Britannico, studiis matris, arte eorum, quis, ob accusatam Messallinam, ultio ex filio timebatur.

10. Per idem tempus legati Parthorum ad expetendum, ut retuli, Meherdaten missi, senatum ingrediuntur, mandataque in hunc modum incipiunt: *Non se foederis ignaros, nec defectione a familia Arsacidarum venire; sed filium Vononis, nepotem Phrahatis, accedere adversus dominationem Gotarzis, nobilitati plebique iuxta intolerandam. Iam fratres, iam propinquos, iam*

longius sitos, caedibus exhaustos: adiici coniuges gravidas, liberos parvos, dum socors domi, bellis infaustus, ignavium saevitia tegat. Veterem sibi ac publice coeptam nobiscum amicitiam: et subveniendum sociis, virium aemulis, cedentibusque per reverentiam. Ideo regum obsides liberos dari, ut, si domestici imperii taedeat, sit regressus ad principem patresque, quorum moribus adsuefactus rex melior adsciseeretur.

11. Ubi haec atque talia dissertavere, incipit orationem Caesar *de fastigio Romano, Parthorumque obsequiis:* seque d. Augusto adaequabat, *petitum ab eo regem* referens, omissa Tiberii memoria; quamquam is quoque miserat. Addiditque praecepta (etenim aderat Meherdates) *ut non dominationem et servos, sed rectorem et cives cogitaret; clementiamque ac iustitiam, quanto ignara barbaris, tanto laetiora capesseret.* Hinc versus ad legatos, extollit laudibus *alumnum urbis, spectatae ad id modestiae: ac tamen ferenda regum ingenia, neque usui crebras mutationes. Rem Romanam huc satietate gloriae provectam, ut externis quoque gentibus quietem velit.* Datum post haec C. Cassio, qui Syriae praeerat, deducere iuvenem ripam ad Euphratis.

12. Ea tempestate Cassius ceteros praeminebat peritia legum: nam militares artes per otium ignotae, industriosque aut ignavos pax in aequo tenet. Attamen, quantum sine bello dabatur, revocare priscum morem, exercitare legiones, cura, provisu perinde agere, ac si hostis ingrueret: ita dignum maioribus suis et familia Cassia ratus, per illas quoque gentes celebrata. Igitur excitis, quorum de sententia petitus rex, positisque castris apud Zeugma, unde maxime pervius amnis, postquam inlustres Parthi rexque Arabum Acbarus advenerat, monet Meherdaten. *barbaro-*

rum inpetus acres cunctatione languescere, aut in perfidiam mutari: itaque urgeret coepta. Quod spretum fraude Acbari, qui iuvenem ignarum, et summam fortunam in luxu ratum, multos per dies adtinuit apud oppidum Edessam. Et vocante Carrhene, *promptasque res* ostentante, *si citi advenissent*, non cominus Mesopotamiam, sed flexu Armeniam petunt, id temporis inportunam, quia hiems occipiebat.

13. Exin nivibus et montibus fessi, postquam campos propinquabant, copiis Carrhenis adiunguntur: transmissoque amne Tigri, permeant Adiabenos, quorum rex Izates societatem Meherdatis palam induerat, in Gotarzen per occulta et magis fida inclinabat. Sed capta in transitu urbs Ninos, vetustissima sedes Assyriae, et Arbela, castellum insigne fama, quod postremo inter Darium atque Alexandrum proelio Persarum illic opes conciderant. Interea Gotarzes, apud montem, cui nomen Sambulos, vota diis loci suscipiebat, praecipua religione Herculi: qui, tempore stato, per quietem monet sacerdotes, ut templum iuxta equos venatui adornatos sistant. Equi, ubi pharetras telis onustas accepere, per saltus vagi, nocte demum, vacuis pharetris, multo cum anhelitu redeunt. Rursus deus, qua silvas pererraverit, nocturno visu demonstrat: reperiunturque fusae passim ferae.

14. Ceterum Gotarzes, nondum satis aucto exercitu, flumine Corma pro munimento uti: et, quamquam per insectationes et nuntios ad proelium vocaretur, nectere moras, locos mutare, et missis corruptoribus, exuendam ad fidem hostes emercari. Ex quis Izates Adiabeno, mox Acbarus, Arabum cum exercitu, abscedunt, levitate gentili, et quia experimentis cognitum est, barbaros malle Roma petere reges, quam habere.

At Meherdates, validis auxiliis nudatus, ceterorum proditione suspecta, quod unum [erat] reliquum, rem in casum dare proelioque experiri statuit. Nec detrectavit pugnam Gotarzes, deminutis hostibus ferox. Concursumque magna caede et ambiguo eventu: donec Carrhenen, profligatis obversis longius evectum, integer a tergo globus circumveniret. Tum omni spe perdita, Meherdates, promissa Parrhacis, paterni clientis, secutus, dolo eius vincitur, traditurque victori. Atque ille, *non propinquum, neque Arsacis de gente, sed alienigenam et Romanum,* increpans, auribus decisis vivere iubet, ostentuique clementiae suae, et in nos dehonestamento. Dein Gotarzes morbo obiit, accitusque in regnum Vonones, Medos tum praesidens. Nulla huic prospera aut adversa, quis memoraretur. Brevi et inglorio imperio perfunctus est; resque Parthorum in filium eius Vologesen translatae.

15. At Mithridates Bosporanus, amissis opibus vagus, postquam Didium, ducem Romanum, roburque exercitus abisse cognoverat, relictos in novo regno Cotyn, iuventa rudem, et paucas cohortium cum Iulio Aquila equite Romano: spretis utrisque, concire nationes, inlicere perfugas: postremo, exercitu coacto, regem Dandaridarum exturbat imperioque eius potitur. Quae ubi cognita, et iam iamque Bosporum invasurus habebatur, diffisi propriis viribus Aquila et Cotys, quia Zorsines, Siracorum rex, hostilia resumpserat, externas et ipsi gratias quaesivere, missis legatis ad Eunonen, qui Adorsorum genti praecellebat. Nec fuit in arduo societas, potentiam Romanam adversus rebellem Mithridaten ostentantibus. Igitur pepigere, *equestribus proeliis Eunones certaret: obsidia urbium Romani capesserent.*

16. Tunc composito agmine incedunt; cuius frontem et terga Adorsi, media cohortes et Bosporani tutabantur, nostris in armis. Sic pulsus hostis, ventumque Sozam, oppidum Dandaricae, quod desertum a Mithridate, ob ambiguos popularium animos obtineri, relicto ibi praesidio, visum. Exin in Siracos pergunt, et transgressi amnem Pandam, circumveniunt urbem Uspen, editam loco, et moenibus ac fossis munitam; nisi quod moenia, non saxo, sed cratibus et vimentis, ac media humo, adversum inrumpentes invalida erant: eductaeque altius turres, facibus atque hastis turbabant obsessos: ac, ni proelium nox diremisset, coepta patrataque expugnatio eundem intra diem foret.

17. Postero misere legatos, veniam liberis corporibus orantes: servitii decem millia offerebant. Quod aspernati sunt victores, quia trucidare deditos saevum, tantam multitudinem custodia cingere arduum: belli potius iure caderent. Datumque militibus, qui scalis evaserant, signum caedis. Excidio Uspensium metus ceteris iniectus, nihil tutum ratis, cum arma, munimenta, impediti vel eminentes loci, amnesque et urbes iuxta perrumperentur. Igitur Zorsines, diu pensitato, Mithridatisne rebus extremis, an patrio regno consuleret; postquam praevaluit gentilis utilitas, datis obsidibus, apud effigiem Caesaris procubuit, magna gloria exercitus Romani, quem incruentum et victorem, tridui itinere abfuisse ab amne Tanai constitit. Sed in regressu dispar fortuna fuit; quia navium quasdam, quae mari remeabant, in litora Taurorum delatas circumvenere barbari, praefecto cohortis et plerisque centurionum interfectis.

18. Interea Mithridates, nullo in armis subsidio, consultat, cuius misericordiam experiretur. Frater Co-

tys, proditor olim, deinde hostis, metuebatur: Romanorum nemo id auctoritatis aderat, ut promissa eius magni penderentur. Ad Eunonen convertit, propriis odiis non infensum, et recens coniuncta nobiscum amicitia validum. Igitur cultu vultuque quam maxime ad praesentem fortunam comparato, regiam ingreditur, genibusque eius provolutus, *Mithridates,* inquit, *terra marique Romanis per tot annos quaesitus, sponte adsum. Utere, ut voles, prole magni Achaemenis, quod mihi solum hostes non abstulerunt.*

19. At Eunones claritudine viri, mutatione rerum, et prece haud degeneri permotus, adlevat supplicem, laudatque, quod gentem Adorsorum, quod suam dexteram petendae veniae delegerit. Simul legatos litterasque ad Caesarem in hunc modum mittit: *pop. Romani imperatoribus magnarumque nationum regibus primam ex similitudine fortunae amicitiam: sibi et Claudio etiam communionem victoriae esse. Bellorum egregios fines, quotiens ignoscendo transigatur. Sic Zorsini victo nihil ereptum. Pro Mithridate, quando gravius mereretur, non potentiam, non regnum precari, sed ne triumpharetur, neve poenas capite expenderet.*

20. At Claudius, quamquam nobilitatibus externis mitis, dubitavit tamen, accipere captivum pacto salutis, an repetere armis rectius foret. Huc dolor iniuriarum et libido vindictae adigebat. Sed disserebatur contra: *suscipi bellum avio itinere, inportuoso mari. Ad hoc reges feroces; vagos populos; solum frugum egens: tum taedium ex mora, pericula ex properantia, modicam victoribus laudem, ac multum infamiae, si pellerentur. Quin adriperet oblata, et servaret exsulem: cui inopi quanto longiorem vitam, tanto plus supplicii fore.* His permotus scripsit Eunoni, *meritum quidem novissima*

exempla Mithridatem, nec sibi vim ad exequendum deesse: verum ita maioribus placitum, quanta pervicacia in hostem, tanta beneficentia adversus supplices utendum. Nam triumphos de populis regnisque integris adquiri.

21. Traditus post haec Mithridates, vectusque Romam per Iunium Cilonem, procuratorem Ponti, ferocius, quam pro fortuna, disseruisse apud Caesarem ferebatur. Elataque vox eius in vulgum hisce verbis: *Non sum remissus ad te, sed reversus: vel, si non credis, dimitte et quaere.* Vultu quoque interrito permansit, cum rostra iuxta, custodibus circumdatus, visui populo praeberetur. Consularia insignia Ciloni, Aquilae praetoria decernuntur.

22. Iisdem consulibus, atrox odii Agrippina ac Lolliae infensa, quod secum de matrimonio principis certavisset, molitur crimina et accusatorem, qui obiiceret *Chaldaeos, magos, interrogatumque Apollinis Clarii simulacrum super nuptiis imperatoris.* Exin Claudius, inaudita rea multa de claritudine eius apud senatum praefatus, *sorore L. Volusii genitam, maiorem ei patruum Cottam Messallinum esse, Memmio quondam Regulo nuptam: nam de C. Caesaris nuptiis consulto reticebat:* addidit *perniciosa in remp. consilia, et materiem sceleri detrahendam. Proin, publicatis bonis, cederet Italia.* Ita quinquagies sestertium ex opibus inmensis exsuli relictum. Et Calpurnia inlustris femina pervertitur, quia formam eius laudaverat princeps, nulla libidine, sed fortuito sermone. Unde vis Agrippinae citra ultima stetit. In Lolliam mittitur tribunus, a quo ad mortem adigeretur. Damnatus et lege repetundarum Cadius Rufus, accusantibus Bithynis.

23. Galliae Narbonensi, ob egregiam in patres reverentiam, datum, *ut senatoribus eius provinciae, non*

exquisita principis sententia, iure, quo Sicilia haberetur, res suas invisere liceret. Ituraeique et Iudaei, defunctis regibus Sohaemo atque Agrippa, provinciae Syriae additi. Salutis augurium, quinque et viginti annis omissum, repeti, ac deinde continuari, placitum. Et pomerium auxit Caesar, more prisco; quo iis, qui protulere imperium, etiam terminos urbis propagare datur. Nec tamen duces Romani, quamquam magnis nationibus subactis, usurpaverant, nisi L. Sulla et d. Augustus.

24. Regum in eo ambitio vel gloria varie vulgata. Sed initium condendi, et, quod pomerium Romulus posuerit, noscere, haud absurdum reor. Igitur a foro boario, ubi aereum tauri simulacrum adspicimus, quia id genus animalium aratro subditur, sulcus designandi oppidi coeptus, ut magnam Herculis aram amplecteretur. Inde certis spatiis interiecti lapides, per ima montis Palatini ad aram Consi, mox ad curias veteres, tum ad sacellum Larum: forumque Romanum et Capitolium non a Romulo, sed a T. Tatio additum urbi credidere. Mox pro fortuna pomerium auctum. Et, quos tum Claudius terminos posuerit, facile cognitu et publicis actis perscriptum.

25. C. Antistio, M. Suilio coss. adoptio in Domitium, auctoritate Pallantis, festinatur: qui obstrictus Agrippinae, ut conciliator nuptiarum, et mox stupro eius inligatus, stimulabat Claudium, *consuleret reipublicae: Britannici pueritiam robore circumdaret. Sic apud d. Augustum, quamquam nepotibus subnixum, viguisse privignos: a Tiberio super propriam stirpem Germanicum adsumptum. Se quoque accingeret iuvene, partem curarum capessituro.* His evictus, biennio maiorem natu Domitium filio anteponit, habita apud sena-

tum oratione in eundem, quem a liberto acceperat, modum. Adnotabant periti, nullam antehac adoptionem inter patricios Claudios reperiri, eosque ab Atto Clauso continuos duravisse.

26. Ceterum actae principi grates, quaesitiore in Domitium adulatione: rogataque lex, qua *in familiam Claudiam et nomen Neronis transiret.* Augetur et Agrippina cognomento *Augustae.* Quibus patratis, nemo adeo expers misericordiae fuit, quem non Britannici fortunae moeror adficeret. Desolatus paullatim etiam servilibus ministeriis, intempestiva novercae officia in ludibria vertebat, intelligens falsi. Neque enim segnem ei fuisse indolem ferunt: sive verum, seu periculis commendatus, retinuit famam sine experimento.

27. Sed Agrippina, quo vim suam sociis quoque nationibus ostentaret, in oppidum Ubiorum, in quo genita erat, veteranos coloniamque deduci inpetrat; cui nomen inditum ex vocabulo ipsius. Ac forte acciderat, ut eam gentem, Rheno transgressam, avus Agrippa in fidem acciperet. Iisdem temporibus in superiore Germania trepidatum adventu Cattorum, latrocinia agitantium. Inde L. Pomponius legatus auxiliares Vangionas ac Nemetas, addito equite alario, monuit, ut anteirent populatores, vel dilapsis inprovisi circumfunderentur. Et secuta consilium ducis industria militum, divisique in duo agmina, qui laevum iter petiverant, recens reversos, praedaque per luxum usos et somno graves, circumvenere. Aucta laetitia, quod quosdam e clade Variana quadragesimum post annum servitio exemerant.

28. At, qui dextris et propioribus compendiis ierant, obvio hosti, et aciem auso, plus cladis faciunt, et praeda famaque onusti ad montem Taunum revertuntur.

ubi Pomponius cum legionibus opperiebatur, si Catti, cupidine ulciscendi, casum pugnae praeberent. Illi metu, ne hinc Romanus, inde Cherusci, cum quis aeternum discordant, circumgrederentur, legatos in urbem et obsides misere; decretusque Pomponio triumphalis honos, modica pars famae eius apud posteros, in quis carminum gloria praecellit.

29. Per idem tempus Vannius, Suevis a Druso Caesare inpositus, pellitur regno: prima imperii aetate clarus acceptusque popularibus; mox, diuturnitate in superbiam mutans, et odio accolarum, simul domesticis discordiis circumventus. Auctores fuere Vibillius, Hermundurorum rex, et Vangio ac Sido, sorore Vannii geniti. Nec Claudius, quamquam saepe oratus, arma certantibus barbaris interposuit, tutum Vannio perfugium promittens, si pelleretur: scripsitque P. Atellio Histro, qui Pannoniam praesidebat, *legionem, ipsaque e provincia lecta auxilia, pro ripa componeret, subsidio victis, et terrorem adversus victores, ne, fortuna elati, nostram quoque pacem turbarent*. Nam vis innumera Lygii, aliaeque gentes adventabant, fama ditis regni, quod Vannius XXX per annos praedationibus et vectigalibus auxerat. Ipsi manus propria pedites, eques e Sarmatis Iazygibus erat, inpar multitudini hostium: eoque castellis sese defensare, bellumque ducere statuerat.

30. Sed Iazyges, obsidionis inpatientes, et proximos per campos vagi, necessitudinem pugnae adtulere, quia Lygius Hermundurusque illic ingruerant. Igitur degressus castellis Vannius, funditur proelio: quamquam rebus adversis, laudatus, *quod et pugnam manu capessiit, et corpore adverso vulnera excepit*. Ceterum ad classem, in Danubio opperientem, perfugit. Secuti

mox clientes, et; acceptis agris, in Pannonia locati sunt. Regnum Vangio ac Sido inter se partivere, egregia adversus nos fide: subiectis, suone an servitii ingenio, dum adipiscerentur dominationis, multa caritate, et maiore odio, postquam adepti sunt.

31. At in Britannia P. Ostorium, pro praetore, turbidae res excepere, effusis in agrum sociorum hostibus, eo violentius, quod novum ducem, exercitu ignoto, et coepta hieme, iturum obviam non rebantur. Ille gnarus, primis eventibus metum aut fiduciam gigni, citas cohortes rapit: et, caesis qui restiterant, disiectos consectatus, ne rursus conglobarentur, infensaque et infida pax non duci, non militi requiem permitteret, detrahere arma suspectis, cunctosque castris ad Auvonam et Sabrinam fluvios cohibere parat. Quod primi Iceni abnuere, valida gens, nec proeliis contusi, quia societatem nostram volentes accesserant. Hisque auctoribus circumiectae nationes locum pugnae delegere, septum agresti aggere et aditu angusto, ne pervius equiti foret. Ea munimenta dux Romanus, quamquam sine robore legionum sociales copias ducebat, perrumpere adgreditur, et distributis cohortibus turmas quoque peditum ad munia accingit. Tunc, dato signo, perfringunt aggerem suisque claustris inpeditos turbant. Atque illi conscientia rebellionis, et obseptis effugiis, multa et clara facinora fecere. Qua pugna filius legati, M. Ostorius, servati civis decus meruit.

32. Ceterum clade Icenorum compositi, qui bellum inter et pacem dubitabant: et ductus inde in Cangos exercitus. Vastati agri, praedae passim actae; non ausis aciem hostibus, vel, si ex occulto carpere agmen tentarent, punito dolo. Iamque ventum haud procul mari, quod Hiberniam insulam adspectat; cum ortae

apud Brigantas discordiae retraxere ducem, destinationis certum, ne nova moliretur, nisi prioribus firmatis. Et Brigantes quidem, paucis, qui arma coeptarant, interfectis, in reliquos data venia, resedere: Silurum gens non atrocitate, non clementia mutabatur, quin bellum exerceret, castrisque legionum premenda foret. Id quo promptius veniret, colonia Camulodunum, valida veteranorum manu, deducitur in agros captivos, subsidium adversus rebelles, et inbuendis sociis ad officia legum.

33. Itum inde in Siluras, super propriam ferociam Caractaci viribus confisos: quem multa ambigua, multa prospera extulerant, ut ceteros Britannorum imperatores praemineret. Sed tum astu, locorum fraude prior, vi militum inferior, transfert bellum in Ordovicas, additisque, qui pacem nostram metuebant, novissimum casum experitur; sumpto ad proelium loco, ut aditus, abscessus, cuncta nobis inportuna, et suis in melius essent. Tunc montibus arduis, et, si qua clementer accedi poterant, in modum valli saxa praestruit: et praefluebat amnis vado incerto, catervaeque meliorum pro munimentis constiterant.

34. Ad hoc gentium ductores circumire, hortari, firmare animos, minuendo metu, accendenda spe, aliisque belli incitamentis. Enimvero Caractacus huc illuc volitans, *illum diem, illam aciem,* testabatur, *aut reciperandae libertatis, aut servitutis aeternae initium fore:* vocabatque nomina *maiorum, qui dictatorem Caesarem pepulissent: quorum virtute vacui a securibus et tributis, intemerata coniugum et liberorum corpora retinerent.* Haec atque talia dicenti adstrepere vulgus; gentili quisque religione obstringi, *non telis, non vulneribus cessuros.*

35. Obstupefecit ea alacritas ducem Romanum: simul obiectus amnis, additum vallum, inminentia iuga, nihil nisi atrox et propugnatoribus frequens, terrebat. Sed miles proelium poscere, *cuncta virtute expugnabilia* clamitare, praefectique ac tribuni paria disserentes, ardorem exercitus incendebant. Tum Ostorius, circumspectis, quae inpenetrabilia, quaeque pervia, ducit infensos, amnemque haud difficulter evadit. Ubi ventum ad aggerem, dum missilibus certabatur, plus vulnerum in nos, et pleraeque caedes oriebantur. Posteaquam, facta testudine, rudes et informes saxorum compages distractae, parque cominus acies; decedere barbari in iuga montium. Sed eo quoque inrupere ferentarius gravisque miles: illi telis adsultantes, hi conferto gradu: turbatis contra Britannorum ordinibus, apud quos nulla loricarum galearumve tegmina, et, si auxiliaribus resisterent, gladiis ac pilis legionariorum: si huc verterent, spathis et hastis auxiliarium sternebantur. Clara ea victoria fuit, captaque uxore et filia Ca ractaci, fratres quoque in deditionem accepti.

36. Ipse (ut ferme intuta sunt adversa) cum fidem Cartismanduae, reginae Brigantum, petivisset, vinctus ac victoribus traditus est, nono post anno quam bellum in Britannia coeptum. Unde fama eius evecta insulas et proximas provincias pervagata, per Italiam quoque celebrabatur: avebantque visere, quis ille tot per annos opes nostras sprevisset. Ne Romae quidem ignobile Caractaci nomen erat: et Caesar, dum suum decus extollit, addidit gloriam victo. Vocatus quippe, ut ad insigne spectaculum, populus. Stetere in armis praetoriae cohortes, campo, qui castra praeiacet. Tunc, incedentibus regiis clientelis, phalerae torquesque, quaeque bellis externis quaesierat, traducta: mox fra-

tres et coniunx et filia: postremo ipse ostentatus. Ceterorum preces degeneres fuere, ex metu: at non Caractacus aut vultu demisso aut verbis misericordiam requirens,

37. ubi tribunali adstitit, in hunc modum locutus est: *Si, quanta nobilitas et fortuna mihi fuit, tanta rerum prosperarum moderatio fuisset, amicus potius in hanc urbem, quam captus, venissem: neque dedignatus essès, claris maioribus ortum, pluribus gentibus imperitantem, foedere pacis accipere. Praesens sors mea, ut mihi informis, sic tibi magnifica est. Habui equos, viros, arma, opes. Quid mirum, si haec invitus amisi? Num, si vos omnibus imperitare vultis, sequitur, ut omnes servitutem accipiant? Si statim deditus traderer, neque mea fortuna, neque tua gloria inclaruisset: et supplicium mei oblivio sequeretur: at, si incolumem servaveris, aeternum exemplar clementiae ero.* Ad ea Caesar veniam ipsique et coniugi et fratribus tribuit. Atque illi, vinclis exsoluti, Agrippinam quoque, haud procul alio suggestu conspicuam, iisdem, quibus principem, laudibus gratibusque venerati sunt. Novum sane et moribus veterum insolitum, feminam signis Romanis praesidere. Ipsa semet parti a maioribus suis imperii sociam ferebat.

38. Vocati posthac patres, multa et magnifica super captivitate Caractaci disseruere: *neque minus id clarum, quam cum Siphacem P. Scipio, Persen L. Paullus, et si qui alii vinctos reges populo Rom. ostendere.* Censentur Ostorio triumphi insignia; prosperis ad id rebus eius, mox ambiguis: sive [quod] amoto Caractaco, quasi debellatum foret, minus intenta apud nos militia fuit, sive hostes, miseratione tanti regis, acrius ad ultionem exarsere. Praefectum castrorum et legionarias

cohortes, exstruendis apud Siluras praesidiis relictas, circumfundunt. Ac, ni cito e vicis et castellis proximis subventum foret, copiae tum occidione occubuissent. Praefectus tamen et octo centuriones, ac promptissimus quisque manipularis cecidere. Nec multo post pabulantis nostros missasque ad subsidium turmas profligant.

39. Tum Ostorius cohortes expeditas opposuit: nec ideo fugam sistebat, ni legiones proelium excepissent. Earum robore aequata pugna, dein nobis pro meliore fuit. Effugere hostes, tenui damno, quia inclinabat dies. Crebra hinc proelia, et saepius in modum latrocinii per saltus, per paludes, ut cuique sors aut virtus; temere, proviso: ob iram, ob praedam: iussu, et aliquando ignaris ducibus. Ac praecipua Silurum pervicacia, quos accendebat vulgata imperatoris Rom. vox: *ut quondam Sugambri excisi aut in Gallias traiecti forent, ita Silurum nomen penitus exstinguendum.* Igitur duas auxiliares cohortes, avaritia praefectorum incautius populantes, intercepere. Spoliaque et captivos largiendo, ceteras quoque nationes ad defectionem trahebant: cum, taedio curarum fessus, Ostorius concessit vita; laetis hostibus, tamquam ducem haud spernendum, etsi non proelium, at certe bellum, absumpsisset.

40. At Caesar, cognita morte legati, ne provincia sine rectore foret, A. Didium suffecit. Is propere vectus, non tamen integras res invenit, adversa interim legionis pugna, cui Manlius Valens praeerat. Auctaque et apud hostes eius rei fama, quo venientem ducem exterrerent, atque illo augente audita, ut maior laus compositis, vel, si duravissent, venia iustior tribueretur. Silures id quoque damnum intulerant; lateque persul-

tabant, donec adcursu Didii pellerentur. Sed, post captum Caractacum, praecipuus scientia rei militaris Venutius, e Brigantum civitate, ut supra memoravi, fidusque diu et Romanis armis defensus, cum Cartismanduam reginam matrimonio teneret: mox orto discidio, et statim bello, etiam adversus nos hostilia induerat. Sed primo tantum inter ipsos certabatur, callidisque Cartismandua artibus fratrem ac propinquos Venutii intercepit. Inde accensi hostes, stimulante ignominia, ne feminae imperio subderentur. Valida et lecta armis iuventus regnum eius invadunt. Quod nobis praevisum: et missae auxilio cohortes acre proelium fecere; cuius, initio ambiguo, finis laetior fuit. Neque dispari eventu pugnatum a legione, cui Caesius Nasica praeerat. Nam Didius, senectute gravis, et multa copia honorum, per ministros agere, et arcere hostem, satis habebat. Haec, quamquam a duobus [Ostorio Didioque] propraetoribus plures per annos gesta, coniunxi, ne divisa, haud perinde ad memoriam sui valerent. Ad temporum ordinem redeo.

41. Ti. Claudio quintum, Sex. Cornelio Orfito coss. virilis toga Neroni maturata, quo capessendae reipubl. habilis videretur. Et Caesar adulationibus senatus libens cessit, *ut vicesimo aetatis anno consulatum Nero iniret: atque interim designatus, proconsulare imperium extra urbem haberet, ac princeps iuventutis adpellaretur.* Additum nomine eius donativum militi, congiarium plebi. Et ludicro Circensium, quod adquirendis vulgi studiis edebatur, Britannicus in praetexta, Nero triumphali cum veste, transvecti sunt. Spectaret populus, hunc decore imperatorio, illum puerili habitu, ac perinde fortunam utriusque praesumeret. Simul, qui centurionum tribunorumque sortem Britan-

nici miserabantur, remoti fictis caussis, et alii per speciem honoris. Etiam libertorum si quis incorrupta fide, depellitur, tali occasione. Obvii inter se, Nero *Britannicum* nomine, ille *Domitium*, salutavere. Quod, ut discordiae initium, Agrippina multo questu ad maritum defert: *sperni* quippe *adoptionem, quaeque censuerint patres, iusserit populus, intra Penates abrogari: ac, nisi pravitas tam infensa docentium arceatur, erupttura in publicam perniciem.* Commotus his, quasi criminibus, Claudius, optimum quemque educatorem filii exsilio ac morte adficit, datosque a noverca custodiae eius inponit.

42. Nondum tamen summa moliri Agrippina audebat, ni praetoriarum cohortium cura exsolverentur Lusius Geta et Rufius Crispinus; quos Messallinae memores et liberis eius devinctos credebat. Igitur, *distrahi cohortes ambitu duorum, et, si ab uno regerentur, intentiorem fore disciplinam* adseverante uxore, transfertur regimen cohortium ad Burrum Afranium, egregiae militaris famae, gnarum tamen, cuius sponte praeficeretur. Suum quoque fastigium Agrippina extollere altius: carpento Capitolium ingredi; qui mos, sacerdotibus et sacris antiquitus concessus, venerationem augebat feminae; quam imperatore genitam, sororem eius, qui rerum potitus sit, et coniugem et matrem fuisse, unicum ad hunc diem exemplum est. Inter quae praecipuus propugnator eius, Vitellius, validissima gratia, aetate extrema (adeo incertae sunt potentium res) accusatione conripitur, deferente Iunio Lupo, senatore. Is crimina maiestatis et cupidinem imperii obiectabat. Praebuissetque aures Caesar, nisi Agrippinae minis magis quam precibus mutatus esset,

ut accusatori aqua atque igne interdiceret. Hactenus Vitellius voluerat.

43. Multa eo anno prodigia evenere. Insessum diris avibus Capitolium: crebris terrae motibus prorutae domus: ac, dum latius metuitur, trepidatione vulgi, invalidus quisque obtriti. Frugum quoque egestas, et orta ex eo fames, in prodigium accipiebatur. Nec occulti tantum questus, sed iura reddentem Claudium circumvasere clamoribus turbidis, pulsumque in extremam fori partem vi urgebant, donec militum globo infensos perrupit. Quindecim dierum alimenta urbi, non amplius, superfuisse constitit: magnaque deum benignitate, et modestia hiemis, rebus extremis subventum. At hercule olim ex Italia legionibus longinquas in provincias commeatus portabantur; nec nunc infecunditate laboratur: sed Africam potius et Aegyptum exercemus, navibusque et casibus vita populi Romani permissa est.

44. Eodem anno bellum, inter Armenios Iberosque exortum, Parthis quoque ac Romanis gravissimorum inter se motuum caussa fuit. Genti Parthorum Vologeses imperitabat, materna origine ex pellice Graeca, concessu fratrum regnum adeptus: Iberos Pharasmanes, vetusta possessione: Armenios frater eius Mithridates obtinebat opibus nostris. Erat Pharasmani filius, nomine Rhadamistus, decora proceritate, vi corporis insignis, et patrias artes edoctus, claraque inter accolas fama. Is *modicum Iberiae regnum senecta patris detineri* ferocius crebriusque iactabat, quam ut cupidinem occultaret. Igitur Pharasmanes iuvenem potentiae promptae, et studio popularium accinctum, vergentibus iam annis suis metuens, aliam ad spem trahere, et *Armeniam* ostentare, *pulsis Parthis datam*

Mithridati a semet, memorando: sed *vim differendam, et potiorem dolum, quo incautum opprimerent.* Ita Rhadamistus, simulata adversus patrem discordia, tamquam novercae odiis inpar, pergit ad patruum: multaque ab eo comitate, in speciem liberum, cultus, primores Armeniorum ad res novas inlicit, ignaro et ornante insuper Mithridate.

45. Reconciliationis specie adsumpta, regressus ad patrem, *quae fraude confici potuerint, prompta* nuntiat, *cetera armis exsequenda.* Interim Pharasmanes belli caussas confingit: *praelianti sibi adversus regem Albanorum, et Romanos auxilio vocanti, fratrem adversatum, eamque iniuriam excidio ipsius ultum iturum.* Simul magnas copias filio tradidit. Ille inruptione subita territum, exutumque campis Mithridatem, compulit in castellum Gorneas, tutum loco ac praesidio militum, quis Caelius Pollio praefectus, centurio Casperius praeerat. Nihil tam ignarum barbaris, quam machinamenta et astus oppugnationum: at nobis ea pars militiae maxime gnara est. Ita Rhadamistus, frustra vel cum damno tentatis munitionibus, obsidium incipit: et, cum vis negligeretur, avaritiam praefecti emercatur, obtestante Casperio, *ne socius rex, ne Armenia, donum populi Romani, scelere et pecunia verterentur.* Postremo, quia multitudinem hostium Pollio, iussa patris Rhadamistus obtendebant, pactus inducias abscedit, ut, nisi Pharasmanen bello absterruisset, T. Ummidium Quadratum, praesidem Syriae doceret, quo in statu Armeniae forent.

46. Digressu centurionis, velut custode exsolutus praefectus, hortari Mithridatem ad sanciendum foedus, *coniunctionem fratrum, ac priorem aetate Pharasmanen, et cetera necessitudinum nomina* referens, *quod filium*

eius in matrimonio haberet; quod ipse Rhadamisto socer esset. Non abnuere pacem Iberos, quamquam in tempore validiores; et satis cognitam Armeniorum perfidiam; nec aliud subsidii, quam castellum, commeatu egenum. Ne dubitaret armis incruentas conditiones malle: cunctante ad ea Mithridate, et suspectis praefecti consiliis, quod pellicem regiam polluerat, inque omnem libidinem venalis habebatur. Casperius interim ad Pharasmanen pervadit, utque Iberi obsidio decedant, expostulat. Ille propalam incerta, et saepius molliora respondens, secretis nuntiis monet Rhadamistum oppugnationem quoquo modo celerare. Augetur flagitii merces, et Pollio occulta corruptione inpellit milites, ut pacem flagitarent, seque praesidio abituros minitarentur. Qua necessitate Mithridates diem locumque foederi accepit, castelloque egreditur.

47. Ac primo Rhadamistus in amplexus eius effusus, simulare obsequium, *socerum* ac *parentem* adpellare. Adiicit iusiurandum, *non ferro, non veneno vim adlaturum:* simul in lucum propinquum trahit, *provisum illic sacrificium imperatum* dictitans, *ut diis testibus pax firmaretur.* Mos est regibus, quotiens in societatem coeant, inplicare dextras, pollicesque inter se vincire, nodoque praestringere: mox, ubi sanguis artus extremos suffuderit, levi ictu cruorem eliciunt atque invicem lambunt. Id foedus arcanum habetur, quasi mutuo cruore sacratum. Sed tunc, qui ea vincula admovebat, decidisse simulans, genua Mithridatis invadit, ipsumque prosternit: simulque, concursu plurium, iniiciuntur catenae: ac compede (quod dedecorum barbaris) trahebatur: moxque vulgus, duro imperio habitum, probra ac verbera intentabat. Et erant contra, qui tantam fortunae commutationem miserarentur.

Secutaque cum parvis liberis coniunx cuncta lamentatione complebat. Diversis et contectis vehiculis abduntur, dum Pharasmanis iussa exquirerentur. Illi cupido regni fratre et filiâ potior, animusque sceleribus paratus. Visui tamen consuluit, ne coram interficerentur. Et Rhadamistus, quasi iurisiurandi memor, non ferrum, non venenum in sororem et patruum expromit; sed proiectos in humum, et veste multa gravique opertos necat. Filii quoque Mithridatis, quod caedibus parentum inlacrymaverant, trucidati sunt.

48. At Quadratus cognoscens proditum Mithridaten, et regnum ab interfectoribus obtineri, vocat consilium, docet acta, et, an ulcisceretur, consultat. Paucis decus publicum curae: plures tuta disserunt: *Omne scelus externum cum laetitia habendum: semina etiam odiorum iacienda, ut saepe principes Romani eamdem Armeniam, specie largitionis, turbandis barbarorum animis praebuerint. Potiretur Rhadamistus male partis, dum invisus, infamis: quando id magis ex usu, quam si cum gloria adeptus foret.* In hanc sententiam itum. Ne tamen adnüisse facinori viderentur, et diversa Caesar iuberet, missi ad Pharasmanen nuntii, *ut absceđeret a finibus Armeniis, filiumque abstraheret.*

49. Erat Cappadociae procurator Iulius Pelignus, ignavi animi, et deridiculo corporis iuxta despiciendus; sed Claudio perquam familiaris, cum privatus olim conversatione scurrarum iners otium oblectaret. Is, auxiliis provincialium contractis, tamquam recuperaturus Armeniam, dum socios magis, quam hostes praedatur, abscessu suorum, et incursantibus barbaris, praesidii egens, ad Rhadamistum venit: donisque eius evictus, ultro regium insigne sumere cohortatur, sumentique adest auctor et satelles. Quod ubi turpi fama

divulgatum, ne ceteri quoque ex Peligno coniectarentur, Helvidius Priscus, legatus, cum legione mittitur, rebus turbidis pro tempore ut consuleret. Igitur propere montem Taurum transgressus, moderatione plura, quam vi, composuerat; cum redire in Syriam iubetur, ne initium belli adversus Parthos existeret.

50. Nam Vologeses, casum invadendae Armeniae obvenisse ratus, quam, a maioribus suis possessam, externus rex flagitio obtineret, contrahit copias, fratremque Tiridaten deducere in regnum parat, ne qua pars domus sine imperio ageret. Incessu Parthorum, sine acie pulsi Iberi; urbesque Armeniorum, Artaxata et Tigranocerta, iugum accepere. Deinde atrox hiems, seu parum provisi commeatus, et orta ex utroque tabes, percellunt Vologesen, omittere praesentia. Vacuamque rursus Armeniam Rhadamistus invasit, truculentior quam antea, tamquam adversus defectores, et in tempore rebellaturos. Atque illi, quamvis servitio sueti, patientiam abrumpunt, armisque regiam circumveniunt.

51. Nec aliud Rhadamisto subsidium fuit, quam pernicitas equorum, quis seque et coniugem abstulit. Sed coniunx gravida, primam utcumque fugam, ob metum hostilem et mariti caritatem, toleravit: post, festinatione continua, ubi quati uterus et viscera vibrantur, orare, ut morte honesta contumeliis captivitatis eximeretur. Ille primo amplecti, adlevare, adhortari, modo virtutem admirans, modo timore aeger, ne quis relicta potiretur. Postremo, violentia amoris, et facinorum non rudis, distringit acinacem, vulneratamque ripam ad Araxis trahit, flumini tradit, ut corpus etiam auferretur. Ipse praeceps Iberos ad patrium regnum pervadit. Interim Zenobiam (id mulieri nomen)

placida inluvie, spirantem ac vitae manifestam advertere pastores, et dignitate formae haud degenerem reputantes, obligant vulnus, agrestia medicamina adhibent; cognitoque nomine et casu, in urbem Artaxata ferunt. Unde publica cura deducta ad Tiridaten, comiterque excepta, cultu regio habita est.

52. Fausto Sulla, Salvio Othone coss. Furius Scribonianus in exsilium agitur, quasi finem principis per Chaldaeos scrutaretur. Adnectebatur crimini Iunia mater eius, ut casus prioris (nam relegata erat) inpatiens. Pater Scriboniani, Camillus, arma per Dalmatiam moverat: idque ad clementiam trahebat Caesar, quod stirpem hostilem iterum conservaret. Neque tamen exsuli longa posthac vita fuit: morte fortuita, an per venenum exstinctus esset, ut quisque credidit, vulgavere. De mathematicis Italia pellendis factum senatus consultum, atrox et inritum. Laudati dehinc oratione principis, qui ob angustias familiares ordine senatorio sponte cederent, motique, qui remanendo inpudentiam paupertati adiicerent.

53. Inter quae refertur ad patres de poena feminarum, quae servis coniungerentur: statuiturque, ut ignaro domino ad id prolapsae, in servitute, sin consensisset, pro libertis haberentur. Pallanti, quem repertorem eius relationis ediderat Caesar, praetoria insignia et centies quinquagies sestertium censuit consul designatus, Barea Soranus. Additum a Scipione Cornelio, *grates publice agendas, quod, regibus Arcadiae ortus, veterrimam nobilitatem usui publico postponeret, seque inter ministros principis haberi sineret.* Adseveravit Claudius, *contentum honore Pallantem, intra priorem paupertatem subsistere.* Et fixum est aere publico senatus consultum, quo libertinus, sestertii ter millies

possessor, antiquae parcimoniae laudibus cumulabatur.

54. At non frater eius, cognomento Felix, pari moderatione agebat, iam pridem Iudaeae inpositus, et cuncta malefacta sibi inpune ratus, tanta potentia subnixo. Sane praebuerant Iudaei speciem motus orta seditione, postquam C. Caesari haud obtemperatum esset; cognita caede eius, sedata. Manebat metus, ne quis principum eadem imperitaret. Atque interim Felix intempestivis remediis delicta accendebat, aemulo ad deterrima Ventidio Cumano, cui pars provinciae habebatur: ita divisis, ut huic Galilaeorum natio, Felici Samaritae parerent, discordes olim, et tum, contemptu regentium, minus coercitis odiis. Igitur raptare inter se, inmittere latronum globos; componere insidias, et aliquando proeliis congredi, spoliaque et praedas ad procuratores referre. Hique primo laetari, mox gliscente pernicie, cum arma militum interiecissent, caesi milites. Arsissetque bello provincia, ni Quadratus, Syriae rector, subvenisset. Nec diu adversus Iudaeos, qui in necem militum proruperant, dubitatum, quin capite poenas luerent: Cumanus et Felix cunctationem adferebant, quia Claudius, caussis rebellionis auditis, ius statuendi etiam de procuratoribus dederat. Sed Quadratus Felicem inter iudices ostentavit, receptum in tribunal, quo studia adcusantium deterrerentur: damnatusque flagitiorum, quae duo deliquerant, Cumanus: et quies provinciae reddita.

55. Nec multo post agrestium Cilicum nationes, quibus Clitarum cognomentum, saepe et alias commotae, tunc, Troxobore duce, montes asperos castris cepere: atque inde decursu in litora aut urbes vim cultoribus et oppidanis, ac plerumque in mercatores et navi-

cularios, audebant. Obsessaque civitas Anemuriensis, et missi e Syria in subsidium equites, cum praefecto Curtio Severo, turbantur: quod duri circum loci, peditibusque ad pugnam idonei, equestre proelium haud patiebantur. Dein rex eius orae Antiochus, blandimentis adversus plebem, fraude in ducem, cum barbarorum copias dissociasset, Troxobore paucisque primoribus interfectis, ceteros clementia composuit.

56. Sub idem tempus, inter lacum Fucinum amnemque Lirin, perrupto monte, quo magnificentia operis a pluribus viseretur, lacu in ipso navale proelium adornatur, ut quondam Augustus, structo cis Tiberim stagno, sed levibus navigiis, et minore copia ediderat. Claudius triremes quadriremesque et undeviginti hominum millia armavit, cincto ratibus ambitu, ne vaga effugia forent; ac tamen spatium amplexus, ad vim remigii, gubernantium artes, impetus navium, et proelio solita. In ratibus praetoriarum cohortium manipuli turmaeque adstiterant, antepositis propugnaculis, ex quis catapultae ballistaeque tenderentur. Reliqua lacus classiarii tectis navibus obtinebant. Ripas et colles, ac montium edita, in modum theatri multitudo innumera complevit proximis e municipiis, et alii urbe ex ipsa, visendi cupidine aut officio in principem. Ipse insigni paludamento, neque procul Agrippina chlamyde aurata, praesedere. Pugnatum, quamquam inter sontes, fortium virorum animo: ac, post multum vulnerum, occidioni exempti sunt.

57. Sed perfecto spectaculo, apertum aquarum iter. Incuria operis manifesta fuit, haud satis depressi ad lacus ima vel media. Eoque, tempore interiecto, altius effossi specus, et contrahendae rursus multitudini gladiatorum spectaculum editur, inditis pontibus pede-

strem ad pugnam. Quin et convivium, effluvio lacus adpositum, magna formidine cunctos adfecit; quia vis aquarum prorumpens proxima trahebat, convulsis ulterioribus, aut fragore et sonitu exterritis. Simul Agrippina, trepidatione principis usa, ministrum operis Narcissum incusat cupidinis ac praedarum. Nec ille reticet, inpotentiam muliebrem nimiasque spes eius arguens.

58. D. Iunio, Q. Haterio coss. sedecim annos natus Nero Octaviam, Caesaris filiam, in matrimonium accepit. Utque studiis honestis et eloquentiae gloria enitesceret, caussa Iliensium suscepta, Romanum Troia demissum, et Iuliae stirpis auctorem Aeneam, aliaque haud procul fabulis vetera facunde exsecutus, perpetrat, ut Ilienses omni publico munere solverentur. Eodem oratore Bononiensi coloniae, igni haustae, subventum centies sestertii largitione. Redditur Rhodiis libertas, adempta saepe aut firmata, prout bellis externis meruerant, aut domi seditione deliquerant. Tributumque Apamensibus, terrae motu convulsis, in quinquennium remissum.

59. At Claudius saevissima quaeque promere adigebatur eiusdem Agrippinae artibus, quae Statilium Taurum, opibus inlustrem, hortis eius inhians, pervertit, accusante Tarquitio Prisco. Legatus is Tauri, Africam imperio proconsulari regentis, postquam revenerant, pauca repetundarum crimina, ceterum magicas superstitiones obiectabat. Nec ille diutius falsum accusatorem indignasque sordes perpessus, vim vitae suae adtulit, ante sententiam senatus. Tarquitius tamen curia exactus est: quod patres, odio delatoris, contra ambitum Agrippinae pervicere.

60. Eodem anno saepius audita vox principis, *parem vim rerum habendam a procuratoribus suis iudicatarum, ac si ipse statuisset.* Ac, ne fortuito prolapsus videretur, senatus quoque consulto cautum, plenius quam antea et uberius. Nam d. Augustus, *apud equestres, qui Aegypto praesiderent, lege agi, decretaque eorum perinde haberi* iusserat, *ac si magistratus Romani constituissent:* mox alias per provincias, et in urbe pleraque concessa sunt, quae olim a praetoribus noscebantur. Claudius omne ius tradidit, de quo totiens seditione aut armis certatum, cum Semproniis rogationibus equester ordo in possessione iudiciorum locaretur; aut rursum Serviliae leges senatui iudicia redderent; Mariusque et Sulla olim de eo vel praecipue bellarent. Sed tunc ordinum diversa studia: et quae vicerant, publice valebant. C. Oppius et Cornelius Balbus primi Caesaris opibus potuere conditiones pacis et arbitria belli tractare. Matios posthac et Vedios et cetera equitum Romanorum praevalida nomina, referre nihil adtinuerit; cum Claudius libertos, quos rei familiari praefecerat, sibique et legibus adaequaverit.

61. Retulit dein de inmunitate Cois tribuenda: multaque super antiquitate eorum memoravit. *Argivos, vel Coeum, Latonae parentem, vetustissimos insulae cultores: mox adventu Aesculapii artem medendi inlatam, maximeque inter posteros eius celebrem fuisse,* nomina singulorum referens, et quibus quisque aetatibus viguissent. Quin etiam dixit, *Xenophontem, cuius scientia ipse uteretur, eadem familia ortum: precibusque eius dandum, ut omni tributo vacui in posterum Coi sacram et tantum dei ministram insulam colerent.* Neque dubium habetur, multa eorumdem in pop. Rom. merita sociasque victorias potuisse tradi. Sed Claudius

facilitate solita, quod uni concesserat, nullis extrinsecus adiumentis velavit.

62. At Byzantii, data dicendi copia, cum magnitudinem onerum apud senatum deprecarentur, cuncta repetivere; orsi *a foedere, quod nobiscum icerant, qua tempestate bellavimus adversus regem Macedonum, cui, ut degeneri, Pseudophilippi vocabulum inpositum. Missas posthac copias in Antiochum, Persen, Aristonicum, et piratico bello adiutum Antonium*, memorabant; *quaeque Sullae aut Lucullo aut Pompeio obtulissent:* mox *recentia in Caesares merita: quando ea loca insiderent, quae transmeantibus terra marique ducibus exercitibusque, simul vehendo commeatui opportuna forent.*

63. Namque artissimo inter Europam Asiamque divortio, Byzantium in extrema Europa posuere Graeci, quibus, Pythium Apollinem consulentibus, ubi conderent urbem? redditum oraculum est, *quaererent sedem caecorum terris adversam.* Ea ambage Chalcedonii monstrabantur, quod priores illuc advecti, praevisa locorum utilitate, peiora legissent. Quippe Byzantium fertili solo fecundoque mari; quia vis piscium innumera, Ponto erumpens, et obliquis subter undas saxis exterrita, omisso alterius litoris flexu, hos ad portus defertur. Unde primo quaestuosi et opulenti; post, magnitudine onerum urgente, finem aut modum orabant, adnitente principe, qui *Thracio Bosporanoque bello recens fessos iuvandosque* retulit. Ita tributa in quinquennium remissa.

64. M'. Asinio, M'. Acilio coss. mutationem rerum in deterius portendi, cognitum est crebris prodigiis. Signa ac tentoria militum igne coelesti arsere. Fastigio Capitolii examen apium insedit. Biformes hominum partus, et suis fetum editum, cui accipitrum un-

gues inessent. Numerabatur inter ostenta deminutus omnium magistratuum numerus; quaestore, aedili, tribuno ac praetore et consule paucos intra menses defunctis: Sed in praecipuo pavore Agrippina, vocem Claudii, quam temulentus iecerat, *fatale sibi, ut coniugum flagitia ferret, dein puniret,* metuens, agere et celerare statuit, perdita prius Domitia Lepida, muliebribus caussis: quia Lepida, minore Antonia genita, avunculo Augusto, Agrippinae sobrina prior, ac Cnei, mariti eius, soror, parem sibi claritudinem credebat. Nec forma, aetas, opes multum distabant; et utraque inpudica, infamis, violenta, haud minus vitiis aemulabantur, quam si qua ex fortuna prospera acceperant. Enimvero certamen acerrimum, amita potius an mater apud Neronem praevaleret. Nam Lepida blandimentis et largitionibus iuvenilem animum devinciebat, truci contra ac minaci Agrippina, quae filio dare imperium, tolerare imperitantem nequibat.

65. Ceterum obiecta sunt, *quod coniugium principis devotionibus petivisset, quodque, parum coercitis per Calabriam servorum agminibus, pacem Italiae turbaret.* Ob haec mors indicta, multum adversante Narcisso, qui, Agrippinam magis magisque suspectans, prompsisse inter proximos ferebatur, *certam sibi perniciem, seu Britannicus rerum, seu Nero potiretur. Verum ita de se meritum Caesarem, ut vitam usui eius impenderet. Convictam Messallinam et Silium. Pares iterum accusandi caussas esse, [si Nero imperitaret. Britannico successore, nullum principi meritum, ac] novercae insidiis domum omnem convelli, maiore flagitio, quam si inpudicitiam prioris coniugis reticuisset: quamquam ne impudicitiam quidem nunc abesse, Pallante adultero: ne quis ambigat, decus, pudorem, corpus, cuncta regno vi-*

liora habere. Haec atque talia dictitans, amplecti Britannicum: *robur aetatis quam maturrimum* precari: modo ad deos, modo ad ipsum tendere manus, *adolesceret, patris inimicos depelleret: matris etiam interfectores ulcisceretur.*

66. In tanta mole curarum Claudius valetudine adversa conripitur, refovendisque viribus mollitie caeli et salubritate aquarum Sinuessam pergit. Tum Agrippina, sceleris olim certa, et oblatae occasionis propera, nec ministrorum egens, de genere veneni consultavit: ne repentino et praecipiti facinus proderetur: si lentum et tabidum delegisset, ne admotus supremis Claudius et, dolo intellecto, ad amorem filii rediret: exquisitum aliquid placebat, quod turbaret mentem, et mortem differret. Deligitur artifex talium, vocabulo Locusta, nuper veneficii damnata, et diu inter instrumenta regni habita. Eius mulieris ingenio paratum virus, cuius minister e spadonibus fuit Halotus, inferre epulas et explorare gustu solitus.

67. Adeoque cuncta mox pernotuere, ut temporum illorum scriptores prodiderint, infusum delectabili cibo boletorum venenum, nec vim medicaminis statim intellectam, socordiane Claudii an vinolentia. Simul soluta alvus subvenisse videbatur. Igitur exterrita Agrippina, et, quando ultima timebantur, spreta praesentium invidia, provisam iam sibi Xenophontis medici conscientiam adhibet. Ille, tamquam nisus evomentis adiuvaret, pinnam, rapido veneno inlitam, faucibus eius demisisse creditur, haud ignarus, summa scelera incipi cum periculo, peragi cum praemio.

68. Vocabatur interim senatus, votaque pro incolumitate principis consules et sacerdotes nuncupabant, cum iam exanimis vestibus et fomentis obtegeretur,

dum res firmando Neronis imperio componuntur. Iam primum Agrippina, velut dolore victa, et solatia conquirens, tenere amplexu Britannicum, *veram paterni oris effigiem* adpellare, ac variis artibus demorari, ne cubiculo egrederetur. Antoniam quoque et Octaviam, sorores eius, adtinuit, et cunctos aditus custodiis clauserat, crebroque vulgabat, *ire in melius valitudinem principis,* quo miles bona in spe ageret, tempusque prosperum, ex monitis Chaldaeorum, adventaret.

69. Tunc, medio diei, tertium ante idus Octob., foribus palatii repente diductis, comitante Burro, Nero egreditur ad cohortem, quae more militiae excubiis adest. Ibi, monente praefecto, festis vocibus exceptus, inditur lecticae. Dubitavisse quosdam ferunt, respectantes rogitantesque, *ubi Britannicus esset?* Mox, nullo in diversum auctore, quae offerebantur, secuti sunt. Inlatusque castris Nero, et congruentia tempori praefatus, promisso donativo ad exemplum paternae largitionis, imperator consalutatur. Sententiam militum secuta patrum consulta: nec dubitatum est apud provincias. Caelestesque honores Claudio decernuntur, et funeris solenne, perinde ac d. Augusto, celebratur; aemulante Agrippina proaviae Liviae magnificentiam. Testamentum tamen haud recitatum, ne antepositus filio privignus iniuria et invidia animos vulgi turbaret.

LIBER XIII.

Breviarium. Cap. 1. Silanus proconsul Asiae veneno necatus Agrippinae fraude. Narcissus ad mortem actus. 2. Laus Burri et Senecae. 3. Claudius censorio funere elatus laudatur a principe. 4. Bona Neronis initia. Multa senatus arbitrio constituta. 5. Agrippinae viriles curae. 6. Parthi Armeniam adfectant. De Nerone varia iudicia vulgi. 7. Is curam belli suscipit. Parthi amittunt Armeniam, cui 8. praepositus Corbulo. 9. Vologeses dat obsides. Nero dissidium ducum componit.

10. Nero civiliter agit et 11. clementiam ostentat. 12. Acten amat, 13. matre fremente, mox frustra blandiente, cuius hinc fracta potentia. 14. Pallas libertus cura rerum demotus. Agrippina ad minas ruit. 15—17. Britannicum Nero praecipiti veneno tollit et eius funus festinat. 18. Matrem indignantem custodibus privat, domum separat. 19—22. Derelicta, rerum novarum incusata se purgat. Accusatores eius puniti. 23. Pallas et Burrus delati. 24. Theatris maior species libertatis data. Urbs lustrata.

25. Neronis nocturna lascivia. Montanus, cum principe per tenebras congressus, mori adactus. Histriones Italia pulsi. 26. 27. Actum de libertis ingratis in servitutem revocandis, sed non peractum. 28. Tribunorum et aedilium cohibita potestas. 29. Aerarii cura varie habita. 30. 31. Inlustrium aliquot damnationes. L. Volusius fato concedit. Amphitheatrum Neronis. Praesides ludos edere prohibiti. 32. Vitae dominorum consultum. Pomponia Graecina, superstitionis externae rea, insons nuntiatur. 33. Rei P. Celer, Cossutianus Capito, Eprius Marcellus.

34. Messalla consul, Neronis liberalitas. 35. Cum Parthis rursus discordia de Armenia. Corbulonis disciplina, virtus, severitas. 36. Pactius Orphitus, contra imperium pugnans fususque extra vallum tendere iussus. 37. Tiridates bello infensat Armeniam, legatos ad Corbulonem mittit, 38. qui fraudem sibi per colloquium paratam eludit et 39—41. Armeniae castella capit, Artaxata adgreditur et,

decedente hoste, capit, igne delet. Ob haec Neroni et diis honores. 42. P. Suilius reus in Senecam invehitur, 43. deportatur. 44. Octavius Sagitta amore vecors Pontium tergiversantem ferro transverberat. Liberti mira fides.

45. Poppaeam Sabinam amare Nero occipit. Istius genus, forma, opes, mores, matrimonia, adulter. 46. Eius maritus Otho, ut amoveatur, Lusitaniae praeficitur. 47. Corn. Sulla, principi suspectus, Massiliam mittitur. 48. Puteolis concordia restituta. 49. De numero gladiatorum Syracusis edendorum disceptatio. Thraseae Paeti opinio. 50. Vectigalia contra Neronis inpetum retenta. 51. Publicanorum iniquitas temperata. 52. Proconsules rei absoluti.

53. L. Vetus ope Mosellae et Araris Rhenum cum Oceano iungere parat. Obstat Aelii Gracilis invidia. 54. Frisii iuxta Rhenum sedes figere frustra conantur. 55. Eosdem agros Ansibarii occupant fato eodem. 56. Boiocali constantia. Ansibarii deleti. 57. Catti ab Hermunduris fere ad exitium gentis caesi. Ignes terra editi vix oppressi. 58. Ficus Ruminalis.

Gesta haec annis quatuor, *imp. Claudio Nerone, L. Antistio Vetere. Q. Volusio, P. Cornelio Scipione. Imp. Claudio Nerone II., L. Calpurnio Pisone. Imp. Claudio Nerone III., Valerio Messalla coss.*

1. Prima novo principatu mors Iunii Silani, proconsulis Asiae, ignaro Nerone, per dolum Agrippinae patratur: non, quia ingenii violentia exitium inritaverat, segnis et dominationibus aliis fastiditus, adeo ut C. Caesar *pecudem auream* eum adpellare solitus sit: verum Agrippina, fratri eius L. Silano necem molita, ultorem metuebat, crebra vulgi fama, *anteponendum esse vixdum pueritiam egresso Neroni, et imperium per scelus adepto, virum aetate composita, insontem, nobilem, et, quod tunc spectaretur, e Caesarum posteris:* quippe et Silanus d. Augusti abnepos erat. Haec caussa necis. Ministri fuere P. Celer, eques Romanus, et Helius libertus, rei familiari principis in Asia inpositi. Ab his proconsuli venenum inter epulas datum est apertius,

quam ut fallerent. Nec minus properato Narcissus, Claudii libertus, de cuius iurgiis adversus Agrippinam retuli, aspera custodia et necessitate extrema ad mortem agitur; invito principe, cuius abditis adhuc vitiis, per avaritiam et prodigentiam, mire congruebat.

2. Ibaturque in caedes, nisi Afranius Burrus et Annaeus Seneca obviam issent. Hi rectores imperatoriae iuventae, et (rarum in societate potentiae) concordes, diversa arte ex aequo pollebant: Burrus militaribus curis et severitate morum; Seneca praeceptis eloquentiae et comitate honesta: iuvantes invicem, quo facilius lubricam principis aetatem, si virtutem aspernaretur, voluptatibus concessis retinerent. Certamen utrique unum erat contra ferociam Agrippinae, quae cunctis malae dominationis cupidinibus flagrans, habebat in partibus Pallantem, quo auctore Claudius nuptiis incestis et adoptione exitiosa semet perverterat. Sed neque Neroni infra servos ingenium; et Pallas, tristi adrogantia modum liberti egressus, taedium sui moverat. Propalam tamen omnes in eam honores cumulabantur, signumque more militiae petenti tribuno dedit *optimae matris*. Decreti et a senatu duo lictores, flaminium Claudiale, simul Claudio censorium funus, et mox consecratio.

3. Die funeris laudationem eius princeps exorsus est; dum antiquitatem generis, consulatus, ac triumphos maiorum enumerabat, intentus ipse et ceteri; liberalium quoque artium commemoratio, et, nihil regente eo reip. triste ab externis accidisse, pronis animis audita: postquam ad providentiam sapientiamque flexit, nemo risui temperare, quamquam oratio, a Seneca composita, multum cultus praeferret: ut fuit illi viro ingenium amoenum, et temporis eius auribus adcom-

modatum. Adnotabant seniores, quibus otiosum est vetera et praesentia contendere, primum ex iis, qui rerum potiti essent, Neronem alienae facundiae eguisse. Nam dictator Caesar summis oratoribus aemulus: et Augusto prompta ac profluens, quae deceret principem, eloquentia fuit. Tiberius artem quoque callebat, qua verba expenderet, tum validus sensibus, aut consulto ambiguus. Etiam C. Caesaris turbata mens vim dicendi non corrupit. Nec in Claudio, quotiens meditata dissereret, elegantiam requireres. Nero puerilibus statim annis vividum animum in alia detorsit: caelare, pingere, cantus aut regimen equorum exercere: et aliquando, carminibus pangendis, inesse sibi elementa doctrinae ostendebat.

4. Ceterum, peractis tristitiae imitamentis, curiam ingressus, et de auctoritate patrum, et consensu militum praefatus, consilia sibi et exempla capessendi egregie imperii memoravit: nec iuventam armis civilibus aut domesticis discordiis imbutam: nulla odia, nullas iniurias, nec cupidinem ultionis adferre. Tum formam futuri principatus praescripsit, ea maxime declinans, quorum recens flagrabat invidia. *Non enim se negotiorum omnium iudicem fore, ut, clausis unam intra domum adcusatoribus et reis, paucorum potentia grassaretur. Nihil in Penatibus suis venale aut ambitioni pervium: discretam domum et remp. Teneret antiqua munia senatus: consulum tribunalibus Italia et publicae provinciae adsisterent. Illi patrum aditum praeberent: se mandatis exercitibus consulturum.*

5. Nec defuit fides: multaque arbitrio senatus constituta sunt: *Ne quis ad caussam orandam mercede aut donis emeretur: ne designatis quaestoribus edendi gladiatores necessitas esset.* Quod quidem adversante

Agrippina, tamquam acta Claudii subverterentur, obtinuere patres: qui in palatium ob id vocabantur, ut adstaret, obditis a tergo foribus velo discreta, quod visum arceret, auditum non adimeret. Quin et legatis Armeniorum, caussam gentis apud Neronem orantibus, escendere suggestum imperatoris, et praesidere simul parabat; nisi, ceteris pavore defixis, Seneca admonuisset, *venienti matri occurreret.* Ita, specie pietatis, obviam itum dedecori.

6. Fine anni, turbidis rumoribus, *prorupisse rursum Parthos et rapi Armeniam,* adlatum est, *pulso Rhadamisto,* qui saepe regni eius potitus, dein profugus, tum quoque bellum deseruerat. Igitur, in urbe sermonum avida, *quemadmodum princeps, vix septemdecim annos egressus, suscipere eam molem aut propulsare posset? quod subsidium in eo, qui a femina regeretur? num proelia quoque et oppugnationes urbium et cetera belli per magistros administrari possent?* anquirebant. Contra alii *melius evenisse* disserunt, *quam si invalidus senecta et ignavia Claudius militiae ad labores vocaretur, servilibus iussis obtemperaturus. Burrum tamen et Senecam multarum rerum experientia cognitos: et imperatori quantum ad robur deesse, cum octavodecimo aetatis anno Cn. Pompeius, nonodecimo Caesar Octavianus, civilia bella sustinuerint? Pleraque in summa fortuna auspiciis et consiliis, quam telis et manibus, geri. Daturum plane documentum, honestis an secus amicis uteretur, si ducem, amota invidia, egregium, quam si pecuniosum et gratia subnixum per ambitum deligeret.*

7. Haec atque talia vulgantibus, Nero et iuventutem proximas per provincias quaesitam supplendis Orientis legionibus admoveri, legionesque ipsas propius Armeniam conlocari iubet: duosque veteres reges, Agrip-

pam et Antiochum expedire copias, quis Parthorum fines ultro intrarent: simul pontes per amnem Euphratem iungi. Et minorem Armeniam Aristobulo, regionem Sophenen Sohaemo cum insignibus regiis mandat. Exortusque in tempore aemulus Vologeso, filius Vardanes. Et abscessere Armenia Parthi, tamquam differrent bellum.

8. Sed apud senatum omnia in maius celebrata sunt sententiis eorum, qui supplicationes, et diebus supplicationum vestem principi triumphalem, utque ovans urbem iniret, effigiesque eius, pari magnitudine ac Martis Ultoris, eodem in templo, censuere: praeter suetam adulationem laeti, quod Domitium Corbulonem retinendae Armeniae praeposuerat: videbaturque locus virtutibus patefactus. Copiae Orientis ita dividuntur, ut pars auxiliarium, cum duabus legionibus, apud provinciam Syriam, et legatum eius Quadratum Ummidium remaneret: par civium sociorumque numerus Corbuloni esset, additis cohortibus alisque, quae in Cappadocia hiemabant. Socii reges, prout bello conduceret, parere iussi. Sed studia eorum in Corbulonem promptiora erant: qui, ut famae inserviret, quae in novis coeptis validissima est, itinere propere confecto, apud Aegeas, civitatem Ciliciae, obvium Quadratum habuit, illuc progressum, ne, si ad accipiendas copias Syriam intravisset Corbulo, omnium ora in se verteret, corpore ingens, verbis magnificus, et, super experientiam sapientiamque, etiam specie inanium validus.

9. Ceterum uterque Vologesen regem nuntiis monebant, *pacem quam bellum mallet, datisque obsidibus, solitam prioribus reverentiam in populum Romanum continuaret.* Et Vologeses, quo bellum ex commodo pararet, an ut aemulationis suspectos per nomen obsi-

dum amoveret, tradit nobilissimos ex familia Arsacidarum. Accepitque eos centurio Insteius, ab Ummidio missus forte priore de caussa, adito rege. Quod postquam Corbuloni cognitum est, ire praefectum cohortis Arrium Varum et reciperare obsides iubet. Hinc ortum inter praefectum et centurionem iurgium, ne diutius externis spectaculo esset, arbitrium rei obsidibus legatisque, qui eos ducebant, permissum. Atque illi ob recentem gloriam, et inclinatione quadam etiam hostium, Corbulonem praetulere. Unde discordia inter duces: querente Ummidio, *praerepta, quae suis consiliis patravisset:* testante contra Corbulone, *non prius conversum regem ad offerendos obsides, quam ipse, dux bello delectus, spes eius ad metum mutaret.* Nero, quo componeret diversos, sic evulgari iussit: *Ob res, a Quadrato et Corbulone prospere gestas laurum fascibus imperatoriis addi.* Quae, in alios consules egressa, coniunxi.

10. Eodem anno Caesar effigiem Cn. Domitio patri, consularia insignia Asconio Labeoni, quo tutore usus erat, petivit a senatu: sibique statuas argento vel auro solidas adversus offerentes prohibuit. Et, quamquam censuissent patres, ut principium anni inciperet mense Decemb., quo ortus erat Nero, veterem religionem Kalendarum Ianuariarum inchoando anno retinuit. Neque recepti sunt inter reos Carinas Celer, senator, servo accusante, aut Iulius Densus, equester, cui favor in Britannicum crimini dabatur.

11. Claudio Nerone, L. Antistio coss. cum in acta principum iurarent magistratus, *in sua acta conlegam Antistium iurare* prohibuit: magnis patrum laudibus, ut iuvenilis animus, levium quoque rerum gloria sublatus, maiores continuaret. Secutaque lenitas in Plau-

tium Lateranum, quem, ob adulterium Messallinae ordine remotum, reddidit senatui, clementiam suam obstringens crebris orationibus, quas Seneca, testificando, quam honesta praeciperet, vel iactandi ingenii, voce principis vulgabat.

12. Ceterum infracta paullatim potentia matris, delapso Nerone in amorem libertae, cui vocabulum Acte fuit: simul adsumptis in conscientiam Othone et Claudio Senecione, adolescentulis decoris: quorum Otho familia consulari, Senecio liberto Caesaris patre genitus, ignara matre, dein frustra obnitente, penitus inrepserat per luxum et ambigua secreta: ne senioribus quidem principis amicis adversantibus, muliercula, nulla cuiusquam iniuria, cupidines principis explente; quando uxore ab Octavia, nobili quidem et probitatis spectatae, fato quodam, an quia praevalent inlicita, abhorrebat: metuebaturque, ne in stupra feminarum inlustrium prorumperet, si illa libidine prohiberetur.

13. Sed Agrippina *libertam aemulam, nurum ancillam,* aliaque eundem in modum, muliebriter fremere: neque poenitentiam filii aut satietatem opperiri: quantoque foediora exprobrabat, acrius accendere; donec, vi amoris subactus, exueret obsequium in matrem, seque Senecae permitteret. Ex cuius familiaribus Annaeus Serenus, simulatione amoris adversus eandem libertam, primas adolescentis cupidines velaverat, praebueratque nomen, ut, quae princeps furtim mulierculae tribuebat, ille palam largiretur. Tum Agrippina, versis artibus, per blandimenta iuvenem adgredi, *suum potius cubiculum ac sinum* offerre, *contegendis, quae prima aetas et summa fortuna expeterent.* Quin et fatebatur *intempestivam severitatem*, et suarum opum,

quae haud procul imperatoriis aberant, copias tradebat: ut nimia nuper coercendo filio, ita rursum intemperanter demissa. Quae mutatio neque Neronem fefellit, et proximi amicorum metuebant, orabantque, *cavere insidias mulieris, semper atrocis, tum et falsae.* Forte illis diebus Caesar, inspecto ornatu, quo principum coniuges ac parentes effulserant, deligit vestem et gemmas, misitque donum matri, nulla parsimonia, cum praecipua, et cupita aliis, prior deferret. Sed Agrippina, *non his instrui cultus suos, sed ceteris arceri,* proclamat, *et dividere filium, quae cuncta ex ipsa haberet.* Nec defuere, qui in deterius referrent.

14. Et Nero infensus iis, quibus superbia muliebris innitebatur, demovet Pallantem cura rerum, quis a Claudio inpositus, velut arbitrum regni agebat: ferebaturque, degrediente eo magna prosequentium multitudine, non absurde dixisse: *Ire Pallantem, ut eiuraret.* Sane pepigerat Pallas, *ne cuius facti in praeteritum interrogaretur, paresque rationes cum republ. haberet.* Praeceps post haec Agrippina ruere ad terrorem et minas: neque principis auribus abstinere, quo minus testaretur, *adultum iam esse Britannicum, veram dignamque stirpem suscipiendo patris imperio, quod insitus et adoptivus per iniurias matris exerceret. Non abnuere se, quin cuncta infelicis domus mala patefierent, suae inprimis nuptiae, suum veneficium. Id solum diis et sibi provisum, quod viveret privignus. Ituram cum illo in castra. Audiretur hinc Germanici filia, inde vilis rursus Burrus et exsul Seneca; trunca scilicet manu et professoria lingua generis humani regimen expostulantes.* Simul intendere manus, adgerere probra, *consecratum Claudium, infernos Silanorum manes* invocare, et *tot inrita facinora.*

15. Turbatus his Nero, et propinquo die, quo quartum decimum aetatis annum Britannicus explebat, volutare secum modo matris violentiam, modo ipsius indolem; levi quidem experimento nuper cognitam, quo tamen favorem late quaesivisset. Festis Saturno diebus, inter alia aequalium ludicra, regnum lusu sortientium, evenerat ea sors Neroni. Igitur ceteris diversa, nec ruborem adlatura: ubi Britannico iussit, *exsurgeret, progressusque in medium, cantum aliquem inciperet,* inrisum ex eo sperans pueri, sobrios quoque convictus, nedum temulentos, ignorantis; ille constanter exorsus est carmen, quo, *evolutum eum sede patria rebusque summis* significabatur. Unde orta miseratio manifestior, quia dissimulationem nox et lascivia exemerat. Nero, intellecta invidia, odium intendit: urgentibusque Agrippinae minis, quia nullum crimen, neque iubere caedem fratris palam audebat, occulta molitur: pararique venenum iubet, ministro Pollione Iulio, praetoriae cohortis tribuno, cuius cura adtinebatur damnata veneficii nomine Locusta, multa scelerum fama. Nam, ut proximus quisque Britannico neque fas neque fidem pensi haberet, olim provisum erat. Primum venenum ab ipsis educatoribus accepit, transmisitque, exsoluta alvo, parum validum, sive temperamentum inerat, ne statim saeviret. Sed Nero, lenti sceleris inpatiens, minitari tribuno, iubere supplicium veneficae, quod, dum rumorem respiciunt, dum parant defensiones, securitatem morarentur. Promittentibus dein tam praecipitem necem, quam si ferro urgeretur, cubiculum Caesaris iuxta decoquitur virus, cognitis antea venenis rapidum.

16. Mos habebatur, principum liberos cum ceteris idem aetatis nobilibus sedentes vesci, in adspectu pro-

pinquorum, propria et parciore mensa. Illic epulante Britannico, quia cibos potusque eius delectus ex ministris gustu explorabat, ne omitteretur institutum, aut utriusque morte proderetur scelus, talis dolus repertus est. Innoxia adhuc ac praecalida et libata gustu potio traditur Britannico: dein, postquam fervore aspernabatur, frigida in aqua adfunditur venenum, quod ita cunctos eius artus pervasit, ut vox pariter et spiritus raperentur. Trepidatur a circumsedentibus; diffugiunt inprudentes. At quibus altior intellectus, resistunt defixi et Neronem intuentes. Ille, ut erat reclinis et nescio similis, *solitum ita,* ait, *per comitialem morbum, quo primum ab infantia adflictaretur Britannicus, et redituros paullatim visus sensusque.* At Agrippinae is pavor, ea consternatio mentis, quamvis vultu premeretur, emicuit, ut, perinde ignaram fuisse ac sororem Britannici Octaviam, constiterit: quippe sibi supremum auxilium ereptum, et parricidii exemplum intelligebat. Octavia quoque, quamvis rudibus annis, dolorem, caritatem, omnis adfectus abscondere didicerat.

17. Ita post breve silentium repetita convivii laetitia. Nox eadem necem Britannici et rogum coniunxit, proviso ante funebri paratu, qui modicus fuit. In campo tamen Martis sepultus est, adeo turbidis imbribus, ut vulgus iram deum portendi crediderit adversus facinus, cui plerique etiam hominum ignoscebant, antiquas fratrum discordias et insociabile regnum aestimantes. Tradunt plerique eorum temporum scriptores, *crebris ante exitium diebus inlusum isse pueritiae Britannici Neronem:* ut iam non praematura, neque saeva mors videri queat, quamvis inter sacra mensae, ne tempore quidem ad complexum sororum dato, ante

oculos inimici properata sit, in illum supremum Claudiorum sanguinem, stupro prius quam veneno pollutum. Festinationem exsequiarum edicto Caesar defendit, a maioribus institutum referens, *subtrahere oculis acerba funera, neque laudationibus aut pompa detinere. Ceterum et sibi, amisso fratris auxilio, reliquas spes in republ. sitas: et tanto magis fovendum patribus populoque principem, qui unus superesset e familia, summum ad fastigium genita.* Exin largitione potissimos amicorum auxit.

18. Nec defuere, qui arguerent viros gravitatem adseverantes, *quod domos, villas, id temporis, quasi praedam divisissent.* Alii necessitatem adhibitam credebant a principe, sceleris sibi conscio et veniam sperante, si largitionibus validissimum quemque obstrinxisset. At matris ira nulla munificentia leniri, sed amplecti Octaviam: crebra cum amicis secreta habere: super ingenitam avaritiam undique pecunias, quasi in subsidium, corripere, tribunos et centuriones comiter excipere: nomina et virtutes nobilium, qui etiam tum supererant, in honore habere; quasi quaereret ducem et partes. Cognitum id Neroni, excubiasque militares, quae, ut coniugi imperatoris olim, tum et ut matri servabantur, et Germanos, super eundem honorem custodes additos, degredi iubet. Ac, ne coetu salutantium frequentaretur, separat domum, matremque transfert in eam, quae Antoniae fuerat: quotiens ipse illuc ventitaret, septus turba centurionum, et post breve osculum digrediens.

19. Nihil rerum mortalium tam instabile ac fluxum est, quam fama potentiae, non sua vi nixa. Statim relictum Agrippinae limen. Nemo solari, nemo adire, praeter paucas feminas, amore an odio, incertum. Ex quibus erat Iunia Silana, quam matrimonio C. Silii a

Messallina depulsam, supra retuli: insignis genere, forma, lascivia, et Agrippinae diu percara: mox occultis inter eas offensionibus, quia Sextium Africanum, nobilem iuvenem, a nuptiis Silanae deterruerat Agrippina, inpudicam et vergentem annis dictitans; non ut Africanum sibi seponeret, sed ne opibus et orbitate Silanae maritus potiretur. Illa, spe ultionis oblata, parat accusatores ex clientibus suis, Iturium et Calvisium, non vetera et saepius iam audita deferens, quod Britannici mortem lugeret aut Octaviae iniurias evulgaret; sed, destinavisse eam, Rubellium Plautum, per maternam originem pari ac Nero gradu a d. Augusto, ad res novas extollere; coniugioque eius et iam imperio remp. rursus invadere. Haec Iturius et Calvisius Atimeto, Domitiae, Neronis amitae, liberto, aperiunt. Qui, laetus oblatis (quippe inter Agrippinam et Domitiam infensa aemulatio exercebatur) Paridem histrionem, libertum et ipsum Domitiae, inpulit ire propere, crimenque atrociter deferre.

20. Provecta nox erat, et Neroni per vinolentiam trahebatur, cum ingreditur Paris, solitus alioquin id temporis luxus principis intendere: sed tunc compositus ad maestitiam, expositoque indicii ordine, ita audientem exterret, ut non tantum matrem Plautumque interficere, sed Burrum etiam demovere praefectura destinaret, tamquam Agrippinae gratia provectum et vicem reddentem. Fabius Rusticus auctor est, scriptos esse ad Caecinam Tuscum codicillos, mandata ei praetoriarum cohortium cura: sed ope Senecae dignationem Burro retentam. Plinius et Cluvius, nihil dubitatum de fide praefecti, referunt. Sane Fabius inclinat ad laudes Senecae, cuius amicitia floruit. Nos, consensum auctorum secuti, quae diversa prodiderint, sub nomi-

nibus ipsorum trademus. Nero trepidus, et interficiendae matris avidus, non prius differri potuit, quam Burrus necem eius promitteret, si facinoris coargueretur: *sed cuicumque, nedum parenti, defensionem tribuendam: nec accusatores adesse, sed vocem unius ex inimica domo adferri. Refutare tenebras et vigilatam convivio noctem; omniaque temeritati et inscitiae propiora.*

21. Sic lenito principis metu, et luce orta, itur ad Agrippinam, ut nosceret obiecta dissolveretque, vel poenas lueret. Burrus iis mandatis, Seneca coram, fungebatur. Aderant et ex libertis arbitri sermonis. Deinde a Burro, postquam crimina et auctores exposuit, minaciter actum. Et Agrippina ferociae memor, *Non miror*, inquit, *Silanam, numquam edito partu, matrum adfectus ignotos habere. Neque enim perinde a parentibus liberi, quam ab inpudica adulteri mutantur. Nec, si Iturius et Calvisius, adesis omnibus fortunis, novissimam suscipiendae accusationis operam anui rependunt, ideo aut mihi infamia parricidii, aut Caesari conscientia subeunda est. Nam Domitiae inimicitiis gratias agerem, si benevolentia mecum in Neronem meum certaret: nunc, per concubinum Atimetum et histrionem Paridem quasi scenae fabulas componit. Baiarum suarum piscinas extollebat, cum meis consiliis adoptio et proconsulare ius et designatio consulatus et cetera apiscendo imperio praepararentur. Aut existat, qui cohortes in urbe tentatas, qui provinciarum fidem labefactatam, denique servos vel libertos ad scelus corruptos arguat. Vivere ego, Britannico potiente rerum, poteram? at si Plautus aut quis alius remp. iudicaturus obtinuerit, desunt scilicet mihi accusatores, qui non verba, inpatientia caritatis aliquando incauta, sed ea crimina obiiciant, quibus, nisi a filio, absolvi non possim.* Commotis, qui aderant,

ultroque spiritus eius mitigantibus, conloquium filii exposcit: ubi nihil pro innocentia, quasi diffideret; nec beneficiis, quasi exprobraret, disseruit; sed ultionem in delatores et praemia amicis obtinuit.

22. Praefectura annonae Fenio Rufo; cura ludorum, qui a Caesare parabantur, Arruntio Stellae; Aegyptus C. Balbillo permittuntur. Syria P. Anteio destinata: sed variis mox artibus elusus, ad postremum in urbe retentus est. At Silana in exsilium acta. Calvisius quoque et Iturius relegantur. De Atimeto supplicium sumptum, validiore apud libidines principis Paride, quam ut poena adficeretur. Plautus ad praesens silentio transmissus est.

23. Deferuntur dehinc consensisse Pallas ac Burrus, ut Cornelius Sulla, claritudine generis et adfinitate Claudii, cui per nuptias Antoniae gener erat, ad imperium vocaretur. Eius accusationis auctor exstitit Paetus quidam, exercendis apud aerarium sectionibus famosus, et tum vanitatis manifestus. Nec tam grata Pallantis innocentia, quam gravis superbia fuit: quippe, nominatis libertis eius, quos conscios haberet, respondit: *nihil unquam se domi, nisi nutu aut manu, significasse, vel, si plura demonstranda essent, scripto usum, ne vocem consociaret.* Burrus, quamvis reus, inter iudices sententiam dixit: exiliumque accusatori inrogatum, et tabulae exustae sunt, quibus oblitterata aerarii nomina retrahebat.

24. Fine anni statio cohortis adsidere ludis solita demovetur, quo maior species libertatis esset: utque miles, theatrali licentiae non permixtus, incorruptior ageret; et plebes daret experimentum, an, amotis custodibus, modestiam retineret. Urbem princeps lu-

stravit, e responso haruspicum, quod Iovis ac Minervae aedes de caelo tactae erant.

25. Q. Volusio, P. Scipione coss. otium foris, foeda domi lascivia; qua Nero itinera urbis et lupanaria et diverticula, veste servili in dissimulationem sui compositus, pererrabat, comitantibus, qui raperent venditioni exposita, et obviis vulnera inferrent, adversus ignaros adeo, ut ipse quoque exciperet ictus, et ore praeferret. Deinde, ubi Caesarem esse, qui grassaretur, pernotuit, augebanturque iniuriae adversus viros feminasque insignes, et quidam, permissa semel licentia sub nomine Neronis, inulti propriis cum globis eadem exercebant, in modum captivitatis nox agebatur. Iulius Montanus, senatorii ordinis, sed qui nondum honorem capessisset, congressus forte per tenebras cum principe, quia vi attentantem acriter repulerat, deinde agnitum oraverat, quasi exprobrasset, mori adactus est. Nero autem, metuentior in posterum, milites sibi et plerosque gladiatores circumdedit, qui rixarum initia modica et quasi privata sinerent: si a laesis validius ageretur, arma inferebant. Ludicram quoque licentiam et fautores histrionum velut in proelia convertit inpunitate et praemiis, atque ipse occultus et plerumque coram prospectans; donec, discordi populo, et gravioris motus terrore, non aliud remedium repertum est, quam ut histriones Italia pellerentur, milesque theatro rursum adsideret.

26. Per idem tempus actum in senatu *de fraudibus libertorum*, efflagitatumque, *ut adversus male meritos revocandae libertatis ius patronis daretur*. Nec deerant, qui censerent. Sed consules, relationem incipere non ausi ignaro principe, perscripsere tamen consensum senatus: *ille an auctor constitutionis fieret*, ut inter

paucos ei sententiae adversos: quibusdam, coalitam libertate inreverentiam eo prorupisse, frementibus, *vine, an aequo cum patronis iure agerent, sententiam eorum consultarent, ac verberibus manus ultro intenderent, inpulere vel poenam suam dissuadentes. Quid enim aliud laeso patrono concessum, quam ut vicesimum ultra lapidem in oram Campaniae libertum releget? Ceteras actiones promiscuas et pares esse. Tribuendum aliquod telum, quod sperni nequeat. Nec grave manumissis, per idem obsequium retinendi libertatem, per quod adsecuti sint. At criminum manifestos merito ad servitutem retrahi, ut metu coerceantur, quos beneficia non mutavissent.*

27. Disserebatur contra: *Paucorum culpam ipsis exitiosam esse debere: nihil universorum iuri derogandum. Quippe late fusum id corpus. Hinc plerumque tribus, decurias, ministeria magistratibus et sacerdotibus, cohortes etiam in urbe conscriptas. Et plurimis equitum, plerisque senatoribus, non aliunde originem trahi. Si separarentur libertini, manifestam fore penuriam ingenuorum. Non frustra maiores, cum dignitatem ordinum dividerent, libertatem in communi posuisse. Quin et manumittendi duas species institutas, ut relinqueretur poenitentiae aut novo beneficio locus. Quos vindicta patronus non liberaverit, velut vinculo servitutis adtineri. Dispiceret quisque merita, tardeque concederet, quod datum non adimeretur.* Haec sententia valuit. Scripsitque Caesar senatui, *privatim expenderent caussam libertorum, quotiens a patronis arguerentur: in commune nihil derogarent.* Nec multo post ereptus amitae libertus Paris, quasi iure civili; non sine infamia principis, cuius iussu perpetratum ingenuitatis iudicium erat.

28. Manebat nihilominus quaedam imago reip. Nam inter Vibullium praetorem et plebei tribunum Antistium ortum certamen, quod inmodestos fautores histrionum, et a praetore in vincula ductos, tribunus omitti iussisset. Comprobavere patres, incusata Antistii licentia. Simul prohibiti tribuni, ius praetorum et consulum praeripere, aut vocare ex Italia, cum quibus lege agi posset. Addidit L. Piso, designatus consul, *ne quid intra domum pro potestate animadverterent: neve multam ab iis dictam quaestores aerarii in publicas tabulas ante quatuor menses referrent: medio temporis contra dicere liceret; deque eo consules statuerent.* Cohibita artius et aedilium potestas, statutumque, quantum curules, quantum plebei pignoris caperent, vel poenae inrogarent. Eo Helvidius Priscus, tribunus plebis adversus Obultronium Sabinum, aerarii quaestorem, contentiones proprias exercuit, *tamquam ius hastae adversus inopes inclementer augeret.* Dein princeps curam tabularum publicarum a quaestoribus ad praefectos transtulit.

29. Varie habita ac saepe inmutata eius rei forma. Nam Augustus senatui permisit deligere praefectos: deinde, ambitu suffragiorum suspecto, sorte ducebantur ex numero praetorum, qui praeessent. Neque id diu mansit, quia sors deerrabat ad parum idoneos. Tunc Claudius quaestores rursum inposuit, iisque, ne metu offensionum segnius consulerent, extra ordinem honores promisit. Sed deerat robur aetatis eum primum magistratum capessentibus. Igitur Nero praetura perfunctos et experientia probatos delegit.

30. Damnatus iisdem consulibus Vipsanius Laenas ob Sardiniam provinciam avare habitam. Absolutus Cestius Proculus repetundarum, cedentibus accusato-

ribus. Clodius Quirinalis, quod praefectus remigum, qui Ravennae haberentur, velut infimam nationum, Italiam luxuria saevitiaque adflictavisset, veneno damnationem antevertit. C. Aminius Rebius, ex primoribus peritia legum et pecuniae magnitudine, cruciatus aegrae senectae, misso per venas sanguine, effugit: haud creditus sufficere ad constantiam sumendae mortis, ob libidines muliebriter infamis. At L. Volusius egregia fama concessit: cui tres et nonaginta anni spatium vivendi, praecipuaeque opes bonis artibus, inoffensa tot imperatorum malitia fuit.

31. Nerone secundum, L. Pisone consulibus, pauca memoria digna evenere: nisi cui libeat, laudandis fundamentis et trabibus, quis molem amphitheatri apud Campum Martis Caesar exstruxerat, volumina inplere: cum ex dignitate populi Romani repertum sit, res inlustres annalibus, talia diurnis urbis actis mandare. Ceterum coloniae Capua atque Nuceria additis veteranis firmatae sunt: plebeique congiarium quadringeni numi viritim dati, et sestertium quadringenties aerario inlatum est, ad retinendam populi fidem. Vectigal quoque quintae et vicesimae venalium mancipiorum remissum, specie magis, quam vi, quia, cum venditor pendere iuberetur, in partem pretii emptoribus accrescebat. Edixit Caesar, *ne quis magistratus aut procurator, qui provinciam obtineret, spectaculum gladiatorum aut ferarum aut quod aliud ludicrum ederet.* Nam ante non minus tali largitione, quam conripiendis pecuniis, subiectos adfligebant; dum, quae libidine deliquerant, ambitu propugnant.

32. Factum et S. C. ultioni iuxta et securitati, *ut si quis a suis servis interfectus esset, ii quoque, qui testamento manumissi sub eodem tecto mansissent, inter ser-*

vos supplicia penderent. Redditur ordini L. Varius consularis, avaritiae criminibus olim perculsus. Et Pomponia Graecina, insignis femina, Plautio, qui ovans se de Britanniis retulit, nupta, ac superstitionis externae rea, mariti iudicio permissa Isque prisco instituto, propinquis coram, de capite famaque coniugis cognovit, et insontem nuntiavit. Longa huic Pomponiae aetas, et continua tristitia fuit. Nam post Iuliam, Drusi filiam, dolo Messallinae interfectam, per quadraginta annos, non cultu, nisi lugubri, non animo, nisi maesto, egit. Idque illi, imperitante Claudio, impune, mox ad gloriam vertit.

33. Idem annus plures reos habuit. Quorum P. Celerem, accusante Asia, quia absolvere nequibat Caesar, traxit, senecta donec mortem obiret. Nam Celer, interfecto, ut memoravi, Silano proconsule, magnitudine sceleris cetera flagitia obtegebat. Cossutianum Capitonem Cilices detulerant *maculosum foedumque, et idem ius audaciae in provincia ratum, quod in urbe exercuerat.* Sed pervicaci accusatione conflictatus, postremo defensionem omisit, ac lege repetundarum damnatus est. Pro Eprio Marcello, a quo Lycii res repetebant, eo usque ambitus praevaluit, ut quidam accusatorum eius exsilio multarentur, *tamquam insonti periculum fecissent.*

34. Nerone tertium consule, simul iniit consulatum Valerius Messalla, cuius proavum, oratorem Corvinum, d. Augusto, abavo Neronis, conlegam in eo magistratu fuisse, pauci iam senum meminerant. Sed nobili familiae honor auctus est, oblatis in singulos annos quingenis sestertiis, quibus Messalla paupertatem innoxiam sustentaret. Aurelio quoque Cottae et Haterio Antonino annuam pecuniam statuit princeps, quamvis per

luxum avitas opes dissipassent. Eius anni principio, mollibus adhuc initiis prolatatum inter Parthos Romanosque de obtinenda Armenia bellum acriter sumitur: quia nec Vologeses sinebat, fratrem Tiridaten dati a se regni expertem esse, aut alienae id potentiae donum habere: et Corbulo dignum magnitudine populi Romani rebatur, parta olim a Lucullo Pompeioque recipére. Ad haec Armenii, ambigua fide, utraque arma invitabant, situ terrarum, similitudine morum Parthis propiores, connubiisque permixti, ac libertate ignota illuc magis ad servitium inclinantes.

35. Sed Corbuloni plus molis adversus ignaviam militum, quam contra perfidiam hostium erat. Quippe Syria transmotae legiones, pace longa segnes, munia Romanorum aegerrime tolerabant. Satis constitit, fuisse in eo exercitu veteranos, qui non stationem, non vigilias inissent: vallum fossamque, quasi nova et mira, viserent; sine galeis, sine loricis, nitidi et quaestuosi, militia per oppida expleta. Igitur dimissis, quibus senectus aut valetudo adversa erat, supplementum petivit. Et habiti per Galatiam Cappadociamque delectus; adiectaque ex Germania legio, cum equitibus alariis et peditatu cohortium: retentusque omnis exercitus sub pellibus, quamvis hieme saeva adeo, ut obducta glacie, nisi effossa, humus tentoriis locum non praeberet. Ambusti multorum artus vi frigoris, et quidam inter excubias exanimati sunt. Annotatusque miles, qui fascem lignorum gestabat, ita praeriguisse manus, ut oneri adhaerentes, truncis brachiis deciderent. Ipse cultu levi, capite intecto, in agmine, in laboribus, frequens adesse: laudem strenuis, solatium invalidis, exemplum omnibus ostendere. Dehinc, quia duritiam caeli militiaeque multi abnuebant deserebant-

que, remedium severitate quaesitum est. Nec enim, ut in aliis exercitibus, primum alterumque delictum venia prosequebatur, sed, qui signa reliquerat, statim capite poenas luebat. Idque usu salubre, et misericordia melius adparuit: quippe pauciores illa castra deseruere, quam ea, in quibus ignoscebatur.

36. Interim Corbulo, legionibus intra castra habitis, donec ver adolesceret, dispositisque per idoneos locos cohortibus auxiliariis, ne pugnám priores adirent, praedicit. Curam praesidiorum Pactio Orphito, primipili honore perfuncto, mandat. Is, quamquam incautos barbaros, et bene gerendae rei casum offerri scripserat, tenere se munimentis et maiores copias opperiri iubetur. Sed rupto imperio, postquam paucae e proximis castellis turmae advenerant, pugnamque imperitia poscebant, congressus cum hoste funditur. Et damno eius exterriti, qui subsidium ferre debuerant, sua quisque in castra trepida fuga rediere. Quod graviter Corbulo accepit: increpitumque Pactium, et praefectos militesque tendere omnes extra vallum iussit. Inque ea contumelia detenti, nec nisi precibus universi exercitus exsoluti sunt.

37. At Tiridates, super proprias clientelas, ope Vologesi fratris adiutus, non furtim iam, sed palam bello infensare Armeniam, quosque fidos nobis rebatur, depopulari, et, si copiae contra ducerentur, eludere, hucque et illuc volitans, plura fama, quam pugna exterrere. Igitur Corbulo, quaesito diu proelio, frustra habitus, et exemplo hostium circumferre bellum coactus, dispartit vires, ut legati praefectique diversos locos pariter invaderent. Simul regem Antiochum monet, proximas sibi praefecturas petere. Nam Pharasmanes, interfecto filio Rhadamisto, quasi proditore, quo fidem

in nos testaretur, vetus adversus Armenios odium promptius exercebat. Tuncque primum inlecti Insechi, gens ante alias socia Romanis, avia Armeniae incursavit. Ita consilia Tiridati in contrarium vertebant, mittebatque oratores, qui suo Parthorumque nomine expostularent, *cur, datis nuper obsidibus redintegrataque amicitia, quae novis quoque beneficiis locum aperiret, vetere Armeniae possessione depelleretur? Ideo nondum ipsum Vologesen commotum, quia caussa, quam vi, agere mallent. Sin perstaretur in bello: non defore Arsacidis virtutem fortunamque, saepius iam clade Romana expertam.* Ad ea Corbulo, satis comperto, Vologesen defectione Hyrcaniae adtineri, suadet Tiridati, *precibus Caesarem adgredi: posse illi regnum stabile et res incruentas contingere, si omissa spe longinqua et sera, praesentem potioremque sequeretur.*

38. Placitum dehinc, *quia, commeantibus invicem nuntiis, nihil in summam pacis proficiebatur, conloquio ipsorum tempus locumque destinari. Mille equitum praesidium,* Tiridates, *adfore sibi,* dicebat; *quantum Corbuloni cuiusque generis militum adsisteret, non statuere, dum, positis loricis et galeis, in faciem pacis veniretur.* Cuicumque mortalium, nedum veteri et provido duci, barbarae astutiae patuissent, ideo artum inde numerum finiri, et hinc maiorem adferri, ut dolus pararetur: nam equiti, sagittarum usu exercito, si detecta corpora obiicerentur, nihil profuturam multitudinem. Dissimulato tamen intellectu, *rectius de his, quae in publicum consulerentur, totis exercitibus coram dissertaturos,* respondit. Locumque delegit, cuius pars altera colles erant, clementer adsurgentes, accipiendis peditum ordinibus; pars in planitiem porrigebatur, ad explicandas equitum turmas. Dieque pacto, prior

Corbulc socias cohortes et auxilia regum pro cornibus, medio sextam legionem constituit; cui accita per noctem aliis ex castris tria millia tertianorum permiscuerat, una cum aquila, quasi eadem legio spectaretur. Tiridates, vergente iam die, procul adstitit, unde videri magis, quam audiri posset. Ita sine congressu dux Romanus abscedere militem, sua quemque in castra, iubet.

39. Rex, sive fraudem suspectans, quia plura simul in loca ibatur, sive ut commeatus nostros Pontico mari ac Trapezunte oppido adventantes interciperet, propere discedit. Sed neque commeatibus vim facere potuit, quia per montes ducebantur, praesidiis nostris insessos: et Corbulo, ne inritum bellum traheretur, utque Armenios ad sua defendenda cogeret, exscindere parat castella. Sibique, quod validissimum in ea praefectura, cognomento Volandum, sumit; minora Cornelio Flacco legato, et Insteio Capitoni castrorum praefecto, mandat. Tum, circumspectis munimentis, et quae expugnationi idonea, provisis, hortatur milites, *ut hostem vagum, neque paci aut praelio paratum, sed perfidiam et ignaviam fuga confitentem, exuerent sedibus, gloriaeque pariter et praedas consulerent.* Tum, quadripartito exercitu, hos in testudinem conglobatos subruendo vallo inducit, alios scalas moenibus admovere, multos tormentis faces et hastas incutere iubet. Libratoribus funditoribusque adtributus locus, unde eminus glandes torquerent; ne qua pars subsidium laborantibus ferret, pari undique motu. Tantus inde ardor certantis exercitus fuit, ut intra tertiam diei partem nudati propugnatoribus muri, obices portarum subversi, capta escensu munimenta, omnesque puberes trucidati sint, nullo milite amisso, paucis admodum vulneratis.

Et imbelle vulgus sub corona venundatum: reliqua praeda victoribus cessit. Pari fortuna legatus ac praefectus usi sunt, tribusque una die castellis expugnatis, cetera terrore, et alia sponte incolarum in deditionem veniebant. Unde orta fiducia caput gentis, Artaxata, adgrediendi. Nec tamen proximo itinere ductae legiones, quae, si amnem Araxen, qui moenia adluit, ponte transgrederentur, sub ictum dabantur: procul, et latioribus vadis transiere.

40. At Tiridates, pudore et metu, ne, si concessisset obsidioni, nihil opis in ipso videretur; si prohiberet, inpeditis locis seque et equestres copias inligaret: statuit postremo, ostendere aciem, et dato die proelium incipere, vel simulatione fugae, locum fraudi parare. Igitur repente agmen Romanum circumfundit, non ignaro duce nostro, qui viae pariter et pugnae composuerat exercitum. Latere dextro tertia legio, sinistro sexta incedebat, mediis decumanorum delectis: recepta inter ordines inpedimenta, et tergum mille equites tuebantur: quibus iusserat, ut instantibus cominus resisterent, refugos non sequerentur. In cornibus pedes, sagittarius, et cetera manus equitum ibat, productior [cornu] in sinistro, per ima collium, ut, si hostis intravisset, fronte simul et sinu exciperetur. Adsultare ex diverso Tiridates, non usque ad iactum teli, sed tum minitans, tum specie trepidantis, si laxare ordines et diversos consectari posset. Ubi nihil temeritate solutum, nec amplius quam decurio equitum, audentius progressus et sagittis confixus, ceteros ad obsequium exemplo firmaverat, propinquis iam tenebris abscessit.

41. Et Corbulo, castra in loco metatus, an expeditis legionibus nocte Artaxata pergeret, obsidioque circumdaret, agitavit, concessisse illuc Tiridaten ratus. Dein,

postquam exploratores adtulere *longinquum regis iter, et, Medi an Albani peterentur, incertum,* lucem opperitur: praemissaque levis armatura, quae muros interim ambiret, oppugnationemque eminus inciperet. Sed oppidani, portis sponte patefactis, se suaque Romanis permisere. Quod salutem ipsis tulit. Artaxatis ignis inmissus, deletaque et solo aequata sunt: quia nec teneri sine valido praesidio ob magnitudinem moenium, nec id nobis virium erat, quod firmando praesidio et capessendo bello divideretur: vel, si integra et incustodita relinquerentur, nulla in eo utilitas aut gloria, quod capta essent. Adiicitur miraculum, velut numine oblatum. Nam cuncta extra, tectis tenus, sole inlustria fuere; quod moenibus cingebatur, ita repente atra nube coopertum, fulguribusque discretum est, ut, quasi infensantibus deis, exitio tradi crederetur. Ob haec consalutatus *imperator* Nero: et senatusconsulto supplicationes habitae: statuaeque et arcus et continui consulatus principi: utque inter festos referretur dies, quo patrata victoria, quo nuntiata, quo relatum de ea esset, aliaque in eandem formam decernuntur, adeo modum egressa, ut C. Cassius, de ceteris honoribus adsensus, *si pro benignitate fortunae diis grates agerentur, ne totum quidem annum supplicationibus sufficere,* disseruerit: *eoque oportere dividi sacros et negotiosos dies, quis divina colerent, et humana non inpedirent.*

42. Variis deinde casibus iactatus, et multorum odia meritus reus, haud tamen sine invidia Senecae, damnatur. Is fuit P. Suilius, imperitante Claudio terribilis ac venalis, et mutatione temporum, non, quantum inimici cuperent, demissus; quique se nocentem videri, quam supplicem, mallet. Eius opprimendi gratia repetitum videbatur senatusconsultum, poenaque

Cinciae legis, adversum eos, qui pretio caussas oravissent. Nec Suilius questu aut exprobratione abstinebat, praeter ferociam animi, extrema senecta liber, et Senecam increpans: *infensum amicis Claudii, sub quo iustissimum exsilium pertulisset. Simul studiis inertibus, et iuvenum inperitiae suetum, livere his, qui vividam et incorruptam eloquentiam tuendis civibus exercerent. Se quaestorem Germanici: illum domus eius adulterum fuisse. An gràvius existimandum, sponte litigatoris praemium honestae operae adsequi, quam conrumpere cubicula principum feminarum? Qua sapientia, quibus philosophorum praeceptis, intrà quadriennium regiae amicitiae, ter millies sestertium paravisset? Romae testamenta et orbos velut indagine eius capi; Italiam et provincias inmenso foenore hauriri. At sibi labore quaesitam et modicam pecuniam esse. Crimen, periculum, omnia potius toleraturum, quam veterem ac domi partam dignationem subitae felicitati submitteret.*

43. Nec deerant, qui haec iisdem verbis, aut versa in deterius, Senecae deferrent. Repertique accusatores, *direptos socios, cum Suilius provinciam Asiam regeret, ac publicae pecuniae peculatum* detulere. Mox, quia inquisitionem annuam inpetraverant, brevius visum, urbana crimina incipi, quorum obvii testes erant. Ii, *acerbitate accusationis Q. Pomponium ad necessitatem belli civilis detrusum: Iuliam, Drusi filiam, Sabinamque Poppaeam ad mortem actas: et Valerium Asiaticum, Lusium Saturninum, Cornelium Lupum circumventos: iam equitum Romanorum agmina damnata, omnemque Claudii saevitiam* Suilio obiectabant. Ille, *nihil ex his sponte susceptum, sed principi paruisse,* defendebat, donec eam orationem Caesar cohibuit, *compertum sibi* referens *ex commentariis patris sui, nullam cuiusquam*

accusationem ab eo coactam. Tum *iussa Messalinae* praetendi, et labare defensio. *Cur enim neminem alium delectum, qui saevienti, impudicae, vocem praeberet? Puniendos rerum atrocium ministros, ubi pretia scelerum adepti, scelera ipsa aliis delegent.* Igitur adempta bonorum parte (nam filio et nepti pars concedebatur, eximebanturque etiam, quae testamento matris aut aviae acceperant) in insulas Baleares pellitur: non in ipso discrimine, non post damnationem fractus animo: ferebaturque, copiosa et molli vita secretum illud toleravisse. Filium eius, Nerullinum, adgressis adcusatoribus, per invidiam patris et crimina repetundarum, intercessit princeps, tanquam satis expleta ultione.

44. Per idem tempus Octavius Sagitta plebei tribunus, Pontiae, mulieris nuptae, amore vecors, ingentibus donis adulterium, et mox, ut omitteret maritum, emercatur, suum matrimonium promittens ac nuptias eius pactus. Sed ubi mulier vacua fuit, nectere moras, adversam patris voluntatem caussari, repertaque spe ditioris coniugis, promissa exuere. Octavius contra modo conqueri, modo minitari, famam perditam, pecuniam exhaustam obtestans: denique salutem, quae sola reliqua esset, arbitrio eius permittens. Ac, postquam spernebatur, noctem unam ad solatium poscit, qua delinitus, modum in posterum adhiberet. Statuitur nox: et Pontia consciae ancillae custodiam cubiculi mandat. Ille, uno cum liberto, ferrum veste occultum infert. Tum, ut adsolet in amore et ira, iurgia, preces, exprobratio, satisfactio: et pars tenebrarum libidine seposita. Ex qua aestu incensus, nihil metuentem ferro transverberat, et accurrentem ancillam vulnere absterret, cubiculoque prorumpit. Postera die manifesta caedes: haud ambiguus percussor: quippe mansitasse

una convincebatur. Sed libertus *suum illud facinus* profiteri, *se patroni iniurias ultum esse.* Commoveratque quosdam magnitudine exempli, donec ancilla, ex vulnere refecta, verum aperuit. Postulatusque apud consules a patre interfectae, postquam tribunatu abierat, sententia patrum et lege de sicariis condemnatur.

45. Non minus insignis eo anno inpudicitia magnorum reip. malorum initium fecit. Erat in civitate Sabina Poppaea, T. Ollio patre genita, sed nomen avi materni sumpserat; inlustri memoria Poppaei Sabini, consulari et triumphali decore praefulgentis. Nam Ollium, honoribus nondum functum, amicitia Seiani pervertit. Huic mulieri cuncta alia fuere, praeter honestum animum. Quippe mater eius, aetatis suae feminas pulchritudine supergressa, gloriam pariter et formam dederat. Opes claritudini generis sufficiebant. Sermo comis, nec absurdum ingenium. Modestiam praeferre, et lascivia uti. Rarus in publicum egressus idque velata parte oris, ne satiaret adspectum, vel quia sic decebat. Famae nunquam pepercit, maritos et adulteros non distinguens: neque adfectui suo aut alieno obnoxia: unde utilitas ostenderetur, illuc libidinem transferebat. Igitur agentem eam in matrimonio Rufii Crispini, equitis Romani, ex quo filium genuerat, Otho pellexit iuventa ac luxu, et quia flagrantissimus in amicitia Neronis habebatur. Nec mora, quin adulterio matrimonium iungeretur.

46. Otho, sive amore incautus, laudare formam elegantiamque uxoris apud principem; sive ut accenderet, ac, si eadem femina potirentur, id quoque vinculum potentiam ei adiiceret. Saepe auditus est consurgens e convivio Caesaris, *se ire ad illam*, *sibi concessam* dictitans *nobilitatem*, *pulchritudinem*, *vota*

omnium et gaudia felicium. His atque talibus inritamentis non longa cunctatio interponitur. Sed accepto aditu, Poppaea primum per blandimenta et artes valescere, *inparem cupidini et forma Neronis captam* simulans: mox, acri iam principis amore, ad superbiam vertens, si ultra unam alteramque noctem adtineretur, *nuptam esse se* dictitans, *nec posse matrimonium amittere, devinctam Othoni per genus vitae, quod nemo adaequaret. Illum animo et cultu magnificum: ibi se summa fortuna digna visere. At Neronem, pellice ancilla et adsuetudine Actes devinctum, nil e contubernio servili, nisi abiectum et sordidum traxisse.* Deiicitur familiaritate sueta, post congressu et comitatu, Otho; et ad postremum, ne in urbe aemulatus ageret, provinciae Lusitaniae praeficitur: ubi usque ad civilia arma, non ex priore infamia, sed integre sancteque egit, procax otii et potestatis temperantior.

47. Hactenus Nero flagitiis et sceleribus velamenta quaesivit. Suspectabat maxime Cornelium Sullam, socors ingenium eius in contrarium trahens, callidumque et simulatorem interpretando. Quem metum Graptus ex libertis Caesaris, usu et senecta Tiberio abusque domum principum edoctus, tali mendacio intendit. Pons Mulvius in eo tempore celebris nocturnis inlecebris erat: ventitabatque illuc Nero, quo solutius urbem extra lasciviret. Igitur, *regredienti per viam Flaminiam compositas insidias, fatoque evitatas, quoniam diverso itinere Sallustianos in hortos remeaverit, auctoremque eius doli Sullam,* ementitur: quia forte, redeuntibus ministris principis, quidam, per iuvenilem licentiam, quae tunc passim exercebatur, inanem metum fecerant. Neque servorum quisquam neque clientium Sullae agnitus: maximeque despecta, et nul-

lius ausi capax natura eius, a crimine abhorrebat: perinde tamen, quasi convictus esset, cedere patria, et Massiliensium moenibus coerceri iubetur.

48. Iisdem consulibus auditae Puteolanorum legationes, quas diversas ordo plebsque ad senatum miserant: illi vim multitudinis, hi magistratuum et primi cuiusque avaritiam increpantes. Cumque seditio, ad saxa, ad minas ignium progressa, necem et arma proliceret, C. Cassius adhibendo remedio delectus. Quia severitatem eius non tolerabant, precante ipso, ad Scribonios fratres ea cura transfertur, data cohorte praetoria: cuius terrore, et paucorum supplicio, rediit oppidanis concordia.

49. Non referrem vulgatissimum senatusconsultum, quo *civitati Syracusanorum egredi numerum, edendis gladiatoribus finitum, permittebatur:* nisi Paetus Thrasea contra dixisset, praebuissetque materiem obtrectatoribus arguendae sententiae: *Cur enim, si remp. egere libertate senatoria crederet, tam levia consectaretur? Quin de bello aut pace, de vectigalibus et legibus, quibusque aliis Romana continentur, suaderet dissuaderetve? Licere patribus, quotiens ius dicendae sententiae accepissent, quae vellent, expromere relationemque in ea postulare. An solum emendatione dignum, ne Syracusis spectacula largius ederentur? cetera per omnes imperii partes perinde egregia, quam si non Nero, sed Thrasea regimen eorum teneret? Quodsi summa dissimulatione transmitterentur, quanto magis inanibus abstinendum?* Thrasea contra, rationem poscentibus amicis, *non praesentium ignarum,* respondebat, *eiusmodi consulta corrigere; sed patrum honori dare: ut manifestum fieret, magnarum rerum curam non dissimulaturos, qui animum etiam levissimis adverterent.*

50. Eodem anno, crebris populi flagitationibus, inmodestiam publicanorum arguentis, dubitavit Nero, an cuncta vectigalia omitti iuberet, idque pulcherrimum donum generi mortalium daret. Sed inpetum eius multum prius laudata magnitudine animi, adtinuere senatores, *dissolutionem imperii* docendo, *si fructus, quibus resp. sustineretur, deminuerentur. Quippe, sublatis portoriis, sequens, ut tributorum abolitio expostularetur. Plerasque vectigalium societates a consulibus et tribunis plebis constitutas, acri etiam populi Rom. tum libertate: reliqua mox ita provisa, ut ratio quaestuum et necessitas erogationum inter se congruerent. Temperandas plane publicanorum cupidines, ne, per tot annos sine querela tolerata, novis acerbitatibus ad invidiam verterent.*

51. Ergo edixit princeps, *ut leges cuiusque publici, occultae ad id tempus, proscriberentur: omissas petitiones non ultra annum resumerent: Romae praetor, per provincias, qui pro praetore aut consule essent, iura adversus publicanos extra ordinem redderent: militibus inmunitas servaretur, nisi in iis, quae veno exercerent;* aliaque admodum aequa, quae brevi servata, dein frustra habita sunt. Manet tamen abolitio quadragesimae quinquagesimaeque, et quae alia exactionibus inlicitis nomina publicani invenerant. Temperata apud transmarinas provincias frumenti subvectio; et, *ne censibus negotiatorum naves adscriberentur, tributumque pro illis penderent,* constitutum.

52. Reos ex provincia Africa, qui proconsulare imperium illic habuerant, Sulpicium Camerinum et Pomponium Silvanum absolvit Caesar: Camerinum adversus privatos et paucos, saevitiae magis, quam captarum pecuniarum crimina obiicientes. Silvanum magna vis

accusatorum circumsteterat, poscebatque tempus evocandorum testium: reus illico defendi postulabat. Valuitque pecuniosa orbitate et senecta, quam ultra vitam eorum produxit, quorum ambitu evaserat.

53. Quietae ad id tempus res in Germania fuerant, ingenio ducum, qui, pervulgatis triumphi insignibus, maius ex eo decus sperabant, si pacem continuavissent. Paullinus Pompeius et L. Vetus ea tempestate exercitui praeerant. Ne tamen segnem militem adtinerent, ille inchoatum ante tres et sexaginta annos a Druso aggerem coercendo Rheno, absolvit: Vetus Mosellam atque Ararim, facta inter utrumque fossa, connectere parabat, ut copiae per mare, dein Rhodano et Arare subvectae, per eam fossam, mox fluvio Mosella in Rhenum, exin in Oceanum decurrerent: sublatisque itinerum difficultatibus, navigabilia inter se Occidentis Septentrionisque litora fierent. Invidit operi Aelius Gracilis, Belgicae legatus, deterrendo Veterem, *ne legiones alienae provinciae inferret, studiaque Galliarum adfectaret: formidolosum id imperatori* dictitans, quo plerumque prohibentur conatus honesti.

54. Ceterum continuo exercituum otio, fama incessit, *ereptum ius legatis ducendi in hostem*. Eoque Frisii iuventutem saltibus aut paludibus, inbellem aetatem per lacus admovere ripae, agrosque vacuos et militum usui sepositos insedere, auctore Verrito et Malorige, qui nationem eam regebant, in quantum Germani regnantur. Iamque fixerant domos, semina arvis intulerant, utque patrium solum exercebant: cum Dubius Avitus, accepta a Paullino provincia, minitando vim Romanam, nisi abscederent Frisii veteres in locos, aut novam sedem a Caesare inpetrarent, perpulit Verritum et Malorigen, preces suscipere. Profectique Romam, dum

aliis curis intentum Neronem opperiuntur, inter ea, quae barbaris ostentantur, intravere Pompeii theatrum, quo magnitudinem populi viserent. Illic, per otium (neque enim ludicris ignari oblectabantur) dum consessum caveae, discrimina ordinum, quis eques, ubi senatus, percunctantur, advertere quosdam cultu externo in sedibus senatorum: et, quinam forent, rogitantes, postquam audiverant, earum gentium legatis id honoris datum, quae virtute et amicitia Romana praecellerent: nullos mortalium armis aut fide ante Germanos esse exclamant, degrediunturque et inter patres considunt. Quod comiter a visentibus exceptum, quasi inpetus antiqui et bona aemulatione. Nero civitate Romana ambos donavit: Frisios decedere agris iussit. Atque illis aspernantibus, auxiliaris eques repente inmissus, necessitatem adtulit, captis caesisve, qui pervicacius restiterant.

55. Eosdem agros Ampsivarii occupavere, validior gens, non modo sua copia, sed adiacentium populorum miseratione: quia pulsi a Chaucis et sedis inopes tutum exsilium orabant. Aderatque iis, clarus per illas gentes et nobis quoque fidus, nomine Boiocalus, *vinctum se rebellione Cherusca, iussu Arminii,* referens, *mox, Tiberio et Germanico ducibus, stipendia meruisse. Quinquaginta annorum obsequio id quoque adiungere, quod gentem suam ditioni nostrae subiiceret. Quotam partem campi iacere, in quam pecora et armenta militum aliquando transmitterentur? Servarent sane receptos gregibus, intra hominum famam; modo ne vastitatem et solitudinem mallent, quam amicos populos. Chamavorum quondam ea arva, mox Tubantum, et post Usipiorum fuisse. Sicuti coelum deis, ita terras generi mortalium datas: quaeque vacuae, eas publicas esse.* Solem deinde

respiciens, et cetera sidera vocans, quasi coram interrogabat, *vellentne contueri inane solum? Potius mare superfunderent adversus terrarum ereptores.*

56. Et commotus his Avitus, *patienda meliorum imperia. Id diis, quos implorarent, placitum, ut arbitrium penes Romanos maneret, quid darent, quid adimerent: neque alios iudices, quam se ipsos, paterentur.* Haec in publicum Ampsivariis respondit: ipsi Boiocalo, *ob memoriam amicitiae daturum agros.* Quod ille, ut proditionis pretium, aspernatus addidit: *Deesse nobis terra, in qua vivamus; in qua moriamur, non potest.* Atque ita, infensis utrimque animis, discessum. Illi Bructeros, Tencteros, ulteriores etiam nationes, socias bello vocabant. Avitus, scripto ad Curtilium Manciam, superioris exercitus legatum, *ut Rhenum transgressus, arma a tergo ostenderet:* ipse legiones in agrum Tencterum induxit, *excidium* minitans, *nisi caussam suam dissociarent.* Igitur absistentibus his, pari metu exterriti Bructeri. Et ceteris quoque aliena pericula defendentibus, sola Ampsivariorum gens retro ad Usipios et Tubantes concessit. Quorum terris exacti, cum Cattos, dein Cheruscos petissent, errore longo, hospites, egeni, hostes, in alieno, quod iuventutis erat, caeduntur: inbellis aetas in praedam divisa est.

57. Eadem aestate inter Hermunduros Cattosque certatum magno proelio, dum flumen, gignendo sale fecundum et conterminum, vi trahunt; super libidinem cuncta armis agendi, religione insita, *eos maxime locos propinquare coelo, precesque mortalium a deis nusquam propius audiri. Inde, indulgentia numinum, illo in amne illisque silvis salem provenire, non, ut alias apud gentes, eluvie maris arescente unda, sed super ardentem arborum struem fusa, ex contrariis inter se elementis,*

igne atque aquis, concretum. Sed bellum Hermunduris prosperum, Cattis exitio fuit, quia victores diversam aciem Marti ac Mercurio sacravere, quo voto equi, viri, cuncta victa occidioni dantur. Et minae quidem hostiles in ipsos vertebant. Sed civitas Iuhonum socia nobis, malo inproviso adflicta est. Nam ignes terra editi villas, arva, vicos passim conripiebant, ferebanturque in ipsa conditae nuper coloniae moenia. Neque exstingui poterant: non si imbres caderent, non fluvialibus aquis, aut quo alio humore: donec inopia remedii et ira cladis agrestes quidam eminus saxa iacere, dein, residentibus flammis, propius suggressi, ictu fustium aliisque verberibus, ut feras absterrebant: postremo tegmina corpori derepta iniiciunt, quanto magis profana et usu polluta, tanto magis oppressura ignes.

58. Eodem anno Ruminalem arborem in comitio, quae super octingentos et quadraginta ante annos Remi Romulique infantiam texerat, mortuis ramalibus et arescente trunco deminutum, prodigii loco habitum est, donec in novos fetus reviresceret.

LIBER XIV.

Breviarium. Cap. 1. Nero matris caedem agitat, incitante Poppaea. 2. Agrippina incestum tentat; an Nero potius? 3. De caede matris deliberat Nero. Aniceti consilium. 4. Agrippinae cum Nerone, scelus celante, convivium. 5. Mari mergenda aegre evadit. Acerronia remis conficitur. 6. Agrippina dissimulat. 7. Nero trepidat, cum Burro et Seneca deliberat. Anicetus caedem Agrippinae suscipit et 8. perpetrat. 9. Agrippinae viles exsequiae. 10. Nero

conscientia vecors adulatione erigitur. 11. Litteris ad senatum matrem etiam post fata criminatur. 12. Senatus turpiter adulatur. Thrasea Paetus virum se praestat. Nero mite ingenium adfectat.

13. Urbem intrat anxius; blanditias expertus, in omnes libidines se effundit; 14. citharoedus, auriga, nobiles ad paria flagitia adigit. 15. Iuvenalia. Nero in scena. Augustanos conscribit. 16. Carmina pangit. Philosophos ridet. 17. Caedes inter Nucerinos et Pompeianos occasione gladiatorii spectaculi. 18. Blaesus damnatur. Strabo absolvitur. 19. Mors Domitii Afri, M. Servilii. 20. Quinquennale ludicrum Romae. Varia de ludis fama, eorum vituperia, 21. laudes et excusatio. Nero eloquentiae victor. 22. Portentis commotus Rubellium Plautum in exilium agit.

23. Corbulo Mardorum latrocinia punit. 24. Percussorem vitat, Tigranocerta capit. 25. Hyrcanos in societatem recipit. 26. Tiridatem arcet ab Armenia, quam tradit Tigrani. Corbulo Syriae praeficitur. 27. Puteoli, Tarentum, Antium coloniae. 28. Comitia praetoria. Vibius damnatus.

29. Clades Britannica. Suetonius Monam invadit, 30. incolas domat. 31. Iceni, Boadicea duce, et Trinobantes rebellant, 32. Camalodunum expugnant; Petilium Cerialem cum nona legione fundunt; 33. a Suetonio desertum Londinium et Verulamium spoliant, cives et socios Romanorum trucidant. 34—37. Boadiceam ferocientem superat Suetonius. Ipsa veneno vitam finit. Poenius Postumus gladio se transigit. 38. Classicianus, Suetonio discors, res turbat. 39. Missus Polycletus hostibus est irrisui. Suetonio Petronius Turpilianus successor datus.

40. 41. Ob falsum testamentum damnati. 42. Pedanius Secundus, urbis praefectus, a servis caesus. 43. 44. In eos lege agi vult C. Cassius, et 45. contra aliorum sententiam obtinet. Populum supplicio renitentem Nero increpat. 46. Tarquitius Priscus damnatus. Census per Gallias actus. 47. Mors et laus Memmii Reguli. 48. Antistius maiestatis delatus, 49. a Thrasea defensus. 50. Fabricius Veiento, calumniae reus, Italia pellitur.

51. Burri mors, laus, successores Rufus et Tigellinus. 52—54. Criminationes discutere parat Seneca apud Caesarem et commeatum petit, qui 55. 56. subdole respondet. 57—59. Rufum imminuit Tigellinus, Plauto et Sullae periculum struit, eos opprimit.

60. Nero, ducta Poppaea, Octaviam amolitur. Tum hanc revocat, 61. laetante populo. Poppaeae mox honos repositus. Eius doli. 62—64. Aniceti scelere Octavia in exilium pulsa necatur in Pandateria. Temporum infelicitas. 65. Libertos Doryphorum et Pallantem veneno tollit Nero. Seneca incusatur. Piso Neroni insidiatur.

Gesta haec annis circiter quattuor, *C. Vipstano, C. Fonteio Capitone. Imp. Nerone IV., Cosso Cornelio Lentulo. C. Caesonio Paeto, C. Petronio Turpiliano. P. Mario Celso, L. Asinio Gallo coss.*

1. Caio Vipstano, Fonteio coss., diu meditatum scelus non ultra Nero distulit, vetustate imperii coalita audacia, et flagrantior in dies amore Poppaeae; quae, sibi matrimonium et discidium Octaviae, incolumi Agrippina, haud sperans, crebris criminationibus, aliquando per facetias, incusare principem, et *pupillum* vocare, *qui iussis alienis obnoxius, non modo imperii, sed libertatis etiam indigeret. Cur enim differri nuptias suas? Formam scilicet displicere et triumphales avos? an fecunditatem et verum animum? Timeri, ne uxor saltem iniurias patrum, iram populi adversus superbiam avaritiamque matris, aperiat. Quodsi nurum Agrippina nonnisi filio infestam ferre posset, reddatur ipsa Othonis coniugio. Ituram quoquo terrarum, ubi audiret potius contumelias imperatoris, quam viseret, periculis eius inmixta.* Haec atque talia, lacrimis et arte adulterae penetrantia, nemo prohibebat; cupientibus cunctis infringi potentiam matris, et credente nullo, usque ad caedem eius duratura filii odia.

2. Tradit Cluvius, Agrippinam ardore retinendae potentiae eo usque provectam, ut medio diei, cum id temporis Nero per vinum et epulas incalesceret, offerret se saepius temulento comptam et incesto paratam. Iamque, lasciva oscula et praenuntias flagitii blanditias adnotantibus proximis, Senecam contra muliebres inlecebras subsidium a femina petivisse: inmissamque

Acten, libertam, quae, simul suo periculo et infamia Neronis anxia, deferret, pervulgatum esse incestum, gloriante matre, nec toleraturos milites profani principis imperium. Fabius Rusticus, non Agrippinae, sed Neroni cupitum id, memorat, eiusdemque libertae astu disiectum. Sed, quae Cluvius, eadem ceteri quoque auctores prodidere, et fama huc inclinat: seu concepit animo tantum inmanitatis Agrippina, seu credibilior novae libidinis meditatio in ea visa est, quae puellaribus annis stuprum cum Lepido, spe dominationis, admiserat, pari cupidine usque ad libita Pallantis provoluta, et exercita ad omne flagitium patrui nuptiis.

3. Igitur Nero vitare secretos eius congressus: abscedentem in hortos, aut Tusculanum, vel Antiatem in agrum, laudare, *quod otium lacesseret*. Postremo, ubicumque haberetur, praegravem ratus, interficere constituit: hactenus consultans, veneno, an ferro, vel qua alia vi. Placuitque primo venenum. Sed inter epulas principis si daretur, referri ad casum non poterat, tali iam Britannici exitio: et ministros tentare arduum videbatur mulieris usu scelerum adversus insidias intentae: atque ipsa praesumendo remedia munierat corpus. Ferrum et caedes quonam modo occultaretur, nemo reperiebat; et, ne quis, illi tanto facinori delectus, iussa sperneret, metuebat. Obtulit ingenium Anicetus libertus, classi apud Misenum praefectus, et pueritiae Neronis educator, ac mutuis odiis Agrippinae invisus. Ergo, *navem posse componi*, docet, *cuius pars*, *ipso in mari per artem soluta, effunderet ignaram. Nihil tam capax fortuitorum, quam mare, et, si naufragio intercepta sit, quem adeo iniquum, ut sceleri adsignet, quod venti et fluctus deliquerint? Additurum principem defunctae templum et aras et cetera ostentandae pietati.*

4. Placuit sollertia, tempore etiam iuta, quando Quinquatruum festos dies apud Baias frequentabat. Illuc matrem elicit, *ferendas parentum iracundias et placandum animum* dictitans, quo rumorem reconciliationis efficeret, acciperetque Agrippina, facili feminarum credulitate ad gaudia. Venientem dehinc, obvius in litora, (nam Antio adventabat) excipit manu et complexu, ducitque Baulos. Id villae nomen est, quae, promontorium Misenum inter et Baianum lacum, flexo mari adluitur. Stabat inter alias navis ornatior, tamquam id quoque honori matris daretur: quippe sueverat triremi et classiariorum remigio vehi. Ac tum invitata ad epulas erat, ut occultando facinori nox adhiberetur. Satis constitit, exstitisse proditorem, et Agrippinam, auditis insidiis, an crederet ambiguam, gestamine sellae Baias pervectam. Ibi blandimentum sublevavit metum: comiter excepta superque ipsum conlocata. Nam pluribus sermonibus, modo familiaritate iuvenili Nero, et rursus adductus, quasi seria consociaret, tracto in longum convictu, prosequitur abeuntem, artius oculis et pectori haerens, sive explenda simulatione, seu periturae matris supremus adspectus quamvis ferum animum retinebat.

5. Noctem sideribus inlustrem et placido mari quietam, quasi convincendum ad scelus, dii praebuere. Nec multum erat progressa navis, duobus e numero familiarium Agrippinam comitantibus: ex quis Crepereius Gallus haud procul gubernaculis adstabat, Acerronia, super pedes cubitantis reclinis, *poenitentiam filii et reciperatam matris gratiam* per gaudium memorabat: cum, dato signo, ruere tectum loci, multo plumbo grave: pressusque Crepereius et statim exanimatus est: Agrippina et Acerronia eminentibus lecti parieti-

bus, ac forte validioribus, quam ut oneri cederent, protectae sunt. Nec dissolutio navigii sequebatur, turbatis omnibus, et quod plerique ignari, etiam conscios inpediebant. Visum dehinc remigibus, unum in latus inclinare, atque ita navem submergere. Sed neque ipsis promptus in rem subitam consensus, et alii, contra nitentes, dedere facultatem lenioris in mare iactus. Verum Acerronia inprudens, dum, *se Agrippinam esse, utque subveniretur matri principis*, clamitat, contis et remis, et, quae fors obtulerat, navalibus telis conficitur. Agrippina silens, eoque minus agnita, unum tamen vulnus humero excepit. Nando, deinde occursu lenunculorum, Lucrinum in lacum vecta, villae suae infertur.

6. Illic reputans, ideo se fallacibus litteris accitam, et honore praecipuo habitam: quodque litus iuxta, non ventis acta, non saxis inpulsa navis, summa sui parte, veluti terrestre machinamentum, concidisset: observans etiam Acerroniae necem; simul suum vulnus adspiciens; solum insidiarum remedium esse, si non intelligerentur: misit libertum Agerinum, qui nuntiaret filio, *benignitate deum et fortuna eius evasisse gravem casum: orare, ut quamvis periculo matris exterritus, visendi curam differret: sibi ad praesens quiete opus.* Atque interim, securitate simulata, medicamina vulneri et fomenta corpori adhibet: testamentum Acerroniae requiri, bonaque obsignari iubet: id tantum non per simulationem.

7. At Neroni, nuntios patrati facinoris opperienti, adfertur, *evasisse ictu levi sauciam, et hactenus adito discrimine, ne auctor dubitaretur.* Tum pavore exanimis, et *iam iamque adfore* obtestans *vindictae properam, sive servitia armaret, vel militem accenderet, sive*

ad senatum et populum pervaderet, naufragium et vulnus et interfectos amicos obiiciendo: quod contra subsidium sibi? nisi quid Burrus et Seneca reperirent: quos statim acciverat, incertum an et ante gnaros. Igitur longum utriusque silentium, ne inriti dissuaderent, an eo descensum credebant, ut, nisi praeveniretur Agrippina, pereundum Neroni esset. Post Seneca, hactenus promptior, respicere Burrum, ac sciscitari, *an militi imperanda caedes esset?* Ille *praetorianos toti Caesarum domui obstrictos, memoresque Germanici, nihil adversus progeniem eius atrox ausuros*, respondit: *perpetraret Anicetus promissa.* Qui, nihil cunctatus, poscit summam sceleris. Ad eam vocem Nero, *illo sibi die dari imperium, auctoremque tanti muneris libertum* profitetur. *Iret propere, duceretque promptissimos ad iussa.* Ipse, audito, venisse missu Agrippinae nuntium Agerinum, scenam ultro criminis parat: gladiumque, dum mandata perfert, abiicit inter pedes eius. Tum, quasi deprehenso, *vincla iniici* iubet, ut, *exitium principis molitam matrem, et pudore deprehensi sceleris sponte mortem sumpsisse,* confingeret.

8. Interim vulgato Agrippinae periculo, quasi casu evenisset, ut quisque acceperat, decurrere ad litus. Hi molium obiectus, hi proximas scaphas scandere: alii, quantum corpus sinebat, vadere in mare, quidam manus protendere: questibus, votis, clamore diversa rogitantium, aut incerta respondentium, omnis ora compleri; adfluere ingens multitudo cum luminibus. atque, ubi incolumem esse pernotuit, ut ad gratandum, sese expedire, donec adspectu armati et minitantis agminis disiecti sunt. Anicetus villam statione circumdat, refractaque ianua, obvios servorum abripit, donec ad fores cubiculi veniret: cui pauci adstabant, ceteris ter-

rore inrumpentium exterritis. Cubiculo modicum lumen inerat, et ancillarum una: magis ac magis anxia Agrippina, quod nemo a filio, ac ne Agerinus quidem; aliam fere litore faciem nunc, solitudinem ac repentinos strepitus et extremi mali indicia. Abeunte dehinc ancilla, *Tu quoque me deseris?* prolocuta, respicit Anicetum, trierarcho Herculeio, et Obarito, centurione classiario, comitatum: ac, *si ad visendum venisset, refotam nuntiaret: sin facinus patraturus, nihil se de filio credere; non imperatum parricidium.* Circumsistunt lectum percussores, et prior trierarchus fusti caput eius adflixit. Iam in mortem centurioni ferrum destringenti, protendens uterum, *Ventrem feri*, exclamavit: multisque vulneribus confecta est.

9. Haec consensu produntur. Adspexeritne matrem exanimem Nero, et formam corporis eius laudaverit, sunt, qui tradiderint, sunt, qui abnuant. Cremata est nocte eadem, convivali lecto, et exsequiis vilibus: neque, dum Nero rerum potiebatur, congesta aut clausa humus. Mox domesticorum curâ levem tumulum accepit, viam Miseni propter, et villam Caesaris dictatoris, quae subiectos sinus editissima prospectat. Accenso rogo libertus eius, cognomento Mnester, ipse ferro se transegit; incertum caritate in patronam, an metu exitii. Hunc sui finem multos ante annos crediderat Agrippina contempseratque. Nam consulenti super Nerone, responderunt Chaldaei, *fore ut imperaret matremque occideret:* atque illa, *Occidat*, inquit, *dum imperet.*

10. Sed a Caesare, perfecto demum scelere, magnitudo eius intellecta est. Reliquo noctis, modo per silentium defixus, saepius pavore exsurgens et mentis inops, lucem opperiebatur, tamquam exitium adlatu-

ram. Atque eum, auctore Burro, prima centurionum tribunorumque adulatio ad spem firmavit, prensantium manum gratantiumque, quod discrimen inprovisum et matris facinus evasisset. Amici dehinc adire templa, et, coepto exemplo, proxima Campaniae municipia victimis et legationibus laetitiam testari: ipse, diversa simulatione, maestus, et quasi incolumitati suae infensus, ac morti parentis inlacrimans. Quia tamen non, ut hominum vultus, ita locorum facies mutantur, obversabaturque maris illius et litorum gravis adspectus (et erant, qui crederent, sonitum tubae collibus circum editis planctusque tumulo matris audiri) Neapolim concessit, litterasque ad senatum misit, quarum summa erat:

11. *Repertum cum ferro percussorem Agerinum, ex intimis Agrippinae libertis, et luisse eam poenam conscientia, qua scelus paravisset.* Adiiciebat crimina longius repetita; *quod consortium imperii, iuraturasque in feminae verba praetorias cohortes, idemque dedecus senatus et populi speravisset: ac, posteaquam frustra optata sint, infensa militi patribusque et plebi, dissuasisset donativum et congiarium, periculaque viris inlustribus instruxisset. Quanto suo labore perpetratum, ne inrumperet curiam, ne gentibus externis responsa daret?* Temporum quoque Claudianorum obliqua insectatione, cuncta eius dominationis flagitia in matrem transtulit, *publica fortuna exstinctam* referens. Namque et naufragium narrabat: quod fortuitum fuisse, quis adeo hebes inveniretur, ut crederet? aut a muliere naufraga missum cum telo unum, qui cohortes et classes imperatoris perfringeret? Ergo non iam Nero, cuius inmanitas omnium questus anteibat, sed Seneca adverso rumore erat, *quod oratione tali confessionem scripsisset.*

12. Miro tamen certamine procerum decernuntur *supplicationes apud omnia pulvinaria, utque Quinquatrus, quibus apertae insidiae essent, ludis annuis celebrarentur: aureum Minervae simulacrum in curia, et iuxta principis imago statueretur: dies natalis Agrippinae inter nefastos esset.* Thrasea Paetus, silentio vel brevi adsensu priores adulationes transmittere solitus, exiit tum senatu; ac sibi caussam periculi fecit, ceteris libertatis initium non praebuit. Prodigia quoque crebra et inrita intercessere. Anguem enixa mulier: et alia in concubitu mariti fulmine exanimata. Iam sol repente obscuratus, et tactae de caelo quatuordecim urbis regiones. Quae adeo sine cura deûm eveniebant, ut multos post annôs Nero imperium et scelera continuaverit. Ceterum, quo gravaret invidiam matris, eâque demotâ auctam lenitatem suam testificaretur, feminas inlustres Iuniam et Calpurniam, praefectura functos Valerium Capitonem et Licinium Gabolum, sedibus patriis reddidit, ab Agrippina olim pulsos. Etiam Lolliae Paullinae cineres reportari, sepulcrumque exstrui permisit: quosque ipse nuper relegaverat, Iturium et Calvisium poena exsolvit. Nam Silana fato functa erat, longinquo ab exsilio Tarentum regressa, labante iam Agrippina, cuius inimicitiis conciderat, vel tandem mitigata.

13. Cunctanti in oppidis Campaniae, quonam modo urbem ingrederetur: an obsequium senatus, an studia plebis reperiret, anxio, contra deterrimus quisque, quorum non alia regia fecundior exstitit, *invisum Agrippinae nomen et morte eius accensum populi favorem* disserunt: *iret intrepidus, et venerationem sui coram experiretur:* simul *praegredi* exposcunt. Et promptiora, quam promiserant, inveniunt: obvias tribus: fe-

sto cultu senatum: coniugum ac liberorum agmina, per sexum et aetatem disposita: exstructos, qua incederet, spectaculorum gradus, quo modo triumphi visuntur. Hinc superbus, ac publici servitii victor, Capitolium adiit, grates exsolvit; seque in omnes libidines effudit, quas male coercitas qualiscumque matris reverentia tardaverat.

14. Vetus illi cura erat, curriculo quadrigarum insistere: nec minus foedum studium, cithara ludicrum in modum canere, cum coenaret; quod *regibus et antiquis ducibus factitatum* memorabat: *idque vatum laudibus celebre, et deorum honori datum. Enimvero cantus Apollini sacros; talique ornatu adstare, non modo Graecis in urbibus, sed Romana apud templa, numen praecipuum et praescium*. Nec iam sisti poterat; cum Senecae ac Burro visum, ne utraque pervinceret, alterum concedere. Clausumque valle Vaticana spatium, in quo equos regeret, haud promiscuo spectaculo. Mox ultro vocari populus Romanus, laudibusque extollere, ut est vulgus cupiens voluptatum, et, si eodem princeps trahat, laetum. Ceterum evulgatus pudor non satietatem, ut rebantur, sed incitamentum adtulit: ratusque dedecus molliri, si plures foedasset, nobilium familiarum posteros, egestate venales, in scenam deduxit: quos fato perfunctos, ne nominatim tradam, maioribus eorum tribuendum puto. Et eius flagitium est, qui pecuniam ob delicta potius dedit, quam ne delinquerent. Notos quoque equites Romanos operas arenae promittere subegit donis ingentibus: nisi, quod merces ab eo, qui iubere potest, vim necessitatis adfert.

15. Ne tamen adhuc publico theatro dehonestaretur, instituit ludos, Iuvenalium vocabulo, in quos pas-

sim nomina data. Non nobilitas cuiquam, non aetas aut acti honores inpedimento, quominus Graeci Latinive histrionis artem exercerent, usque ad gestus modosque haud viriles. Quin et feminae inlustres deformia meditari: exstructaque apud nemus, quod navali stagno circumposuit Augustus, conventicula et cauponae, et posita veno inritamenta luxui. Dabanturque stipes, quas boni necessitate, intemperantes gloria consumerent. Inde gliscere flagitia et infamia; nec ulla moribus olim corruptis plus libidinum circumdedit, quam illa conluvies. Vix artibus honestis pudor retinetur: nedum, inter certamina vitiorum, pudicitia aut modestia aut quidquam probi moris reservaretur. Postremo ipse scenam incedit, multa cura tentans citharam et praemeditans adsistentibus facibus. Accesserat cohors militum, centuriones tribunique, et maerens Burrus ac laudans. Tuncque primum conscripti sunt equites Romani, cognomento Augustanorum, aetate ac robore conspicui, et pars ingenio procaces, alii in spe potentiae. Hi dies ac noctes plausibus personare, formam principis vocemque deum vocabulis adpellantes: quasi per virtutem clari honoratique agere.

16. Ne tamen ludicrae tantum imperatoris artes notescerent, carminum quoque studium adfectavit, contractis, quibus aliqua pangendi facultas, necdum insignibus. [aetatis nati.] Considere simul, et adlatos vel ibidem repertos versus connectere, atque ipsius verba, quoquo modo prolata, supplere. Quod species ipsa carminum docet, non inpetu et instinctu, nec ore uno fluens. Etiam sapientiae doctoribus tempus inpartiebat post epulas, ut contraria adseverantium discordiae cernerentur. Nec deerant, qui ore vultuque tristi inter oblectamenta regia spectari cuperent.

17. Sub idem tempus levi contentione atrox caedes orta inter colonos Nucerinos Pompeianosque, gladiatorio spectaculo, quod Livineius Regulus, quem motum senatu retuli, edebat. Quippe oppidanâ lasciviâ invicem incessentes, probra, deinde saxa, postremo ferrum sumpsere, validiore Pompeianorum plebe, apud quos spectaculum edebatur. Ergo reportati sunt in urbem multi e Nucerinis, trunco per vulnera corpore, ac plerique liberorum aut parentum mortes deflebant. Cuius rei iudicium princeps senatui, senatus consulibus permisit. Et rursus re ad patres relata, prohibiti publice in decem annos eiusmodi coetu Pompeiani, collegiaque, quae contra leges instituerant, dissoluta: Livineius, et qui alii seditionem conciverant, exsilio multati sunt.

18. Motus senatu et Pedius Blaesus, accusantibus Cyrenensibus, *violatum ab eo thesaurum Aesculapii, delectumque militarem pretio et ambitione corruptum.* Iidem Cyrenenses reum agebant Acilium Strabonem, praetoria potestate usum, et missum disceptatorem a Claudio agrorum, quos regi Apioni quondam habitos, et populo Rom. cum regno relictos, proximus quisque possessor invaserant, diutinaque licentia et iniuria, quasi iure et aequo nitebantur. Igitur abiudicatis agris, orta adversus iudicem invidia: et senatus, *ignota sibi esse mandata Claudii, et consulendum principem,* respondit. Nero, probata Strabonis sententia, *se nihilominus subvenire sociis, et usurpata concedere,* scripsit.

19. Sequuntur virorum inlustrium mortes, Domitii Afri et M. Servilii, qui summis honoribus et multa eloquentia viguerant. Ille orando caussas, Servilius diu foro, mox tradendis rebus Romanis celebris, et elegantia vitae; quam clariorem effecit [Afer], ut par ingenio, ita morum diversus. Nerone quartum, Cornelio Cosso

coss. quinquennale ludicrum Romae institutum est, ad morem Graeci certaminis: varia fama, ut cuncta ferme nova.

20. Quippe erant, qui Cn. quoque Pompeium incusatum a senioribus ferrent, *quod mansuram theatri sedem posuisset. Nam antea subitariis gradibus et scena in tempus structa ludos edi solitos: vel, si vetustiora repetas, stantem populum spectavisse, ne, si consideret, theatro dies totos ignavia continuaret. Spectaculorum quidem antiquitas servaretur, quotiens praetores ederent, nulla cuiquam civium necessitate certandi. Ceterum abolitos paullatim patrios mores funditus everti per accitam lasciviam, ut, quod usquam corrumpi et corrumpere queat, in urbe visatur, degeneretque studiis externis iuventus, gymnasia et otia et turpes amores exercendo, principe et senatu auctoribus; qui non modo licentiam vitiis permiserint, sed vim adhibeant: proceres Romani, specie orationum et carminum, scena polluantur. Quid superesse, nisi ut corpora quoque nudent et caestus adsumant, easque pugnas pro militia et armis meditentur? An iustitiam augurii, et decurias equitum egregium iudicandi munus expleturos, si fractos sonos et dulcedinem vocum perite audissent? Noctes quoque dedecori adiectas, ne quod tempus pudori relinquatur, sed, coetu promiscuo, quod perditissimus quisque per diem concupiverit, per tenebras audeat.*

21. Pluribus ipsa licentia placebat, ac tamen honesta nomina praetendebant: *Maiores quoque non abhorruisse spectaculorum oblectamentis, pro fortuna, quae tum erat; eoque a Tuscis accitos histriones, a Thuriis equorum certamina: et, possessa Achaia Asiaque, ludos curatius editos: nec quemquam Romae, honesto loco ortum, ad theatrales artes degeneravisse, ducentis iam an-*

nis a L. Mummii triumpho, qui primus id genus spectaculi in urbe praebuerit. Sed et consultum parcimoniae, quod perpetua sedes theatro locata sit potius, quam inmenso sumptu singulos per annos consurgeret ac destrueretur. Nec perinde magistratus rem familiarem exhausturos, aut populo efflagitandi Graeca certamina a magistratibus caussam fore, cum eo sumptu resp. fungatur. Oratorum ac vatum victorias incitamentum ingeniis adlaturas: nec cuiquam iudici grave, aures studiis honestis et voluptatibus concessis inpartire. Laetitiae magis quam lasciviae dari paucas totius quinquennii noctes, quibus, tanta luce ignium, nihil inlicitum occultari queat. Sane nullo insigni dehonestamento id spectaculum transiit. Ac ne modica quidem studia plebis exarsere, quia, redditi quamquam scenae, pantomimi certaminibus sacris prohibebantur. Eloquentiae primas nemo tulit, sed, *victorem esse Caesarem*, pronuntiatum. Graeci amictus, quis per eos dies plerique incesserant, tum exoleverant.

22. Inter quae et sidus cometes effulsit: de quo vulgi opinio est, tamquam mutationem regnis portendat. Igitur, quasi iam depulso Nerone, quisnam deligeretur, anquirebant. Et omnium ore Rubellius Plautus celebrabatur, cui nobilitas per matrem ex Iulia familia. Ipse placita maiorum colebat, habitu severo, casta et secreta domo, quantoque metu occultior, tanto plus famae adeptus. Auxit rumorem pari vanitate orta interpretatio fulguris. Nam quia discumbentis Neronis apud Simbruina stagna, cui Sublaqueum nomen est, ictae dapes mensaque disiecta erat, idque finibus Tiburtum acciderat, unde paterna Plauto origo, hunc illum numine deum destinari credebant: fovebantque multi, quibus, nova et ancipitia praecolere, avida et

plerumque fallax ambitio est. Ergo permotus iis Nero, componit ad Plautum litteras, *consuleret quieti urbis, seque prave diffamantibus subtraheret. Esse illi per Asiam avitos agros, in quibus tuta et inturbida iuventa frueretur.* Ita illuc cum coniuge Antistia et paucis familiarium concessit. Iisdem diebus nimia luxus cupido infamiam et periculum Neroni tulit, quia fontem aquae Marciae, ad urbem deductae, nando incesserat: videbaturque potus sacros et caerimoniam loci corpore loto polluisse: secutaque anceps valetudo iram deum adfirmavit.

23. At Corbulo, post deleta Artaxata, utendum recenti terrore ratus ad occupanda Tigranocerta, quibus excisis, metum hostium intenderet, vel, si pepercisset, clementiae famam adipisceretur; illuc pergit, non infenso exercitu, ne spem veniae auferret, neque tamen remissa cura, gnarus, facilem mutatu gentem, ut segnem ad pericula, ita infidam ad occasiones. Barbari, pro ingenio quisque, alii preces offerre, quidam deserere vicos, et in avia digredi: ac fuere, qui se speluncis, et carissima secum, abderent. Igitur dux Romanus diversis artibus, misericordia adversus supplices, celeritate adversus profugos, inmitis iis, qui latebras insederant, ora et exitus specuum, sarmentis virgultisque completos, igni exurit. Atque illum, fines suos praegredientem, incursavere Mardi, latrociniis exerciti, contraque inrumpentem montibus defensi: quos Corbulo, inmissis Hiberis, vastavit, hostilemque audaciam externo sanguine ultus est.

24. Ipse exercitusque, ut nullis ex proelio damnis, ita per inopiam et laboribus fatiscebant, carne pecudum propulsare famem adacti. Ad hoc penuria aquae, fervida aestas, longinqua itinera, sola ducis patientia mi-

tigabantur, eadem plura, quam gregario milite, tolerante. Ventum dehinc in locos cultos, demessaeque segetes, et ex duobus castellis, in quae confugerant Armenii, alterum inpetu captum; qui primam vim depulerant, obsidione coguntur. Unde in regionem Taurantium transgressus, inprovisum periculum vitavit. Nam haud procul tentorio eius, non ignobilis barbarus cum telo repertus, ordinem insidiarum, seque auctorem et socios per tormenta edidit, convictique et puniti sunt, qui specie amicitiae dolum parabant. Nec multo post legati Tigranocerta missi, *patere moenia* adferunt, *intentos popularis ad iussa.* Simul hospitale donum, coronam auream, tradebant. Accepitque cum honore, nec quidquam urbi detractum, quo promptius obsequium integri retinerent.

25. At praesidium regium, quod ferox iuventus clauserat, non sine certamine expugnatum est. Nam et proelium pro muris ausi erant, et pulsi intra munimenta aggeris demum, et inrumpentium armis cessere: quae facilius proveniebant, quia Parthi Hyrcano bello distinebantur. Miserantque Hyrcani ad principem Romanum, societatem oratum, *adtineri a se Vologesen pro pignore amicitiae* ostentantes. Eos regredientes Corbulo, ne Euphraten transgressi hostium custodiis circumvenirentur, dato praesidio, ad litora maris rubri deduxit: unde, vitatis Parthorum finibus, patrias in sedes remeavere.

26. Quin et Tiridaten, per Medos extrema Armeniae intrantem, praemisso cum auxiliis Verulano legato, atque ipse legionibus citis, abire procul ac spem belli amittere subegit: quosque nobis aversos animis cognoverat, caedibus et incendiis perpopulatus, possessionem Armeniae usurpabat: cum advenit Tigranes,

a Nerone ad capessendum imperium delectus, Cappadocum ex nobilitate, regis Archelai nepos, sed quod diu obses apud urbem fuerat, usque ad servilem patientiam demissus. Nec consensu acceptus, durante apud quosdam favore Arsacidarum. At plerique, superbiam Parthorum perosi, datum a Romanis regem malebant. Additum et praesidium, mille legionarii, tres sociorum cohortes, duaeque equitum alae, quo facilius novum regnum tueretur. Pars Armeniae, ut cuique finitima, Pharasmani Polemonique et Aristobulo atque Antiocho parere iussae sunt. Corbulo in Syriam abscessit, morte Ummidii legati vacuam ac sibi permissam.

27. Eodem anno, ex inlustribus Asiae urbibus, Laodicea tremore terrae prolapsa, nullo a nobis remedio, propriis opibus revaluit. At in Italia, vetus oppidum, Puteoli ius coloniae et cognomentum a Nerone apiscuntur. Veterani Tarentum et Antium adscripti: non tamen infrequentiae locorum subvenere, dilapsis pluribus in provincias, in quibus stipendia expleverant: neque coniugiis suscipiendis, neque alendis liberis sueti, orbas sine posteris domos relinquebant. Non enim, ut olim, universae legiones deducebantur, cum tribunis et centurionibus et sui cuiusque ordinis militibus, ut consensu et caritate remp. efficerent: sed ignoti inter se, diversis manipulis, sine rectore, sine adfectibus mutuis, quasi ex alio genere mortalium repente in unum conlecti; numerus magis, quam colonia.

28. Comitia praetorum, arbitrio senatus haberi solita, quod acriore ambitu exarserant, princeps composuit; tris, qui supra numerum petebant, legioni praeficiendo. Auxitque patrum honorem, statuendo, *ut,*

qui a privatis iudicibus ad senatum provocavissent, eiusdem pecuniae periculum facerent, cum iis, qui imperatorem adpellavere. Nam antea vacuum id solutumque poena fuerat. Fine anni Vibius Secundus, eques Romanus, accusantibus Mauris, repetundarum damnatur, atque Italia exigitur, ne graviore poena adficeretur, Vibii Crispi, fratris, opibus enisus.

29. Caesonio Paeto, Petronio Turpiliano coss. gravis clades in Britannia accepta: in qua neque A. Didius legatus, ut memoravi, nisi parta retinuerat, et successor Veranius, modicis excursibus Siluras populatus, quin ultra bellum proferret, morte prohibitus est: magna, dum vixit, severitatis fama, supremis testamenti verbis ambitionis manifestus: quippe multa in Neronem adulatione addidit, *subiecturum ei provinciam fuisse, si biennio proximo vixisset.* Sed tum Paullinus Suetonius obtinebat Britannos, scientia militiae et rumore populi, qui neminem sine aemulo sinit, Corbulonis concertator: receptaeque Armeniae decus aequare, domitis perduellibus, cupiens. Igitur Monam insulam, incolis validam et receptaculum perfugarum, adgredi parat, navesque fabricatur plano alveo, adversus breve litus et incertum. Sic pedes: equites vado secuti, aut altiores inter undas, adnantes equis, tramisere.

30. Stabat pro litore diversa acies, densa armis virisque, intercursantibus feminis, in modum Furiarum, quae veste ferali, crinibus deiectis, faces praeferebant: Druidaeque circum, preces diras, sublatis ad caelum manibus, fundentes, novitate adspectus perculere milites, ut, quasi haerentibus membris, inmobile corpus vulneribus praeberent. Dein, cohortationibus ducis, et se ipsi stimulantes, ne muliebre et fanaticum agmen pavescerent, inferunt signa, sternuntque obvios, et

igni suo involvunt. Praesidium posthac impositum victis, excisique luci, saevis superstitionibus sacri. Nam cruore captivo adolere aras et hominum fibris consulere deos, fas habebant. Haec agenti Suetonio, repentina defectio provinciae nuntiatur.

31. Rex Icenorum Prasutagus, longa opulentia clarus, Caesarem heredem duasque filias scripserat, tali obsequio ratus regnumque et domum suam procul iniuria fore. Quod contra vertit: adeo, ut regnum per centuriones, domus per servos, velut capta vastarentur. Iam primum uxor eius, Boudicea, verberibus adfecta et filiae stupro violatae sunt. Praecipui quique Icenorum, quasi cunctam regionem muneri accepissent, avitis bonis exuuntur, et propinqui regis inter mancipia habebantur. Qua contumelia, et metu graviorum (quando in formam provinciae cesserant) rapiunt arma, commotis ad rebellationem Trinobantibus et qui alii nondum servitio fracti, resumere libertatem occultis coniurationibus pepigerant; acerrimo in veteranos odio: quippe, in coloniam Camulodunum recens deducti, pellebant domibus, exturbabant agris, captivos, servos adpellando: foventibus inpotentiam veteranorum militibus, similitudine vitae et spe eiusdem licentiae. Ad hoc templum, d. Claudio constitutum, quasi arx aeternae dominationis adspiciebatur; delectique sacerdotes, specie religionis, omnes fortunas effundebant. Nec arduum videbatur, exscindere coloniam, nullis munimentis septam: quod ducibus nostris parum provisum erat, dum amoenitati prius, quam usui consulitur.

32. Inter quae, nulla palam caussa, delapsum Camuloduni simulacrum Victoriae, ac retro conversum, quasi cederet hostibus. Et feminae in furorem turba-

tae, adesse exitium canebant. Externosque fremitus in curia eorum auditos; consonuisse ululatibus theatrum, visamque speciem in aestuario Tamesae subversae coloniae; iam Oceanum cruento adspectu; dilabente aestu, humanorum corporum effigies relictas, ut Britanni ad spem, ita veterani ad metum trahebant. Sed quia procul Suetonius aberat, petivere a Cato Deciano procuratore auxilium. Ille haud amplius, quam ducentos, sine iustis armis misit: et inerat modica militum manus. Tutela templi freti, et inpedientibus, qui, occulte rebellionis conscii, consilia turbabant, neque fossam aut vallum praeduxerunt, neque, motis senibus et feminis, iuventus sola restitit: quasi media pace incauti, multitudine barbarorum circumveniuntur. Et cetera quidem inpetu direpta aut incensa sunt: templum, in quo se miles conglobaverat, biduo obsessum expugnatumque. Et victor Britannus Petilio Ceriali, legato legionis nonae, in subsidium adventanti obvius, fudit legionem, et, quod peditum, interfecit. Cerialis cum equitibus evasit in castra et munimentis defensus est. Qua clade et odiis provinciae, quam avaritia in bellum egerat, trepidus procurator Catus in Galliam transiit.

33. At Suetonius mira constantia medios inter hostes Londinium perrexit, cognomento quidem coloniae non insigne, sed copia negotiatorum et commeatuum maxime celebre. Ibi ambiguus, an illam sedem bello deligeret, circumspecta infrequentia militis, satisque magnis documentis temeritatem Petilii coercitam, unius oppidi damno servare universa statuit. Neque fletu et lacrimis auxilium eius orantium flexus est, quin daret profectionis signum: et comitantes in partem agminis acceperat. Si quos inbellis sexus, aut fessa aetas, vel

loci dulcedo adtinuerat, ab hoste oppressi sunt. Eadem clades municipio Verulamio fuit; quia barbari, omissis castellis praesidiisque militarium, quod uberrimum spolianti et defendentibus intutum, laeti praeda et aliorum segnes, petebant. Ad septuaginta millia civium et sociorum iis, quae memoravi, locis cecidisse constitit. Neque enim capere, aut venundare, aludve quod belli commercium, sed caedes, patibula, ignes, cruces, tamquam reddituri supplicium, ac praerepta interim ultione, festinabant.

34. Iam Suetonio quartadecima legio cum vexillariis vicesimanis, et e proximis auxiliares, decem ferme millia armatorum erant: cum omittere cunctationem et congredi acie parat. Deligitque locum artis faucibus et a tergo silva clausum; satis cognito, nihil hostium, nisi in fronte, et apertam planitiem esse, sine metu insidiarum. Igitur legionarius frequens ordinibus, levis circum armatura, conglobatus pro cornibus eques adstitit. At Britannorum copiae passim per catervas et turmas exsultabant, quanta non alias multitudo, et animo adeo fero, ut coniuges quoque testes victoriae secum traherent, plaustrisque inponerent, quae super extremum ambitum campi posuerant.

35. Boudicea, curru filias prae se vehens, ut quamque nationem accesserat, *solitum quidem Britannis, feminarum ductu bellare,* testabatur: *sed tunc non, ut tantis maioribus ortam, regnum et opes, verum ut unam e vulgo, libertatem amissam, confectum verberibus corpus, contrectatam filiarum pudicitiam ulcisci. Eo provectas Romanorum cupidines, ut non corpora, ne senectam quidem, aut virginitatem inpollutam relinquant. Adesse tamen deos iustae vindictae. Cecidisse legionem, quae proelium ausa sit: ceteros castris occultari, aut*

fugam circumspicere. Ne strepitum quidem et clamorem tot millium, nedum inpetus et manus perlaturos. Si copias armatorum, si caussas belli secum expenderent, vincendum illa acie, vel cadendum esse. Id mulieri destinatum: viverent viri et servirent.

36. Ne Suetonius quidem in tanto discrimine silebat: qui, quamquam confideret virtuti, tamen exhortationes et preces miscebat, *ut spernerent sonores barbarorum et inanes minas. Plus illic feminarum, quam iuventutis adspici. Inbelles, inermes cessuros statim, ubi ferrum virtutemque vincentium totiens fusi agnovissent. Etiam in multis legionibus paucos esse, qui praelia profligarent: gloriaeque eorum accessurum, quod modica manus universi exercitus famam adipiscerentur. Conferti tantum, et pilis emissis, post umbonibus et gladiis, stragem caedemque continuarent, praedae inmemores. Parta victoria, cuncta ipsis cessura.* Is ardor verba ducis sequebatur, ita se ad intorquenda pila expedierat vetus miles et multa proeliorum experientia, ut certus eventus Suetonius, daret pugnae signum.

37. Ac primum legio gradu inmota, et angustias loci pro munimento retinens, postquam propius suggressus hostis certo iactu tela exhauserat, velut cuneo erupit. Idem auxiliarium inpetus: et eques, protentis hastis, perfringit, quod obvium et validum erat. Ceteri terga praebuere, difficili effugio, quia circumiecta vehicula sepserant abitus. Et miles ne mulierum quidem neci temperabat: confixaque telis etiam iumenta corporum cumulum auxerant. Clara et antiquis victoriis par ea die laus parta: quippe sunt, qui paullo minus quam octoginta millia Britannorum cecidisse tradant, militum quadringentis ferme interfectis, nec multo amplius vulneratis. Boudicea vitam veneno fi-

nivit. Et Poenius Postumus, praefectus castrorum secundae legionis, cognitis quartadecimanorum vicesimanorumque prosperis rebus, quia pari gloria legionem suam fraudaverat, abnueratque, contra ritum militiae, iussá ducis, se ipsum gladio transegit.

38. Contractus deinde omnis exercitus sub pellibus habitus est, ad reliqua belli perpetranda. Auxitque copias Caesar, missis e Germania duobus legionariorum millibus, octo auxiliarium cohortibus ac mille equitibus: quorum adventu nonani legionario milite suppleti sunt; cohortes alaeque novis hibernaculis locatae, quodque nationum ambiguum aut adversum fuerat, igni atque ferro vastatur. Sed nihil aeque, quam fames, adfligebat serendis frugibus incuriosos, et omni aetate ad bellum versa, dum nostros commeatus sibi destinant. Gentesque praeferoces tardius ad pacem inclinant: quia Iulius Classicianus, successor Cato missus, et Suetonio discors, bonum publicum privatis simultatibus inpediebat; disperseratque, *novum legatum opperiendum esse, sine hostili ira et superbia victoris clementer deditis consulturum.* Simul in urbem mandabat, *nullum proelio finem exspectarent, nisi succederetur Suetonio:* cuius adversa pravitati ipsius; prospera ad fortunam reipublicae referebat.

39. Igitur ad spectandum Britanniae statum missus est ex libertis Polycletus, magna Neronis spe, posse auctoritate eius non modo inter legatum procuratoremque concordiam gigni, sed et rebelles barbarorum animos pace componi. Nec defuit Polycletus, quo minus, ingenti agmine Italiae Galliaeque gravis, postquam Oceanum transmiserat, militibus quoque nostris terribilis incederet. Sed hostibus inrisui fuit, apud quos, flagrante etiam tum libertate, nondum cognita liberti-

norum potentia erat: mirabanturque, quod dux et exercitus, tanti belli confector, servitiis obedirent. Cuncta tamen ad imperatorem in mollius relata: detentusque rebus gerundis Suetonius, quod post paucas naves in litore remigiumque in iis amiserat, tamquam durante bello, tradere exercitum Petronio Turpiliano, qui iam consulatu abierat, iubetur. Is non inritato hoste, neque lacessitus, honestum pacis nomen segni otio inposuit.

40. Eodem anno Romae insignia scelera, alterum senatoris, servili alterum audacia, admissa sunt. Domitius Balbus erat praetorius, simul longa senecta, simul orbitate et pecunia insidiis obnoxius. Ei propinquus Valerius Fabianus, capessendis honoribus destinatus, subdidit testamentum, adscitis Vinicio Rufino et Terentio Lentino, equitibus Romanis. Illi Antonium Primum et Asinium Marcellum sociaverant. Antonius audacia promptus: Marcellus Asinio Pollione proavo clarus, neque morum spernendus habebatur, nisi quod paupertatem praecipuum malorum credebat. Igitur Fabianus tabulas iis, quos memoravi, et aliis minus inlustribus, obsignat. Quod apud patres convictum: et Fabianus Antoniusque, cum Rufino et Terentio, lege Cornelia damnantur. Marcellum memoria maiorum et preces Caesaris poenae magis, quam infamiae, exemere.

41. Perculit is dies Pompeium quoque Aelianum, iuvenem quaestorium, tamquam flagitiorum Fabiani gnarum: eique Italia et Hispania, in qua ortus erat, interdictum est. Pari ignominia Valerius Ponticus adficitur, quod reos, ne apud praefectum urbis arguerentur, ad praetorem detulisset, interim, specie legum, mox praevaricando, ultionem elusurus. Additur sena-

tusconsulto: *qui talem operam emptitasset vendidissetve, perinde poena teneretur, ac [si] publico iudicio calumniae condemnatus.*

42. Haud multo post praefectum urbis, Pedanium Secundum, servus ipsius interfecit: seu negata libertate, cui pretium pepigerat, sive amore exoleti infensus, et dominum aemulum non tolerans. Ceterum cum, vetere ex more, familiam omnem, quae sub eodem tecto mansitaverat, ad supplicium agi oporteret, concursu plebis, quae tot innoxios protegebat, usque ad seditionem ventum est: senatuque in ipso erant studia nimiam severitatem aspernantium, pluribus nihil mutandum censentibus. Ex quis C. Cassius, sententiae loco, in hunc modum disseruit.

43. *Saepenumero, P. C., in hoc ordine interfui, cum contra instituta et leges maiorum nova senatus decreta postularentur: neque sum adversatus: non, quia dubitarem, super omnibus negotiis melius atque rectius olim provisum, et, quae converterentur, in deterius mutari; sed ne nimio amore antiqui moris studium meum extollere viderer. Simul, quidquid hoc in nobis auctoritatis est, crebris contradictionibus destruendum non existimabam, ut maneret integrum, si quando respublica consiliis eguisset. Quod hodie evenit, consulari viro domi suae interfecto per insidias serviles, quas nemo prohibuit aut prodidit, quamvis nondum concusso senatusconsulto, quod supplicium toti familiae minitabatur. Decernite hercule inpunitatem. At quem dignitas sua defendet, cum praefectura urbis non profuerit? quem numerus servorum tuebitur, cum Pedianum Secundum quadringenti non protexerint? cui familia opem feret, quae ne in metu quidem pericula nostra avertit? An, ut quidam fingere non erubescunt, iniurias suas ultus est interfe-*

ctor? quia de paterna pecunia transegerat, aut avitum mancipium detrahebatur? Pronuntiemus ultro, dominum iure caesum videri.

44. Libet argumenta conquirere in eo, quod sapientioribus deliberatum est? Sed et, si nunc primum statuendum haberemus; creditisne, servum interficiendi domini animum sumpsisse, ut non vox minax excideret? nihil per temeritatem proloqueretur? Sane consilium occuluit, telum inter ignaros paravit: num excubias transiret, cubiculi fores recluderet, lumen inferret, caedem patraret, omnibus nesciis? Multa sceleris indicia praeveniunt. Servi si prodant, possumus singuli inter plures, tuti inter anxios, postremo, si pereundum sit, non inulti inter nocentes agere. Suspecta maioribus nostris fuere ingenia servorum, etiam cum in agris aut domibus iisdem nascerentur, caritatemque dominorum statim acciperent. Postquam vero nationes in familiis habemus, quibus diversi ritus, externa sacra, aut nulla sunt, conluviem istam non nisi metu coercueris. At quidam insontes peribunt. Nam et ex fuso exercitu, cum decimus quisque fusti feritur, etiam strenui sortiuntur. Habet aliquid ex iniquo omne magnum exemplum, quod contra singulos utilitate publica rependitur.

45. Sententiae Cassii, ut nemo unus contra ire ausus est, ita dissonae voces respondebant, numerum, aut aetatem, aut sexum, ac plurimorum indubiam innocentiam miserantium. Praevaluit tamen pars, quae supplicium decernebat: sed obtemperari non poterat, conglobata multitudine et saxa ac faces minitante. Tum Caesar populum edicto increpuit, atque omne iter, quo damnati ad poenam ducebantur, militaribus praesidiis sepsit. Censuerat Cingonius Varro, ut liberti quoque, qui sub eodem tecto fuissent, Italia deportarentur. Id

a principe prohibitum est, *ne mos antiquus, quem misericordia non minuerat, per saevitiam intenderetur.*

46. Damnatus iisdem consulibus Tarquitius Priscus repetundarum, Bithynis interrogantibus, magno patrum gaudio, qui accusatum ab eo Statilium Taurum, proconsulem ipsius, meminerant. Census per Gallias a Q. Volusio et Sextio Africano Trebellioque Maximo acti sunt, aemulis inter se per nobilitatem Volusio atque Africano: Trebellium dum uterque dedignatur, supra tulere.

47. Eo anno mortem obiit Memmius Regulus, auctoritate, constantia, fama, in quantum, praeumbrante imperatoris fastigio, datur, clarus: adeo ut Nero, aeger valetudine, et adulantibus circum, qui finem imperio adesse dicebant, si quid fato pateretur, responderit, *habere subsidium rempublicam:* rogantibus dehinc, *in quo potissimum?* addiderit, *in Memmio Regulo.* Vixit tamen post haec Regulus, quiete defensus, et quia nova generis claritudine, neque invidiosis opibus erat. Gymnasium eo anno dedicatum a Nerone, praebitumque oleum equiti ac senatui, Graeca facilitate.

48. P. Mario, L. Asinio coss. Antistius praetor, quem in tribunatu plebis licenter egisse memoravi, probrosa adversus principem carmina factitavit, vulgavitque celebri convivio, dum apud Ostorium Scapulam epulatur. Exin a Cossutiano Capitone, qui nuper senatorium ordinem, precibus Tigellini, soceri sui, receperat, maiestatis delatus est. Tum primum revocata ea lex: credebaturque haud perinde exitium Antistio, quam imperatori gloria quaesita, ut condemnatus a senatu, intercessione tribunicia morti eximeretur. Et, cum Ostorius, *nihil audivisse,* pro testimonio dixisset, adversis testibus creditum: censuitque Iunius Marul-

lus, consul designatus, *adimendam reo praeturam, necandumque more maiorum.* Ceteris inde assentientibus, Paetus Thrasea, multo cum honore Caesaris, et acerrime increpito Antistio, *non, quidquid nocens reus pati mereretur, id, egregio sub principe, et nulla necessitate obstricto senatu, statuendum,* disseruit. *Carnificem et laqueum pridem abolita: et esse poenas legibus constitutas, quibus, sine iudicum saevitia et temporum infamia, supplicia decernerentur. Quin in insula, publicatis bonis, quo longius sontem vitam traxisset, eo privatim miseriorem, et publicae clementiae maximum exemplum futurum.*

49. Libertas Thraseae servitium aliorum rupit: et, postquam discessionem consul permiserat, pedibus in sententiam eius iere, paucis exemptis: in quibus adulatione promptissimus fuit A. Vitellius, optimum quemque iurgio lacessens et respondenti reticens, ut pavida ingenia solent. At consules, perficere decretum senatus non ausi, de consensu scripsere Caesari. Ille, inter pudorem et iram cunctatus, postremo rescripsit, *nulla iniuria provocatum Antistium, gravissimas in principem contumelias dixisse: earum ultionem a patribus postulatam, et, pro magnitudine delicti poenam statui, par fuisse: ceterum se, qui severitatem decernentium inpediturus fuerit, moderationem non prohibere. Statuerent ut vellent: datam etiam absolvendi licentiam.* His atque talibus recitatis, et offensione manifesta, non ideo aut consules mutavere relationem, aut Thrasea decessit sententia, ceterive, quae probaverant, deseruere: pars, ne principem obiecisse invidiae viderentur; plures numero tuti; Thrasea sueta firmitudine animi, et ne gloria intercideret.

50. Haud dispari crimine Fabricius Veiento confli-

ctatus est, quod multa et probrosa in patres et sacerdotes composuisset, iis libris, quibus nomen Codicillorum dederat. Adiiciebat Talius Geminus, accusator: *venditata ab eo munera principis, et adipiscendorum honorum ius:* quae caussa Neroni fuit suscipiendi iudicii: convictumque Veientonem Italia depulit, et libros exuri iussit, conquisitos lectitatosque, donec cum periculo parabantur: mox licentia habendi oblivionem adtulit.

51. Sed gravescentibus in dies publicis malis, subsidia minuebantur: concessitque vita Burrus, incertum valetudine an veneno. Valetudo ex eo coniectabatur, quod in se tumescentibus paullatim faucibus, et inpedito meatu, spiritum finiebat: plures, iussu Neronis, quasi remedium adhiberetur, inlitum palatum eius noxio medicamine, adseverabant: et Burrum, intellecto scelere, cum ad visendum eum princeps venisset, adspectum eius aversatum, sciscitanti hactenus respondisse, *Ego me bene habeo.* Civitati grande desiderium eius mansit, per memoriam virtutis, et successorum alterius segnem innocentiam, alterius flagrantissima flagitia et adulteria. Quippe Caesar duos praetoriis cohortibus inposuerat: Fenium Rufum, ex vulgi favore, quia rem frumentariam sine quaestu tractabat: Sofonium Tigellinum, veterem inpudicitiam atque infamiam in eo secutus. Atque illi pro cognitis moribus fuere: validior Tigellinus in animo principis, et intimis libidinibus adsumptus: prospera populi et militum fama Rufus: quod apud Neronem adversum experiebatur.

52. Mors Burri infregit Senecae potentiam; quia nec bonis artibus idem virium erat, altero velut duce amoto, et Nero ad deteriores inclinabat. Hi variis criminationibus Senecam adoriuntur, *tanquam ingentes et*

privatum supra modum evectas opes adhuc augeret, quodque studia civium in se verteret, hortorum quoque amoenitate et villarum magnificentia quasi principem supergrederetur. Obiiciebant etiam, *eloquentiae laudem uni sibi adsciscere, et carmina crebrius factitare, postquam Neroni amor eorum venisset. Nam oblectamentis principis palam iniquum, detrectare vim eius equos regentis; inludere voces, quotiens caneret. Quem ad finem nihil in rep. clarum fore, quod non ab illo reperiri credatur? Certe finitam Neronis pueritiam, et robur iuventae adesse. Exueret magistrum, satis amplis doctoribus instructus maioribus suis.*

53. At Seneca criminantium non ignarus, prodentibus iis, quibus aliqua honesti cura, et familiaritatem eius magis aspernante Caesare, tempus sermoni orat: et accepto, ita incipit: *Quartusdecimus annus est, Caesar, ex quo spei tuae admotus sum: octavus, ut imperium obtines: medio temporis tantum honorum atque opum in me cumulasti, ut nihil felicitati meae desit, nisi moderatio eius. Utar magnis exemplis, nec meae fortunae, sed tuae. Abavus tuus, Augustus, M. Agrippae Mitylenense secretum; C. Maecenati, urbe in ipsa, velut peregrinum otium permisit: quorum alter bellorum socius, alter Romae pluribus laboribus iactatus, ampla quidem, sed pro ingentibus meritis, praemia acceperant. Ego quid aliud munificentiae tuae adhibere potui, quam studia, ut sic dixerim, in umbra educata? et quibus claritudo venit, quod iuventae tuae rudimentis adfuisse videor, grande huius rei pretium. At tu gratiam inmensam, innumeram pecuniam circumdedisti: adeo, ut plerumque intra me ipse volvam: »egone, equestri et provinciali loco ortus, proceribus civitatis adnumeror? Inter nobiles, et longa decora praeferentes, no-*

vitae mea enituit? Ubi est animus ille, modicis contentus? Talis hortos instruit, et per haec suburbana incedit, et tantis agrorum spatiis, tam lato fenore exuberat?« Una defensio occurrit, quod muneribus tuis obniti non debui.

54. *Sed uterque mensuram inplevimus, et tu, quantum princeps tribuere amico posset, et ego, quantum amicus a principe accipere. Cetera invidiam augent: quae quidem, ut omnia mortalia, infra tuam magnitudinem iacent, sed mihi incumbunt; mihi subveniendum est. Quomodo in militia, aut via, fessus adminiculum orarem; ita, in hoc itinere vitae, senex, et levissimis quoque curis inpar, cum opes meas ultra sustinere non possim, praesidium peto. Iube eas per procuratores tuos administrari, in tuam fortunam recipi. Nec me in paupertatem ipse detrudam; sed traditis, quorum fulgore praestringor, quod temporis hortorum aut villarum curae seponitur, in animum revocabo. Superest tibi robur, et tot per annos nixum fastigio regimen: possumus seniores amici quieti respondere. Hoc quoque in tuam gloriam cedet, eos ad summa vexisse, qui et modica tolerarent.*

55. Ad quae Nero sic ferme respondit: *Quod meditatae orationi tuae statim occurram, id primum tui muneris habeo, qui me non tantum praevisa, sed subita expedire docuisti. Abavus meus, Augustus, Agrippae et Maecenati usurpare otium post labores concessit: sed in ea ipsa aetate, cuius auctoritas tueretur, quidquid illud et qualecumque tribuisset: attamen neutrum datis a se praemiis exuit. Bello et periculis meruerant: in his enim iuventa Augusti versata est. Nec mihi tela et manus tuae defuissent, in armis agenti. Sed quod praesens conditio poscebat, ratione, consilio, praeceptis pueritiam,*

dein iuventam meam fovisti. Et tua quidem erga me munera, dum vita suppetet, aeterna erunt: quae a me habes, horti et fenus et villae, casibus obnoxia sunt. Ac, licet multa videantur, plerique, haudquaquam artibus tuis pares, plura tenuerunt. Pudet referre libertinos, qui ditiores spectantur. Unde etiam rubori mihi est, quod praecipuus caritate, nondum omnes fortuna antecellis.

56. *Verum et tibi valida aetas, rebusque et fructui rerum sufficiens: et nos prima imperii spatia ingredimur; nisi forte aut te Vitellio ter consuli, aut me Claudio postponis. Sed, quantum Volusio longa parsimonia quaesivit, tantum in te mea liberalitas explere non potest. Quin, si qua in parte lubricum adolescentiae nostrae declinat, revocas; ornatumque robur subsidio impensius regis. Non tua moderatio, si reddideris pecuniam; nec quies, si reliqueris principem: sed mea avaritia, meae crudelitatis metus in ore omnium versabitur. Quodsi maxime continentia tua laudetur, non tamen sapienti viro decorum fuerit, unde amico infamiam paret, inde gloriam sibi recipere.* His adiicit complexum et oscula, factus natura et consuetudine exercitus, velare odium fallacibus blanditiis. Seneca (qui finis omnium cum dominante sermonum) grates agit: sed instituta prioris potentiae commutat, prohibet coetus salutantium, vitat comitantes; rarus per urbem; quasi valetudine infensa aut sapientiae studiis domi adtineretur.

57. Perculso Seneca, promptum fuit, Rufum Fenium inminuere, *Agrippinae amicitiam* in eo criminantibus: validiorque in dies Tigellinus, et malas artes, quibus solis pollebat, gratiores ratus, si principem societate scelerum obstringeret, metus eius rimatur: compertoque, Plautum et Sullam maxime timeri, Plau-

tum in Asiam, Sullam in Galliam Narbonensem nuper amotos; *nobilitatem eorum, et propinquos huic Orientis, illi Germaniae exercitus* commemorat. *Non se, ut Burrum, diversas spes, sed solam incolumitatem Neronis spectare: cui caveri utcumque ab urbanis insidiis praesentia; longinquos motus quonam modo comprimi posse? Erectas Gallias ad nomen dictatorium, nec minus suspensos Asiae populos claritudine avi Drusi. Sullam inopem; unde praecipuam audaciam: et simulatorem segnitiae, dum temeritati locum reperiret. Plautum magnis opibus, ne fingere quidem cupidinem otii, sed veterum Romanorum imitamenta praeferre: adsumpta etiam Stoicorum adrogantia sectaque, quae turbidos et negotiorum adpetentes faciat.* Nec ultra mora. Sulla, sexto die pervectis Massiliam percussoribus, ante metum et rumorem interficitur, cum epulandi caussa discumberet. Relatum caput eius inlusit Nero, tamquam praematura canitie deforme.

58. Plauto parari necem, non perinde occultum fuit, quia pluribus salus eius curabatur; et spatium itineris ac maris tempusque interiectum moverat famam: vulgoque fingebant, *petitum ab eo Corbulonem*, magnis tum exercitibus praesidentem, si clari atque insontes interficerentur, praecipuum ad pericula. *Quin et Asiam favore iuvenis arma cepisse; nec milites, ad scelus missos, aut numero validos, aut animo promptos. postquam iussa efficere nequiverint, ad spes novas transisse.* Vana haec, more famae, credentium otio augebantur. Ceterum libertus Plauti celeritate ventorum praevenit centurionem, et mandata L. Antistii soceri adtulit: *effugeret segnem mortem, otium: suffugium et magni nominis miseratione reperturum bonos, consociaturum audaces. Nullum interim subsidium aspernan-*

dum. Si sexaginta milites (tot enim adveniebant) *propulisset; dum refertur nuntius Neroni, dum manus alia permeat, multa secutura, quae ad usque bellum evalescerent. Denique aut salutem tali consilio quaeri, aut nihil gravius audenti, quam ignavo, patiendum esse.*

59. Sed Plautum ea non movere, sive nullam opem providebat inermis atque exsul, seu taedio ambiguae spei, an amore coniugis et liberorum, quibus placabiliorem fore principem rebatur, nulla sollicitudine turbatum. Sunt, qui alios a socero nuntios venisse ferant, tamquam nihil atrox inmineret; doctoresque sapientiae, Coeranum Graeci, Musonium Tusci generis, constantiam opperiendae mortis, pro incerta et trepida vita, suasisse. Repertus est certe, per medium diei, nudus exercitando corpori. Talem eum centurio trucidavit, coram Pelagone spadone, quem Nero centurioni et manipulo, quasi satellitibus ministrum regium, praeposuerat. Caput interfecti relatum: cuius adspectu, (ipsa principis verba referam) *Quin,* inquit, *Nero, deposito metu, nuptias Poppaeae, ob eiusmodi terrores dilatas, maturare paras, Octaviamque coniugem amoliri; quamvis modeste agat, et nomine patris et studiis populi gravem?* Sed ad senatum litteras misit, de caede Sullae Plautique haud confessus, verum *utriusque turbidum ingenium esse, et sibi incolumitatem reip. magna cura haberi.* Decretae eo nomine supplicationes, utque Sulla et Plautus senatu moverentur, gravioribus tamen ludibriis, quam malis.

60. Igitur accepto patrum consulto, postquam cuncta scelerum suorum pro egregiis accipi videt, exturbat Octaviam, sterilem dictitans. Exin Poppaeae coniungitur. Ea diu pellex, et adulteri Neronis, mox mariti potens, quendam ex ministris Octaviae inpulit, servi-

lem ei amorem obiicere: destinaturque reus, cognomento Eucerus, natione Alexandrinus, canere tibiis doctus. Actae ob id de ancillis quaestiones, et vi tormentorum victis quibusdam, ut falsa adnuerent, plures perstitere sanctitatem dominae tueri. Ex quibus una instanti Tigellino, *castiora esse muliebria Octaviae* respondit, *quam os eius*. Movetur tamen primo, civilis discidii specie: domumque Burri et praedia Plauti, infausta dona, accipit: mox in Campaniam pulsa est, addita militari custodia. Inde crebri questus, nec occulti per vulgum, cui minor sapientia, et, ex mediocritate fortunae, pauciora pericula sunt. His motus Nero, tamquam poenitentia flagitii, coniugem revocavit Octaviam.

61. Exin laeti Capitolium scandunt, deosque tandem venerantur. Effigies Poppaeae proruunt: Octaviae imagines gestant humeris, spargunt floribus, foroque ac templis statuunt. Itur et in principis laudes, repetitam venerantium. Iamque et palatium multitudine et clamoribus complebant, cum emissi militum globi verberibus et intento ferro turbam disiecere. Mutataque, quae per seditionem verterant, et Poppaeae honos repositus est. Quae semper odio, tum et metu atrox, ne aut vulgi acrior vis ingrueret, aut Nero inclinatione populi mutaretur, provoluta genibus eius; *Non eo loci res suas agi, ut de matrimonio certet (quamquam id sibi vita potius) sed vitam ipsam in extremum adductam a clientelis et servitiis Octaviae, quae plebis sibi nomen indiderint, ea in pace ausi, quae vix bello evenirent. Arma illa adversus principem sumpta: ducem tantum defuisse; qui, motis rebus, facile reperiretur. Omitteret modo Campaniam, et in urbem ipsam pergeret, ad cuius nutum absentis tumultus cierentur. Quod alioquin suum*

delictum? quam cuiusquam offensionem? An, quia veram progeniem Penatibus Caesarum datura sit? malle populum Romanum tibicinis Aegyptii subolem imperatorio fastigio induci? Denique, si id rebus conducat, libens, quam coactus, acciret dominam, vel consuleret securitati iusta ultione. Et modicis remediis primos motus consedisse: at, si desperent uxorem Neronis fore Octaviam, illi maritum daturos.

62. Varius sermo, et ad metum atque iram accommodatus, terruit simul audientem et accendit. Sed parum valebat suspicio in servo, et quaestionibus ancillarum elusa erat. Ergo confessionem alicuius quaeri placet, cui rerum quoque novarum crimen adfingeretur. Et visus idoneus maternae necis patrator, Anicetus, classi apud Misenum, ut memoravi, praefectus, levi post admissum scelus gratia, dein graviore odio: quia malorum facinorum ministri quasi exprobrantes adspiciuntur. Igitur accitum eum Caesar *operae prioris* admonet: *solum incolumitati principis adversus insidiantem matrem subvenisse: locum haud minoris gratiae instare, si coniugem infensam depelleret. Nec manu aut telo opus: fateretur Octaviae adulterium. Occulta quidem ad praesens, sed magna ei praemia, et secessus amoenos* promittit, *vel, si negavisset, necem* intentat. Ille insita vecordia, et facilitate priorum flagitiorum, plura etiam, quam iussum erat, fingit, fateturque apud amicos, quos velut consilio adhibuerat princeps. Tum in Sardiniam pellitur, ubi non inops exsilium toleravit, et fato obiit.

63. At Nero, *praefectum in spem sociandae classis corruptum,* et incusatae paullo ante *sterilitatis* oblitus, *abactos partus conscientia libidinum, eaque sibi comperta,* edicto memorat: insulaque Pandataria Octaviam

claudit. Non alia exsul visentium oculos maiore misericordia adfecit. Meminerant adhuc quidam Agrippinae, a Tiberio; recentior Iuliae memoria obversabatur, a Claudio pulsae. Sed illis robur aetatis adfuerat: laeta aliqua viderant, et praesentem saevitiam melioris olim fortunae recordatione adlevabant. Huic primum nuptiarum dies loco funeris fuit, deductae in domum, in qua nihil nisi luctuosum haberet, erepto per venenum patre et statim fratre: tum ancilla domina validior: et Poppaea nonnisi in perniciem uxoris nupta: postremo crimen omni exitio gravius.

64. Ac puella, vicesimo aetatis anno, inter centuriones et milites, praesagio malorum iam vita exempta, nondum tamen morte acquiescebat. Paucis dehinc interiectis diebus mori iubetur: cum iam viduam se et tantum sororem testaretur, communesque Germanicos, et postremo Agrippinae nomen cieret, qua incolumi, infelix quidem matrimonium, sed sine exitio, pertulisset. Restringitur vinculis, venaeque eius per omnes artus exsolvuntur: et, quia pressus pavore sanguis tardius labebatur, perfervidi balnei vapore enecatur. Additurque atrocior saevitia, quod caput amputatum latumque in urbem, Poppaea vidit. Dona ob haec templis decreta. Quod ad eum finem memoravimus, ut, quicumque casus temporum illorum, nobis vel aliis auctoribus, noscent, praesumptum habeant, quotiens fugas et caedes iussit princeps, totiens grates deis actas, quaeque rerum secundarum olim, tum publicae cladis insignia fuisse. Neque tamen silebimus, si quod senatus consultum adulatione novum aut patientia postremum fuit.

65. Eodem anno libertorum potissimos veneno interfecisse creditus est; Doryphorum, quasi adversatum

nuptiis Poppaeae; Pallantem, quod inmensam pecuniam longa senecta detineret. Romanus secretis criminationibus incusaverat Senecam, ut C. Pisonis socium; sed validius a Seneca eodem crimine perculsus est. Unde Pisoni timor, et orta insidiarum in Neronem magna moles, sed inprospera.

LIBER XV.

Breviarium. Cap. 1. 2. Vologeses rex Parthorum bellum mente volvit, instigantibus fratre Tiridate et Monobazo Adiabeno, quem Tigranes vexarat. 3. Corbulo Syriae tuendae providet. 4. Parthi Monese duce Tigranocerta obsident. 5. Vologesi Corbulo indutias offert et inpetrat. 6. Caesennii Paeti Armeniae recens praefecti vanitas, 7. 8. ferocia, inperitia, iactantia. 9. Ab invadenda Syria Corbulo absterret Parthos, qui 10. Armeniae et Paeto incumbunt. Hic aegre Corbulonem auxilio vocat, 11. Parthis prementibus. 12. Is, in Armeniam profectus, fugientes obiurgat, suos hortatur. 13. Vologeses instat Paeto. 14. Disceptatio inter Romanos et Parthos, ex qua 15. Paeti foeda compositio. 16. Corbulo in Armeniam venit. 17. Paeto increpito Syriam repetit. 18. Romae inania de Parthis tropaea. Frumentum plebis. Vectigalia.

19. SC. de simulatis adoptionibus. 20. 21. Claudius Timarchus Cretensis adcusatur, quod Thrasea Paetus ad bonum publicum vertit.

22. Decretum, grates praesidibus non agendas. Portenta. 23. Ob filiam Neroni natam inmodica gaudia et frustranea. In Thraseam principis odium.

24. Legati Parthorum Romae inrisores. 25. Bello Armeniaco praeficitur Corbulo. Paetum Caesar facetiis insectatur. 26. Corbulo in Armeniam ducit exercitum. 27. Legatos Parthorum audit. Defectores Armenios ulciscitur. 28—30. Tiridates a Corbulone pacem

petit et, posito apud effigiem Caesaris insigni regio, inpetrat, comiterque excipitur a Corbulone. 31. Vologesis pro fratre sollicitudo.

32. Alpinos maritimos Nero in ius Latii transfert. Equitum Rom. in circo locos sedilibus plebis anteponit. Feminae inlustres senatoresque in arena. 33. Nero ipse Neapoli scenam inscendit. 34. Theatrum ruit. Beneventi Nero munus Vatinii spectat. 35. Torquatum Silanum mori adigit. 36. Iter frustra meditatur in Orientem. 37. Convivia luxu foeda celebrat, ministro Tigellino. Pythagorae nubit. 38. Clades Romae ex incendio, forte, an dolo principis, qui 39. in remedium multa popularia usurpat. 40. 41. Cladis magnitudo. Novae urbis condendae consilium. 42. Ex patriae ruinis inmensam domum exstruit Nero. Maiora frustra molitur. 43. Novae urbis facies. 44. Petita diis piacula, frustra. Incendii invidia in Christianos devoluta, misere excruciatos. 45. Italiam, socios, templa spoliat Nero; aversantem id Senecam veneno petit.

46. Gladiatorum eruptio apud Praeneste. Classis ad Misenum amissa. 47. Prodigia. 48. Coniuratio Pisonis in Neronem. 49. 50. Coniuratorum nomina, mores, odiorum in Neronem caussae. Iis accedit Rufus, praefectus praetorio. Subrii inpetus. 51. Epicharis classem tentans proditur. 52. Coniuratorum inpetus retardatus a Pisone ob sacra mensae. 53. Aliud coniuratorum consilium. 54. Scaevini inprudentia. Milichus servus herum defert, qui egregie se defendit, sed muliebri astutia deprehenditur. 55. 56. Natalis coniurationem fatetur, Pisonem, Senecam nominat, Lucanus matrem. 57. Epicharis, tormentis dilacerata, mirum fidei exemplum praestat. 58. Nero reos audit, quos violenter urget Rufus, dissimulata conscientia. 59. Piso, neglectis amicorum monitis, occiditur. Eius testamentum et uxor. 60. 61. Caedes Laterani et Senecae. Huius defensio spreta, 62. supremi sermones, 63. amica contentio cum uxore, 64. cuius mortem inhiberi Nero imperat. Senecae cruciatus, mors, funus. 65. Ipse destinatus imperator. 66. Rufus proditur. 67. Subrii Flavii, 68. Aspri, aliorum constantes voces et exitus. Rufi mollities. 69. Nero Vestinum quamvis insontem interimit; 70. mox Lucanum, Senecionem, Quinctianum, Scaevinum. 71. Simulata per urbem gaudia. Indicibus praemia, suspectis militiae vacatio, aliis exilia, 72. Turpiliano, Nervae, Tigellino triumphalia, Nymphidio consularia insignia data. 73. Nero adversum rumores se purgat. Gallionis

periculum. 74. SC. ob servatum Neronem. Pugio Scaevini dicatus Iovi Vindici.

Gesta haec annis paullo amplius tribus, ***C. Memmio Regulo, Verginio Rufo. C. Lecanio Basso, M. Licinio Crasso. P. Silio Nerva, C. Iulio Attico Vestino coss.***

1. Interea rex Parthorum Vologeses, cognitis Corbulonis rebus, regemque alienigenam Tigranen Armeniae inpositum: simul, fratre Tiridate pulso, spretum Arsacidarum fastigium ire ultum volens; magnitudine rursum Romana, continui foederis reverentia, diversas ad curas trahebatur: cunctator ingenio, et defectione Hyrcanorum, gentis validae, multisque ex eo bellis inligatus. Atque illum ambiguum novus insuper nuntius contumeliae exstimulat: quippe egressus Armenia Tigranes Adiabenos, conterminam nationem, latius ac diutius, quam per latrocinia, vastaverat: idque primores gentium aegre tolerabant: *eo contemptionis descensum, ut ne duce quidem Romano incursarentur, sed temeritate obsidis, tot per annos inter mancipia habiti.* Accendebat dolorem eorum Monobazus, quem penes Adiabenum regimen, *quod praesidium, aut unde peteret?* rogitans. *Iam de Armenia concessum, et proxima trahi; nisi defendant Parthi, levius servitium apud Romanos deditis, quam captis, esse.* Tiridates quoque regni profugus, per silentium aut modice querendo, gravior erat. *Non enim ignavia magna imperia contineri: virorum armorumque faciendum certamen. Id in summa fortuna aequius, quod validius. Et sua retinere privatae domus: de alienis certare, regiam laudem esse.*

2. Igitur commotus his Vologeses concilium vocat, et proximum sibi Tiridaten constituit, atque ita orditur: *Hunc ego, eodem mecum patre genitum, cum mihi, per aetatem, summo nomine concessisset, in possessionem*

Armeniae deduxi; qui tertius potentiae gradus habetur: nam Medos Pacorus ante ceperat. Videbarque, contra vetera fratrum odia et certamina, familiae nostrae Penates rite composuisse. Prohibent Romani, et pacem, numquam ipsis prospere lacessitam, nunc quoque in exitium suum abrumpunt. Non ibo inficias: aequitate quam sanguine, caussa quam armis, retinere parta maioribus malueram. Si cunctatione deliqui, virtute corrigam. Vestra quidem vis et gloria in integro est, addita modestiae fama: quae neque summis mortalium spernenda est, et a diis aestimatur. Simul diademate caput Tiridatis evinxit; promptam equitum manum, quae regem ex more sectatur, Monesi, nobili viro, tradidit, adiectis Adiabenorum auxiliis: mandavitque, Tigranen Armenia exturbari, dum ipse, positis adversus Hyrcanos discordiis, vires intimas molemque belli ciet, provinciis Romanis minitans.

3. Quae ubi Corbuloni certis nuntiis audita sunt, legiones duas cum Verulano Severo et Vettio Bolano subsidium Tigrani mittit, occulto praecepto, *compositius cuncta, quam festinantius, agerent.* Quippe bellum habere, quam gerere, malebat. Scripseratque Caesari, *proprio duce opus esse, qui Armeniam defenderet: Syriam, ingruente Vologese, acriore in discrimine esse.* Atque interim reliquas legiones pro ripa Euphratis locat: tumultuariam provincialium manum armat: hostiles ingressus praesidiis intercipit.

4. Et, quia egena aquarum regio est, castella fontibus inposita: quosdam rivos congestu arenae abdidit. Ea dum a Corbulone tuendae Syriae parantur, acto raptim agmine Moneses, ut famam sui praeiret, non ideo nescium aut incautum Tigranen offendit. Occupaverat Tigranocerta, urbem copia defensorum et magnitu-

dine moenium validam. Ad haec Nicephorius, amnis haud spernenda latitudine, partem murorum ambit: et ducta ingens fossa, qua fluvio diffidebatur. Inerantque milites et provisi ante commeatus: quorum subvectu pauci, avidius progressi et repentinis hostibus circumventi, ira magis, quam metu, ceteros accenderant. Sed Partho ad exsequendas obsidiones nulla cominus audacia; raris sagittis neque clausos exterret, et semet frustratur. Adiabeni, cum promovere scalas et machinamenta inciperent, facile detrusi, mox, erumpentibus nostris, caeduntur.

5. Corbulo tamen, quamvis secundis rebus suis, moderandum fortunae ratus, misit ad Vologesen, qui expostularent *vim provinciae inlatam: socium amicumque regem, cohortes Romanas circumsideri. Omitteret potius obsidionem, aut se quoque in agro hostili castra positurum.* Casperius centurio in eam legationem delectus, apud oppidum Nisibin, septem et triginta millibus passuum a Tigranocerta distantem adiit regem, et mandata ferociter edidit. Vologesi vetus et penitus infixum erat, arma Romana vitandi: nec praesentia prospere fluebant. Inritum obsidium: tutus manu et copiis Tigranes: fugati, qui expugnationem sumpserant: missae in Armeniam legiones: et aliae pro Syria, paratae ultro inrumpere: sibi inbecillum equitem pabuli inopia: nam exorta vis locustarum ambederat, quidquid herbidum aut frondosum. Igitur, metu abstruso, mitiora obtendens, *missurum ad imperatorem Romanum legatos, super petenda Armenia et firmanda pace,* respondet. Monesen *omittere Tigranocerta* iubet; ipse retro concedit.

6. Haec plures, ut formidine regis et Corbulonis minis patrata, magnifice extollebant Alii, *occulte pe-*

pigisse, interpretabantur; *ut, omisso utrimque bello et abeunte Vologese, Tigranes quoque Armenia abscederet. Cur enim exercitum Romanum a Tigranocertis deductum? cur deserta per otium, quae bello defenderant? An melius hibernavisse in extrema Cappadocia, raptim erectis tuguriis, quam in sede regni modo retenti? Dilata prorsus arma, ut Vologeses cum alio, quam cum Corbulone, certaret; Corbulo meritae tot per annos gloriae non ultra periculum faceret.* Nam, ut retuli, proprium ducem tuendae Armeniae poposcerat, et adventare Caesennius Paetus audiebatur: iamque aderat, copiis ita divisis, ut quarta et duodecima legiones, addita quinta, quae recens e Moesis excita erat, simul Pontica et Galatarum Cappadocumque auxilia Paeto obedirent: tertia et sexta et decima legiones, priorque Syriae miles, apud Corbulonem manerent: cetera ex rerum usu sociarent partirenturve. Sed neque Corbulo aemuli patiens; et Paetus, cui satis ad gloriam erat, si proximus haberetur, despiciebat gesta, *nihil caedis, aut praedae, usurpatas nomine tenus urbium expugnationes* dictitans: *se tributa ac leges, et, pro umbra regis, Romanum ius victis inpositurum.*

7. Sub idem tempus legati Vologesis, quos ad principem missos memoravi, revertere inriti: bellumque propalam sumptum a Parthis. Nec Paetus detrectavit, sed duabus legionibus, quarum quartam Funisulanus Vettonianus eo in tempore, duodecimam Calavius Sabinus, regebant, Armeniam intrat, tristi omine. Nam in transgressu Euphratis, quem ponte transmittebat, nulla palam caussa, turbatus equus, qui consularia insignia gestabat, retro evasit. Hostiaque, quae muniebantur, hibernaculis adsistens, semifacta opera fuga perrupit seque vallo extulit. Et pila militum arsere,

magis insigni prodigio, quia Parthus hostis missilibus telis decertat.

8. Ceterum Paetus, spretis ominibus, necdum satis firmatis hibernaculis, nullo rei frumentariae provisu, rapit exercitum trans montem Taurum reciperandis, ut ferebat, Tigranocertis, vastandisque regionibus, quas Corbulo integras omisisset. Et capta quaedam castella: gloriaeque et praedae nonnihil partum, si aut gloriam cum modo, aut praedam cum cura, habuisset. Longinquis itineribus percursando, quae obtineri nequibant; conrupto, qui captus erat, commeatu, et instante iam hieme, reduxit exercitum, composuitque ad Caesarem litteras, quasi confecto bello, verbis magnificis, rerum vacuas.

9. Interim Corbulo nunquam neglectam Euphratis ripam crebrioribus praesidiis insedit: et, ne ponti iniiciendo inpedimentum hostiles turmae adferrent, (iam enim subiectis campis magna specie volitabant) naves magnitudine praestantes et connexas trabibus, ac turribus auctas, agit per amnem, catapultisque et balistis proturbat barbaros: in quos saxa et hastae longius permeabant, quam ut contrario sagittarum iactu adaequarentur. Dein pons continuatus, collesque adversi per socias cohortes, post legionum castris occupantur, tanta celeritate et ostentatione virium, ut Parthi, omisso paratu invadendae Syriae, spem omnem in Armeniam verterent.

10. Ibi Paetus, inminentium nescius, quartam legionem procul in Ponto habebat; reliquas promiscuis militum commeatibus infirmaverat; donec, adventare Vologesen magno et infenso agmine, auditum. Accitur legio duodecima, et, unde famam aucti exercitus speraverat, prodita infrequentia: qua tamen retineri castra

et eludi Parthus tractu belli poterat, si Paeto aut in suis, aut in alienis consiliis, constantia fuisset. Verum, ubi a viris militaribus adversus urgentes casus firmatus erat, rursus, ne alienae sententiae indigens videretur, in diversa ac deteriora transibat. Et tunc, relictis hibernis, *non fossam neque vallum sibi, sed corpora et arma in hostem data* clamitans, duxit legiones, quasi proelio certaturus. Deinde, amisso centurione et paucis militibus, quos visendis hostium copiis praemiserat, trepidus remeavit. Et, quia minus acriter Vologeses instíterat, vana rursus fiducia, tria millia delecti peditis proximo Tauri iugo inposuit, quo transitum regis arcerent: alares quoque Pannonios, robur equitatus, in parte campi locat. Coniunx ac filius castello, cui Arsamosata nomen est, abditi, data in praesidium cohorte, ac disperso milite, qui, in uno habitus, vagum hostem promptius sustentavisset. Aegre compulsum ferunt, ut instantem Corbuloni fateretur. Nec a Corbulone properatum, quo, gliscentibus periculis, etiam subsidii laus augeretur. Expediri tamen itineri singula millia ex tribus legionibus, et alarios octingentos, parem numerum e cohortibus, iussit.

11. At Vologeses, quamvis, obsessa a Paeto itinera hinc peditatu, inde equite, accepisset, nihil mutato consilio, sed vi ac minis alares exterruit, legionarios obtrivit, uno tantum centurione, Tarquitio Crescente, turrim, in qua praesidium agitabat, defendere auso, facta saepius eruptione, et caesis, qui barbarorum propius suggrediebantur, donec ignium iactu circumveniretur. Peditum si quis integer, longinqua et avia; vulnerati castra repetivere: virtutem regis, saevitiam et copias gentium, cuncta metu extollentes, facili credulitate eorum, qui eadem pavebant. Ne dux quidem

obniti adversis, sed cuncta militiae munia deseruerat, missis iterum ad Corbulonem precibus, *veniret propere, signa et aquilas et nomen reliquum infelicis exercitus tueretur: se fidem interim, donec vita suppeditet, retenturos.*

12. Ille interritus, et parte copiarum apud Syriam relicta, ut munimenta Euphrati inposita retinerentur: qua proximum et commeatibus non egenum, regionem Commagenam, exin Cappadociam, inde Armenios petivit. Comitabantur exercitum, praeter alia sueta bello, magna vis camelorum, onusta frumenti, ut simul hostem famemque depelleret. Primum e perculsis Pactium, primipili centurionem, obvium habuit, dein plerosque militum: quos, diversas fugae caussas obtendentes, redire ad signa et clementiam Paeti experiri monebat: se nisi victoribus inmitem esse. Simul suas legiones adire, hortari, priorum admonere, novam gloriam ostendere: *non vicos aut oppida Armeniorum, sed castra Romana, duasque in iis legiones pretium laboris peti. Si singulis manipularibus praecipua servati civis corona imperatoria manu tribueretur: quod illud et quantum decus, ubi par eorum numerus apisceretur, qui adtulissent salutem, et qui accepissent?* His atque talibus in commune alacres, (et erant, quos pericula fratrum aut propinquorum propriis stimulis incenderent) continuum diu noctuque iter properabant.

13. Eoque intentius Vologeses premere obsessos, modo vallum legionum, modo castellum, quo inbellis aetas defendebatur, adpugnare, propius incedens, quam mos Parthis, si ea temeritate hostem in praelium eliceret. At illi vix contuberniis extracti: nec aliud quam munimenta propugnabant: pars iussu ducis, et alii propria ignavia, ut Corbulonem opperientes, ac, si vis

ingrueret, provisis exemplis Caudinae ac Numantinae cladis. *Neque eandem vim Samnitibus, Italico populo, aut Hispanis, quam Parthis, Romani imperii aemulis. Validam quoque et laudatam antiquitatem, quotiens fortuna contra daret, saluti consuluisse.* Qua desperatione exercitus dux subactus, primas tamen litteras ad Vologesen, non supplices, sed in modum querentis composuit, *quod pro Armeniis, semper Romanae ditionis, aut subiectis regi, quem imperator delegisset, hostilia faceret. Pacem ex aequo utilem. Nec praesentia tantum spectaret: ipsum adversus duas legiones, totis regni viribus advenisse: at Romanis orbem terrarum reliquum, quo bellum iuvarent.*

14. Ad ea Vologeses, nihil pro caussa, sed *opperiendos sibi fratres, Pacorum ac Tiridaten*, rescripsit: [*illum*] *locum tempusque consilio destinatum, quo de Armenia cernerent: (adiecisse deos dignum Arsacidarum,) simul et de legionibus Romanis statuerent.* Missi post a Paeto nuntii, et regis colloquium petitum, qui Vasacen, praefectum equitatus, ire iussit. Tum Paetus, *Lucullos, Pompeios, et si qua Caesares obtinendae donandaeve Armeniae egerant;* Vasaces *imaginem retinendi largiendive penes nos, vim penes Parthos,* memorat. Et multum invicem disceptato, Monobazus Adiabenus in diem posterum testis iis, quae pepigissent, adhibetur. Placuitque *liberari obsidio legiones et decedere omnem militem finibus Armeniorum, castellaque et commeatus Parthis tradi. Quibus perpetratis, copia Vologesi fieret, mittendi ad Neronem legatos.*

15. Interim flumini Arsaniae (is castra praefluebat) pontem inposuit, specie sibi illud iter expedientis: sed Parthi, quasi documentum victoriae, iusserant. Namque iis usui fuit: nostri per diversum iere. Addidit

rumor, sub iugum missas legiones, et alia ex rebus infaustis, quorum simulacrum ab Armeniis usurpatum est. Namque et munimenta ingressi sunt, antequam agmen Romanum excederet, et circumstetere vias, captiva olim mancipia aut iumenta agnoscentes abstrahentesque. Raptae etiam vestes, retenta arma, pavido milite et concedente, ne qua praelii caussa exsisteret. Vologeses, armis et corporibus caesorum adgregatis, quo cladem nostram testaretur, visu fugientium legionum abstinuit. Fama moderationis quaerebatur, postquam superbiam expleverat. Flumen Arsaniam elephanto insidens, et proximus quisque regem vi equorum perrupere, quia rumor incesserat, pontem cessurum oneri dolo fabricantium. Sed qui ingredi ausi sunt, validum et fidum intellexere.

16. Ceterum obsessis adeo suppeditavisse rem frumentariam constitit, ut horreis ignem iniicerent: contraque prodiderit Corbulo, *Parthos inopes copiarum, et pabulo adtrito, relicturos oppugnationem, neque se plus tridui itinere abfuisse*. Adiecit, *iureiurando Paeti cautum apud signa, adstantibus iis, quod testificando rex misisset, neminem Romanum Armeniam ingressurum, donec referrentur litterae Neronis, an paci adnueret.* Quae ut augendae infamiae composita, sic reliqua non in obscuro habentur: una die quadraginta millium spatium emensum esse Paetum, desertis passim sauciis; neque minus deformem illam fugientium trepidationem, quam si terga in acie vertissent. Corbulo, cum suis copiis apud ripam Euphratis obvius, non eam speciem insignium et armorum praetulit, ut diversitatem exprobraret. Maesti manipuli, ac vicem commilitonum miserantes, ne lacrimis quidem temperare. Vix prae fletu usurpata consalutatio. Decesserat certamen

virtutis et ambitio gloriae, felicium hominum adfectus: sola misericordia valebat, et apud minores magis.

17. Ducum inter se brevis sermo secutus est. Hoc conquerente *inritum laborem: potuisse bellum fuga Parthorum finiri;* ille *integra utrique cuncta* respondit: *converterent aquilas et iuncti invaderent Armeniam, abscessu Vologesis infirmatam. Non ea imperatoris habere mandata,* Corbulo: *periculo legionum commotum, e provincia egressum: quando in incerto habeantur Parthorum conatus, Syriam repetiturum. Sic quoque optimam Fortunam orandam, ut pedes, confectus spatiis itinerum, alacrem et facilitate camporum praevenientem equitem adsequeretur.* Exin Paetus per Cappadociam hibernavit. At Vologesis ad Corbulonem missi nuntii, *detraheret castella trans Euphraten, amnemque, ut olim, medium faceret:* ille, *Armeniam quoque diversis praesidiis vacuam fieri,* expostulabat. Et postremo concessit rex: dirutaque, quae Euphraten ultra communiverat Corbulo, et Armenii sine arbitrio relicti sunt.

18. At Romae tropaea de Parthis arcusque medio Capitolini montis sistebantur, decreta ab senatu, integro adhuc bello, neque tum omissa, dum adspectui consulitur, spreta conscientia. Quin et, dissimulandis rerum externarum curis, Nero frumentum plebis, vetustate conruptum, in Tiberim iecit, quo securitatem annonae ostentaret. Cuius pretio nihil additum est, quamvis ducentas ferme naves portu in ipso violentia tempestatis, et centum alias, Tiberi subvectas, fortuitus ignis absumpsisset. Tris dein consulares, L. Pisonem, Ducennium Geminum, Pompeium Paullinum vectigalibus publicis praeposuit, cum insectatione priorum principum, *qui gravitate sumptuum iustos reditus ante-*

issent: se annuum sexcenties sestertium reipubl. largiri.

19. Percrebuerat ea tempestate pravissimus mos, cum propinquis comitiis, aut sorte provinciarum, plerique orbi fictis adoptionibus adsciscerent filios, praeturasque et provincias inter patres sortiti, statim emitterent manu, quos adoptaverant. Magna cum invidia senatum adeunt, qui *ius naturae, labores educandi, adversus fraudem et artes et brevitatem adoptionis* enumerant: *satis pretii esse orbis, quod multa securitate, nullis oneribus, gratiam, honores, cuncta prompta et obvia haberent. Sibi promissa legum diu exspectata in ludibrium verti, quando quis sine solicitudine parens, sine luctu orbus, longa patrum vota repente adaequaret.* Factum ex eo senatus consultum, *ne simulata adoptio in ulla parte muneris publici iuvaret, ac ne usurpandis quidem hereditatibus prodesset.*

20. Exin Claudius Timarchus, Cretensis, reus agitur, ceteris criminibus, ut solent praevalidi provincialium, et opibus nimiis ad iniurias minorum elati: una vox eius usque ad contumeliam senatus penetraverat, quod dictitasset, *in sua potestate situm, an proconsulibus, qui Cretam obtinuissent, grates agerentur.* Quam occasionem Paetus Thrasea ad bonum publicum vertens, postquam de reo censuerat, *provincia Creta depellendum,* haec addidit: *Usu probatum est, P. C., leges egregias, exempla honesta, apud bonos ex delictis aliorum gigni. Sic oratorum licentia Cinciam rogationem; candidatorum ambitus Iulias leges; magistratuum avaritia Calpurnia scita pepererunt. Nam culpa, quam poena, tempore prior; emendari, quam peccare, posterius est. Ergo adversus novam provincialium superbiam dignum fide constantiaque Romana capiamus consilium,*

quo tutelae sociorum nihil derogetur, nobis opinio decedat, qualis quisque habeatur, alibi quam in civium iudicio, esse.

21. *Olim quidem non modo praetor aut consul, sed privati etiam mittebantur, qui provincias viserent, et, quid de cuiusque obsequio videretur, referrent: trepidabantque gentes de existimatione singulorum. At nunc colimus externos et adulamur: et quomodo ad nutum alicuius grates, ita promptius adcusatio decernitur: decernaturque et maneat provincialibus potentiam suam tali modo ostentandi: sed laus falsa et precibus expressa perinde cohibeatur, quam malitia, quam crudelitas. Plura saepe peccantur, dum demeremur, quam dum offendimus. Quaedam immo virtutes odio sunt, severitas obstinata, invictus adversum gratiam animus. Inde initia magistratuum nostrorum meliora ferme, et finis inclinat, dum, in modum candidatorum, suffragia conquirimus: quae si arceantur, aequabilius atque constantius provinciae regentur. Nam ut metu repetundarum infracta avaritia est, ita, vetita gratiarum actione, ambitio cohibebitur.*

22. Magno adsensu celebrata sententia, non tamen senatus consultum perfici potuit, abnuentibus consulibus ea de re relatum. Mox, auctore principe, sanxere, *ne quis ad concilium sociorum referret, agendas apud senatum propraetoribus proveconsulibus grates, neu quis ea legatione fungeretur.* Iisdem consulibus gymnasium ictu fulminis conflagravit, effigiesque in eo Neronis ad informe aes liquefacta. Et motu terrae celebre Campaniae oppidum, Pompeii, magna ex parte proruit. Defunctaque virgo Vestalis Laelia, in cuius locum Cornelia ex familia Cossorum capta est.

23. Memmio Regulo et Verginio Rufo coss. natam

sibi ex Poppaea filiam Nero ultra mortale gaudium accepit, adpellavitque *Augustam*, dato et Poppaeae eodem cognomento. Locus puerperio colonia Antium fuit, ubi ipse generatus erat. Iam senatus *uterum Poppaeae* commendaverat diis, votaque publice susceperat. Quae multiplicata exsolutaque. Et additae supplicationes templumque Fecunditati, et certamen ad exemplar Actiacae religionis decretum: utque Fortunarum effigies aureae in solio Capitolini Iovis locarentur: ludicrum circense, ut Iuliae genti apud Bovillas, ita Claudiae Domitiaeque apud Antium ederetur. Quae fluxa fuere, quartum intra mensem defuncta infante. Rursusque exortae adulationes, censentium honorem divae et pulvinar aedemque et sacerdotem. Atque ipse ut laetitiae, ita maeroris inmodicus egit. Adnotatum est, omni senatu Antium sub recentem partum effuso, Thraseam prohibitum inmoto animo praenuntiam inminentis caedis contumeliam excepisse. Secutam dehinc vocem Caesaris ferunt, qua *reconciliatum se Thraseae* apud Senecam iactaverit, ac Senecam Caesari gratulatum. Unde gloria egregiis viris et pericula gliscebant.

24. Inter quae, veris principio, legati Parthorum mandata regis Vologesis, litterasque in eandem formam, adtulere: *se priora et totiens iactata super obtinenda Armenia nunc omittere, quoniam dii, quamvis potentium populorum arbitri, possessionem Parthis, non sine ignominia Romana, tradidissent. Nuper clausum Tigranen: post Paetum legionesque, cum opprimere posset, incolumes dimisisse. Satis adprobatam vim: datum et lenitatis experimentum. Nec recusaturum Tiridaten, accipiendo diademati in urbem venire, nisi sacerdotii religione adtineretur. Iturum ad signa et effigies principis, ubi, legionibus coram, regnum auspicaretur.*

25 Talibus Vologesis litteris, quia Paetus diversa, tamquam rebus integris, scribebat, interrogatus centurio, qui cum legatis advenerat, quo in statu Armenia esset? omnes inde Romanos excessisse respondit. Tum intellecto barbarorum inrisu, qui peterent, quod eripuerant, consuluit inter primores civitatis Nero, bellum anceps, an pax inhonesta placeret? Nec dubitatum de bello. Et Corbulo, militum atque hostium tot per annos gnarus, gerendae rei praeficitur, ne cuius alterius inscitia rursum peccaretur, quia Paeti piguerat. Igitur inriti remittuntur, cum donis tamen, unde spes fieret, non frustra eadem oraturum Tiridaten, si preces ipse adtulisset. Syriaeque exsecutio Cincio, copiae militares Corbuloni permissae; et quintadecima legio, ducente Mario Celso, e Pannonia adiecta est. Scribitur tetrarchis ac regibus, praefectisque et procuratoribus, et qui praetorum finitimas provincias regebant, *iussis Corbulonis obsequi:* in tantum ferme modum aucta potestate, quem populus Romanus Cn. Pompeio bellum Piraticum gesturo dederat. Regressum Paetum, cum graviora metueret, facetiis insectari satis habuit Caesar, his ferme verbis: *Ignoscere se statim, ne tam promptus in pavorem longiore sollicitudine aegresceret.*

26. At Corbulo, quarta et duodecima legionibus, quae, fortissimo quoque amisso et ceteris exterritis, parum habiles praelio videbantur, in Syriam translatis, sextam inde ac tertiam legiones, integrum militem et crebris ac prosperis laboribus exercitum, in Armeniam ducit. Addiditque legionem quintam, quae, per Pontum agens, expers cladis fuerat, simul quintadecimanos, recens adductos: et vexilla delectorum ex Illyrico et Aegypto, quodque alarum cohortiumque: et auxilia regum in unum conducta apud Melitenen, qua

transmittere Euphraten parabat. Tum lustratum rite exercitum ad concionem vocat, orditurque magnifica de auspiciis imperatoriis, rebusque a se gestis, adversa in inscitiam Paeti declinans: multa auctoritate, quae viro militari pro facundia erat.

27. Mox iter, L. Lucullo quondam penetratum, apertis quae vetustas obsepserat, pergit. Et venientes Tiridatis Vologesisque de pace legatos haud aspernatus, adiungit iis centuriones, cum mandatis non inmitibus: *nec enim adhuc eo ventum, ut certamine extremo opus esset. Multa Romanis secunda, quaedam Parthis evenisse, documento adversus superbiam: proinde et Tiridati conducere, intactum vastationibus regnum dono accipere: et Vologesen melius societate Romana, quam damnis mutuis, genti Parthorum consulturum. Scire, quantum intus discordiarum, quamque indomitas et praeferoces nationes regeret. Contra imperatori suo inmotam ubique pacem, et unum id bellum esse.* Simul consilio terrorem adiicere, et Megistanas Armenios, qui primi a nobis defecerant, pellit sedibus, castella eorum exscindit, plana, edita, validos invalidosque pari metu complet.

28. Non infensum, nedum hostili odio Corbulonis nomen etiam barbaris habebatur, eoque consilium eius fidum credebant. Ergo Vologeses neque atrox in summam, et quibusdam praefecturis inducias petit. Tiridates locum diemque conloquio poscit. Tempus propinquum, locus, in quo nuper obsessae cum Paeto legiones erant, cum barbaris delectus esset, ob memoriam laetioris sibi rei, non est a Corbulone vitatus, ut dissimilitudo fortunae gloriam augeret. Neque infamia Paeti urgebatur: quod eo maxime patuit, quia filio eius, tribuno, ducere manipulos atque operire reliquias

malae pugnae imperavit. Die pacta Tiberius Alexander, inlustris eques Romanus, minister bello datus, et Vinianus Annius, gener Corbulonis, nondum senatoria aetate, sed pro legato quintae legioni inpositus, in castra Tiridatis venere, honori eius, ac, ne metueret insidias, tali pignore. Viceni dehinc equites adsumpti. Et, viso Corbulone, rex prior equo desiluit: nec cunctatus Corbulo; sed pedes uterque dextras miscuere.

29. Exin Romanus laudat iuvenem, *omissis praecipitibus, tuta et salutaria capessentem.* Ille *de nobilitate generis* multum praefatus, cetera temperanter adiungit: *iturum quippe Romam, laturumque novum Caesari decus, non adversis Parthorum rebus supplicem Arsaciden.* Tum placuit, Tiridaten ponere apud effigiem Caesaris insigne regium, nec nisi manu Neronis resumere: et conloquium osculo finitum. Dein paucis diebus interiectis, magna utrimque specie, inde eques compositus per turmas, et insignibus patriis, hinc agmina legionum stetere, fulgentibus aquilis signisque et simulacris deum, in modum templi. Medio tribunal sedem curulem, et sedes effigiem Neronis, sustinebat. Ad quam progressus Tiridates, caesis ex more victimis, sublatum capite diadema imagini subiecit: magnis apud cunctos animorum motibus; quos augebat insita adhuc oculis exercituum Romanorum caedes aut obsidio. *At nunc versos casus: iturum Tiridaten ostentui gentibus, quanto minus quam captivum?*

30. Addidit gloriae Corbulo comitatem epulasque: et rogitante rege caussas, quotiens novum aliquid adverterat: ut, initia vigiliarum per centurionem nuntiari, convivium buccina dimitti, et structam ante augurale aram subdita face accendi: cuncta in maius adtollens, admiratione prisci moris adfecit. Postero die

spatium oravit, quo, tantum itineris aditurus, fratres ante matremque viseret: obsidem interea filiam tradit litterasque supplices ad Neronem.

31. Et digressus, Pacorum apud Medos, Vologesen Ecbatanis reperit, non incuriosum fratris: quippe et propriis nuntiis a Corbulone petierat, *ne quam imaginem servitii Tiridates perferret: neu ferrum traderet, aut complexu provincias obtinentium arceretur foribusve eorum adsisteret: tantusque ei Romae, quantus consulibus, honor esset*. Scilicet externae superbiae sueto non inerat notitia nostri, apud quos vis imperii valet, inania transmittuntur.

32. Eodem anno Caesar nationes Alpium maritimarum in ius Latii transtulit. Equitum Romanorum locos sedilibus plebis anteposuit apud circum. Namque ad eam diem indiscreti inibant, quia lex Roscia nihil, nisi de quatuordecim ordinibus, sanxit. Spectacula gladiatorum idem annus habuit, pari magnificentia ac priora. Sed feminarum inlustrium senatorumque plures per arenam foedati sunt.

33. C. Lecanio, M. Licinio coss. acriore in dies cupidine adigebatur Nero promiscuas scenas frequentandi. Nam adhuc per domum aut hortos cecinerat, iuvenalibus ludis, quos, ut parum celebres et tantae voci angustos, spernebat. Non tamen Romae incipere ausus, Neapolim, quasi Graecam urbem, delegit: *inde initium fore, ut transgressus in Achaiam, insignesque et antiquitus sacras coronas adeptus, maiore fama studia civium eliceret*. Ergo contractum oppidanorum vulgus, et quos e proximis coloniis et municipiis eius rei fama civerat; quique Caesarem per honorem aut varios usus sectantur, etiam militum manipuli, theatrum Neapolitanorum complent.

34. Illic, plerique ut arbitrabantur, triste, ut ipse, providum potius et secundis numinibus, evenit: nam egresso, qui adfuerat, populo, vacuum et sine ullius noxa, theatrum conlapsum est. Ergo, per compositos cantus, grates diis atque ipsam recentis casus fortunam celebrans, petiturusque maris Hadriae traiectus, apud Beneventum interim consedit: ubi gladiatorium munus a Vatinio celebre edebatur. Vatinius inter foedissima eius aulae ostenta fuit, sutrinae tabernae alumnus, corpore detorto, facetiis scurrilibus: primo in contumelias adsumptus; deinde optimi cuiusque criminatione eo usque valuit, ut gratia, pecunia, vi nocendi etiam malos praemineret.

35. Eius munus frequentanti Neroni ne inter voluptates quidem a sceleribus cessabatur. Iisdem quippe illis diebus Torquatus Silanus mori adigitur, quia, super Iuniae familiae claritudinem, d. Augustum atavum ferebat. Iussi adcusatores obiicere, *prodigum largitionibus, neque aliam spem quam in rebus novis esse. Quin eum homines habere, quos ab epistolis et libellis et rationibus adpellet, nomina summae curae et meditamenta.* Tum intimus quisque libertorum vincti abreptique. Et, cum damnatio instaret, brachiorum venas Torquatus interscidit. Secutaque Neronis oratio ex more: *quamvis sontem et defensioni merito diffisum, victurum tamen fuisse, si clementiam iudicis exspectasset.*

36. Nec multo post, omissa in praesens Achaia, (caussae in incerto fuere) urbem revisit; provincias Orientis, maxime Aegyptum, secretis imaginationibus agitans. Dehinc edicto testificatus, *non longam sui absentiam, et cuncta in republica perinde inmota ac prospera fore;* super ea profectione adiit Capitolium. Illic

veneratus deos, cum Vestae quoque templum inisset, repente cunctos per artus tremens, seu numine exterrente, seu facinorum recordatione nunquam timore vacuus, deseruit inceptum, *cunctas sibi curas amore patriae leviores* dictitans. *Vidisse maestos civium vultus, audire secretas querimonias, quod tantum aditurus esset iter, cuius ne modicos quidem egressus tolerarent, sueti adversum fortuita adspectu principis refoveri. Ergo, ut in privatis necessitudinibus proxima pignora praevalerent, ita populum Romanum vim plurimam habere, parendumque retinenti.* Haec atque talia plebi volentia fuere, voluptatum cupidine, et, quae praecipua cura est, rei frumentariae angustias, si abesset, metuenti. Senatus et primores in incerto erant, procul an coram atrocior haberetur. Dehinc, quae natura magnis timoribus, deterius credebant, quod evenerat.

37. Ipse, quo fidem adquireret, nihil usquam perinde laetum sibi, publicis locis struere convivia, totaque urbe quasi domo uti. Et celeberrimae luxu famaque epulae fuere, quas a Tigellino paratas, ut exemplum, referam, ne saepius eadem prodigentia narranda sit. Igitur in stagno Agrippae fabricatus est ratem, cui superpositum convivium aliarum tractu navium moveretur. Naves auro et ebore distinctae: remigesque exoleti per aetates et scientiam libidinum componebantur. Volucres et feras diversis e terris et animalia maris Oceano abusque petiverat. Crepidinibus stagni lupanaria adstabant, inlustribus feminis completa. Contra scortà visebantur, nudis corporibus. Iam gestus motusque obsceni: et, postquam tenebrae incedebant, quantum iuxta nemoris, et circumiecta tecta, consonare cantu et luminibus clarescere. Ipse, per licita atque inlicita foedatus, nihil flagitii relique-

rat, quo conruptior ageret, nisi paucos post dies uni ex illo contaminatorum grege, cui nomen Pythagorae fuit, in modum solennium coniugiorum denupsisset. Inditum imperatori flammeum: visi auspices, dos et genialis torus et faces nuptiales: cuncta denique spectata, quae etiam in femina nox operit.

38. Sequitur clades, forte, an dolo principis, incertum, (nam utrumque auctores prodidere) sed omnibus, quae huic urbi per violentiam ignium acciderunt, gravior atque atrocior. Initium in ea parte Circi ortum, quae Palatino Caelioque montibus contigua est: ubi per tabernas, quibus id mercimonium inerat, quo flamma alitur, simul coeptus ignis et statim validus, ac vento citus, longitudinem circi conripuit. Neque enim domus munimentis septae, vel templa muris cincta, aut quid aliud morae interiacebat. Inpetu pervagatum incendium plana primum, deinde in edita adsurgens, et rursum inferiora populando, anteiit remedia velocitate mali, et obnoxia urbe artis itineribus hucque et illuc flexis, atque enormibus vicis, qualis vetus Roma fuit. Ad hoc lamenta paventium feminarum, fessa senum ac rudis pueritiae aetas, quique sibi quique aliis consulebant, dum trahunt invalidos, aut opperiuntur, pars morans, pars festinans, cuncta inpediebant: et saepe, dum in tergum respectant, lateribus aut fronte circumveniebantur: vel, si in proxima evaserant, illis quoque igni conreptis, etiam, quae longinqua crediderant, in eodem casu reperiebantur. Postremo, quid vitarent, quid peterent ambigui, complere vias, sterni per agros: quidam amissis omnibus fortunis, diurni quoque victus, alii caritate suorum, quos eripere nequiverant, quamvis patente effugio, interiere. Nec quisquam defendere audebat, crebris multorum minis, restinguere

prohibentium, et quia alii palam faces iaciebant, atque esse sibi auctorem vociferabantur: sive ut raptus licentius exercerent, seu iussu.

39. Eo in tempore Nero, Antii agens, non ante in urbem regressus est, quam domui eius, qua palatium et Maecenatis hortos continuaverat, ignis propinquaret. Neque tamen sisti potuit, quin et palatium et domus et cuncta circum haurirentur. Sed solatium populo exturbato ac profugo campum Martis ac monumenta Agrippae, hortos quin etiam suos patefecit: et subitaria aedificia exstruxit, quae multitudinem inopem acciperent: subvectaque utensilia ab Ostia et propinquis municipiis; pretiumque frumenti minutum usque ad ternos nummos. Quae, quamquam popularia, in inritum cadebant, quia pervaserat rumor, *ipso tempore flagrantis urbis inisse eum domesticam scenam et cecinisse Troianum excidium, praesentia mala vetustis cladibus adsimulantem.*

40. Sexto demum die apud imas Esquilias finis incendio factus, prorutis per inmensum aedificiis, ut continuae violentiae campus et velut vacuum coelum occurreret. Necdum posito metu, redibat levius rursum grassatus ignis, patulis magis urbis locis; eoque strages hominum minor; delubra deum et porticus amoenitati dicatae latius procidere. Plusque infamiae id incendium habuit, quia praediis Tigellini Aemilianis proruperat; videbaturque Nero condendae urbis novae et cognomento suo adpellandae gloriam quaerere. Quippe in regiones quatuordecim Roma dividitur: quarum quatuor integrae manebant, tres solo tenus deiectae: septem reliquis pauca tectorum vestigia supererant, lacera et semiusta.

41. Domuum et insularum et templorum, quae

amissa sunt, numerum inire haud promptum fuerit: sed vetustissima religione, quod Servius Tullius Lunae, et Magna ara fanumque, quae praesenti Herculi Arcas Evander sacraverat, aedesque Statoris Iovis, vota Romulo, Numaeque regia et delubrum Vestae cum Penatibus populi Romani, exusta. Iam opes, tot victoriis quaesitae, et Graecarum artium decora, exin monimenta ingeniorum antiqua et incorrupta, quamvis, in tanta resurgentis urbis pulchritudine, multa seniores meminerant, quae reparari nequibant. Fuere, qui adnotarent, XIV. Kalend. Sextiles principium incendii huius ortum, quo et Senones captam urbem inflammaverint. Alii eo usque cura progressi sunt, ut totidem annos mensesque et dies inter utraque incendia numerent.

42. Ceterum Nero usus est patriae ruinis, exstruxitque domum, in qua haud perinde gemmae et aurum miraculo essent, solita pridem et luxu vulgata, quam arva et stagna et in modum solitudinum hinc silvae, inde aperta spatia et prospectus: magistris et machinatoribus Severo et Celere, quibus ingenium et audacia erat, etiam quae natura denegavisset, per artem tentare et viribus principis inludere. Namque ab lacu Averno navigabilem fossam usque ad ostia Tiberina depressuros promiserant, squalenti littore, aut per montes adversos. Neque enim aliud humidum gignendis aquis occurrit, quam Pomptinae paludes: cetera abrupta aut arentia: ac, si perrumpi possent, intolerandus labor, nec satis caussae. Nero tamen, ut erat incredibilium cupitor, effodere proxima Averno iuga connixus est: manentque vestigia inritae spei.

43. Ceterum urbis, quae domui supererant, non, ut post Gallica incendia, nulla distinctione, nec passim erecta, sed dimensis vicorum ordinibus et latis viarum

spatiis, cohibitaque aedificiorum altitudine ac patefactis areis additisque porticibus, quae frontem insularum protegerent. Eas porticus Nero sua pecunia exstructurum, purgatasque areas dominis traditurum pollicitus est. Addidit praemia, pro cuiusque ordine et rei familiaris copiis: finivitque tempus, intra quod effectis domibus aut insulis apiscerentur. *Ruderi accipiendo Ostienses paludes* destinabat, *utique naves, quae frumentum Tiberi subvectassent, onustae rudere decurrerent: aedificiaque ipsa, certa sui parte, sine trabibus, saxo Gabino Albanove solidarentur:* quod is lapis ignibus inpervius est. *Iam aqua, privatorum licentia intercepta, quo largior et pluribus locis in publicum flueret, custodes, et subsidia reprimendis ignibus in propatulo quisque haberet: nec communione parietum, sed propriis quaeque muris ambirentur.* Ea, ex utilitate accepta, decorem quoque novae urbi adtulere. Erant tamen, qui crederent, *veterem illam formam salubritati magis conduxisse, quoniam angustiae itinerum et altitudo tectorum non perinde solis vapore perrumperentur: at nunc patulam latitudinem, et nulla umbra defensam, graviore aestu ardescere.*

44. Et haec quidem humanis consiliis providebantur. Mox petita diis piacula, aditique Sibyllae libri, ex quibus supplicatum Vulcano et Ceteri Proserpinaeque, ac propitiata Iuno per matronas, primum in Capitolio, deinde apud proximum mare: unde hausta aqua templum et simulacrum deae prospersum est: et sellisternia ac pervigilia celebravere feminae, quibus mariti erant. Sed non ope humana, non largitionibus principis aut deum placamentis decedebat infamia, quin iussum incendium crederetur. Ergo abolendo rumori Nero subdidit reos, et quaesitissimis poenis adfecit,

quos per flagitia invisos, vulgus Christianos adpellabat. Auctor nominis eius Christus, Tiberio imperitante, per procuratorem Pontium Pilatum supplicio adfectus erat. Repressaque in praesens exitiabilis superstitio rursus erumpebat, non modo per Iudaeam, originem eius mali, sed per urbem etiam, quo cuncta undique atrocia aut pudenda confluunt celebranturque. Igitur primo conrepti, qui fatebantur, deinde, indicio eorum, multitudo ingens, haud perinde in crimine incendii, quam odio humani generis, convicti sunt. Et pereuntibus addita ludibria, ut ferarum tergis contecti, laniatu canum interirent, aut crucibus adfixi, aut flammandi, atque, ubi defecisset dies, in usum nocturni luminis urerentur. Hortos suos ei spectaculo Nero obtulerat, et circense ludicrum edebat, habitu aurigae permixtus plebi, vel curriculo insistens. Unde, quamquam adversus sontes et novissima exempla meritos, miseratio oriebatur, tamquam non utilitate publica, sed in saevitiam unius, absumerentur.

45. Interea conferendis pecuniis pervastata Italia, provinciae eversae, sociique populi et quae civitatum liberae vocantur. Inque eam praedam etiam dii cessere, spoliatis in urbe templis, egestoque auro, quod triumphis, quod votis, omnis populi Romani aetas prospere, aut in metu, sacraverat. Enimvero, per Asiam atque Achaiam non dona tantum, sed simulacra numinum abripiebantur, missis in eas provincias Acrato ac Secundo Caprinate. Ille libertus, cuicumque flagitio promptus; hic, Graeca doctrina ore tenus exercitus, animum bonis artibus non induerat. Ferebatur Seneca, quo invidiam sacrilegii a semet averteret, longinqui ruris secessum oravisse, et, postquam non concedebatur, ficta valetudine, quasi aeger nervis, cubicu-

lum non egressus. Tradidere quidam, venenum ei per libertum ipsius, cui nomen Cleonicus, paratum iussu Neronis: vitatumque a Seneca, proditione liberti, seu propria formidine, dum simplici victu et agrestibus pomis, ac, si sitis admoneret, profluente aqua vitam tolerat.

46. Per idem tempus gladiatores apud oppidum Praeneste, tentata eruptione, praesidio militis, qui custos aderat, coerciti sunt: iam Spartacum et vetera mala rumoribus ferente populo, ut est novarum rerum cupiens pavidusque. Nec multo post clades rei navalis accipitur: non bello: quippe haud alias tam inmota pax: sed certum ad diem in Campaniam redire classem Nero iusserat, non exceptis maris casibus. Ergo gubernatores, quamvis saeviente pelago, a Formiis movere: et gravi Africo, dum promontorium Miseni superare contendunt, Cumanis littoribus inpacti, triremium plerasque et minora navigia passim amiserunt.

47. Fine anni vulgantur prodigia, inminentium malorum nuntia. Vis fulgurum non alias crebrior, et sidus cometes, sanguini inlustri semper Neroni expiatum. Bicipites hominum aliorumve animalium partus abiecti in publicum, aut in sacrificiis, quibus gravidas hostias inmolare mos est, reperti. Et in agro Placentino, viam propter, natus vitulus, cui caput in crure esset. Secutaque haruspicum interpretatio: *parari rerum humanarum aliud caput: sed non fore validum, neque occultum; quia in utero repressum, aut iter iuxta editum sit.*

48. Ineunt deinde consulatum Silius Nerva et Atticus Vestinus, coepta simul et aucta coniuratione, in quam certatim nomina dederant senatores, eques, miles, feminae etiam, cum odio Neronis, tum favore in C.

Pisonem. Is Calpurnio genere ortus, ac multas insignesque familias paterna nobilitate complexus, claro apud vulgum rumore erat, per virtutem aut species virtutibus similes. Namque facundiam tuendis civibus exercebat, largitionem adversus amicos, et ignotis quoque comi sermone et congressu. Aderant etiam fortuita, corpus procerum, decora facies. Sed procul gravitas morum, aut voluptatum parsimonia: lenitati ac magnificentiae et aliquando luxui indulgebat. Idque pluribus probabatur; qui, in tanta vitiorum dulcedine, summum imperium non restrictum nec perseverum volunt.

49. Initium coniurationi non a cupidine ipsius fuit: nec tamen facile memoraverim, quis primus auctor, cuius instinctu concitum sit, quod tam multi sumpserunt. Promptissimos Subrium Flavium, tribunum praetoriae cohortis, et Sulpicium Asprum centurionem exstitisse, constantia exitus docuit. Et Lucanus Annaeus, Plautiusque Lateranus, [consul designatus,] vivida odia intulere. Lucanum propriae caussae accendebant, quod famam carminum eius premebat Nero, prohibueratque ostentare, vanus aemulatione: Lateranum, consulem designatum, nulla iniuria, sed amor reipubl. sociavit. At Flavius Scaevinus et Afranius Quinctianus, uterque senatorii ordinis, contra famam sui, principium tanti facinoris capessivere. Nam Scaevino dissoluta luxu mens et proinde vita somno languida: Quinctianus mollitia corporis infamis, et a Nerone probroso carmine diffamatus, contumelias ultum ibat.

50. Ergo, dum *scelera principis, et finem adesse imperio, deligendumque, qui fessis rebus succurreret,* inter se aut inter amicos iaciunt, adgregavere Tullium Senecionem, Cervarium Proculum, Vulcatium Araricum,

Iulium Tugurinum, Munatium Gratum, Antonium Natalem, Martium Festum, equites Romanos: ex quibus Senecio, e praecipua familiaritate Neronis, speciem amicitiae etiam tum retinens, eo pluribus periculis conflictabatur. Natalis particeps ad omne secretum Pisoni erat. Ceteris spes ex novis rebus petebatur. Adscitae sunt, super Subrium et Sulpicium, de quibus retuli, militares manus, Granius Silvanus et Statius Proximus, tribuni cohortium praetoriarum, Maximus Scaurus et Venetus Paullus centuriones. Sed summum robur in Fenio Rufo praefecto videbatur, quem, vita famaque laudatum, per saevitiam inpudicitiamque Tigellinus in animo principis anteibat, fatigabatque criminationibus, ac saepe in metum adduxerat, quasi adulterum Agrippinae et desiderio eius ultioni intentum. Igitur, ubi coniuratis, praefectum quoque praetorii in partes descendisse, crebro ipsius sermone facta fides; promptius iam de tempore ac loco caedis agitabant. Et cepisse inpetum Subrius Flavius ferebatur, in scena canentem Neronem adgrediendi; aut cum ardente domo per noctem huc illuc cursaret incustoditus. Hic occasio solitudinis; ibi ipsa frequentia, tanti decoris testis, pulcherrimum animum exstimulaverant: nisi inpunitatis cupido retinuisset, magnis semper conatibus adversa.

51. Interim cunctantibus prolatantibusque spem ac metum, Epicharis quaedam, incertum quonam modo sciscitata (neque illi ante ulla rerum honestarum cura fuerat) accendere et arguere coniuratos: ac postremo lentitudinis eorum pertaesa, et in Campania agens, primores classiariorum Misenensium labefacere, et conscientia inligare connixa est tali initio. Erat chiliarchus in ea classe Volusius Proculus, occidendae matris

Neronis inter ministros, non ex magnitudine sceleris provectus, ut rebatur. Is mulieri olim cognitus, seu recens orta amicitia, dum merita erga Neronem sua, et quam in inritum cecidissent, aperit, adiicitque questus et destinationem vindictae, si facultas oriretur, spem dedit, posse inpelli et plures conciliare. Nec leve auxilium in classe, crebras occasiones; quia Nero multo apud Puteolos et Misenum maris usu laetabatur. Ergo Epicharis plura: et omnia scelera principis orditur: *neque se iactare, quod inane esset; provisum, quonam modo poenas eversae reipublicae daret; accingeretur modo navare operam et militum acerrimos ducere in partes, ac digna pretia exspectaret.* Nomina tamen coniuratorum reticuit. Unde Proculi indicium inritum fuit, quamvis ea, quae audierat, ad Neronem detulisset. Accita quippe Epicharis, et cum indice composita, nullis testibus innixum facile confutavit. Sed ipsa in custodia retenta est, suspectante Nerone, haud falsa esse, etiam quae vera non probabantur.

52. Coniuratis tamen, metu proditionis permotis, placitum maturare caedem apud Baias in villa Pisonis: cuius amoenitate captus Caesar creber eo ventitabat balneasque et epulas inibat, omissis excubiis et fortunae suae mole. Sed abnuit Piso, invidiam praetendens, si sacra mensae diique hospitales caede qualiscumque principis cruentarentur. Melius apud urbem, in illa invisa et spoliis civium exstructa domo, vel in publico patraturos, quod pro republica suscepissent. Haec in commune: ceterum timore occulto, ne L. Silanus, eximia nobilitate disciplinaque C. Cassii, apud quem educatus erat, ad omnem claritudinem sublatus, imperium invaderet, prompte daturis operam, qui a coniuratione integri essent, quique miserarentur Nero-

nem, tamquam per scelus interfectum. Plerique, Vestini quoque consulis acre ingenium vitavisse Pisonem crediderunt, ne ad libertatem moveretur, vel, delecto imperatore alio, sui muneris rempublicam faceret. Etenim expers coniurationis erat; quamvis super eo crimine Nero vetus adversus insontem odium expleverit.

53. Tandem statuere, circensium ludorum die, qui Cereri celebratur, exsequi destinata: quia Caesar, rarus egressu, domoque aut hortis clausus, ad ludicra circi ventitabat, promptioresque aditus erant laetitia spectaculi. Ordinem insidiis composuerant, ut Lateranus, quasi subsidium rei familiari oraret, deprecabundus et genibus principis accidens, prosterneret incautum premeretque, animi validus et corpore ingens. Tum iacentem et inpeditum tribuni et centuriones et ceterorum, ut quisque audentiae habuisset, accurrerent trucidarentque: primas sibi partes expostulante Scaevino, qui pugionem templo Salutis [in Etruria], sive, ut alii tradidere, Fortunae Ferentino in oppido, detraxerat, gestabatque velut magno operi sacrum. Interim Piso apud aedem Cereris opperiretur, unde eum praefectus Fenius et ceteri accitum ferrent in castra, comitante Antonia, Claudii Caesaris filia, ad eliciendum vulgi favorem: quod C. Plinius memorat. Nobis quoquo modo traditum non occultare in animo fuit, quamvis absurdum videretur, aut inanem ad spem Antoniam nomen et periculum commodavisse, aut Pisonem, notum amore uxoris, alii matrimonio se obstrinxisse: nisi si cupido dominandi cunctis adfectibus flagrantior est.

54. Sed mirum, quam inter diversi generis, ordinis, aetatis, sexus, dites, pauperes taciturnitate omnia

cohibita sint; donec proditio coepit e domo Scaevini: qui pridie insidiarum multo sermone cum Antonio Natale, dein regressus domum, testamentum obsignavit; promptum vagina pugionem, de quo supra retuli, vetustate obtusum increpans, asperari saxo et in mucronem ardescere iussit, eamque curam liberto Milicho mandavit. Simul adfluentius solito convivium initum: servorum carissimi libertate et alii pecunia donati. Atque ipse maestus et magnae cogitationis manifestus erat, quamvis laetitiam vagis sermonibus simularet. Postremo vulneribus ligamenta, quibusque sistitur sanguis, parare eundem Milichum monet; sive gnarum coniurationis et illuc usque fidum, seu nescium et tunc primum adreptis suspicionibus, ut plerique tradidere de consequentibus. Nam, cum secum servilis animus praemia perfidiae reputavit, simulque inmensa pecunia et potentia obversabantur, cessit fas et salus patroni et acceptae libertatis memoria. Etenim uxoris quoque consilium adsumpserat, muliebre ac deterius: quippe ultro metum intentabat, multosque adstitissé libertos ac servos, qui eadem viderint: nihil profuturum unius silentium: at praemia penes unum fore, qui indicio praevenisset.

55. Igitur, coepta luce, Milichus in hortos Servilianos pergit: et, cum foribus arceretur, magna et atrocia adferre dictitans, deductusque ab ianitoribus ad libertum Neronis, Epaphroditum, mox ab eo ad Neronem, urgens periculum, graves coniurationes, et cetera, quae audierat coniectaveratque, docet. Telum quoque in necem eius paratum ostendit, accirique reum iussit. Is raptus per milites et defensionem orsus, *ferrum, cuius argueretur, olim religione patria cultum, et in cubiculo habitum ac fraude liberti subreptum,* respondit.

Tabulas testamenti saepius a se, et incustodita dierum observatione, signatas. Pecunias et libertates servis et ante dono datas, sed ideo tunc largius, quia, tenui iam re familiari et instantibus creditoribus, testamento diffideret. Enimvero liberales semper epulas struxisse et vitam amoenam et duris iudicibus parum probatam. Fomenta vulneribus nulla iussu suo, sed, quia cetera palam vana obiecisset, adiungere crimen, ut sese pariter indicem et testem faceret. Adiicit dictis constantiam: incusat ultro intestabilem et consceleratum, tanta vocis ac vultus securitate, ut labaret indicium, nisi Milichum uxor admonuisset, Antonium Natalem multa cum Scaevino ac secreta conlocutum, et esse utrosque C. Pisonis intimos.

56. Ergo accitur Natalis: et diversi interrogantur, *quisnam is sermo, qua de re fuisset?* Tum exorta suspicio, quia non congruentia responderant: inditaque vincla. Et tormentorum adspectum ac minas non tulere. Prior tamen Natalis, totius conspirationis magis gnarus, simul arguendi peritior, de Pisone primum fatetur: deinde adiicit Annaeum Senecam, sive internuntius inter eum Pisonemque fuit, sive ut Neronis gratiam pararet, qui infensus Senecae, omnes ad eum opprimendum artes conquirebat. Tum, cognito Natalis indicio, Scaevinus quoque, pari inbecillitate, an cuncta iam patefacta credens nec ullum silentii emolumentum, edidit ceteros. Ex quibus Lucanus Quinctianusque et Senecio diu abnuere. Post, promissa inpunitate corrupti, quo tarditatem excusarent, Lucanus Atillam matrem suam, Quinctianus Glitium Gallum, Senecio Annium Pollionem, amicorum praecipuos, nominavere.

57. Atque interim Nero recordatus, Volusii Proculi indicio Epicharin adtineri, ratusque muliebre corpus

inpar dolori, tormentis dilacerari iubet. At illam non verbera, non ignes, non ira eo acrius torquentium, ne a femina spernerentur, pervicere, quin obiecta denegaret. Sic primus quaestionis dies contemptus. Postero, cum ad eosdem cruciatus retraheretur gestamine sellae, (nam dissolutis membris insistere nequibat) vinclo fasciae, quam pectori detraxerat, in modum laquei ad arcum sellae restricto, indidit cervicem, et, corporis pondere connisa, tenuem iam spiritum expressit: clariore exemplo libertina mulier, in tanta necessitate, alienos ac prope ignotos protegendo, cum ingenui et viri et equites Romani senatoresque, intacti tormentis, carissima suorum quisque pignorum proderent. Non enim omittebant Lucanus quoque et Senecio et Quinctianus passim conscios edere, magis magisque pavido Nerone, quamquam multiplicatis excubiis semet sepsisset.

58. Quin et urbem, per manipulos occupatis moenibus, insesso etiam mari et amne, velut in custodiam dedit. Volitabantque per fora, per domos, rura quoque et proxima municipiorum, pedites equitesque, permixti Germanis, quibus fidebat princeps, quasi externis. Continua hinc et iuncta agmina trahi ac foribus hortorum adiacere. Atque, ubi dicendam ad caussam introissent, *laetatum erga coniuratos, sed fortuitus sermo et subiti occursus, si convivium, si spectaculum simul inissent,* pro crimine accipi: cum, super Neronis ac Tigellini saevas percunctationes, Fenius quoque Rufus violenter urgeret, nondum ab indicibus nominatus, sed, quo fidem inscitiae pararet, atrox adversus socios. Idem Subrio Flavio adsistenti adnuentique, an inter ipsam cognitionem destringeret gladium, caedemque

patraret, renuit infregitque impetum iam manum ad capulum referentis.

59. Fuere, qui prodita coniuratione, dum auditur Milichus, dum dubitat Scaevinus, hortarentur Pisonem, *pergere in castra, aut rostra escendere, studiaque militum et populi tentare. Si conatibus eius conscii adgregarentur, secuturos etiam integros: magnamque motae rei famam, quae plurimum in novis consiliis valeret. Nihil adversum haec Neroni provisum. Etiam fortes viros subitis terreri; nedum ille scenicus, Tigellino scilicet cum pellicibus suis comitante, arma contra cieret. Multa experiendo confieri, quae segnibus ardua videantur. Frustra silentium et fidem in tot consciorum animis et corporibus sperari. Cruciatu aut praemio cuncta pervia esse. Venturos, qui ipsum quoque vincirent, postremo indigna nece adficerent. Quanto laudabilius periturum, dum amplectitur rempublicam, dum auxilia libertati invocat. Miles potius deesset et plebes desereret; dum ipse maioribus, dum posteris, si vita praeriperetur, mortem adprobaret.* Inmotus his et paullulum in publico versatus, post domi secretus, animum adversum suprema firmabat, donec manus militum adveniret, quos Nero tirones aut stipendiis recentes delegerat. Nam vetus miles timebatur, tamquam favore inbutus. Obiit abruptis brachiorum venis. Testamentum foedis adversus Neronem adulationibus amori uxoris dedit; quam degenerem, et sola corporis forma commendatam, amici matrimonio abstulerat. Nomen mulieris Arria Galla; priori marito Domitius Silus: hic patientia, illa inpudicitia, Pisonis infamiam propagavere.

60. Proximam necem Plautii Laterani, consulis designati, Nero adiungit, adeo propere, ut non complecti liberos, non illud breve mortis arbitrium permitteret.

Raptus in locum servilibus poenis sepositum, manu Statii tribuni trucidatur, plenus constantis silentii, nec tribuno obiiciens eandem conscientiam. Sequitur caedes Annaei Senecae, laetissima principi, non quia coniurationis manifestum compererat, sed ut ferro grassaretur, quando venenum non processerat. Solus quippe Natalis et hactenus prompsit: *missum se ad aegrotum Senecam, uti viseret conquerereturque, cur Pisonem aditu arceret? Melius fore, si amicitiam familiari congressu exercuissent:* et respondisse Senecam: *sermones mutuos et crebra conloquia neutri conducere: ceterum salutem suam incolumitate Pisonis inniti.* Haec ferre Granius Silvanus, tribunus praetoriae cohortis, et, *an dicta Natalis suaque responsa nosceret,* percunctari Senecam iubetur. Is, forte, an prudens, ad eum diem ex Campania remeaverat, quartumque apud lapidem, suburbano rure, substiterat. Illo propinqua vespera tribunus venit et villam globis militum sepsit. Tum ipsi, cum Pompeia Paullina uxore et amicis duobus epulanti mandata imperatoris edidit.

61. Seneca, *missum ad se Natalem conquestumque nomine Pisonis, quod a visendo eo prohiberetur, seque rationem valetudinis et amorem quietis excusavisse,* respondit. *Cur salutem privati hominis incolumitati suae anteferret, caussam non habuisse; nec sibi promptum in adulationes ingenium. Idque nulli magis gnarum, quam Neroni, qui saepius libertatem Senecae, quam servitium expertus esset.* Ubi haec a tribuno relata sunt, Poppaea et Tigellino coram, quod erat saevienti principi intimum consiliorum, interrogat: an Seneca voluntariam mortem pararet? Tum tribunus, nulla pavoris signa, nihil triste in verbis eius aut vultu deprehensum, confirmavit. Ergo regredi et indicere mortem iubetur.

Tradit Fabius Rusticus, non eo, quo venerat, itinere reditum, sed flexisse ad Fenium praefectum, et expositis Caesaris iussis, an obtemperaret, interrogavisse: monitumque ab eo, ut exsequeretur; fatali omnium ignavia. Nam et Silvanus inter coniuratos erat, augebatque scelera, in quorum ultionem consenserat. Voci tamen et adspectui pepercit, intromisitque ad Senecam unum e centurionibus, qui necessitatem ultimam denuntiaret.

62. Ille interritus poscit testamenti tabulas: ac, denegante centurione, conversus ad amicos, quando meritis eorum referre gratiam prohiberetur, quod unum iam et pulcherrimum habebat, imaginem vitae suae relinquere, testatur: cuius si memores essent, bonarum artium famam, tum constantis amicitiae laturos. Simul lacrimas eorum, modo sermone, modo intentior, in modum coercentis, ad firmitudinem revocat, rogitans: *ubi praecepta sapientiae? ubi tot per annos meditata ratio adversum inminentia? Cui enim ignaram fuisse saevitiam Neronis? Neque aliud superesse, post matrem fratremque interfectos, quam ut educatoris praeceptorisque necem adiiceret.*

63. Ubi haec atque talia in commune disseruit, complectitur uxorem, et, paullulum adversus praesentem fortitudinem mollitus, rogat oratque, *temperaret dolori, nec aeternum susciperet, sed in contemplatione vitae per virtutem actae desiderium mariti solatiis honestis toleraret.* Illa contra sibi quoque destinatam mortem adseverat, manumque percussoris exposcit. Tum Seneca, gloriae eius non adversus, simul amore, ne sibi unice dilectam ad iniurias relinqueret: *vitae,* inquit, *delenimenta monstraveram tibi, tu mortis decus mavis. Non invidebo exemplo. Sit huius tam fortis exitus con-*

stantia penes utrosque par, claritudinis plus in tuo fine. Post quae eodem ictu brachia ferro exsolvunt. Seneca, quoniam senile corpus et parvo victu tenuatum lenta effugia sanguini praebebat, crurum quoque et poplitum venas abrumpit. Saevisque cruciatibus defessus, ne dolore suo animum uxoris infringeret, atque ipse visendo eius tormenta ad inpatientiam delaberetur, suadet in aliud cubiculum abscedere. Et novissimo quoque momento suppeditante eloquentia, advocatis scriptoribus, pleraque tradidit, quae, in vulgus edita eius verbis, invertere supersedeo.

64. At Nero, nullo in Paullinam proprio odio, ac, ne glisceret invidia crudelitatis, inhiberi mortem imperat. Hortantibus militibus, servi libertique obligant brachia, premunt sanguinem, incertum an ignarae. Nam, ut est vulgus ad deteriora promptum, non defuere, qui crederent, *donec inplacabilem Neronem timuerit, famam sociatae cum marito mortis petivisse: deinde, oblata mitiore spe, blandimentis vitae evictam:* cui addidit paucos postea annos, laudabili in maritum memoria, et ore ac membris in eum pallorem albentibus, ut ostentui esset, multum vitalis spiritus egestum. Seneca interim, durante tractu et lentitudine mortis, Statium Annaeum, diu sibi amicitiae fide et arte medicinae probatum, orat, provisum pridem venenum, quo damnati publico Atheniensium iudicio exstinguerentur, promeret: adlatumque hausit frustra, frigidus iam artus, et clauso corpore adversum vim veneni. Postremo stagnum calidae aquae introiit, respergens proximos servorum, addita voce: *libare se liquorem illum* IOVI LIBERATORI. Exin balneo inlatus, et vapore eius exanimatus, sine ullo funeris solenni crematur. Ita codicil-

lis praescripserat, cum etiam tum praedives et praepotens supremis suis consuleret.

65. Fama fuit, Subrium Flavium cum centurionibus occulto consilio, neque tamen ignorante Seneca, destinavisse, ut, post occisum opera Pisonis Neronem, Piso quoque interficeretur, traderetурque imperium Senecae, quasi in sontibus claritudine virtutum ad summum fastigium delecto. Quin et verba Flavii vulgabantur: *non referre dedecori, si citharoedus demoveretur et tragoedus succederet:* quia, ut Nero cithara, ita Piso tragico ornatu canebat.

66. Ceterum militaris quoque conspiratio non ultra fefellit, accensis indicibus ad prodendum Fenium Rufum, quem eundem conscium et inquisitorem non tolerabant. Ergo instanti minitantique renidens Scaevinus, *neminem,* ait, *plura scire, quam ipsum;* hortaturque ultro, *redderet tam bono principi vicem.* Non vox adversum ea Fenio, non silentium, sed verba sua praepediens et pavoris manifestus, ceterisque, ac maxime Cervario Proculo equite, ad convincendum eum connisis, iussu imperatoris a Cassio milite, qui ob insigne corporis robur adstabat, conripitur vinciturque.

67. Mox eorundem indicio Subrius Flavius tribunus pervertitur, primo *dissimilitudinem morum* ad defensionem trahens, *neque se armatum cum inermibus et effeminatis tantum facinus consociaturum:* dein, postquam urgebatur, confessionis gloriam amplexus: interrogatusque a Nerone, quibus caussis ad oblivionem sacramenti processisset: *Oderam te,* inquit. *Nec quisquam tibi fidelior militum fuit, dum amari meruisti. Odisse coepi, postquam parricida matris et uxoris et auriga et histrio et incendiarius exstitisti.* Ipsa retuli verba, quia non, ut Senecae, vulgata erant; nec minus

nosci decebat militaris viri sensus incomptos et validos. Nihil in illa coniuratione gravius auribus Neronis accidisse constitit, qui, ut faciendis sceleribus promptus, ita audiendi, quae faceret, insolens erat. Poena Flavii Veiano Nigro tribuno mandatur. Is proximo in agro scrobem effodi iussit, quam Flavius, ut humilem et angustam increpans, circumstantibus militibus, *ne hoc quidem,* inquit, *ex disciplina;* admonitusque, fortiter protendere cervicem: *Utinam,* ait, *tu tam fortiter ferias.*

68. Et ille multum tremens, cum vix duobus ictibus caput amputavisset, saevitiam apud Neronem iactavit, *sesquiplaga interfectum a se* dicendo. Proximum constantiae exemplum Sulpicius Asper centurio praebuit, percunctanti Neroni, *cur in caedem suam conspiravisset?* breviter respondens, *non aliter tot flagitiis eius subveniri potuisse.* Tum iussam poenam subiit. Nec ceteri centuriones in perpetiendis suppliciis degeneravere. At non Fenio Rufo par animus, sed lamentationes suas etiam in testamentum contulit. Opperiebatur Nero, ut Vestinus quoque consul in crimen traheretur, violentum et infensum ratus: sed ex coniuratis consilia cum Vestino non miscuerant, quidam, vetustis in eum simultatibus, plures, quia praecipitem et insociabilem credebant. Ceterum Neronis odium adversus Vestinum ex intima sodalitate coeperat, dum hic ignaviam principis penitus cognitam despicit, ille ferociam amici metuit, saepe asperis facetiis inlusus; quae, ubi multum ex vero traxere, acrem sui memoriam relinquunt. Accesserat recens caussa, quod Vestinus Statiliam Messallinam matrimonio sibi iunxerat, haud nescius, inter adulteros eius et Caesarem esse.

69. Igitur, non crimine, non adcusatore existente,

quia speciem iudicis induere non poterat, ad vim dominationis conversus, Gerellanum tribunum cum cohorte militum inmittit: iubetque *praevenire conatus consulis, occupare velut arcem eius, opprimere delectam iuventutem:* quia Vestinus inminentes foro aedes decoraque servitia et pari aetate habebat. Cuncta eo die munia consulis inpleverat conviviumque celebrabat, nihil metuens, an dissimulando metu: cum ingressi milites, *vocari eum a tribuno,* dixere. Ille, nihil demoratus, exsurgit; et omnia simul properantur: clauditur cubiculo, praesto est medicus, abscinduntur venae, vigens adhuc balneo infertur, calida aqua mersatur, nulla edita voce, qua semet miseraretur. Circumdati interim custodia, qui simul discubuerant, nec, nisi provecta nocte, omissi sunt, postquam pavorem eorum, ex mensa exitium opperientium, et imaginatus et inridens Nero, *satis supplicii luisse*, ait, *pro epulis consularibus.*

70. Exin M. Annaei Lucani caedem imperat. Is, profluente sanguine, ubi frigescere pedes manusque et paullatim ab extremis cedere spiritum, fervido adhuc et compote mentis pectore, intelligit, recordatus carmen a se compositum, quo vulneratum militem, per eiusmodi mortis imaginem obiisse tradiderat, versus ipsos retulit: eaque illi suprema vox fuit. Senecio posthac et Quinctianus et Scaevinus, non ex priore vitae mollitia, mox reliqui coniuratorum periere, nullo facto dictove memorando.

71. Sed compleri interim urbs funeribus, Capitolium victimis: alius filio, fratre alius, aut propinquo, aut amico interfectis, agere grates deis, ornare lauru domum, genua ipsius advolvi et dextram osculis fatigare. Atque ille, gaudium id credens, Antonii Natalis

et Cervarii Proculi festinata indicia inpunitate remuneratur: Milichus, praemiis ditatus, *Conservatoris* sibi nomen, Graeco eius rei vocabulo, adsumpsit. E tribunis Granius Silvanus, quamvis absolutus, sua manu cecidit: Statius Proximus veniam, quam ab imperatore acceperat, vanitate exitus conrupit. Exuti dehinc tribunatu Pompeius, Cornelius Martialis, Flavius Nepos, Statius Domitius, *quasi principem non quidem odissent, sed tamen existimarentur.* Novio Prisco, per amicitiam Senecae, et Glitio Gallo atque Annio Pollioni, infamatis magis, quam convictis, data exsilia. Priscum Antonia Flaccilla coniunx comitata est: Gallum Egnatia Maximilla, magnis primum et integris opibus, post ademptis. Quae utraque gloriam eius auxere. Pellitur et Rufius Crispinus, occasione coniurationis, sed Neroni invisus, quod Poppaeam quondam matrimonio tenuerat. Virginium Flaccum et Musonium Rufum claritudo nominis expulit. Nam Virginius studia iuvenum eloquentia, Musonius praeceptis sapientiae fovebat. Cluvidieno Quieto, Iulio Agrippae, Blitio Catulino, Petronio Prisco, Iulio Altino, velut in agmen et numerum, Aegaei maris insulae permittuntur. At Cadicia, uxor Scaevini et Caesonius Maximus Italia prohibentur, reos fuisse se, tantum poena experti. Atilla, mater Annaei Lucani, sine absolutione, sine supplicio dissimulata.

72. Quibus perpetratis Nero, et concione militum habita, bina nummum millia viritim manipularibus divisit, addiditque sine pretio frumentum, quo ante ex modo annonae utebantur. Tum, quasi gesta bello expositurus, vocat senatum et triumphale decus Petronio Turpiliano consulari, Cocceio Nervae praetori designato, Tigellino praefecto praetorii tribuit, Tigellinum et

Nervam ita extollens, ut, super triumphales in foro imagines, apud palatium quoque effigies eorum sisteret. Consularia insignia Nymphidio: de quo, quia nunc primum oblatus est, pauca repetam: nam et ipse pars Romanarum cladium erit. Igitur matre libertina ortus, quae corpus decorum inter servos libertosque principum vulgaverat, ex C. Caesare se genitum ferebat, quoniam forte quadam habitu procerus et torvo vultu erat: sive C. Caesar, scortorum quoque cupiens, etiam matri eius inlusit.

73. Sed Nero, vocato senatu, oratione inter patres habita, edictum apud populum et conlata in libros indicia confessionesque damnatorum adiunxit. Etenim crebro vulgi rumore lacerabatur, *tamquam viros insontes ob invidiam aut metum exstinxisset*. Ceterum coeptam adultamque et revictam coniurationem, neque tunc dubitavere, quibus verum noscendi cura erat, et fatentur, qui post interitum Neronis in urbem regressi sunt. At in senatu cunctis, ut cuique plurimum moeroris, in adulationem demissis, Iunium Gallionem, Senecae fratris morte pavidum et pro sua incolumitate supplicem, increpuit Salienus Clemens, hostem et parricidam vocans: donec consensu patrum deterritus est, *ne publicis malis abuti ad occasionem privati odii videretur, neu composita aut oblitterata mansuetudine principis novam ad saevitiam retraheret.*

74. Tum *dona et grates deis* decernuntur, *propriusque honos Soli, (cui est vetus aedes apud circum, in quo facinus parabatur) qui occulta coniurationis numine retexisset: utque Circensium Cerealium ludicrum pluribus equorum cursibus celebraretur: mensisque Aprilis Neronis cognomentum acciperet: templum Saluti exstrueretur eo loci, ex quo Scaevinus ferrum prompserat.*

Ipse eum pugionem apud Capitolium sacravit, inscripsitque Iovi Vindici. In praesens haud animadversum: post arma Iulii Vindicis ad auspicium et praesagium futurae ultionis trahebatur. Reperio in commentariis senatus, Cerialem Anicium, consulem designatum, pro sententia dixisse, *ut templum d. Neroni quam maturrime publica pecunia poneretur.* Quod quidem ille decernebat, tamquam mortale fastigium egresso et venerationem hominum merito, quorundam dolo ad omina sui exitus vertebatur: nam deum honor principi non ante habetur, quam agere inter homines desierit.

LIBER XVI.

Breviarium. Cap. 1. 2. Inludit fortuna vanitati Neronis per Bassum, qui thesaurum in Numidia defossum iactat, quem 3. Nero frustra quaerit. 4. Lustrali certamine victoria cantus oblata Neroni et corona facundiae. 5. In eo spectaculo auditorum molestia et Vespasiani periculum. 6. Poppaeam mortuam laudat Nero apud rostra.

7—9. Pulsi Cassius et Silanus necantur. 10. 11. L. Vetus cum Sextia socru et Pollutia filia perit. 12. Accusatoris praemia. Mensium nova nomina. 13. Turbine ventorum vastata Campania. Pestilentia. Lugdunensem cladem princeps solatur. 14. 15. Sosiani fraude Chaldaeorum consultores, P. Anteius et Ostorius Scapula, delati mortem iussi properant. 16. Taciti super tot cladibus querelae 17. Rufius Crispinus coactus se interficit. Mella falsis litteris circumventus, similique arte Cerialis. 18. 19. C. Petronius, erudito luxu notus, Tigellini invidia fractus, venas sibi incidit, flagitia principi codicillis exprobrat. 20. Inde Siliae exilium.

21. 22. Thraseam Paetum adcusant Cossutianus et Eprius; 23. Baream Soranum Ostorius Sabinus. 24. Ad Neronem codicillos dat Thrasea. Is patres vocari iubet. 25. 26. Consultat Thrasea, an in curia defensionem tentet. 27. Nero senatum armis obsidet, infrequentiam patrum arguit. 28. 29. Marcellus Eprius Thraseam, Helvidium, Agrippinum, Montanum, 30. Ostorius Baream cum filia Servilia adcusant. 31. Eorum miserabilis defensio in senatu. 32. Egnatius pseudostoicus perfide in Soranum agit; cui 33. Cassius Asclepiodotus egregiam fidem praestat. Thraseae, Sorano, Serviliae datur mortis arbitrium. Helvidius, Paconius Italia pulsi. Montanus patri concessus. Adcusatores remunerati. 34. Thrasea libat Iovi Liberatori.

Anni unius haec gesta, quia reliqua libri fatum invidit. *C. Suetonio, L. Pontio Telesino coss.*

1. Inlusit dehinc Neroni fortuna, per vanitatem ipsius et promissa Cesellii Bassi; qui, origine Poenus, mente turbida, nocturnae quietis imaginem ad spem haud dubiam retraxit: vectusque Romam, principis aditum emercatus, expromit, *repertum in agro suo specum altitudine inmensa, quo magna vis auri contineretur, non in formam pecuniae, sed rudi et antiquo pondere. Lateres quippe praegraves iacere, adstantibus parte alia columnis: quae per tantum aevi occulta augendis praesentibus bonis. Ceterum, ut coniectura demonstraret, Dido Phoenissam, Tyro profugam, condita Carthagine, illas opes abdidisse, ne novus populus nimia pecunia lasciviret, aut reges Numidarum, et alias infensi, cupidine auri ad bellum accenderentur.*

2. Igitur Nero, non auctoris, non ipsius negotii fide satis spectata, nec missis, per quos nosceret, an vera adferrentur, auget ultro rumorem, mittitque, qui velut paratam praedam aveherent. Dantur triremes et delectum remigium iuvandae festinationi. Nec aliud per

illos dies populus credulitate, prudentes diversa fama, tulere. Ac forte quinquennale ludicrum secundo lustro celebrabatur: a cantoribus oratoribusque praecipua materia in laudem principis adsumpta est. *Non enim solitas tantum fruges, nec confusum metallis aurum gigni, sed nova ubertate provenire terram et obvias opes deferre deos:* quaeque alia, summa facundia nec minore adulatione, servilia fingebant, securi de facilitate credentis.

3. Gliscebat interim luxuria spe inani, consumebanturque veteres opes, quasi oblatis, quas multos per annos prodigeret. Quin et inde iam largiebatur: et divitiarum exspectatio inter caussas paupertatis publicae erat. Nam Bassus, effosso agro suo latisque circum arvis, dum hunc vel illum locum promissi specus adseverat, sequunturque non modo milites, sed populus agrestium, efficiendo operi adsumptus, tandem, posita vecordia, *non falsa ante somnia sua, seque tunc primum elusum,* admirans, pudorem et metum morte voluntaria effugit. Quidam *vinctum et mox dimissum* tradidere, *ademptis bonis in locum regiae gazae.*

4. Interea senatus, propinquo iam lustrali certamine, ut dedecus averteret, offert imperatori victoriam cantus, adiicitque facundiae coronam, qua ludicra deformitas velaretur. Sed Nero, *nihil ambitu nec potestate senatus opus esse,* dictitans, *se aequum adversus aemulos, et religione iudicum meritam laudem adsecuturum,* primo carmen in scena recitat: mox, flagitante vulgo, *ut omnia studia sua publicaret* (haec enim verba dixere) ingreditur theatrum, cunctis citharae legibus obtemperans: ne fessus resideret, ne sudorem, nisi ea, quam indutui gerebat, veste detergeret: ut nulla oris aut narium excrementa viserentur. Postremo flexus

genu, et coetum illum manu veneratus, sententias iudicum opperiebatur ficto pavore. Et plebs quidem urbis, histrionum quoque gestus iuvare solita, personabat certis modis plausuque composito. Crederes laetari: ac fortasse laetabantur, per incuriam publici flagitii.

5. Sed qui remotis e municipiis, severamque adhuc et antiqui moris retinentes Italiam, quique, per longas provincias, lasciviae inexperti, officio legationum aut privata utilitate advenerant, neque adspectum illum tolerare, neque labori inhonesto sufficere: cum manibus nesciis fatiscerent, turbarent gnaros, ac saepe a militibus verberarentur, qui per cuneos stabant, ne quod temporis momentum inpari clamore aut silentio segni praeteriret. Constitit, plerosque equitum, dum per angustias aditus et ingruentem multitudinem enituntur, obtritos, et alios, dum diem noctemque sedilibus continuant, morbo exitiabili conreptos. Quippe gravior inerat metus, si spectaculo defuissent, multis palam, et pluribus occultis, ut nomina ac vultus, alacritatem tristitiamque coeuntium, scrutarentur. Unde tenuioribus statim inrogata supplicia, adversus inlustres dissimulatum ad praesens et mox redditum odium. Ferebantque *Vespasianum, tamquam somno conniveret, a Phoebo liberto increpitum, aegreque meliorum precibus obtectum: mox inminentem perniciem maiore fato effugisse.*

6. Post finem ludicri, Poppaea mortem obiit, fortuita mariti iracundia, a quo gravida ictu calcis adflicta est. Neque enim venenum crediderim, quamvis quidam scriptores tradant, odio magis, quam ex fide: quippe liberorum cupiens et amori uxoris obnoxius erat. Corpus non igni abolitum, ut Romanus mos,

sed, regum externorum consuetudine, differtum odoribus conditur, tumuloque Iuliorum infertur. Ductae tamen publicae exsequiae, laudavitque ipse apud rostra *formam eius, et quod divinae infantis parens fuisset,* aliaque fortunae munera pro virtutibus.

7. Mortem Poppaeae, ut palam tristem, ita recordantibus laetam, ob inpudicitiam eius saevitiamque, nova insuper invidia Nero complevit, prohibendo C. Cassium officio exsequiarum. Quod primum indicium mali: neque in longum dilatum est. Sed Silanus additur: nullo crimine, nisi quod Cassius opibus vetustis et gravitate morum, Silanus claritudine generis et modesta iuventa, praecellebant. Igitur missa ad senatum oratione, *removendos a republica utrosque,* disseruit: obiectavitque Cassio, *quod inter imagines maiorum etiam C. Cassii effigiem coluisset, ita inscriptam:* DUX PARTIUM. *Quippe semina belli civilis et defectionem a domo Caesarum quaesitam. Ac, ne memoria tantum infensi nominis ad discordias uteretur, adsumpsisse L. Silanum, iuvenem genere nobilem, animo praeruptum, quem novis rebus ostentaret.*

8. Ipsum dehinc Silanum increpuit iisdem, quibus patruum eius Torquatum, *tamquam disponeret iam imperii curas, praeficeretque rationibus et libellis et epistolis libertos:* inania simul et falsa; nam Silanus intentior metu et exilio patrui ad praecavendum exterritus erat. Inducit posthac, vocabulo indicum, qui in Lepidam, Cassii uxorem, Silani amitam, *incestum cum fratris filio et diros sacrorum ritus* confingerent. Trahebantur, ut conscii, Volcatius Tullinus ac Marcellus Cornelius, senatores, et Calpurnius Fabatus, eques Romanus: qui, adpellato principe, instantem damnatio-

Neapolim pergit. Et, quia aditu Neronis prohibebatur, egressus obsidens, *audiret insontem, neve consulatus sui quondam conlegam dederet liberto*, modo muliebri eiulatu, aliquando, sexum egressa, voce infensa, clamitabat, donec princeps inmobilem se precibus et invidiae iuxta ostendit.

11. Ergo nuntiat patri, *abiicere spem et uti necessitate*. Simul adfertur, *parari cognitionem senatus et trucem sententiam*. Nec defuere, qui monerent, *magna ex parte haeredem Caesarem nuncupare, atque ita nepotibus de reliquo consulere*. Quod aspernatus, ne vitam, proxime libertatem actam, novissimo servitio foedaret, largitur in servos, quantum aderat pecuniae: et, siqua asportari possent, sibi quemque deducere, tris modo lectulos ad suprema retineri iubet. Tunc eodem in cubiculo, eodem ferro abscindunt venas, properique, et singulis vestibus ad verecundiam velati, balneis inferuntur: pater filiam, avia neptem, illa utrosque intuens, et certatim precantes labenti animae celerem exitum, ut relinquerent suos superstites et morituros. Servavitque ordinem fortuna: ac seniores prius, tum, cui prima aetas, exstinguuntur. Adcusati post sepulturam, decretumque, *ut more maiorum punirentur*. Et Nero intercessit, *mortem sine arbitro* permittens. Ea, caedibus peractis, ludibria adiiciebantur.

12. P. Gallus, eques Romanus, quod Fenio Rufo intimus et Veteri non alienus fuerat, aqua atque igni prohibitus est. Liberto et accusatori praemium operae, locus in theatro inter viatores tribunicios datur. Et mensis, qui Aprilem, eumdemque Neroneum, sequebatur, Maius *Claudii*, Iunius *Germanici*, vocabulis mutantur: testificante Cornelio Orfito, qui id censuerat, *ideo Iunium mensem transmissum, quia duo iam Tor-*

quati, ob scelera interfecti, infaustum nomen Iunium fecissent.

13. Tot facinoribus foedum annum etiam dii tempestatibus et morbis insignivere. Vastata Campania turbine ventorum, qui villas, arbusta, fruges passim disiecit, pertulitque violentiam ad vicina urbi: in qua omne mortalium genus vis pestilentiae depopulabatur, nulla coeli intemperie, quae occurreret oculis. Sed domus corporibus exanimis, itinera funeribus, complebantur. Non sexus, non aetas periculo vacua. Servitia perinde et ingenua plebes raptim exstingui, inter coniugum et liberorum lamenta; qui, dum adsident, dum deflent, saepe eodem rogo cremabantur. Equitum senatorumque interitus, quamvis promiscui, minus flebiles erant; tamquam communi mortalitate saevitiam principis praevenirent. Eodem anno delectus per Galliam Narbonensem Africamque et Asiam habiti sunt, supplendis Illyrici legionibus, ex quibus aetate aut valetudine fessi sacramento solvebantur. Cladem Lugdunensem quadragies sestertio solatus est princeps, ut amissa urbi reponerent: quam pecuniam Lugdunenses ante obtulerant, turbidis casibus.

14. C. Suetonio, L. Telesino coss. Antistius Sosianus, factitatis in Neronem carminibus probrosis, exsilio, ut dixi, multatus, postquam, id honoris indicibus tamque promptum ad caedes principem, accepit, inquies animo, et occasionum haud segnis, Pammenem, eiusdem loci exsulem et Chaldaeorum arte famosum, eoque multorum amicitiis innexum, similitudine fortunae sibi conciliat. Ventitare ad eum nuntios et consultationes non frustra ratus, simul annuam pecuniam a P. Anteio ministrari cognoscit. Neque nescium habebat, Anteium caritate Agrippinae invisum Neroni,

opesque eius praecipuas ad eliciendam cupidinem, eamque caussam multis exitio esse. Igitur, interceptis Anteii litteris, furatus etiam libellos, quibus dies genitalis eius et eventura secretis Pammenis occultabantur, simul repertis, qui de ortu vitaque Ostorii Scapulae composita erant, scribit ad principem, *magna se et quae incolumitati eius conducerent, adlaturum, si brevem exsilii veniam inpetravisset: quippe Anteium et Ostorium inminere rebus, et sua Caesarisque fata scrutari.* Exin missae liburnicae, advehiturque propere Sosianus. Ac, vulgato eius indicio, inter damnatos magis, quam inter reos, Anteius Ostoriusque habebantur: adeo ut testamentum Anteii nemo obsignaret, nisi Tigellinus auctor exstitisset. Monitus prius Anteius, *ne supremas tabulas moraretur*. Atque ille, hausto veneno, tarditatem eius perosus, intercisis venis mortem adproperavit.

15. Ostorius longinquis in agris apud finem Ligurum id temporis erat. Eo missus centurio, qui caedem eius maturaret. Caussa festinandi ex eo oriebatur, quod Ostorius multa militari fama, et civicam coronam apud Britanniam meritus, ingenti corporis robore armorumque scientia, metum Neroni fecerat, ne invaderet pavidum semper et reperta nuper coniuratione magis exterritum. Igitur centurio, ubi effugia villae clausit, iussa imperatoris Ostorio aperit. Is fortitudinem saepe adversus hostes spectatam in se vertit. Et, quia venae, quamquam interruptae, parum sanguinis effundebant, hactenus manu servi usus, ut inmotum pugionem extolleret, adpressit dextram eius iuguloque occurrit.

16. Etiam si bella externa et obitas pro republica mortes tanta casuum similitudine memorarem; meque

ipsum satietas cepisset, aliorumque taedium exspectarem, quamvis honestos civium exitus, tristes tamen et continuos aspernantium. At nunc patientia servilis, tantumque sanguinis domi perditum, fatigant animum et moestitia restringunt. Neque aliam defensionem ab iis, quibus ista noscentur, exegerim, quam, ne oderim tam segniter pereuntes. Ira illa numinum in res Romanas fuit, quam non, ut in cladibus exercituum aut captivitate urbium, semel editam transire licet. Detur hoc inlustrium virorum posteritati, ut, quomodo exsequiis a promiscua sepultura separantur, ita, in traditione supremorum, accipiant habeantque propriam memoriam.

17. Paucos quippe intra dies, eodem agmine, Annaeus Mela, Cerialis Anicius, Rufius Crispinus ac C. Petronius cecidere: Mela et Crispinus, equites Romani, dignitate senatoria: nam hic quondam praefectus praetorii et consularibus insignibus donatus, ac nuper crimine coniurationis in Sardiniam exactus, accepto iussae mortis nuntio, semet interfecit: Mela, quibus Gallio et Seneca, parentibus natus, petitione honorum abstinuerat per ambitionem praeposteram, ut eques Romanus consularibus potentia aequaretur; simul adquirendae pecuniae brevius iter credebat, per procurationes administrandis principis negotiis. Idem Annaeum Lucanum genuerat, grande adiumentum claritudinis: quo interfecto, dum rem familiarem eius acriter requirit, adcusatorem concivit Fabium Romanum, ex intimis Lucani amicis. Mixta inter patrem filiumque coniurationis scientia fingitur, adsimulatis Lucani litteris: quas inspectas Nero ferre ad eum iussit, opibus eius inhians. At Mela, quae tum promptissima mortis via, exsolvit venas: scriptis codicillis, quibus grandem

pecuniam in Tigellinum, generumque eius, Cossutianum Capitonem, erogabat, quo cetera manerent. Additur codicillis, tamquam de iniquitate exitii querens, ita scripsisse: *se quidem mori nullis supplicii caussis; Rufium autem Crispinum et Anicium Cerialem vita frui, infensos principi.* Quae composita credebantur, de Crispino, quia interfectus erat, de Ceriale, ut interficeretur: neque enim multo post vim sibi adtulit, minore quam ceteri miseratione, quia proditam C. Caesari coniurationem ab eo meminerant.

18. De C. Petronio pauca supra repetenda sunt. Nam illi dies per somnum, nox officiis et oblectamentis vitae transigebatur: utque alios industria, ita hunc ignavia ad famam protulerat: habebaturque non ganeo et profligator, ut plerique sua haurientium, sed erudito luxu. Ac dicta factaque eius quanto solutiora et quandam sui negligentiam praeferentia, tanto gratius, in speciem simplicitatis, accipiebantur. Proconsul tamen Bithyniae, et mox consul, vigentem se ac parem negotiis ostendit: dein revolutus ad vitia, seu vitiorum imitatione, inter paucos familiarium Neroni adsumptus est, elegantiae arbiter; dum nihil amoenum et molle adfluentia putat, nisi quod ei Petronius adprobavisset. Unde invidia Tigellini, quasi adversus aemulum et scientia voluptatum potiorem. Ergo crudelitatem principis, cui ceterae libidines cedebant, adgreditur, amicitiam Scaevini Petronio obiectans, conrupto ad indicium servo, ademptaque defensione, et maiore parte familiae in vincla rapta.

19. Forte illis diebus Campaniam petiverat Caesar, et Cumas usque progressus Petronius illic adtinebatur. Nec tulit ultra timoris aut spei moras. Neque tamen praeceps vitam expulit, sed incisas venas, ut libitum,

obligatas, aperire rursum, et adloqui amicos, non per seria, aut quibus constantiae gloriam peteret. Audiebatque referentes, nihil de inmortalitate animae et sapientium placitis, sed levia carmina et faciles versus. Servorum alios largitione, quosdam verberibus adfecit. Iniit epulas, somno indulsit, ut, quamquam coacta mors, fortuitae similis esset. Ne codicillis quidem (quod plerique pereuntium) Neronem aut Tigellinum, aut quem alium potentium adulatus est: sed flagitia principis, sub nominibus exoletorum feminarumque et novitate cuiusque stupri, perscripsit, atque obsignata misit Neroni. Fregitque annulum, ne mox usui esset ad facienda pericula.

20. Ambigenti Neroni, quonam modo noctium suarum ingenia notescerent, offertur Silia, matrimonio senatoris haud ignota, et ipsi ad omnem libidinem adscita, ac Petronio perquam familiaris. Agitur in exsilium, tamquam non siluisset, quae viderat pertuleratque, proprio odio. At Minucium Thermum, praetura functum, Tigellini simultatibus dedidit: quia libertus Thermi quaedam de Tigellino criminose detulerat, quae cruciatibus tormentorum ipse, patronus eius nece inmerita lueret.

21. Trucidatis tot insignibus viris, ad postremum Nero virtutem ipsam exscindere concupivit, interfecto Thrasea Paeto et Barea Sorano, olim utrisque infensus, et accedentibus caussis in Thraseam, quod senatu egressus est, cum de Agrippina referretur, ut memoravi, quodque iuvenalium ludicro parum expetibilem operam praebuerat: eaque offensio altius penetrabat, quia idem Thrasea Patavii, unde ortus erat, ludis cesticis, a Troiano Antenore institutis, habitu tragico cecinerat. Die quoque, quo praetor Antistius, ob probra

in Neronem composita, ad mortem damnabatur, mitiora censuit obtinuitque: et, cum deum honores Poppaeae decernerentur, sponte absens, funeri non interfuit. Quae oblitterari non sinebat Capito Cossutianus, praeter animum ad flagitia praecipitem inimicus Thraseae, quod auctoritate eius concidisset, iuvantis Cilicum legatos, dum Capitonem repetundarum interrogant.

22. Quin et illa obiectabat: *principio anni vitare Thraseam sollenne iusiurandum: nuncupationibus votorum non adesse, quamvis quindecimvirali sacerdotio praeditum: nunquam pro salute principis, aut caelesti voce immolavisse: adsiduum olim et indefessum, qui vulgaribus quoque patrum consultis semet fautorem aut adversarium ostenderet, triennio non introiisse curiam: nuperrimeque, cum ad coercendos Silanum et Veterem certatim concurreretur, privatis potius clientium negotiis vacavisse. Secessionem iam id, et partes, et, si idem multi audeant, bellum esse. Ut quondam C. Caesarem,* inquit, *et M. Catonem, ita nunc te, Nero, et Thraseam avida discordiarum civitas loquitur. Et habet sectatores, vel potius satellites, qui nondum contumaciam sententiarum, sed habitum vultumque eius sectantur, rigidi et tristes, quo tibi lasciviam exprobrent. Huic uni incolumitas tua, tuae artes, sine honore. Prosperas principis res spernit: etiamne luctibus et doloribus non satiatur? Eiusdem animi est, Poppaeam divam non credere, cuius, in acta d. Augusti et d. Iulii non iurare. Spernit religiones, abrogat leges. Diurna populi Romani per provincias, per exercitus, curatius leguntur, ut noscatur, quid Thrasea non fecerit. Aut transeamus ad illa instituta, si potiora sunt: aut nova cupientibus auferatur dux et auctor. Ista secta Tuberones et Favonios, veteri quoque reip. ingrata nomina, genuit. Ut im-*

perium evertant, libertatem praeferunt: si perverterint, libertatem ipsam adgredientur. Frustra Cassium amovisti, si gliscere et vigere Brutorum aemulos passurus es. Denique nihil ipse de Thrasea scripseris; disceptatorem senatum nobis relinque. Extollit ira promptum Cossutiani animum Nero: adiicitque Marcellum Eprium, acri eloquentia.

23. At Baream Soranum iam sibi Ostorius Sabinus, eques Romanus, poposcerat reum, ex proconsulatu Asiae, in qua offensiones principis auxit iustitia atque industria, et quia portui Ephesiorum aperiendo curam insumpserat: vimque civitatis Pergamenae, prohibentis Acratum, Caesaris libertum, statuas et picturas avehere, inultam omiserat. Sed crimini dabatur amicitia Plauti, et ambitio conciliandae provinciae ad spes novas. Tempus damnationi delectum, quo Tiridates accipiendae Armeniae regno adventabat: ut ad externa rumoribus intestinum scelus obscuraretur, an, ut magnitudinem imperatoriam caede insignium virorum, quasi regio facinore, ostentaret.

24. Igitur, omni civitate ad excipiendum principem spectandumque regem effusa, Thrasea, occursu prohibitus, non demisit animum: sed codicillos ad Neronem composuit, requirens obiecta, et expurgaturum adseverans, si notitiam criminum et copiam diluendi habuisset. Eos codicillos Nero properanter accepit, spe, exterritum Thraseam scripsisse, per quae claritudinem principis extolleret, suamque famam dehonestaret. Quod ubi non evenit, vultumque et spiritus et libertatem insontis ultro extimuit, vocari patres iubet. Tum Thrasea inter proximos consultavit, tentaretne defensionem, an sperneret.

25. Diversa consilia adferebantur. Quibus intrari

curiam placebat, *securos esse de constantia eius*, dixerunt: *nihil dicturum, nisi quo gloriam augeret. Segnes et pavidos supremis suis secretum circumdare. Adspiceret populus virum morti obvium; audiret senatus voces, quasi ex aliquo numine, supra humanas: posse ipso miraculo etiam Neronem permoveri. Sin crudelitati insisteret, distingui certe apud posteros memoriam honesti exitus ab ignavia per silentium pereuntium.*

26. Contra, qui opperiendum domi censebant, de ipso Thrasea eadem: *sed ludibria et contumelias inminere. Subtraheret aures conviciis et probris. Non solum Cossutianum aut Eprium ad scelus promptos: superesse, qui forsitan manus ictusque per inmanitatem ausuri: etiam bonos metu sequi. Detraheret potius senatui, quem perornavisset, infamiam tanti flagitii; et relinqueret incertum, quid, viso Thrasea reo, decreturi patres fuerint. Ut Neronem flagitiorum pudor caperet, inrita spe agitari: multoque magis timendum, ne in coniugem, in familiam, in cetera pignora eius saeviret. Proinde intemeratus, inpollutus, quorum vestigiis et studiis vitam duxerit, eorum gloria peteret finem.* Aderat consilio Rusticus Arulenus, flagrans iuvenis, et cupidine laudis offerebat, *se intercessurum senatus consulto:* nam plebis tribunus erat. Cohibuit spiritus eius Thrasea, *ne vana et reo non profutura, intercessori exitiosa, inciperet. Sibi actam aetatem, et tot per annos continuum vitae ordinem non deserendum: illi initium magistratuum et integra, quae supersint. Multum ante secum expenderet, quod, tali in tempore, capessendae reipublicae iter ingrederetur.* Ceterum ipse, an venire in senatum deceret, meditationi suae reliquit.

27. At postera luce, duae praetoriae cohortes armatae templum Genetricis Veneris insedere. Aditum se-

natus globus togatorum obsederat, non occultis gladiis: dispersique per fora ac basilicas cunei militares. Inter quorum adspectus et minas ingressi curiam senatores. Et oratio principis per quaestorem eius audita est. Nemine nominatim compellato, patres arguebat, *quod publica munia desererent, eorumque exemplo equites Rom. ad segnitiam verterentur. Etenim, quid mirum, e longinquis provinciis haud veniri, cum plerique, adepti consulatum et sacerdotia, hortorum potius amoenitati inservirent?* quod velut telum adripuere adcusatores.

28. Et, initium faciente Cossutiano, maiore vi Marcellus, *summam rempublicam agi*, clamitabat: *contumacia inferiorum lenitatem imperitantis deminui. Nimium mites ad eam diem patres, qui Thraseam desciscentem, qui generum eius, Helvidium Priscum, in iisdem furoribus, simul Paconium Agrippinum, paterni in principes odii heredem, et Curtium Montanum, detestanda carmina factitantem, eludere inpune sinerent. Requirere se in senatu consularem, in votis sacerdotem, in iureiurando civem: nisi, contra instituta et cerimonias maiorum, proditorem palam et hostem Thrasea induisset. Denique ageret senatorem, et principis obtrectatores protegere solitus, veniret, censeret, quid corrigi aut mutari vellet: facilius perlaturos singula increpantem, quam nunc silentium perferrent omnia damnantis. Pacem illi per orbem terrae, an victorias sine damno exercituum, displicere? Ne hominem, bonis publicis maestum, et qui fora, theatra, templa pro solitudine haberet, qui minitaretur exsilium suum, ambitionis pravae compotem facerent. Non illi consulta haec, non magistratus aut Romanam urbem videri. Abrumperet vitam ab ea civitate, cuius caritatem olim, nunc et adspectum exuisset.*

29. Cum per haec atque talia Marcellus, ut erat

torvus ac minax, voce, vultu, oculis ardesceret: non illa nota et celebritate periculorum sueta iam senatus maestitia, sed novus et altior pavor manus et tela militum cernentibus. Simul ipsius Thraseae venerabilis species obversabatur: et erant, qui *Helvidium quoque* miserarentur, *innoxiae adfinitatis poenas daturum. Quid Agrippino obiectum, nisi tristem patris fortunam? quando et ille, perinde innocens, Tiberii saevitia concidisset. Enimvero Montanum probae iuventae, neque famosi carminis, quia protulerit ingenium, extorrem agi.*

30. Atque interim Ostorius Sabinus, Sorani adcusator, ingreditur, orditurque *de amicitia Rubellii Plauti, quodque proconsulatum Asiae Soranus, pro claritate, sibi potius adcommodatum, quam ex utilitate communi egisset, alendo seditiones civitatum.* Vetera haec: sed recens et quod discrimini patris filiam connectebat, *quod pecuniam Magis dilargita esset.* Acciderat sane pietate Serviliae: id enim nomen puellae fuit: quae, caritate erga parentem, simul inprudentia aetatis, non tamen aliud consultaverat, quam de incolumitate domus, et an placabilis Nero, an cognitio senatus nihil atrox adferret. Igitur accita est in senatum, steteruntque diversi: ante tribunal consulum, grandis aevo parens; contra filia, intra vicesimum aetatis annum, nuper marito, Annio Pollione, in exsilium pulso, viduata desolataque: ac ne patrem quidem intuens, cuius onerasse pericula videbatur.

31. Tum interrogante adcusatore, *an cultus dotales, an detractum cervici monile venum dedisset, quo pecuniam faciendis Magicis sacris contraheret?* primum strata humi, longoque fletu et silentio, post, altaria et aram complexa, *Nullos,* inquit, *inpios deos, nullas devotiones, nec aliud infelicibus precibus invocavi, quam ut*

hunc optimum patrem tu, Caesar, et vos, patres, servaretis incolumem. Sic gemmas et vestes et dignitatis insignia dedi, quomodo, si sanguinem et vitam poposcissent. Viderint isti, antehac mihi ignoti, quo nomine sint, quas artes exerceant: nulla mihi principis mentio, nisi inter numina fuit. Nescit tamen miserrimus pater: et, si crimen est, sola deliqui.

32. Loquentis adhuc verba excipit Soranus, proclamatque: *non illam in provinciam secum profectam, non Plauto per aetatem nosci potuisse: non criminibus mariti connexam: nimiae tantum pietatis ream separarent, atque ipse quamcumque sortem subiret.* Simul in amplexus occurrentis filiae ruebat, nisi interiecti lictores utrisque obstitissent. Mox datus testibus locus: et, quantum misericordiae saevitia adcusationis permoverat, tantum irae P. Egnatius testis concivit. Cliens hic Sorani, et tunc emptus ad opprimendum amicum, auctoritatem Stoicae sectae praeferebat, habitu et ore ad exprimendam imaginem honesti exercitus, ceterum animo perfidiosus, subdolus, avaritiam ac libidinem occultans. Quae postquam pecunia reclusa sunt, dedit exemplum praecavendi, quomodo fraudibus involutos aut flagitiis commaculatos, sic specie bonarum artium falsos et amicitiae fallaces.

33. Idem tamen dies et honestum exemplum tulit Cassii Asclepiodoti: qui, magnitudine opum praecipuus inter Bithynos, quo obsequio florentem Soranum celebraverat, labentem non deseruit: exutusque omnibus fortunis et in exsilium actus; aequitate deum erga bona malaque documenta. Thraseae Soranoque et Serviliae datur mortis arbitrium. Helvidius et Paconius Italia depelluntur. Montanus patri concessus est, praedicto, ne in republica haberetur. Adcusatoribus,

Eprio et Cossutiano, quinquagies sestertium singulis; Ostorio duodecies et quaestoria insignia tribuuntur.

34. Tum ad Thraseam, in hortis agentem, quaestor consulis missus vesperascente iam die. Inlustrium virorum feminarumque coetus frequentes egerat, maxime intentus Demetrio, Cynicae institutionis doctori: cum quo, ut coniectare erat intentione vultus et auditis, si qua clarius proloquebantur, de natura animae et dissociatione spiritus corporisque inquirebat; donec advenit Domitius Caecilianus, ex intimis amicis, et ei, quid senatus censuisset, exposuit. Igitur flentes queritantesque, qui aderant, facessere propere Thrasea, neu pericula sua miscerent cum sorte damnati, hortatur. Arriamque, tentantem mariti suprema et exemplum Arriae matris sequi, monet, retinere vitam filiaeque communi subsidium unicum non adimere.

35. Tum progressus in porticum, illic a quaestore reperitur, laetitiae propior, quia Helvidium, generum suum, Italia tantum arceri cognoverat. Accepto dehinc senatus consulto, Helvidium et Demetrium in cubiculum inducit: porrectisque utriusque brachii venis postquam cruorem effudit, humum super spargens, propius vocato quaestore, *Libemus,* inquit, IOVI LIBERATORI. *Specta, iuvenis. Et omen quidem dii prohibeant; ceterum in ea tempora natus es, quibus firmare animum expediat constantibus exemplis.* Post, lentitudine exitus graves cruciatus adferente, obversis in Demetrium * *

(Nota I. Lipsii. Multa et libro huic, et Neronianae historiae deesse clarum. Duo anni dicendi supersunt, in quibus de adventu Teridatis, de coniuratione Viniciana, de motu Vindicis, aliaque digna, quae a magno auctore tradita legeremus, si fatis ita visum fuisset.)

